

VERITAS KÖNYVEK 6.

ANKA LÁSZLÓ

APPONYI ALBERT
VÁLOGATOTT
LEVELEZÉSE

APPONYI ALBERT
VÁLOGATOTT LEVELEZÉSE

APPONYI ALBERT
VÁLOGATOTT LEVELEZÉSE

A könyv megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

© Anka László, 2016

© VERITAS Történetkutató Intézet, 2016

© Magyar Napló, 2016

Szerkesztette, a bevezető tanulmányt, lábjegyzeteket írta,
a mutatókat összeállította:

Anka László

Lektorálta:
Gergely András

Sorozatszerkesztő:
Marinovich Endre

Olvasószerkesztő:
Tóth László

Az idegen nyelvű leveleket fordította:
Joó András, Kovács Kálmán Árpád, Ligeti Dávid,
Marinovich Endre, Orosz László (német)
Monostori Ágnes (francia)
Varjú László Gyula (angol)

ISBN
978-615-5465-70-3

TARTALOM

Bevezető	19
-----------------------	----

Apponyi Albert levelei

1. Apponyi Albert levele Ady Endréhez (Budapest, 1909. május 1.)	49
2. Apponyi Albert és Keresztes Artúr levele Ady Lajoshoz (Budapest, 1927. március 11.)	50
3. Apponyi Albert levele Andrássy Klára grófnőhöz (Budapest, 1931. április 29.)	51
4. Apponyi Albert levele Apponyi Lajos grófhhoz (Weidlingen, 1897. március 11.)	52
5. Apponyi Albert levele gróf Apponyi Lajosnéhoz (Helyszín és dátum nélkül)	53
6. Apponyi Albert levele gróf Apponyi Lajosnéhoz (Helyszín és évszám nélkül, január 19.)	54
7. Apponyi Albert levele gróf Apponyi Lajosnéhoz (Éberhard, 1917. augusztus 26.)	55
8. Apponyi Albert levele Balogh Jenőhöz (Budapest, 1917. február)	57
9. Apponyi Albert levele Bartha Miklóshoz (Éberhard, 1897. február 1.)	58
10. Apponyi Albert levele Bartók Lajoshoz (Éberhard, 1899. október 6.)	59
11. Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1881. június 1.)	61
12. Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Békéscsaba, 1881. június 5.)	62
13. Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Pozsony, 1890. július 16.)	63
14. Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Éberhard, 1893. június 11.)	64
15. Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Pozsony, 1893. július 28.)	66

16.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Alt-Aussee, 1893. augusztus 4.)	66
17.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1895. február 6.)	67
18.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1895. február 15.)	68
19.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Brigthon, 1895. augusztus 19.)	69
20.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Éberhard, 1895. szeptember 7.)	70
21.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Éberhard, 1896. július 23.)	71
22.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Pozsony, 1898. június 24.)	72
23.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Hadendorf-Weidlingen, 1901. augusztus 22.)	73
24.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Csorvás, 1901. szeptember 26.)	74
25.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1901. szeptember 28.)	76
26.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1902. január 20.)	77
27.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1902. február 20.)	78
28.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Helyszín nélkül, 1902. május 23.)	79
29.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1902. június 25.)	80
30.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Éberhard, 1902. július 11.)	81
31.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Éberhard, 1902. július 28.)	82
32.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1904. március 13.)	83
33.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1904. április 23.)	84
34.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Éberhard, 1904. május 30.)	85

35.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1906. február 20.)	86
36.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1907. november 5.)	87
37.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1909. november 13.)	88
38.	Bathó János levele Apponyi Alberthez (Jászberény, [1910. június])	89
39.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1910. június 7.)	90
40.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1913. február 24.)	91
41.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Éberhard, 1914. december 23.)	92
42.	Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1916. április 6.)	93
43.	Apponyi Albert levele Bathó Jánosnéhoz (Budapest, 1924. március 10.)	94
44.	Apponyi Albert levele Bulyovszky Lillához (Budapest, évszám nélkül, február 17.)	95
45.	Apponyi Albert levele Bulyovszky Lillához (Kedden)	96
46.	Apponyi Albert levele Bulyovszky Lillához (Budapest, vasárnap)	97
47.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Éberhard, 1907. augusztus 23.)	98
48.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Budapest, 1907. szeptember 30.)	99
49.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Helyszín nélkül, 1908. június 5.)	100
50.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Budapest, 1908. december 3.)	101
51.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Éberhard, 1910. január 10.)	102
52.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Budapest, 1910. május 26.)	103
53.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Budapest, 1914. október 1.)	104

54.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Éberhard, 1915. február 27.)	105
55.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Éberhard, 1915. augusztus 2.)	106
56.	Csernoch János levele Apponyi Alberthez (Esztergom, 1916. május 25.)	107
57.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Budapest, 1916. május 27.)	108
58.	Csernoch János levele Apponyi Alberthez (Esztergom, 1917. november 19.)	109
59.	Csernoch János levele Apponyi Alberthez (Esztergom, 1918. január 15.)	110
60.	Csernoch János levele Apponyi Alberthez (Esztergom, 1918. január 18.)	113
61.	Apponyi Albert levele Csernoch Jánoshoz (Budapest, 1919. február 8.)	115
62.	Apponyi Albert levele Darányi Ignáchoz (Budapest, 1905. február 11.)	116
63.	Apponyi Albert levele Darányi Ignáchoz (Budapest, 1914. január 10.)	117
64.	Apponyi Albert levele Dessewffy Aurél grófhhoz (Ems, 1887. július 30.)	118
65.	Apponyi Albert levele Esterházy Miklós Móric grófhhoz (Budapest, 1922. július 12.)	127
66.	Apponyi Albert levele Falk Miksához (Éberhard, 1891. szeptember 26.)	128
67.	Apponyi Albert levele Falk Miksához (Budapest, 1895. január 12.)	129
68.	Apponyi Albert levele Falk Miksához (Budapest, dátum nélkül)	130
69.	Apponyi Albert levele Festetics Tasziló herceghez (Budapest, 1927. március 23.)	131
70.	Apponyi Albert levele Feszty Árpádhoz (Helyszín nélkül, 1894. augusztus 10.)	132
71.	Apponyi Albert levele Földes Bélához (Éberhard, 1900. május 18.)	133
72.	Apponyi Albert levele Fraknói Vilmoshoz (Budapest, 1918. május 20.)	134

73.	Apponyi Albert levele Grünwald Bélához (Budapest, 1887. szeptember 22.)	135
74.	Apponyi Albert levele Halmai Elemérhez (Budapest, 1921. május 2.)	136
75.	Apponyi Albert levele Heltai Jenőhöz (Budapest, 1927. október 28.)	138
76.	Apponyi Albert levele Herczeg Ferenchez (Budapest, 1911. május1.)	139
77.	Apponyi Albert levele Hermann Ottóhoz (Budapest, 1888. október 15.)	140
78.	Apponyi Albert levele Hermann Ottóhoz (Éberhard, 1908. május 23.)	141
79.	Apponyi Albert levele Horánszky Nándorhoz (Éberhard, 1895. szeptember 15.)	142
80.	Apponyi Albert levele ismeretlenhez (Budapest, 1875. július 29.)	144
81.	Apponyi Albert levele ismeretlenhez (Budapest, 1895. január 4.)	145
82.	Apponyi Albert levele ismeretlenhez (Budapest, 1898. március 29.)	146
83.	Apponyi Albert levele ismeretlenhez (Helyszín nélkül, 1924. március)	147
84.	Apponyi Albert levele ismeretlen tanár úrhoz (Budapest, 1896. március 26.)	148
85.	Apponyi Albert és Horánszky Nándor levele ismeretlenhez (Budapest, 1892. január 1.)	149
86.	Apponyi Albert levele Jankovich Bélához (Budapest, 1914. október 1.)	150
87.	Apponyi Albert levele Jankovich Bélához (Éberhard, 1915. augusztus 2.)	151
88.	Apponyi Albert levele Jankovich Bélához (Éberhard, 1915. augusztus 31.)	152
89.	Apponyi Albert levele Jászai Marihoz (Budapest, 1922. március 12.)	153
90.	Jókai Mór levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1900. március 30.)	154
91.	Apponyi Albert levele Jókai Mórhoz (Brüsszel, 1900. április 20.)	155

92.	Apponyi Albert levele Justh Gyulához (Éberhard, 1903. augusztus 2.)	157
93.	Apponyi Albert levele Justh Gyulához (Weidlingen, 1905. szeptember 18.)	158
94.	Apponyi Albert levele Justh Gyulához (Helyszín nélkül, 1907. október 6.)	159
95.	Apponyi Albert levele Kaas Ivor báróhoz (Pozsony, 1879. augusztus 27.)	160
96.	Apponyi Albert levele Kaas Ivor báróhoz (Budapest, 1885. január 13.)	162
97.	Apponyi Albert levele Kaas Ivor báróhoz (Pozsony, 1888. december 27.)	163
98.	Apponyi Albert levele Károlyi Mihály grófhhoz (Budapest, 1910. október 9.)	166
99.	Apponyi Albert levele Károlyi Mihály grófhhoz (Budapest, 1918. december 29.)	167
100.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1885. június 13.)	171
101.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1885. augusztus 6.)	172
102.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1886. július 24.)	173
103.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Buda, 1886. november 12.)	179
104.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1890. március 3.)	181
105.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Mont Dore, 1891. augusztus 23.)	183
106.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1894. január 31.)	185
107.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1894. március 21.)	186
108.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Markt-Aussee, 1894. július 29.)	188
109.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Markt-Aussee, 1894. augusztus 9.)	190
110.	Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Bécs, 1894. november 1.)	192

111. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Abbázia, 1894. december 23.)	193
112. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1895. július 9.)	194
113. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Helyszín és dátum nélkül)	195
114. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1895. szeptember 15.)	196
115. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1895. november 10.)	197
116. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1896. május 18.)	198
117. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1896. június 14.)	203
118. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1897. január 26.)	204
119. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1897. február 18.)	205
120. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1897. október 25.)	207
121. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1898. április 15.)	208
122. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1898. április 16.)	209
123. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1898. április 22.)	211
124. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1898. május 8.)	212
125. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1898. május 20.)	213
126. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1902. december 19.)	215
127. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Budapest, 1903. január 16.)	217
128. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1905. január 9.)	221
129. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz (Éberhard, 1905. január 12.)	222

130. Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhoz (Éberhard, 1905. január 30.)	223
131. Apponyi Albert levele gróf Károlyi Sándornéhoz (Éberhard, 1898. július 8.)	225
132. Apponyi Albert levele Koroda Pálhoz (Pozsony, 1882. november 12.)	226
133. Apponyi Albert levele Kovács Lajoshoz (Budapest, 1891. november 8.)	227
134. Apponyi Albert levele Kovács-Bodó Istvánhoz (Gyöngyösapáti, 1931. július 8.)	228
135. Kovács-Bodó István levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1931. július 15.)	230
136. Apponyi Albert levele Lengyel Miklóshoz (Budapest, 1908. június 19.)	231
137. Apponyi Albert levele Lévy Józsefhez (Helyszín nélkül, 1898. május 25.)	232
138. Mangra Vazul levele Apponyi Alberthez (Nagyszeben, 1917. szeptember 4.)	233
139. Mangra Vazul levele Apponyi Alberthez (Nagyszeben, 1917. szeptember 6.)	236
140. Apponyi Albert levele Mangra Vazulhoz (Budapest, 1917. október 19.)	240
141. Apponyi Albert levele Marczali Henrikhez (Budapest, 1892. május 31.)	243
142. Apponyi Albert levele Marczali Henrikhez (Éberhard, 1896. január 4.)	244
143. Apponyi Albert levele Marczali Henrikhez (Csorvás, 1901. szeptember 26.)	245
144. Apponyi Albert levele Marczali Henrikhez (Budapest, 1906. december 23.)	246
145. Apponyi Albert levele Marczali Henrikhez (Budapest, 1906. december 28.)	247
146. Apponyi Albert levele Marczali Henrikhez (Budapest, 1926. április 3.)	248
147. Apponyi Albert levele Palágyi Lajoshoz (Budapest, 1891. október 19.)	249
148. Apponyi Albert levele Pekár Gyulához (Budapest, 1924. augusztus 25.)	250

149. Apponyi Albert levele Pekár Gyulához (Budapest, 1925. december 1.)	251
150. Apponyi Albert levele a Pesti Hírlap szerkesztőségéhez (Budapest, dátum nélkül)	252
151. Apponyi Albert levele Rákosi Jenőhöz (Budapest, 1907. június 19.)	253
152. Apponyi Albert levele Rákosi Jenőhöz (Éberhard, 1910. április 26.)	254
153. Apponyi Albert levele Rákosi Jenőhöz (Éberhard, 1910. április 29.)	255
154. Apponyi Albert levele Rákosi Jenőhöz (Budapest, 1922. szeptember 19.)	256
155. Apponyi Albert levele Rákosi Jenőhöz (Gyöngyösapáti-Nagyencs, 1928. október 26.)	257
156. Apponyi levele Simor Jánoshoz (Pozsony, 1875. január 3.)	259
157. Apponyi levele Simor Jánoshoz (Budapest, 1888. március 13.)	261
158. Apponyi Albert levele Somló Sándorhoz (Budapest, 1908. január 19.)	263
159. Apponyi Albert levele Harold Steinackerhez (Éberhard, 1914. december 22.)	264
160. Harold Steinacker levele Apponyi Alberthez (Innsbruck, 1914. december 30.)	265
161. Apponyi Albert levele Harold Steinackerhez (Éberhard, 1915. január 5.)	268
162. Harold Steinacker levele Apponyi Alberthez (Innsbruck, 1915. február 9.)	270
163. Apponyi Albert levele Harold Steinackerhez (Helyszín nélkül, 1915. február 15.)	276
164. Harold Steinacker levele Apponyi Alberthez (Innsbruck, 1915. február 19.)	277
165. Apponyi Albert levele Harold Steinackerhez (Éberhard, 1915. február 23.)	278
166. Apponyi Albert levele Bertha von Suttner bárónőhöz (Éberhard, 1895. június 15.)	279
167. Apponyi Albert levele Bertha von Suttner bárónőhöz (Pozsony, 1897. január 2.)	280

168. Apponyi Albert levele Bertha von Suttner bárónőhöz (Éberhard, 1899. augusztus 28.)	281
169. Apponyi Albert levele Bertha von Suttner bárónőhöz (Éberhard, 1899. október 7.)	282
170. Apponyi Albert Szalay Gábor bárónak (Helyszín és dátum nélkül)	283
171. Apponyi Albert Széchényi Imre grófhöz (Buda [!], 1883. február 24.)	284
172. Ujházy főügyészhelyettes levele Apponyi Alberthez (Székesfehérvár, 1901. november 30.)	285
173. Apponyi Albert levele a Székesfehérvári Királyi Ügyészségnek (Budapest, 1901. december 6.)	286
174. Apponyi Albert levele Széll Kálmánhoz (Budapest, 1902. december 16.)	287
175. Apponyi Albert levele Széll Kálmánhoz (Éberhard, 1903. szeptember 15.)	289
176. Apponyi Albert levele Szilágyi Dezsőhöz (Éberhard, 1899. július 14.)	294
177. Apponyi Albert levele Szilágyi Dezsőhöz (Éberhard, 1900. december 1.)	295
178. Apponyi Albert levele ifjabb Szögyény-Marich Lászlóhoz (Éberhard, 1909. április 16.)	296
179. Apponyi Albert levele Tárkányi Bélához (Budapest, [1884.] február 8.)	298
180. Apponyi Albert levele Timkó Józsefhez (Budapest, 1896. október 31.)	299
181. Apponyi Albert levele Tisza István grófhöz (Éberhard, 1915. szeptember 25.)	300
182. Tisza István gróf levele Apponyi Alberthez (Helyszín nélkül, 1915. szeptember 26.)	301
183. Tisza István gróf levele Apponyi Alberthez (Helyszín nélkül, 1915. október 5.)	302
184. Apponyi Albert levele Tisza István grófhöz (Budapest, 1915. október 26.)	303
185. Tisza István gróf levele Apponyi Alberthez (Helyszín nélkül, 1916. január 16.)	304
186. Tisza István gróf levele Apponyi Alberthez (Helyszín nélkül, 1916. január 21.)	305

187. Apponyi Albert levele Tisza István grófhoz (Éberhard, 1916. május 14.)	307
188. Apponyi Albert levele Tisza István grófhoz (Budapest, 1916. május 27.)	308
189. Tisza István gróf levele Apponyi Alberthez (Helyszín nélkül, 1916. május 31.)	309
190. Apponyi Albert levele Tisza István grófhoz (Helyszín és évszám nélkül, augusztus 23.)	310
191. Apponyi Albert levele Vaszary Koloshoz (Budapest, 1906. április 18.)	311
192. Apponyi Albert levele Vaszary Koloshoz (Budapest, 1909. június 30.)	312
193. Apponyi Albert levele Vaszary Koloshoz (Budapest, 1909. szeptember 28.)	322
194. Apponyi Albert levele Vaszary Koloshoz (Budapest, 1910. január 17.)	324
195. Apponyi Albert levele Karl Vogelsang báróhoz (Bécs, 1879. augusztus 25.)	325
196. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Éberhard, 1895. február 10.)	326
197. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Éberhard, 1898. július 4.)	327
198. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Csorvás, 1900. május 24.)	328
199. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Csorvás, 1900. június 6.)	329
200. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Weidlingen, 1900. július 20.)	330
201. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Éberhard, 1901. február 2.)	331
202. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Budapest, 1901. december 25.)	334
203. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Éberhard, 1902. április 1.)	335
204. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Budapest, 1903. április 30.)	336
205. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához (Budapest, 1907. január 6.)	337

206. Wlassics Gyula báró levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1927. szeptember 20.)	338
---	-----

Apponyi Alberthez intézett levelek

207. Bánffy Kázmér báró levele Apponyi Alberthez (Nagyenyed, 1917. december 10.)	341
208. Bárány Lukács levele Apponyi Alberthez (Szamosújvár, 1917. november 18.)	343
209. Eötvös Loránd báró levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1902. december 28.)	345
210. Fejérpataky László levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1919. december 23.)	347
211. Feminista Egyesület elnökének levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1925. augusztus 12.)	349
212. Feministák Egyesületének levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1929. december 10.)	350
213. Feministák Egyesületének levele Apponyi Alberthez (Helyszín nélkül, 1930. május 15.)	351
214. Lakatos Ottó levele Apponyi Alberthez (Arad, 1917. november 25.)	352
215. Liszt Ferenc levele Apponyi Alberthez (Villa D'Este, 1874. december 6.)	354
216. Liszt Ferenc levele Apponyi Alberthez (Helyszín nélkül, 1875. február 18.)	355
217. Liszt Ferenc levele Apponyi Alberthez (Loo-i palota, 1875. május 9.)	356
218. Nők Nemzetközi Békeligája Magyar Szekciójának levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1924. augusztus 25.)	357
219. Theodore Roosevelt levele Apponyi Alberthez (New York, 1914. szeptember 17.)	358
220. Theodore Roosevelt levele Apponyi Alberthez (Oster Bay, 1915. március 5.)	360
221. Széll Kálmán levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1901. március 13.)	362
222. Széll Kálmán levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1902. szeptember 13.)	364
223. Wekerle Sándor levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1908. február 3.)	365

224. Wekerle Sándor levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1909. június 12.)	366
225. Wekerle Sándor levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1909. szeptember 29.)	367

Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett levelek

226. Apponyi Géza gróf levele Apponyi Alberthez (Hőgyész, 1921. május 27.)	371
227. Babich Pálné Liptay Linka levele Apponyi Alberthez (Békéscsaba, 1921. május 28.)	373
228. Bánffy Miklós gróf levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 30.)	374
229. Béldi Ákos gróf levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 24.)	375
230. Freudiger Ábrahám levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 29.)	378
231. Giesswein Sándor és Szmik Antal levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 28.)	379
232. Gyulai Ágost, Horger Antal és Szinnyei József levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 24.)	380
233. Hubay Jenő levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 28.)	381
234. K. Lippich Elek és K. Lippich Elekné levele Apponyi Alberthez (Meran, 1921. május 26.)	383
235. Majorné Papp Piroska levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 18.)	384
236. Nagy Ferenc levele Apponyi Alberthez (Kispest, dátum nélkül)	386
237. Pirkner János levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 29.)	388
238. Schneller István levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 15.)	389
239. Szölgyény Ferenc levele Apponyi Alberthez (Budapest, 1921. május 25.)	391

Rövidítések jegyzéke	393
Névmutató	395
Tárgymutató	399
Sachverzeichnis	403
Abstract	407
Bibliográfia	411
Felhasznált irodalom	419

BEVEZETŐ

APPONYI ALBERT, A POLITIKUS

Gróf nagyapponyi Apponyi Albertet (1846. május 29. – 1933. február 7.) arisztokrata származása, a jezsuita elitképző kollégiumban eltöltött esztendő, ifjúkorában édesapja politizálásának figyelemmel kísérése mind a politizálás irányába fordították, és már huszonhat esztendő korában az 1867 után kormányzó Deák-párt soraiban találta magát. A kormánypártból való 1875-ös kilépése után figyelembe kell venni minden egyes javaslatánál, amelyet a képviselőházban ellenzékiként előadott az évtizedek folyamán, hogy a parlamenti viszonyok tükrében eleve nem számíthatott nézeteinek elfogadására az az ellenzéki pártvezér, akinek pártja az összes mandátum hatodtizenketted részét birtokolta, továbbá a censzos választójog lehetetlenné tette a kormánypárt választások általi legyőzését és a parlamenti váltógazdaság kialakítását. Azonban az ellenzéki Apponyi évtizedekig együtt tudott élni azzal a rendszerrel, amely folyamatosan megakadályozta, hogy választások által elnyerje a kormányalakításhoz szükséges többséget. Angol konzervatív kortársaival ellentétben – akik a választójogot több lépcsőben kiterjesztették a 19. század második felében – a választási jogosultság bővítése és titkossá tétele helyett sokáig beérte volna egy olyan bíráskodási eljárás bevezetésével, amely nem tudta érdemben visszaszorítani a választásokat kísérő korrupciót. Akkor lett híve az általános és titkos választójognak, amikor olyan társadalmi rétegeket képviselő pártok hatalomra jutásától lehetett tartani, amelyek programjai előre vetítették, hogy teljesen felforgatják azokat a viszonyokat, amelyek között Apponyi társadalmi és politikai értelemben szocializálódott. Meghatározó kortársai közül Tisza István miniszterelnök és ifjabb Andrássy Gyula belügyminiszter az elitista liberalizmus képviselőjében a tömegeket censzos, illetve plurális választójoggal tartotta volna távol a hatalomtól.¹ Apponyi vállalta volna velük szemben az új erővel járó politikai-társadalmi változásokat, eszmeileg eljutott a demokratikus politikai rendszer elfogadásához, a Horthy-korban már ennek egyik legfőbb parlamenti szószólója lett. Az újdonság erejével ható társadalmi jelenségek megismerésére mindig nyitott politikai egyéniségéből eredően parlamenti

1 Tökéczki László (szerk.): *Tisza István. Válogatott politikai írások és beszédek*. Osiris, Budapest, 2003. 448–449. Szalai Miklós: *Ifjabb Andrássy Gyula élete és pályája*. MTA–TTI, Budapest, 2003. 75–84.

megjelenésükben kevésbé látott veszedelmet, mint a kizárásuk miatt előbb-utóbb bekövetkező gyökeres változásoktól.

Az 1880-as évek legelején csatlakozott az agrárius mozgalomhoz, hogy később fokozatosan eltávolodjon eszméiktől.²

Hozzásimulva a szabadelvű párti kormányok szociális kezdeményezéseihez, ellenzékéből is több eredményt ért el szociálpolitikai téren. A szociális és egészségügyi politika fejlődését pedig kórházat, anyaothont, gyermekvédelmi intézményeket fenntartó egyesületek (Budapesti Poliklinikai Egyesület, Országos Stefánia Szövetség) szervezésével is erősítette. A szegények karitatív támogatása érdekében pedig részt vett a franciaországi gyökerekkel rendelkező, majd Európa-szerte elterjedt Paulai Szent Vince Egylet magyarországi meghonosításában.³

Nem lehet eltekinteni attól, hogy az évtizedeken keresztül ellenzéki Apponyi nem az ellenzék vezére, hanem a fragmentált, a kiegyezés, az egyházpolitika, a választójog, a világháború megítélésében egymással sem egyetértő ellenzéki pártok egyikének volt a vezére. Kétségtelen, az ellenzéki vezértársak közül kiemelte és személyét kvázi primus inter pares pozícióba helyezte két tényező. Először is szónoki képessége, amely a többiekénél nagyobb népszerűséget biztosított neki,⁴ másodszor az a tény, hogy hatvanhetes ellenzéki volt, amely az 1890-es évek közepéig esélyt kínált számára a kormányfői tisztség megszerzésére.

Kortársai közül többen felvázolták előtte az egyetlen járható utat, amely hatalomra juttathatja: Ferenc József bizalmatlanságát feloldhatja a katonai követelések elhagyásával. Más módja annak, hogy megbízást kapjon kormányalakításra, nem adódott, mivel nem működött parlamenti váltógazdálkodás és a Ferenc József-i feltételeknek való megfelelés – a hatvanhetes intézményi berendezkedés érinthetetlensége – igen szűkre szabta a mozgásteret és a dualizmus korában a híresebb miniszterelnökök – Tisza Kálmán, Bánffy Dezső, Széll Kálmán – ebbe buktak bele.⁵

2 Vári András: *Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898*. Argumentum, 2009 (továbbiakban: Vári). 211–277.

3 Zichy Nándor: *A Szent-Vince-Egyletről*. Athenaeum, Budapest, 1895. 9. *Gróf Apponyi Albert Poliklinika almanachja*. Kiadja a Gróf Apponyi Albert Poliklinika, 1926. Poliklinikai Híradó, 1926. augusztus 4. 1. *Az anya- és csecsemővédelem a képviselőházban*. *Gróf Apponyi Albert beszédje és Sándor János belügyminiszter válasza*. Pfeifer, Budapest, 1916. SOL, Apponyi Poliklinika 303. A Budapesti Poliklinikai Egyesület Gróf Apponyi Albert Poliklinika alapszabályai. 1904–1946. SOL, Apponyi Poliklinika 304. Az Apponyi Albert Poliklinika Emlékkötete. 1948.

4 Még egy angolszász történész is fontosnak tartotta Apponyival kapcsolatosan kiemelni, hogy saját korában milyen kivételes szónoki adottságokkal rendelkezett. Roman, Eric: *Austria-Hungary and the successor states: a reference guide from the Renaissance to the Present*. New York, 2003. 222., 397.

5 Anka László: Széll és az ellenzék. In: Bertényi Iván, Ifj. (szerk.): *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Mathias Corvinus Collegium – Széll Kálmán Alapítvány – Tihanyi Alapítvány,

Az utókor Apponyi vallás- és közoktatásügyi miniszterségét a „Lex Apponyinak” elnevezett 1907-es és 1908-as elemi népiskolai törvények megalkotásával azonosította.⁶ Ezek a jogszabályi intézkedések megalkotóik hite és reménye szerint elősegítették a nemzetiségi asszimilációs politika térnyerését, de a történelmi kontextusba helyezett kép ennél árnyaltabb. Már elődei is elindultak azon az úton, amely a nemzetiségek asszimilációjának felgyorsítását helyezte előtérbe. Ebben a környezetben érdemes mindezt vizsgálni, mert ennek a folyamatnak volt a kiteljesedése a három elemi népiskolai törvény. Trefort Ágoston miniszterségétől kezdve folyamatában kell végigtekintünk az oktatást érintő különböző törvényeken. A „Lex Apponyiban” megjelenő nacionalizmus megítélése az utókor szemüvegén keresztül szemlélve negatív tartalmat hordoz, csakhogy ezt saját korának szemüvegén keresztül kell szemlélni. A vallás- és közoktatásügyi miniszter kétségtelenül korának gyermeke volt, tehát nacionalista, aki ennek megfelelően nagy támogatottsággal vitte keresztül javaslatait a vele szemben kritikai hangot megütő szláv, román gyökerű nacionalistákkal szemben.

Az állami elemi népiskolák százas nagyságrendben történő alapítása és az elemi népiskolai oktatás ingyenessé tétele hozzájárult az analfabétizmus mielőbbi csökkenéséhez, illetve az iskolalátogatás általánossá válásához, amely távolságbeli, vagy anyagi okokból eredően addig nem adatott meg minden tanköteles korú gyermeknek.⁷ Új iskolák építése, régiek felújítása, ellátásuk új tanszerekkel jelentős modernizációs erőt képviselt, sőt a tanítói fizetések Apponyi törvényei eredményeképpen komolyan megemelkedtek. Az 1909-es kongruatörvénnyel pedig több ezer lelképásztor és segédlelkész egzisztenciális körülményein tudott javítani.⁸

Árnyalja miniszterségének megítélését, hogy szándékai és erőfeszítései ellenére torzó maradt kormányzati munkássága, hiszen ugyanúgy nem volt képes elfogadtatni a katolikus autonómiát,⁹ mint a gazdasági népoktatásról szóló törvényalkotási kezdeményezését.¹⁰ Miközben ezek több egyházi és társadalmi csoport sorsát

---

Budapest, 2015. 303–322. Kozári Monika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Napvilág, Budapest, 2003. 524–525. Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón. (Politikusok és intézmények)*. Históriai-MTA-TTI. Budapest, 2001. 66–67., 88–90., 109–112.

6 Dolmányos István: A „Lex Apponyi.” In: *Századok*, 1968/3–4. 485–535. Tarján Tamás: Lex Apponyi. In: Ekert Mária–Molnár Attila Károly (szerk.): *Eszme és történet*. NKE, Budapest, 2014. 382–405.

7 Anka László: Apponyi Albert és az elemi népiskolai oktatás ingyenessé tétele. In: *Új Pedagógiai Szemle*, 2011/11–12. 219–233.

8 Uő: Apponyi Albert gróf és a kongruatörvények. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2010/1. 51–65.

9 1917. december 21-én nyújtotta be Apponyi a képviselőházban a katolikus autonómia tervezetét.

10 A gazdasági népoktatásról szóló törvénytervezet és indokolását ld. *Az 1906. évi május 19-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Irományok*. XXV. köt. 164–203.

jelentősen befolyásolhatták volna anyagi és szociális értelemben. Az 1930–1940-es években Apponyiról író – a róla szóló kultuszirodalmat gyarapító – szerző azt állította, hogy az 1908-ban meg sem tárgyalta, a gazdasági népoktatásról szóló törvényjavaslatát a koalíció válságba jutása miatt nem tudta keresztülvinni.¹¹ Ez a magyarázat azonban nem tartható, hiszen javaslata benyújtásakor a koalíció még nem került válságba. Sőt még 1909-ben is volt elég politikai befolyása a kultuszminiszternek ahhoz, hogy elfogadtassa a több milliós korona kiadással járó katolikus kongruatörvényt. Azt fejezik ki a minisztersége alatt elfogadott jogszabályok, hogy sikeresen meg tudta oldani azokat a kérdéseket, amelyek mentén politikai konszenzus alakult ki és az adott témában a megfelelő mértékű pénzügyi háttérrel is biztosítani lehetett. Ha elképzelései mögé nem tudta felsorakoztatni a pártpolitika, az államkincstár és az érintett társadalmi csoportok kompromisszumos álláspontját, azok a törvényalkotási kezdeményezései befejezetlenek, eredménytelenek maradtak. A dualizmusban az ingyenes elemi népoktatás bevezetése, vagy a katolikus autonómia megalkotása a részeredmények ellenére már a korszak első vallás- és közoktatásügyi miniszterének, Eötvös József bárónak és utódainak sem sikerültek – ámbár Trefort Ágoston, Csáky Albin és Wlassics Gyula ilyen szempontból óvatos tárcavezetők voltak, nem is erőltették annyira ezeknek az ügyeknek a megoldását.

„Legyen csak kormányelnök! Gondoltam (mert mindig vártuk, hogy az lesz).”¹² Többször is felmerült élete folyamán a miniszterelnöki bársonyszék megszerzésének lehetősége. Az 1890-es években, az egyházpolitikai küzdelmek során a kormányzó Szabadelvű Párt válságos időket élt át, a Wekerle Sándor miniszterelnök vezette kormány az uralkodóval is szembekerült. Ekkor komolyan felmerült, hogy Ferenc József Apponyit bízta meg a kormányalakítással, de ő nem volt hajlandó lemondani katonai követeléseiről, így nem nyerhette el a király kegyét és politikai támogatását.¹³ Másodszor 1919 novemberében csillant meg a lehetősége annak, hogy magához ragadja az ország irányítását, amikor a románok kivonultak Budapestről és a kaotikus belpolitikai helyzet rendezésére az antant Sir George Russell Clerket küldte Magyarországra, hogy a politikai kibontakozás érdekében egy úgynevezett koncentrációs kormányba terelje a magyar pártok vezéreit. Apponyi nem tudta kihasználni ezt az alkalmat (a pártok tárgyalásain a keresztényszocialisták nem tartották elég kereszténynek). Kortársait, de őt magát – elsősorban a nem nyilvánosságnak szánt leve-

11 Kerekesházy József: *Apponyi*. Singer, Budapest, 1943 (továbbiakban: Kerekesházy). 192.

12 Szomory Dezső: *A párizsi regény*. Athenaeum, Budapest, 1929. 94.

13 „Apponyi másfél órát volt nálam, és végre egyszer őszintén kibeszéltük magunkat. Hogy ez használ-e? Attól tartok, hogy nem.” – írta a király bizalmas barátnőjének az audienciáról, amelyen Apponyival megpróbált közös nevezőre jutni. Hamman, Brigitte (szerk.): *Kedves Jó Barátném! Ferenc József levelei Schratt Katalinhoz*. Európa, Budapest, 2009. 192.

leit – olvasva az a benyomása támadhat bárkinek, hogy a szavak, és elvek emberéből hiányoztak az igazi cselekvés, taktikázás, pragmatikus gondolkodás, pártépítés, program- és stratégiaalkotás, döntéshozatali készség jegyei, amelyek nélkül képtelenség sikeresen és tartósan kormányozni egy országot.¹⁴ Ez általánosságban elfogadható, azonban látni lehet vallás- és közoktatásügyi miniszterségéről, hogy a korszakra jellemző közgondolkodás mentén határozott elképzelésekkel irányította tárcáját és fogta össze apparátusát, amely előkészítette azokat a törvényjavaslatokat, amelyeket a képviselőházban előterjesztett, védelmébe vett és keresztülvitt, még ha módosításokat is kellett rajtuk eszközölni a különböző frakciók igényeinek figyelembevételével. Miniszteri munkássága, a nemzetiségi politikával összekötött oktatáspolitikája nagyon határozott és következetes – bár örökölt és nem eredeti – irányt mutatott.

Ennél többre azonban nem tellett tőle. Nem volt képes olyan konzervatív koncepciót kínálni a Tisza Kálmán és Tisza István nevével fémjelzett szabadelvűséggel és hatvanhetességgel szemben a politikai közvéleménynek, amilyennek ő a programjait láttatni szeretne volna. Személyiségén túl éppen ez lehetett a háttérben az oka, hogy oly sokszor ragaszkodott a formákhoz, kompromisszumokhoz és a negyvennyolcas talajra lépése sem jelentett igazi törésvonalat politikai életében, hiszen a többi negyvennyolcassal szemben védte a hatvanhetes vívmányokat a koalíciós kormány évei alatt. Koncepciónak beállított koncepciótlansága paradox helyzetbe hozta. Szekfű Gyula ezt úgy fogalmazta meg: sokkal inkább tett azért, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia politikai-társadalmi alapjai megrendüljenek, semmint egy igazi koncepció – a Szabadelvű Párttal szemben alternatívát jelentő politikai vízió – mentén megerősödjének.¹⁵ Szekfű utólagos érvelése azonban nem történelmi, hanem a világháborús verség utáni felelősségkeresések egyik irányzata.

A Monarchia a Habsburg-magyar együttélés évszázados hagyományaira, fejlődő iparra, kedvező demográfiai mutatókra, tömeghadseregre, nagyhatalmi szövetségekre alapozva valóságos európai hatalomként magasodott a századforduló korának embere fölé, amelynek keretein belül fogalmazódtak meg és tudtak érvényesülni a magyar érdekek. A birodalom szétesése után Apponyi az elűzött Habsburgok pártjára helyezkedők kis csoportjának az élére állt. Ezzel dualizmus kori koncepciótlanságát, a Szent István-i Magyarország trianoni traumája után egy – az általános európai nagyhatalmi, szomszédos kisantanti, osztrák állam versus osztrák legitimisták és magyar belpolitika kontextusában is – irreális politikai program, a legitimizmus

14 „Barátai azt mondják, hogy valami ösztönszerű idegenkedés tartja vissza attól, hogy a hatalom gyakorlásában részt vegyen. Igazi politikai Hamlet, csak tépelődik, tűnődik, filozofál folyton.” Hungarus: *Délibábok hőse*. Légrády, Budapest, 1895. 54.

15 Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Királyi Magyar Egyetemi, Budapest, 1938. 285–286., 390.

hirdetése váltotta fel, bár ennek megvalósítását egyetlen nyilvános nyilatkozatában sem látta időszerűnek.¹⁶

Apponyi Albertet nevezték ki az első világháborút lezáró béketárgyalásokra küldött magyar delegáció vezetőjének. Ebben a minőségében mondta el híressé vált ügynevezett védőbeszédét 1920. január 16-án Párizsban. Azonban a trianoni békeszerződés tartalma, a tárgyalások sikertelensége nem Apponyi felelőssége, hiszen nem az ő katonai-politikai irányításával vesztette el Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és szövetségeseik az első világháborút. Napjainkban a történettudomány művelői az 1919-es esztendő magyarországi eseményeiben (az antant nem volt hajlandó tárgyalásokat folytatni a Tanácsköztársasággal) látják az óriási mértékű területelcsatolás okát, mivel a győztes hatalmak ebben az évben már megkötötték Ausztriával és Németországgal a békeszerződést, miközben magyar delegáció nem is volt Párizsban, hogy a saját nemzeti érdekek védelmében fellépjen.¹⁷

Személye, stílusa, nyilatkozatai szerint a Szent István-i magyar állam egyik legfőbb reprezentánsa volt. Benne látta a magyar közvélemény a monarchiabeli Magyarország megszemélyesítőjét, mint később a meggyilkolt Tisza István miniszterelnök személyében. Nem véletlenül kapcsolták össze kultuszát 1920 után a revizionizmus igényével, amely akkor keletkezett, amikor a magyar nemzet trianoni traumájának feldolgozásához hősi példaképekre volt szükség.¹⁸ De azt a kommunizmus évtizedei megsemmisítették, személyét a nemzeti emlékezetből kitörölték. Hogy ezek elemei 1990 után nem tértek vissza országosan, nem vált emléke hagyománnyá és politikai igazodási-identitációs ponttá, hanem csak alkalmanként¹⁹ és lokális szinteken (elsősorban a szlovákiai Éberhard magyar közösségében és Jászberényben) jelentkezett, azt fejezi ki, hogy a mai politika inkább a konfliktust kiváltó/provokatív példaképeket részesíti előnyben, semmint a konszenzuseresőket.

16 Kardos József: *Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között*. Korona, Budapest, 1998. 127.

17 Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa, 2010. 45–57. Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek 1919–1924*. Attraktor, Máriabesnyő, 2012. 16–26. Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris, Budapest, 2003. 159–189., 203. uő: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris, Budapest, 2012. 40–51. Vizi László Tamás: *A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010)*. CEPOLITI, Budapest, 2016. 16–35.

18 Szécsényi András: Apponyi Albert kultusza a két világháború között. In: *Valóság*, 2013/9. 40–54. Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony, 2009. 224–225.

19 2015-ben Apponyi Albert nevét vette fel az Országház törvényalkotási bizottságának tárgyalóterme, illetve Apponyi nemzeti elkötelezettsége posztumusz Magyar Örökség-díjban részesült.

KÉRDŐJELEK APPONYI ALBERT IRATAINAK ELTŰNÉSE KÖRÜL

Különböző források arra világítanak rá, hogy Apponyi Albert gyűjtötte és gondosan őrizte édesapja és saját levelezési anyagát. Az évtizedek során folyamatosan meg is keresték történészek, hogy édesapja hagyatékából, illetve saját anyagából iratok után érdeklődjenek.²⁰

Két verzió él párhuzamosan egymás mellett azt illetően, hogy mi lett a sorsa Apponyi Albert levelezésének a halála után.

1.) A néhai gróf unokája, Pálffy István állítása szerint a család nem adta át ezt a gyűjteményt egyetlen levéltárnak sem megőrzésre, hanem a budavári Apponyi-palotában őrizték. Amikor a második világháborús front a magyar fővároshoz közeledett, a família tagjai egy tengerészládába csomagolták az iratokat, hogy bármikor kimenthessék. Végül a biztonságba helyezésükre nem került sor, a tengerészláda a Várban vészelte át Budapest ostromát 1944–1945 fordulóján. Akkor veszett nyoma, amikor a család tagjait a palotából elűldözték a második világháború után hatalomra kerülő arisztokráciaellenes erők.²¹ Ezt a véleményt erősíti Apponyi másik unokája, Klobusiczky Miklós, aki szerint a család egyik korábbi alkalmazottja akkor égette el félelmében ama bizonyos tengerészláda tartalmát egy ház udvarán, a budai hegyekben, amikor Apponyi Évát (Albert lánya, Pálffy István és Klobusiczky Miklós édesanyja) elhurcolta a kommunista politikai rendőrség.²²

2.) Alig néhány hónappal Apponyi Albert halála után, 1933 tavaszán, Almásy László képviselőházi elnök felkereste otthonában a gróf özvegyét és megkérte, hogy néhai férje irathagyatékát adja át megőrzésre az Országgyűlési Múzeumnak.²³ Apponyi

20 Ld. 137. levél. Tóth László: Vogelsang és a magyar konzervatív politika 1867 után. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. 1933. október 7.* Sárkány, Budapest, 1933. 525. Ismerjük Apponyi nyilatkozatát apja és Széchenyi István gróf levelezésének tervezett nyilvánosságra hozataláról, amely szintén arra utal, hogy a családban megőrizték a néhai kancellár iratait és a családon belül meghatározó lehetett a publikálás elveire nézve: „közismertté fog válni, mihelyt a – legközelebbi időkben – levelezésük átadatik a nyilvánosságnak. Ez, korábban, atyám tilalma folytán, nem történhetett meg, ő t. i. azt találta, hogy a levelek soráról, akik akkor még éltek, vagy akiknek legközelebbi családtagjai még éltek, oly kíméletlenül nyilatkoznak, amint Széchenyi csak a legbensőbb intimitásban nyilatkozhatott, és hogy ezért még jó ideig kell várni közzétételükkel. Ezzel tehát atyám nagy önmegtadadást tanusított.” Apponyi Albert: Atyám emléke. In: *A Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1927. május 22. 35.

21 Pálffy István szóbeli közlése. Budapest, 2012. június 12.

22 Klobusiczky Miklós szóbeli közlése. Éberhard, 2016. június 4.

23 MNL OL, Parlamenti Múzeum (K 816), 7. d. 9. t. A Parlamenti Múzeumra és kiállításaira vonatkozó hírlapkiadások 1919–1948. 15–16. A Múzeum történetéről ld. Szécsényi András: Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949). In: *Történeti Muzeológiai Szemle*. 10. 2010. 65–79.

Albertné rögtön eleget tett a felkérésnek, és a Múzeum munkatársai 1933. május 24-én át is szállították a parlament épületébe a levélgyűjteményt. Akkora anyag került átadásra, amelyből rövid időn belül külön emlékszbát alakítottak ki, amelyet Apponyi Albertről neveztek el. A hagyaték átadásáról tudósító újságcikkek így írták le, hogy mi minden került a Múzeum birtokába: „Apponyi papírba, fába, ezüstbe, emailbe [sic] foglalt díszoklevelei méternyi magas halomba gyűltek. Ott van a jászberényi kürt másolata és az »aranymandátum«. Hatalmas fehér dobozban őrzik az Apponyi 75-ik születésnapjára érkezett üdvözlő táviratokat, világhírű emberektől. Ott van 20 ezer magyar üdvözlő írása a 80 éves Apponyihoz, majd koszorúk, szalagok pompáznak végtelennek látszó sorban. Ott van az ország valamennyi tanítóegyesületének felirata, a kassai polgárok remekműű ezüst serlege, a nagy államférfiu íróasztala, magyar és külföldi egyetemek díszdoktori oklevelei. Összegyűjtötték a világ valamennyi lapjában megjelent nekrológokat is.”²⁴ Továbbá: „az egész Apponyi család levelezéseinek óriási kötegei egészítik ki a ritka gyűjteményt.”²⁵

Az, hogy „az egész Apponyi család levelezéseinek óriási kötegei egészítik ki a ritka gyűjteményt”, nem biztos, hogy megfelel a valóságnak, ugyanis az Országgyűlési Múzeumba került hagyatékról (díszpolgári, díszdoktori oklevelek, tisztelő táviratok, születésnap üdvözlőlapok, újságcikkek, fényképek, festmények, karikatúrák, érmek, dísztárgyak, levelek, stb.) igen pontos leltár készült.²⁶ Ebből arra lehet következtetni, hogy csak kimondottan az 1920 utáni években elterjedő Apponyi-kultuszhoz köthető dokumentumokat adta át az özvegy. Azonban az átadott tárgyakat egyenként felsoroló lajstromban egyetlen olyan bejegyzés olvasható, ami az előbbi mondattal kapcsolatban némi bizonytalanságot ébreszt: „Apponyi Albert gróf tulajdonából ..... db. kézirat.”²⁷ Vagyis a leltár készítői sem számoltak meg és iktattak minden iratot. Kérdés, hogy a „..... db. kézirat” mennyi lehetett és mit tartalmazott?

A jogász végzettségű Kerekesházy József volt az egyetlen életrajzíró, aki felkereste fennállása és működése során az Országgyűlési Múzeumot, hogy Apponyiról szóló kötetéhez ott is anyagot gyűjtsön.²⁸ De a kultuszépítés szolgálatába állított művében semmi sem utal arra, hogy a múzeumi gyűjteményből olyan forrást hasz-

24 MNL OL, Parlamenti Múzeum (K 816), 7. d. 9. t. A Parlamenti Múzeumra és kiállításaira vonatkozó hírlapkiadások 1919–1948. (*Uj Nemzedék*, 1933. május 27.) 15.

25 Uo. (*Kis Újság*, 1933. május 24.) 15.

26 MNL OL, Parlamenti Múzeum (K 816), 7. d. 7. t. Feljegyzések, útmutatók a Parlamenti Múzeum kiállításaira, adományozóira, a múzeum részére beszerzendő műtárgyakra vonatkozóan. MNL OL, Parlamenti Múzeum (K 816), 7. d. 8. t. A Parlamenti Múzeum történetére, működésére, kiállításaira vonatkozó jelentések. 1922–1949. MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), A Parlamenti Múzeum leltára. 1–5539. t. 5540–11780. t.

27 MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), A Parlamenti Múzeum leltára. 1–5539. t. 5540–11780. t. l. n.

28 Kerekesházy. 290.

nosított volna, aminek tartalma azt igazolná, hogy a kultuszt képező dokumentumokon kívül más típusú források is a Múzeum megőrzésébe kerültek volna.

Nagy valószínűséggel tehát az Apponyi-kultusz keretében keletkezett iratok kerültek át az özvegytől az Országgyűlési Múzeum kezelésébe, amelyek az intézmény 1949-es felszámolása után szóródtak szét és nem az Apponyi Albert élete és politikai pályafutása során született teljes levelezése. Azok a család birtokában maradtak és a vészkorszak idején a Pálffy István által említett tengerészládjával együtt vesztett nyomuk.

A VÁLOGATOTT LEVELEK SZÁRMAZÁSI HELYE

A gróf nagyapponyi Apponyi famíliának több magyar arisztokrata családhoz hasonlóan a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában van összegyűjtött levéltári anyaga, ami korántsem tekinthető teljesnek. Nem maradt az utókorra például a királyi kancellárként a legnagyobb politikai karriert befutó Apponyi György gróf levelezése egy kis töredéktől eltekintve. Más főnemesi családok (például Esterházy, Batthyány, Orczy), vagy a *Kisebb családok* című kötetek fondjegyzékének névmutatóiból lehet kikeresni, illetve több Apponyi családtag levelezése fellelhető a Károlyi család főti nemzetségi levéltári gyűjteményében,²⁹ köztük Apponyi Albert számos levele. Az Esterházy hercegek anyagát tartalmazó kötet fondjegyzékében található Esterházy Pál herceg és az Apponyi familia közötti levelezés.³⁰

A Batthyány-család levéltári hagyatékának részét képezi a középkortól a tizenhetedik század végéig terjedő, az Apponyi familia gyűjteményét tömörítő, de rendkívül hiányos iratkészlet.³¹ Ennek nagy része 1824-ből származó másolat, amelyet Körmen városában készítettek az eredetiek után és Vas megye hitelesítette őket, mivel Apponyi György gróf, a családi iratok őrzője perben kényszerítette Batthyány Fülöp herceget (a Batthyány család iratainak őrzőjét), hogy a levéltárukban tartott és az Apponyiakra vonatkozó iratokat tegye hozzáférhetővé. Ez öt csomóba osztott, teljesen rendezetlen és hiányos anyag.³²

29 A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában a következő fondszámok alatt szerepelnek az egyes 19–20. századbeli Apponyi családtagok a Károlyiak főti nemzetségi levéltári gyűjteményében: (I.) Antal (P 363) és neje Nogarola Teréz (P364), (I.) Gyula (P 365) és neje Sztáray Zsófia (P 366), Rudolf (P 367), Lajos (P 368) és neje Seherr-Thoss Margit (P 369), (II.) Antal (P 370), (II.) Gyula (P371), Terézia (P372), Adél (P 373), (III.) Antal (P 374), Henrik (P 375).

30 MNL OL, Esterházy Pál herceg (P 136), 3. cs. 16. Apponyi család 1830–1864.

31 MNL OL, Az Apponyi család iratai (P 1339).

32 *A herceg Batthyány család levéltára. Repertórium.* Összeállította: Zimányi Vera. Levéltári leltárrok. 16. Budapest, 1962. 123.

A Károlyiak fóti nemzetségi anyagában található egy külön Apponyi Albert iratait tartalmazó fond,³³ de ennek tartalma kevés információt foglal magában. Apponyi szüleinek francia és német nyelvű levelezése szintén fellelhető.³⁴ Ezenfelül található még az Országos Levéltárban egy vegyes tartalmú anyag a familiáról, de Apponyi Albertről nincs információ.³⁵ E mögött a család tagjainak telegramjai rejtőznek.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Országos Levéltárban őrzött anyagának éppen azon részei semmisültek meg az 1944–45-ös ostromban, valamint az 1956-os forradalom harcaiban, amelyek a gróf miniszterségéhez kötődtek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek nélkül Apponyi kultuszminiszterségét ne lehetne rekonstruálni. A „Lex Apponyi” néven elhíresült törvényekkel kapcsolatban további levéltári forrás áll rendelkezésünkre.³⁶

A familia legterjedelmesebb levéltári anyaga a szlovákiai Nyitraivánkán található a Nyitrai Állami Levéltárban.³⁷ Csak a grófi család azon ágának levelezése és nagyapponyi birtokainak gazdasági anyaga van ott, amelynek tagjai a második világháborúig a Nyitra megyei Nagyappony (Oponice) településén fekvő Apponyi-kastélyban éltek. A nyitraivánkai dobozokban azonban egyetlen levél sincs, amelyet Apponyi Albert írt volna rokonainak, vagy a rokonok intéztek volna hozzá.³⁸ (A kiterjedt család tagjai kapcsolatának/összejárásának legékezebb bizonyítékát nem a levelekben, hanem Apponyi Sándor gróf vendégkönyve bejegyzéseiben lehet megtalálni.³⁹)

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában azoknak az Apponyiaknak lelhetők fel dokumentumai, akik a bibliofil Apponyi Sándor gróf (1844–1925) családi ágához tartoztak, vagy az ő felmenői voltak,⁴⁰ mivel Apponyi Sándor a családtagjai

33 MNL OL, Apponyi Albert iratai (P 376), 8. d. 3., 1875–1924 + é. n.

34 MNL OL, Apponyi György és felesége Sztáray Júlia levelei (P 366), 2. d. 3. j. 1843–1882 + é. n.

35 MNL OL, Apponyi család (P 376), 9. d. 6. t. Vegyes levelezés. 1845–1913 + é. n.

36 MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 61. cs. Az állami elemi népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről szóló törvényjavaslat. 1907. Uo. 62. cs. A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól. 1907.

37 NYÁL, Aponi (Apponyi) z Oponic, 1744–1940, 4,40, b. m. inventár nélkül.

38 E sorok írója 2006 márciusában az ELTE BTK történettudományi doktori iskolai felvételijére készülve nézte át a nyitraivánkai Apponyi családi anyagot, ahová Novák Veronika forráskiadásának útmutatása alapján jutott el. Ld. Novák Veronika: *A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938-1945 között*. I. köt. BFL, Budapest, 2004. 232.

39 OSZKK, Apponyi Sándor vendégkönyve, Fol. Hung. 2458.

40 Frank Tibor: Apponyi Rudolf londoni követsége (1856–1871). In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*. 1974–1975. Budapest, 1978. 481–507. Zichy Mihály: Család és diplomácia. A Kézirattár II. fondjának bemutatása. In: W. Salgó Ágnes (szerk.): *Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében. Emlékezés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából*. OSZK, Budapest, 1995. 47–53.

és ősei irattárát is a nemzetnek adományozta könyvgyűjteményével együtt. Az Országos Széchényi Könyvtár mellett az Országos Levéltárban is találhatók Apponyi Sándorral kapcsolatos anyagok a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fondjegyzékeiben.⁴¹ Ugyancsak az OSZK-ban őrzik azt a hírlapgyűjteményt, amelyben az Apponyi Albert halálával foglalkozó korabeli sajtótudósításokat összegyűjtötték.⁴²

Említésre méltó anyag található az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is a család néhány tagjáról (Apponyi Albert Júlia lánya és unokája, az 1926-os születésű Apponyi Albert György Jenő Zoárd), akik 1945 után is megpróbáltak Magyarországon boldogulni. Azonban ez ahhoz is éppen csak elég, hogy megtudjuk, megfigyelték őket, és apró – de néha egymásnak is ellentmondó – részleteket felviláncolnak az utókor előtt.⁴³

A Hadtörténelmi Levéltárban azok személyi anyagára bukkanhatnak az érdeklődők, akik szolgálatot teljesítettek az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében (Apponyi Antal, Gyula, Károly és Rudolf).⁴⁴

Apponyi Albert és György fia, illetve Júlia leánya után a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár Károlyi Mihály- és Révész Mihály-gyűjteményében is őriznek anyagokat.⁴⁵

Az Országos Levéltár Országgyűlési Levéltárának anyagában őrzik Apponyi Albert ötvenkét beszédből álló gyűjteményét, amelyek 1895 után hangzottak el.⁴⁶ A nyolcvanöt esztendő gróf 1931-ben tervet készített arról, hogy beszédeit négykötetes formában közreadja. Ennek érdekében komoly szervezkedésbe kezdett, átolvasta régi beszédeit, előkerestetett korábbi cikkeket. Mindennek előkészületeit a parlament el-

41 MNL OL, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 730), Apponyi Sándor Alapítvány igazgatósága 1927–1943, raktári egység száma 8., MNL OL, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 727), Apponyi Sándor hagyatékának leltára 1925. És ami szintén említést érdemel, az OSZK-ban található az Apponyi Terem, Sándor grófnak az államra hagyott könyvtárának kiállítása. Ez azért maradt egyben az utókorra, mert az államnak való adományozást elfogadó és szentesítő törvény (1925. évi I. törvény „gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtáráról”) rendelkezett úgy, hogy ezt minden más gyűjteménytől külön egységben kell megőrizni.

42 OSZK, Dm 1.577. Gróf Apponyi Albert halálakor megjelent bel- és külföldi sajtóközlemények. I–II. köt. 1933.

43 ÁBTL, 3. 1. 9. V–32000/32. „Almásy Pál” 2., uo. 3. 1. 1. B–78140. „Vera” 1. uo. 3. 1. 5. O–12764. „Vegyes ellenséges kategória” 7–13. uo. 3. 2. 5. O–8–018/1. „Colorado”, USA fasiszta magyar emigráció. 15. uo. 3. 1. 2. M–37234. „Csanádi” 2. uo. 3. 1. 9. V–32000/25. „Vörös János” 2. uo. 3. 2. 1. BT–748. „Galambos Edit” 48. uo. 3. 1. 1. B–78140. „Vera” 1.

44 HL, I. fondfőcsoport, 35. Tiszti személyügyi lapok, minősítési táblázatok 1859-től. 95066. Apponyi Antal. 8202. Apponyi Gyula. 337/1890. Apponyi Károly alezredes. 8201. Apponyi Rudolf.

45 PIL, Károlyi Mihály-gyűjtemény. 704. f. 53. ö. e. uo. Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /1/547. ö. e. Apponyi Alberttel kapcsolatos iratok. 1904, 1913. uo. Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /2/45–47. ö. e.

46 MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927.

női hivatalának segédfogalmazóival és gyorsíróival végeztette el. A beszédgyűjtemény ezerötvenkét oldalas, amelyet mind a parlament munkatársai gépelték le az öreg gróf számára, majd elküldték neki, hogy elolvassa és döntsön arról, bekerüljenek-e a tervbe vett kiadványba, vagy sem.⁴⁷ Az összegyűlt anyag nem öleli fel teljesen az 1895 utáni képviselőházi beszédeit. A Horthy-koriakból egy sem található közöttük, de még a világháború korából sem, mivel az utolsó beszéd a Lukács-kormány bemutatkozására történt reagálása 1912 tavaszáról.

A megtalált kiadványtervek szerint egészen 1931-ig kellett volna őket összeszedni.⁴⁸ Ez a felhalmozott anyag nem csak megszakad 1912-vel, de az egyik levélből kideríthető, hogy a katolikus nagygyűléseken elmondott beszédeit sem szedték össze az Országgyűlés munkatársai. Valószínűleg az egész gyűjtésnek Apponyi halála vetett véget, és ezt követően került levéltárba a félbehagyott anyag.

Szorgalmas gyűjtőmunkát végeztek a Horthy-kori Külügyminisztérium sajtóosztályának munkatársai is, akik összeszedték az 1919 őszétől megjelenő összes olyan újságcikket, amely Apponyival foglalkozott.⁴⁹ A hangyaszorgalom azonban csak a polgári és a szélsőjobboldali sajtóra korlátozódott, a (szélső)baloldal lapjaiból alig néhány kivágás tűnik fel a dossziékban. Ebben a gyűjteményben szintén számos beszéde megtalálható, főleg a Népszövetség genfi közgyűlésén vagy az Interparlamentáris Unió⁵⁰ konferenciáin elmondottak rövidített változatai. Ennek az alapos gyűjtésnek köszönhetően 1919 őszétől egészen haláláig napra pontosan nyomon követhető a gróf magán- és politikai élete.

Az Országos Levéltár vallás- és közoktatásügyi minisztériumi iratai között is sok levelet lehet fellelni, amelyeket szerzőik a katolikus autonómia bevezetése ügyében intéztek a grófhhoz két kultuszminisztersége idején.⁵¹

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára is számos anyagot őrzött meg Apponyitól. Itt tekinthetők meg mintegy harminc kortársához intézett levelei, illetve visszaemlékezéseinek eredeti kéziratai,⁵² vagy harmadik amerikai utazásán mondott

47 Ld. 134–135. levél.

48 MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927. 26–33.

49 MNL OL, Sajtó Levéltár (K 608), 57. cs. 2-6. dosszié, 328.9, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert 1919–1929., illetve 74. cs. 4. dosszié, 328.91, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert.

50 MNL OL, Sajtó Levéltár (K 608), 137. cs. 2–4. dosszié, 341.251, Az Interparlamentáris Unió konferenciái 1919–1929.

51 MNL OL, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 305), 1. cs. 16. t. 476. Egyházigazgatási ügyek 1918. 101–149., 290–440.

52 OSZKK, Gróf Apponyi Albert: *Emlékirataim*. Fol. Hung. 1927. (A nyomtatásban megjelent emlékiratok első kötetének kézírata.) *Apponyi Albert emlékiratai*. Fol. Hung. 2176. 1931. (A második kötet kézírata.)

beszédeinek vázlatai,⁵³ keveredve legitimista anyagokkal, valamint a hetvenötödik születésnapja alkalmából neki címzett üdvözlő levelek sokasága, összesen kettőszáz-nyolcvannyolc darab, amelyek feltehetően eredetileg szintén az Országgyűlési Múzeumban kerültek elhelyezésre 1933 tavaszán.⁵⁴

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában is található idevonatkozó levelek. Apponyi György kancellár és Széchenyi István gróf kilencven levele⁵⁵ és számos, Apponyi Alberthez címzett, illetve általa írt levél maradt meg az utókor számára. Itt található kézíratos formában a jezsuitának állt Apponyi György filozófiai munkássága a 18. századból.⁵⁶

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár őrzi a Budapesti Poliklinikai Egyesület dokumentumait, melynek Apponyi az elnöke volt 1901-től egészen a haláláig, és az Egyesület által üzemeltetett fővárosi kórházról nevezték el 1921-ben, mikor hetvenötödik születésnapja országos ünnepséggé nőtte ki magát. A történészek számára így az Apponyi Albert Poliklinika levéltári anyagai a kultusz kutatás és a grófnak az egészségügyi politika terepén végzett tevékenységének forrását képezik.

A legjelentősebb vidéki családi anyag Szekszárdon, a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltárában található. Itt a grófi familia tolnai ágának tagjaitól hátrahagyott iratokra lehet rálelni. A Levéltár munkatársai ezt a hagyatékot feldolgozták és külön kötetben jelentették meg összefoglalóját,⁵⁷ de Apponyi Albertre vonatkozó források nincsenek az intézmény falai között.

Az Esztergomi Prímási Levéltár gyűjteményében is vannak Apponyi Albert- és Apponyi György-levelek, melyeket Simor János, Vaszary Kolos és Csernoch János bíborosokhoz intéztek. A pártpolitika (Katholikus Konzervatív Párt, 1872), a Szent István Társulat, illetve a katolikus autonómia kérdéskörét ölelik fel leveleik, de vannak közöttük olyanok is, amelyek egyházi személyek kinevezését tárgyalják, vagy a gróf kér protekciót pártfogoltjai érdekében.

53 OSZKK, Apponyi Albert: Cikkek, beszédek, beszédvázlatok, az USA-ban 1924-ben tartott előadások. Fol. Hung. 2177.

54 OSZKK, Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek 1921. május. Hatóságok és testületek üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/I. Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II.

55 MTAKK, gróf Apponyi György levelei gróf Széchenyi Istvánhoz. 1845–1847. K. 202/44–56. illetve uo. Széchenyi István levelei Apponyi Györgyhez. K. 193/22–98.

56 Apponyi, C. Georgy: *Philosophia. Sumulae dialecticae*. 1731.

57 Cserna Anna (szerk.): *Tolna Megyei Levéltár családi iratainak repertóriumai IV. Az Apponyi család*. TML, Szekszárd, 2002.

A kötetünkben szereplő levelek túlnyomó többsége levéltárakból került kiválogatásra, néhány darab pedig már megjelent a korabeli sajtóban, vagy később más kiadványokban. Forráskiadványunkban egy magángyűjtemény darabjai is helyet kaptak. Dr. Bathó Iván nyugalmazott jogtanácsos 2015 márciusában kereste meg e sorok íróját és tájékoztatta, hogy az ő nagyapja volt dr. Bathó János ügyvéd, jászberényi királyi közjegyző, aki 1881-től 1924-ben bekövetkezett haláláig, tehát több mint negyven esztendőn keresztül támogatta Apponyi Albertet abban, hogy megőrizhesse a jászberényi országgyűlési választókerület mandátumát. Bathó Iván évtizedek óta otthonában őrizte Apponyi leveleit, melyeket nagyapjához írt, illetve több régi fényképet, amelyek a gróft ábrázolják egyik jászberényi látogatása alkalmából. Ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet, amiért a családi gyűjteményben fellelt levelek és fotók közléséhez hozzájárulását adta.

A modern szakirodalom, a korabeli pamfletek, sajtótermékek, aprónyomtatványok, főrendi és képviselőházi naplók, illetve irományok, kortársak emlékiratai mellett ezek a levél- és kézírattári források, kastélyok korabeli vendégkönyvei, díszvacsorák ülésrendi kártyái, névjegyekre firkált rövid üzenetek, a gróf visszaemlékezései, kiadott beszédei és az interneten elérhetővé vált dokumentumok, régi fényképek, festmények, szobrok és egyéb képzőművészeti alkotások lehetnek a történészek segítségére abban, hogy bemutatásra kerüljön Apponyi Albert több mint nyolc évtizedes életútja és hatvanegyesztendő politikai pályafutása.

A LEVELEK

Mintegy hétszázötven-nyolcszáz darab, Apponyi által írt vagy hozzá intézett levél ismert előttünk. A továbbiakban ebből kerül bemutatásra 239 darab, melyek döntő többségét a gróf írta, és néhányat neki címeztek.

A válogatás és a közlés szempontjai a következők:

Egyértelműen azonosíthatók legyenek, miszerint Apponyi Albert a szerzőjük, vagy címzettjük. Amennyiben az Apponyihoz, vagy általa írt levél címzettjének választát ismerjük, az is beemelésre kerül. A címzettek alfabetikus sorrendjében és az egyes címzettekben belül kronológiai rend szerint követik egymást a források. Eredeti helyesírással kerülnek közlésre. A név- és tárgymutató nem oldalszámok, hanem sorszámok szerint határozza meg az egyes levelek elhelyezkedését. Úgynevezett nyílt levél⁵⁸ – Apponyi elsősorban jászberényi választóihoz intézett ilyeneket⁵⁹ – egy kivé-

58 Csiffáry Gabriella (szerk.): *Tisztelt Uram!... Nyílt levelek*. Palatinus, Budapest, 2003.

59 *Apponyi Albert grófnak Jászberényben az 1904 évi június 12-én elmondott programbeszéde.*

tel, ⁶⁰ amely érzékelteti, hogyan kommunikált ilyen esetben Apponyi a lapok szerkesztőivel, nem kerül közlésre a szöveggyűjteményben, mert ez, mint a neve is sejteti, a nyilvánossághoz szóló műfajnak tekinthető, címzettje nem egyetlen személy, mint egy klasszikus levél, hanem egy egész – mikro- vagy makroszintű – politikai közösség. Vallás- és közoktatásügyi miniszterként – géppel – írt hivatalos levelei, melyeket Vaszary Kolos, majd Csernoch János bíborosokhoz, esztergomi érsekekhez, illetve Mangra Vazul érsekhez intézett, nem személyes írásai, nyilvánvaló módon minisztériuma illetékes munkatársai készítették elő, de azt a politikai irányvonalat fogalmazták meg a sorok között, amelyet a tárcavezető követni kívánt és a levelek végén kézjeggyel látott el. Vagyis a beleegyezésével megszületett miniszteri hivatalos levelek is helyet kapnak a gyűjteményben, hiszen általuk jobban érthetővé válik a tárcájához tartozó ügyek előkészítési, végrehajtási háttere, folyamata.

A szöveggyűjteményekben általában a források keletkezésének sorrendjében, vagy tematikai egységekre bontva közlik az egyes dokumentumokat. Ebben az esetben a kronológiai rendezésű tradíció mellőzésre kerül. Azok a levelek, melyeket Apponyi egy-egy személyhez (Bathó János, Csernoch János, Jankovich Béla, Kaas Ivor, Károlyi Sándor, Vaszary Kolos, Wlassics Gyula) intézett, vagy melyeket egy-egy személy (Mangra Vazul, Tisza István, Theodore Roosevelt, Wekerle), vagy szervezet (Feministák Egyesülete) címzett neki, nagyon jól körvonalazható interperszonális kapcsolatrendszer fejek ki, és gyakran folytatólagos tartalmuk megszakítása a tartalmuk érthetőségét csökkentené.

Miért fontos nyilvánosság elé tárni mindezeket?

Apponyi Albert éppen betöltötte negyvenkilencedik életévét, amikor 1895-ben kiadta politikai beszédeinek válogatott gyűjteményét.⁶¹ Az előszóban szereplő állítása szerint a kiadó képviselője kereste fel és beszélt rá erre: „náluk született az eszme, és csak ismételt sürgetéssel nyerték meg beleegyezésemet annak megvalósításához.”⁶² Apponyi az író, újságíró, országgyűlési képviselő és politikai harcos-társ Benedek Eleket kérte meg, legyen segítségére a beszédek összegyűjtésében és stilisztikai csiszolásukban.⁶³ Addigi – huszonnégy esztendő – képviselőházi pályafu-

---

Budapest, 1904. *Apponyi Albert nyílt levele Jászberény városa választóíhoz*. Wodianer, Budapest, 1910. *Apponyi Albert grófnak 1920 június 6-án Jászberényben elmondott beszámolóbeszéde*. Athenaeum, Budapest, 1920. *Apponyi Albert gróf nyílt levele a jászberényi választókhoz*. Pesti Lloyd, Budapest, 1930. Első nyílt levelét szerb nyelven adta ki, melyet az óbudai-szentendrei választókerület szerb lakóihoz intézett: Aponji Albrect, Grof: *Postovanium birocima szveto-andrejszkog okrug*. Pest, 1872.

60 Ld. 150. levél.

61 *Apponyi Albert gróf beszédei*. I–II. köt. Singer és Wolfner, Budapest, 1895 (továbbiakban: AAGB).

62 Uo. I. köt. V.

63 Uo. XI.

tásának ötvenkilenc beszéde jelent meg ekkor egy olyan embertől, aki a kiadvány előszavában elismerte, még egyáltalán nem ért aktív közszereplésének végére. Az ezt követő évtizedek folyamán még számtalan beszéde, dolgozata, mások műveihez írt előszava, jászberényi választóközönségéhez intézett nyílt levele került ki a nyomdagépek alól.

Az első világháborús vereség beismerése, a központi hatalmak fegyverszüneti ígénye néhány nap leforgása alatt elsöpörte az Osztrák–Magyar Monarchiát. A több mint hetvenkét esztendőös Apponyi Albert felkereste hivatalában Károlyi Mihály kormányának belügyminiszterét, Batthyány Tivadar grófot és bejelentette neki, hogy pártját feloszlátja és visszavonul az aktív pártpolitikától.⁶⁴ Tudomásul vette: új világ kezdődik, amelyet nem neki, egy régi világ figurájának kell felépíteni. Politikacsínálás helyett memoáírásra adta a fejét, és ekkor fogott hozzá emlékiratai megírásához, amelynek első kiadása 1922-ben látta meg a napvilágot.⁶⁵ Még be sem tudta fejezni, amikor a történelem reaktiválta és visszaszólitotta a politika porondjára, így ebben az emlékiratában csak az 1899-ig terjedő közéleti szereplését örökítette meg. Bár ezt a kötetet úgy zárta le, hogy: „Emlékirataim első kötetének vége,”⁶⁶ azonban a folytatás elmaradása miatt a kortársak azt gondolták, ennél több memoárt már nem fog tudni írni.

Előre nem látható módon az emlékiratírás folytatásához újabb lendületet adott nyolcvanötödik születésnapja 1931-ben. A magyar országgyűlés tagjai ünnepi üléssel tisztelték meg születésének jubileumi évfordulóját, ahol Almásy László képviselőházi elnök mondott köszöntőt. Ünnepélyes felszólalásának zárásaként az alábbi kezdeményezéssel élt a képviselőházban: „Apponyi Albertnek úgy hazánkban, mint azon kívül, úgyszólván széles e világon kifejtett közéleti működéséből származó tapasztalatai és az általa átélt események adatai maga gróf Apponyi Albert által hitelesen összeállíttassanak és feldolgoztassanak, éppen ezért javaslom a t. Háznak, méltóztassék kimondani, hogy a Ház teljes bizalommal felkéri magát a leghivatottabb egyént, gróf Apponyi Albertet, hogy a Mindenható kegyelméből életének még hátralévő idejében ezt a jelen és jövő nemzedék okulására szolgáló írásművet az ő jó- és balsorsban osztályos társának, hitvesének szeretetteljes segítségével alkossa meg.”⁶⁷ Így jelentek meg emlékiratainak további kötetei 1933-ban és 1934-ben.⁶⁸

64 Batthyány Tivadar gróf: *Beszámolóm*. II. köt. Athenaeum. Budapest, é. n. 39–40.

65 Apponyi Albert dr., gróf: *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – Huszonöt év az ellenzéken*. Pantheon, Budapest, 1922 (továbbiakban: Apponyi 1922).

66 Uo. 257.

67 Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Napló. XXXVII. köt. (1931. május 28. ülés.) 18.

68 Apponyi Albert gróf: *Élmények és emlékek*. Athenaeum, Budapest, 1933 (továbbiakban: Apponyi 1933). *Apponyi Albert emlékiratai. II. köt. 1899–1906*. MTA, Budapest, 1934 (továbbiakban: Apponyi 1934).

Az Apponyi Alberttel foglalkozó történeti írások bibliográfiájából, lábjegyzeteiből egyértelműen kiderül, hogy a történészek alapvetően a nyomtatásban megjelent Apponyi-forrásokat ismerik és használják. Emlékiratai, beszédkiadásai azonban tartalmi szelekcióval készültek. Összeállítójuknak módjában állt megválogatni, miről és milyen módon ír, hogyan láttatja saját és mások szerepét, nagyítja fel tettei fontosságát, vagy éppen eltussolja, melyik beszédet emeli be/hagyja ki válogatott gyűjteményéből, nyilvánvaló módon annak függvényében, hogyan viszonyultak mindezek az éppen aktuális politikai-társadalmi kontextushoz és egyéni pozíciójához. Ezért, ha az általa fogalmazott/válogatott nyomtatott források képezik a tudományos igényű dolgozatok gerincét, akkor fennáll a veszélye annak, hogy olyan szempontok mentén kerül bemutatásra egy-egy téma, ahogy Apponyi is láttatni kívánta volna.

A levelek nyilvánossá tétele ezt az állapotot jelentős mértékben árnyalja.

Apponyi leveleinek tartalma gyakran szemben áll azzal a képpel, amelyet önmagáról és politikájáról később az emlékirataiban akart kialakítani. Jó példa erre, hogy memoárjai első kötetében röviden és pozitívan foglalja össze Károlyi Sándor agrárius vezérrel való együttműködését és politikai eltávolodásuk okait,⁶⁹ miközben a Károlyihoz írt levelekben ennél lényegesen összetettebb viszonyról és politikai kapcsolatról, lényeges nézetazonosságról, illetve -különbségekről esik szó. Ugyancsak ehhez hasonlítható az, amit Jászberényi választókerületéhez való kötődéséről írt emlékirataiban.⁷⁰ Az itt lefestett pozitív – már-már harmonikus – kép Apponyi és Jászberény viszonyáról a Bathó Jánoshoz intézett levelek tartalmának és a helytörténet ismeretében nem igazolható vissza. Az idős gróf a memoáráráskor mindig csak a számára örömteli élményekre akart visszaemlékezni. Nagy terjedelemben foglalkozott a 19. századi katolicizmussal általánosságban, de saját egyházpolitikájáról – eltekintve az 1890-es évek egyházpolitikai harcaitól – alig tett említést.⁷¹ A püspökhöz, érsekekhez írt levelei alapján viszont annál markánsabb kép bontakozhat ki előttünk korabeli elképzelései és cselekedetei motivációjáról. Ezek alapján egyértelműen leszögezhető, hogy a gróf nem abban a szellemben levelezett, hogy írásai a jövőben majd a nyilvánosság elé kerülnek. Nem imágóját építette velük az utókor számára – arra beszédei kiadásával és memoárjaival készült.

Apponyi Albert Károlyi Sándorhoz írt levelei annak fényében még érdekesebbek, ha áttekintjük, hogy az évtizedek folyamán hány történészt foglalkoztatott a két politikus kapcsolata és a kutatások során hogyan viszonyultak levelezésükhöz, illetve milyen következtetéseket vontak le ezekből. Szabó Miklós úgy írt az agrá-

69 Apponyi 1922. 117., 135., 155., 173.

70 Uo. 69., 116–117., 157–159.

71 Uo. 22., 53–54., 111., 189–217.

riusokról az *Új vonások a századforduló magyar konzervatív politikai gondolkodásában* című tanulmányában, amely először a *Századok* folyóiratban jelent meg 1974-ben, majd évekkel később egy tanulmánykötetben is átdolgozás nélkül,⁷² hogy a két gróf egymás politikájához való viszonyát e levelek mellőzésével mutatta be és alapvetően átvette Apponyi emlékiratainak idevonatkozó állításait.⁷³ Ugyancsak az 1970-es esztendőben érdeklődött Károlyi Mihály pályafutásának feltárása közben Hajdu Tibor is az Apponyi és Károlyi Sándor közötti kapcsolat iránt. Szabóval ellentétben már alaposan áttanulmányozta a Károlyihoz írt leveleket. Ezek – és természetesen más források – alapján naiv idealistának és egyben destruktív, jobboldali reakciós nacionalista, struktúrakonzervatív alaknak láttatja Apponyit. Egy ponton még a politikához való alkalmasságát is megkérdőjelezte, amikor úgy fogalmazott, hogy „olyan nagybirtokos, aki gazdálkodni nem tud (éppen az előző években sokat vesztett vagyonából) saját gondjaival sem bír, de az ország gondját vállára meri venni”.⁷⁴ Mindezt leírta anélkül, hogy feltárta volna a levelekből valóban előbukkanó magánjellegű pénzügyi problémáknak az okait, amelyek ismeretében már megkérdőjelezhető, hogy valóban rossz birtokigazgatási képességei okozták volna a vagyonvesztését.⁷⁵ Csík Tibor az ezredforduló után a Károlyi szövetkezeti mozgalmát és társadalompolitikai nézeteit feltáró disszertációjából szinte teljesen kiszorította Apponyit, miközben ismernie kellett kettejük közös agrárius tevékenységét és leveleit.⁷⁶ Vári András pedig csak 1898-ig vizsgálta a két férfiú viszonyát az agráriusokról szóló monográfiájában, pedig kapcsolatuk és levelezésük korántsem eddig tartott, hanem egészen Károlyi 1906-os haláláig barátként és politikai harcostársként tekintettek egymásra.⁷⁷ Egy kapcsolat, egy emlékirat, egy levelezés, amihez négy történész négyféleképpen viszonyult.

A műben szereplő majdnem minden politikus pályafutása egy részét a kormánypárt soraiban töltötte, és ez alól még Apponyi Albert sem kivétel. Ez onnan ered, hogy a dualizmus korában – hasonlóan a Horthy-korszakhoz – úgynevezett hegemon pártrendszer alakult ki, amely azt jelentette, a kiegyezést megalkotó és védelmező párt (Deák-párt – 1867–1875), valamint ennek utódpártjai (Szabadelvű Párt – 1875–1906, Nemzeti Munkapárt – 1910–1918) az 1905-ös parlamenti választás kivételével

72 A tanulmányt közli: Szabó Miklós: *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986. Válogatott tanulmányok*. Atlantisz, 1989. 109–176.

73 Uo. 114–116.

74 Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Kossuth, 1978. 43.

75 Anka László: Gróf Apponyi Albert magánvagyon (1893–1933). In: Czeferner Dóra – Mikó Alexandra (szerk.): *XIII. Országos Grastyán Konferencia előadásai*. PTE Grastyán Endre Szakkollegiuma. Pécs, 2015. 17–27.

76 Csík Tibor: *Károlyi Sándor agrártársadalmi törekvései*. Doktori értekezés, ELTE BTK, 2002. 7.

77 Vári. 269–277.

minden választáson győzelmet arattak és a nemzeti liberalizmus eszméjét zászlajukra tűzve egyedül kormányozták az országot 1867 és 1906, illetve 1910 és 1917 között. Mint ilyenek, e kormánypártok megkerülhetetlenek voltak a politika minden egyes szereplője számára. A harminc évig kormányzó szabadelvűekkel mindig fragmentált ellenzék nézett szembe, melyet a katolicizmushoz, a kiegyezéshez, a liberalizmushoz való viszonyulás tördelt szét. A váltógazdálkodást a dualizmus korában nem a pártok közötti váltások, hanem a kormányzópárton belüli miniszterelnök-váltások és kormányátalakítások/minisztercserék pótolták. Ráadásul az egyes változásokat az uralkodó bizalmának elvesztése ugyanúgy kiválthatta, mintha a parlamenti többség vonta volna meg a bizalmát egy kormányfőtől. Így a Szabadelvű Párt gyakorlatilag a politikai, közigazgatási és gazdasági élet minden szférájában erős pozíciókkal rendelkezett, melyeket zavartalanul szerezhettek és őrizhettek meg. Ez a politikai kontextus vezethet oda, hogy Apponyi levelezőpartnerei életrajzának ismeretéből az derülhet ki – tévesen –, mintha az ellenzéki gróf csupa kormánypártival állt volna baráti, de legalábbis közvetlen kapcsolatban. Ez nem igaz, de a korszak és az egyének politikai kultúrájából, érdekeiből és a politika működési mechanizmusaiból eredően a kormány-ellenzék közötti átjárás és kommunikálás, barátság- és kapcsolatápolás nem számított rendkívüli dolognak.

A levelek összeválogatásánál figyelembe kellett venni, hogy komplex, több irányból megvilágított képet nyújtsanak írójukról és a korszak történetéről. Politikai helyzetelemzés, elvek, érdekkijárási (lobbizási), magánszféra (barátság, egészség, házasság, utazások) témái teszik színessé a szöveggyűjteményt.

Nem szabad megfeledkezni arról, Apponyi Albert a magyar főnemesség tagja volt, így e szöveggyűjtemény összeállításakor ügyelni kellett, hogy rávilágítsunk egy arisztokrata életmódjára, szocializációjára. Lehetőség adódott arra, hogy politikai bizalmasaihoz intézett levelekből, például Dessewffy Aurél grófhhoz, vagy Darányinak írt leveléből, tudjuk meg, miként vélekedett osztályos társairól.

Írásaiból kiderül, mit jelentett, milyen haszonnal bírt egy arisztokrata nevelése esetében a többnyelvűség. Apponyi könnyedén tudott utazni és tájékozódni Európaszerte, érintkezésbe lépni külföldi politikusokkal, olvasni az idegen szerzőket, mert ennek nem volt előtte nyelvi akadály. Egy főrend számára teljesen mindennapinak számító jelenség volt abban a korban a külföldi utazás. Gyakorlatilag a nyarakat az Adriai-tengertől Angliáig bárhol tölthette, mint a levelek keletkezésének helyszíneiből kiderül és emlékiratai is megerősítenek ebben. De gyakori utazási célpont számára a Békés megyei Csorvás község is, ahol birtokai egy része feküdt. Utazásai ellenére költekező életmóddal nem vádolható, bár kitűnik, hogy az 1890-es évtizedben komoly pénzzavarral küszködött, melyből csak a századforduló utáni esztendőben tudott kilábalni. Pénzügyi kérdésben rá volt szorulva Károlyi Sándor gróf

támogatására. A 19. század második évtizedében megszerzett éberhardi birtok még tizenhatezer katasztrális holdat tett ki, az első világháború idejére ez hármezerre csökkent.

Érdekes megfigyelésre juthatunk, ha megtekintjük a levelekben megszólított, illetve megnevezett főrendek családi hátterét. Az arisztokrácia tagjai egymás között kötöttek házasságot, így az egyes főrangú családok szinte egy nagy összefüggő rokonságot alkottak a sógorokon, keresztlányokon, anyósokon keresztül, de Apponyi körét az is jellemezte, hogy a széles rokoni háló (Apponyi-Dessewffy-Eszterházy-Károlyi-Sztáray-Wenckheim-Zichy-Zselénszky) egyes tagjainak azonos politikai (hatvanhetes ellenzéki, agrárius, katolikus, konzervatív) táborhoz való tartozását is maga után vonta, és hosszútávon működött. Ezzel együtt tény, hogy a fenti családok összeköttetései más rokoni szálakon keresztül egészen a harminc évig kormányzó Szabadelvű Pártig, valamint az osztrák aulikus körökig terjedtek.

Apponyi arisztokrata származását nem érzékeltette leveleinek címzettjével. Grófi címét mindössze néhány – főleg hivatalos – levelében használta szignáláskor, és akkor is csak rövidített formában („Gr”), amely szinte láthatatlanná is tette. Ehhez hasonlóan alig tüntette fel közjogi tisztségeiből eredő titulusait. 1911-ben Liszt Ferenc születésének századik évfordulóján mondott beszéde megjelent nyomtatásban. A nyomdai előkészületek közben írta a szerkesztőnek: „Csak a Dr-i címre fektetek súlyt, egyébiránt a volt vallás- és közoktatásügyi miniszter talán fontosabb volna mint a v[alóságos]. b[első]. t[itkos]. tanácsos.”⁷⁸

Ugyanakkor vannak olyan levelei is, melyekből kiderül, milyen fontosnak érezte, hogy a társasági élet minden apróságára odafigyeljen, kezdve a pontos megjelenéstől, a meghívások elfogadását, megköszönését, a társaságra való rákérdezést, hogyan készítse össze saját toalettjét az alkalomra, önmaga kimentését, ha valami váratlan esemény közbejött és az előzetesen megbeszélt találkozót le kellett mondani.

Szinte minden levelében, amelyet Apponyi a legbizalmasabb barátjához, Károlyi Sándor grófhhoz intézett, szóba kerül Apponyi édesapjának, a levelek keletkezésekor már a nyolcvanas-kilencvenes éveiben járó Apponyi Györgynek (1808–1899) az egészségi állapota.⁷⁹ Előfordulnak utalások arra, hogy a gróf az édesapját külföldi fürdővárosokba, orvosi tanácsra jó levegőjű hegyvidéki területre vitte, illetve szembeűnő az a jelenség, hogy személyesen ápolta az egyre súlyosabb beteg és gyenge édesapját az ország egyik ellenzéki pártjának vezére, akinek a politika jóvoltából elsősorban a Magyar Királyság fővárosában lenne a helye, hogy vezesse pártját

78 MTAKK, Apponyi Albert gróf levelei Balogh Jenőhöz. Levelezés 2–r 14. sz. 1.

79 Az Apponyiak körében családi örökségnek számított a hosszú élet. Többen is megélték a nyolcvanadik életet.

a parlamenti küzdelmekben. Folyamatosan jelen van a közéletben, de ezt a Pozsony vármegyei Éberhard és Budapest közötti vasúti ingázással éri el, nem mondva le arról, hogy édesapja mellett maradjon, amennyiben egészségi állapota azt indokoltan tartja. Mellette van haláltusájakor is, mellyel egy időben Budapesten nemzeti párti társai összehozzák a fúziót a Széll Kálmán vezette Szabadelvű Párttal és a hatvanhetes ellenzék így kormányra kerülhetett.

Emlékirataiból és más forrásokból tudjuk, apa és fia között nagyon szoros volt az összetartás és szeretet. Az apa osztozott fia zenerajongásában és elkíserte Liszttel és Wagnerrel való találkozásaira. Együtt utazgattak külföldön akkor is, mielőtt még Apponyi György tartósan legyengült volna folyamatos betegsége és előrehaladott kora miatt.⁸⁰ Apjához való ragaszkodását és tiszteletét fejezte ki az is Apponyi Albert részéről, hogy fiúgyermekét is Györgynek (1898–1970) keresztelte el, amint idősebbik leányát pedig édesanyja (Sztáray Júlia grófnő) után Júliának.

Apponyi leveleiben a családi ügyek felemlgetése a gróf közvetlenségéről árulkodik. Ha gyermekei vagy saját betegsége miatt kellett Éberhardon maradnia, levelének címzettje előtt nem csinált titkot belőle.

Liszt Ferenc és a művészetek mindig vonzották. Miniszterként is azon volt, hogy kiadassa a híres zeneszerző műveit.⁸¹ Emlékirataiban tekintélyes részt szentel a zene világában tett kalandozásainak.⁸² Nem véletlen, hogy a levelekben többször is visszatér ez a téma. Liszt ugyanis a család előző generációjával már szoros kapcsolatban állt Albert gróf születése előtt is, így az ismeretséget, amely kölcsönös tiszteleten alapuló barátsággá nőtte ki magát 1869 után, Apponyi Albert az édesapjától és nagybátyjától örökölte.⁸³ Apponyi maga egyébként alelnöke volt a Pest-Budán alakult Liszt-egyletnek, amely a híres zeneszerzőnek a külföldről való hazaköltözését és a Zeneakadémia megalapítását tűzte ki zászlajára és mindkét cél sikeresen meg is valósult. Egyik levelében Liszt kiváló jellemzést is adott Apponyi Albertről. „Apponyival barátságunk növekvőben van, hasonlóképp Mihailovich-csal. Mindennap eljönnek hozzám, s amióta Széchenyiéknél együtt voltunk Horpácson, a »három horpácsi«-nak hívjuk egymást. Apponyi az itteni arisztokrácia fiataljainak gyöngye: – nagyon komoly, nem unalmas, csupa műveltség, tehetség és kellemesség. Politi-

80 Szőgyény-Marich emlékirataiból derül ki, hogy György gróf már az 1840-es évek második felétől betegeskedett feleségével együtt.

81 OSZKK, Gróf Apponyi Albert K. Lippich Elekhez. Levelestár. 1.

82 Apponyi 1922. 40–48. Apponyi 1933. 59–91.

83 A gyermek Liszt Ferenc tanulmányait öt másik arisztokratával együtt gróf Apponyi Antal (1782–1852) nagykövet is finanszírozta, illetve egyszer Liszt a kancellár Apponyi Györgynél próbálkozott elérni, hogy a bécsi udvarban hírének megfelelő zenészi állást kapjon. Ld. *Liszt Ferenc válogatott levelei. Ifjúság – virtuóz évek – Weimar (1824–1861)*. Válogatta, fordította és jegyzetekkel ellátta Eckhardt Mária. Zeneműkiadó, Budapest, 1989. 26., 109.

kában Sennyey eszméinek híve.”⁸⁴ Liszt a szolmizációból a „Do” hangot adta Apponyinak és több levelében, melyet magyarokhoz intézett, így említi Apponyit.⁸⁵

Apponyi Albert az 1918 utáni politikai élet doyenjének számított koránál fogva és hosszú politikai pályafutásából adódóan. 1921-ben hetvenötödik születésnapját országsszerte nagy visszhang kísérte. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában megőrizték az akkor hozzá intézett születésnapj üdvözlő leveleket. Ez két csoportra oszlik.

Egyikbe van sorolva az a száznolcvanhárom levél, melyeket magánszemélyek intéztek Apponyihoz. Ezekben a legkülönbözőbb társadalmi csoportokhoz tartozó egyének fejezték ki iránta érzett tiszteletüket, az orosz börtönökben elzárt magyar hadifogoly tisztectől, a kalksburgi nevelőintézet rektorán és egy posta- és távírdai altiszten keresztül osztrák és magyar arisztokratákig bezárólag. A következő szociológiai csoportok alakíthatók ki az egyes üdvözlőlevelek alapján: oktatáspolitikai szakemberek és tanárok, diákok, katonatisztek, munkások és kisiparosok, politikusok és diplomata (országgyűlési képviselők, államtitkárok, miniszterek, konzulok, attasék), külföldiek (értelmiségiek és főrendek), magyar főnemesek, egyházfiak (rabbi, főpap).⁸⁶

A másik köszöntő levélcsoport Magyarország ’hivatalosságaitól’ ered. Egyesületek (jászberényi Stefánia Szövetség, Magyar Labdarúgók Szövetsége, OMGE), egyházi szervezetek (esztergomi papnevelde, ortodox izraelita hitközség, evangélikus egyházkerület), törvényhatóságok (vármegyék, városok), kulturális-oktatási intézmények (Zeneakadémia, Apponyi Collegium, egyetemek, gimnáziumi tantestületek), vidéki pártszervezetek küldték el szerencsekívánataikat.⁸⁷

Apponyi korában a nyomtatott sajtó volt az országos politizáló közvélemény befolyásolásának legfőbb fóruma. Tisztában volt ezzel a ténnyel és ügyelt arra, hogy a sajtóhoz megfelelő módon viszonyuljon. Természetesen ez nem jelenthette azt, hogy személyét és politikáját ne érték volna komoly kritikák, vagy hogy ő ne lett volna tisztában azzal, hogy az ellentábor lejárató kísérletei ellen lehet hatékonyan védekezni. Nyilván a legtöbb szúrást fel sem vette, de voltak olyan cikkek, amelyek ingerültséget és reagálást váltottak ki belőle. Nem lehet nem észre venni, hogy Appo-

84 *Liszt Ferenc válogatott írásai*. II. köt. Válogatta, fordította, kísérő tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátta: Hankiss János. Zeneműkiadó, Budapest, 1959. 692.

85 Liszt, Franz: *Briefe aus ungarischen Sammlungen. 1835–1886*. Gesammelt und erläutert von Margit Prahács. Bärenseiter, Kassel, 1966. 174., 179., 200.

86 OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek. 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II. 1–4.

87 OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek. 1921. május. Hatóságok és testületek. Fol. Hung. 2178/I. 1–2.

nyi részéről is megvolt az igény, hogy a másik politikai oldal sajtóját, de legalábbis annak egy részét befolyásolja és annak szerkesztőivel jó kapcsolatokat ápoljon, illetve igényelte azt is, hogy saját sajtóbeli eszmetársainak információt szerezzen, vagy a különböző politikai oldalak között közös érdekből kifolyólag közvetítő szerepet játszhasson. Igyekezett saját cikkek elhelyezésével a közvéleményre egy-egy kérdésben hatni, vagy a Kaas Ivorhoz, Falk Miksához, Herczeg Ferenchez, szerkesztőségekhez intézett levelekkel befolyásolni az ügyeket. Megtette azt is, hogy a kormányoldal tagjaitól szerzett értesüléseket próbálta felhasználni, vagy a kormány kéréseit támogatni a hozzá közel álló lapok szerkesztői körében.

A sajtóval foglalkozó levelei rávilágítanak arra is, mennyire nem volt egyszerű dolga az ellenzéknek a korabeli viszonyok között, ha hatékony és tartós médiafelületet akart magának teremteni. Sajtóügyekben törekedett a korrekt kapcsolatok kialakítására. Nem indított soha sajtópereket – amint soha nem is párbajozott, de még párbajsegédséget sem vállalt. Inkább azon volt, és erről tanúskodnak levelei, hogy a nézeteltéréseket igyekezett tisztázni és elérni, hogy egy-egy ügyben sajtó-helyreigazítás történjen. Természetesen a lapalapítás és a sajtópolitika kérdésében is a pénz beszélt, de ezen a téren még nagyságrendekkel jobban álltak az ellenzéki erők, mint a képviselőjelölt-állítások és a választási küzdelmek mezején.

Leveleiben elárulja, hogy nem volt hálás feladat a dualizmus korában az ellenzéki képviselőség és mennyire nehéz volt ilyen pozícióból felkészülni egy képviselőházi választásra. Több írásában beismeri, hogy a győzelem (a képviselőházi többség megszerzése) eleve lehetetlen célkitűzés, és az ellenzék annak is örülhet, ha a választásokból mandátumai számát tekintve megnövekedve kerül ki, nem pedig úgy, hogy parlamenti számából még veszít is. A mandátumok számának növelését már meg is próbálta a győzelem felé vezető hosszú menetelés első állomásaként beállítani a címzett – a párttárs – előtt. Minden parlamenti ciklusban előfordult, hogy a mameluknak nevezett többség valamilyen rendkívül kényes politikai kérdés miatt elolvadt, a kormánypártból több-kevesebb képviselő kilépett, és a miniszterelnök arra kényszerült, hogy beadja lemondását a királynak, nem is az ellenzék térnyerése, hanem saját pártjának ilyen alkalmi erodálódása miatt, vagy azért, mert a kormány – az ellenzék és a közvélemény hatása miatt – nem tudta a király igényét törvényhozási kérdésben kielégíteni. Az 1889-ik évi Nagy Véderövita során – bár végül a liberális többség megszavazta a módosított törvényjavaslatot – ilyen bizalomvesztést ért el Tisza Kálmán és a király közötti relációban, amely a Generális lemondásához vezetett. Apponyi a kor viszonyai és a választási rendszer miatt ezzel gyakorlatilag kihozta magából és pártjából a kormánybuktatás/-váltás lehetőségének – mint örökös ellenzéki cél és vágyakozás – maximumát, realista módon nem is számítva arra, hogy képviselőházi választásokon többséget szerezhetnek.

Választásokon a hatvanhetes pártjai soha nem voltak képesek nyolcvan-kilencven választókerületnél többen jelöltet állítani. Sokszor kellett megegyezniük a negyven-nyolcas táborral, hogy melyik erő hol tud, hol nem tud jelöltet állítani, akkor próbálkozzon ott a másik párt, hol ne indítsanak egymás ellen jelölteket, különben a Szabadelvű Párt bizonyosan elveszi tőlük az adott választókerületet. Nyilvánvaló, hogy ellenzékiként nem számíthattak a közigazgatási és erőszakszervezetekre sem, amelyeket a kormánypárt gátlástalanul felhasználhatott ellenük. Amikor 1905-ben mégis megtörtént, hogy parlamenti választások eredményeként került kisebbségbe a Szabadelvű Párt, akkor Apponyi Albert, a harmincesztendőnyi parlamenti rutin birto-kosa ugyancsak meglepődött.

Feltűnő Apponyinál a becsület és politika viszonya, amely több levelének visszatérő témája. Egyszerű az általa felállított tétel az erkölcs terén: az ember jó híre előbbre való minden politikai ambíciónál, illetve zsákmányszerzésnél, és hosszútávon alapja a politikai vágyak gyakorlati kielégítésének. Adódott mindez a politikai és társadalmi rendszer keretei és működtetési mechanizmusai miatt, illetve Apponyi személyét illetően az egyéni neveltetéséből, szocializációjából. Mint földbirtokos arisztokratának, történelmi múltú családdal a háttérben, amelyből könyvtáralapító, mecénás, királyi kancellár, birodalmi nagykövetek, főispánok, aranygyapjas lovagok, birodalmi hercegi rokonok kerültek ki, nem volt szüksége pozícióhalmozásra. Tisztában kell lenni azzal, hogy a politikai szférának sajátos és összetett működési mechanizmusai voltak és lesznek. Ezek a politikai szereplőket mindig arra ösztön-zik, hogy érdekeik és értékeik erőteljesebb képviselete miatt növeljék hatékonyságu-kat, szavazat-maximalizációs, hatalommegszerző, -megőrző képességüket. De a ké-pességnövelés a kontextusból adódóan egyéni és kollektív (párt, osztály) szereplőként is mindig eltérő, vagy a másik szereplővel ellentétes. Ezek az eltérőségek/ellentétek pedig eltérő, vagy a másikkal szemben ellentétes megoldásokat szülnek a szereplők helyzetelemzése és racionális/emocionális döntései mentén stratégiai és taktikai kér-désekben. Ez a magyarázata annak, amiért Apponyi úgy gondolta, hogy hírneve, elvtársai és pártja tisztaságának a megőrzését választja, nem pedig egy voluntarista politikai módszert, és mindig erkölcsi szempontból érintkezik a napirendre kerülő politikai kérdésekkel.

Jászberény számos levélnek visszatérő témája. Apponyit a városhoz különleges kap-csolat fűzte, mivel ennek a választókerületnek 1881-től, az 1919-es eseményeket nem számítva, 1933-ban bekövetkezett haláláig országgyűlési képviselője volt, és itt bonta-kozott ki az a személyét övező kultusz, ami Trianon után országos rangra emelkedett. A választókerületért való érdekkijáró magatartás a politika természetes jelensége.

A nemzetközi békemozgalom első intézményes fórumaként 1889-ben megalakult az Interparlamentáris Unió, amelynek osztrák, illetve magyar csoportját Bertha von

Suttner bárónő és Pázmándy Dénes szervezték meg. Apponyi 1895-ben csatlakozott a szervezet magyar csoportjához, melynek akkor a szabadelvű Jókai Mór volt az elnöke, és célul tűzte ki a lefegyverzést, a nemzetközi konfliktusokban a választott döntőbíráskodást a béke megőrzésének szolgálatában. Az Uniónál szerzett tapasztalatok eredményezték, hogy Apponyi vezette az első világháborút lezáró párizsi béketárgyaláson a magyar küldöttséget⁸⁸ és hogy a Horthy-korban Apponyit nevezték ki a Népszövetséghez fődelegátusnak.⁸⁹ Apponyi a sajtó nemzetközi szintű összefogásával akarta elérni a háborúk kiküszöbölését. Ezzel a tevékenységével függött össze, hogy vallás- és közoktatásügyi miniszterként 1907-ben rendeleti úton bevezette a Béke napját (május 18.) Magyarországon.

Több levélben foglalkozott a katolikus autonómia kérdésével. Ennek a témának a magyar politikában egészen 1848-ig visszanyúló gyökerei vannak. A katolikus egyház hívei körében felmerült az az elképzelés, hogy a többi vallásfelekezethez hasonlóan autonómiába tömörülve maguk vehessék kézbe egyházuk ügyeinek igazgatását. Apponyi Albert is ennek támogatása mellett kötelezte el magát. Az autonómia ellenzői a katolikus egyház hierarchikus felépítése miatt lehetetlennek tartották az autonómiát. A kormányerők azért ellenezték, mert akkor komoly pénzüsszeggel bíró katolikus alapok és alapítványok kerültek volna ki az ellenőrzésük alól, az uralkodó – a rugalmatlan és felségjogaihoz mereven ragaszkodó Ferenc József – pedig főkegyúri jogainak csorbitását látta az autonómiában. Apponyi tagja lett a második szervező kongresszusnak és komolyan kivette részét azoknak a bizottságoknak a munkájából, amelyek végül kidolgoztak és elfogadtattak a kongresszussal egy szabályzat-tervezetet, amelyet egy autonómia-törvénynek kellett volna követnie, hogy a magyarországi katolikus közösség önkormányzata megszerveződhessen. A századfordulótól a megalakuló kormányok mind zászlajukra tűzték a katolikus autonómia megvalósításának programját, az egyház hierarchikus elveit és a király főkegyúri jogait tiszteletben tartva. Apponyi mint vallás- és közoktatásügyi miniszter komolyan igyekezett ennek megoldását elérni. Ennek meglehetősen bőséges és vegyes tartalmú levéltári anyaga fenn is maradt az utókor és a történészek számára. Apponyinak éppen a fentebb közölt okok – főkegyúri jogok, pénzek ellenőrzése, hierarchikus szervezet – miatt más kultuszminiszterekhez hasonlóan nem sikerült keresztülvinnie elképzelését és törvényt alkotni az autonómiáról.

88 Anka László: A békedelegáció elnökének kiválasztása. Miért éppen Apponyi? In: *Élet és Tudomány*, 2013/22. 681–683.

89 Zeidler Miklós: Apponyi Albert és a Nemzetek Szövetsége. In: Csapó Csaba – Dobszay Tamás – Zeidler Miklós (szerk.): *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század*. ELTE BTK, Budapest, 2000. 641–658.

APPONYI LEVÉLÍRÓI STÍLUSA

Sok olyan levél maradt fenn Apponyitól, amely tartalmának információszegénysége miatt kimaradt a közlésből. Az 1910–30-as évtizedekből fennmaradt leveleinek kézírása nagyrészt olvashatatlan, de előfordult, hogy egyes levelei ebben az időben már írógépen születtek. Az öregkoritól eltekintve Apponyi kézírása könnyen olvasható, csak kevés olyan szó, esetleg szövegrész akadt, amelyeket nem lehet még a szövegkörnyezet alapján sem azonosítani. Ezek helyét két zárójel között kipontozva jelezzük.

Vannak olyan írásai Apponyinak, amelyek nem tartalmaznak értékes információkat. A kötetben szereplő két levél kivételével ilyen a Darányi Ignác földművelésügyi miniszterhez intézett teljes levelezése,⁹⁰ mely kettejük viszonyában negyven esztendő ölel fel, de a híres agrárminiszterhez intézett leveleihez hasonlóan rövidke és információszegények, mint a Magyar Tudományos Akadémia Kéziratárában őrzött Apponyi-levelek többsége.

Apponyinak nem volt következetes helyesírása, előfordult nála, hogy ugyanazt a szót másképpen írta egy lapon. Ezt még saját neje és Károlyi Sándor feleségének nevével is elkövette. Az ő írásmódját követjük a szöveggyűjteményben, azokon nem változtattunk. Leggyakrabban előforduló hibája, az „u” betűt szinte minden esetben röviden, ékezet nélkül használta, illetve bőven akad példa arra is, hogy az ékezetes magánhangzókat, melyeket manapság hosszú magánhangzóként használunk, teljesen ad hoc jellegűen hol hosszúnak, hol rövidnek írta.

Írásmódjában az „n” és „ny” betűkön előforduló felülvonás (ñ, ñy) archaizáló jelenség, ami német hatásra vezethető vissza. Ez nazális jel, amely még a középkori német fejedelmi kancelláriákban alakult ki a latin paleográfia rövidítő jeleinek hatására. Egy le nem írt második nazálist helyettesített.

Családi fészke Éberhardon volt, leveleinek nagy részét innen írta, de nem mindig írta egyformán a település nevét. Hol Eberhard, hol Éberhard olvasható a levelekben. Annak ellenére, hogy több levelének a fejlécére rá volt nyomtatva a családi címer és fel volt tüntetve a falu neve, minden esetben az „Éberhard” formula, a levél végén az üdvözlő formák és dátumozások közben ékezet nélkül írta le a település nevét. Mondattagolása, illetve ennek gyakori elmaradása az egyes mondatok megértését nehezebbé, olykor kétértelművé teszik. A dualizmus korában általában kisbetűvel írták a pártok nevét, melyeket ma tulajdonnévként nagybetűvel írunk. Apponyi e kérdésben szintén kedve szerint hol kis-, hol nagybetűket használt a pártnevek elején.

90 MNL OL, Darányi Ignác miniszter (P1441), 2. d. 15. t. Apponyi Albert gróf 1883–1924.

Ahol Apponyi szavak aláhúzásával akarta egy-egy gondolatát kihangsúlyozni, ott mi is aláhúzva közöljük a szöveget. Ha a lap, melyre írt, betelt, akkor a szegélyére a vízszintes sorokra derékszögben függőlegesen beszorított még egy-két gondolat-záró-búcsúzkodó mondatot. Elköszönő szavait általában három-négy sorba húzta szét mindenféle ékezetek mellőzésével. Több levél fejlécén a levélíró feltüntette a gróf „nagyapponyi” előnevét és összes hivatalos titulusait (valóságos belső titkos tanácsos, nyugalmazott miniszter, képviselőházi elnök, aranygyapjas lovag, stb.), melyek feltüntetését feleslegesnek tartottuk.

Volt írói humora. Erről tett tanúbizonyságot mint vallás- és közoktatásügyi miniszter egyik tanácsosának írva: „Kommentár nélkül küldöm a mellékelt levelet – melyet Majláth püspök úr küldött hozzám, bár sem Caesar sem halott nem vagyok és így hazajáró lélekként sem akarok kerepelni a miniszteriumban.”⁹¹ Iróniája is remek volt. Károlyi Sándornak írta egy alkalommal: „három öreg nénikét fogsz itt találni (...) áldott jó lelkek, de nem szépek, így tehát semmi emóciónak nem leszél kitéve.”⁹² Öniróniája is figyelmet érdemel, melyre a leánykérés során utal a menyasszonyra és önmagára célozva: „neki elég rossz ízlése volt hogy vonzalmamat viszonozza”.⁹³

* * *

Eddig egy doktori disszertáció függelékében szerepelt a megismerésre váró levelek egy része. Kollégák biztató szavai mellett ez a függelékbeli bemutatás adta az alapját annak a gondolatnak, hogy érdemes ezeket önálló kötetben megjelentetni. Eljött az idő, hogy Apponyit primer forrásokból megismerjük.

Úgy véljük, a következő oldalakon felsorakoztatott levelek alapos betekintést nyújthatnak Apponyi magán- és politikai életébe, amely hozzásegítheti a történéseket és a laikus érdeklődőket is ahhoz, hogy markáns véleményt fogalmazzanak meg írójukról. Nyilvánvaló azonban, hogy életének és pályafutásának még így is vannak olyan szegmensei, amelyeknek forrásai ismeretlenek és ezáltal feltáratlanok maradtak. Ez alapvetően a külföldi kapcsolatok színterére lehet igaz, hiszen számtalan közlésre kerülő leveléből kiderül, hogy rendszeres érintkezésben állt közép- és nyugat-európai politikusokkal, főpapokkal, vezető értelmiségiekkel, az Interparlamentáris Unió, a Nemzetek Szövetsége és a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőivel. A századforduló után tagja lett a hágai székhelyű Nemzetközi Választott Bíróságnak

91 OSZKK, Gróf Apponyi Albert K. Lippich Elekhez. Levelestár. 2.

92 Ld. 112. levél.

93 Ld. 118. levél.

is.⁹⁴ Itteni munkássága – ha egyáltalán fejtett ki érdemleges bírói tevékenységet – még fehér foltja a történettudománynak. Magyar egyetemek öt alkalommal jelölték béke Nobel-díjra.⁹⁵ A Holland Népszövetségi és Békeegyesület 1926-ban Hugo Grotius Emlékéremmel tüntette ki pacifista tevékenységéért,⁹⁶ de több külföldi elismerésben is részesült. A fentiek alapján számos európai levéltár rejthet még Apponyitól további leveleket.

Azonban a Bathó Ivántól származó levelek tükrében az sem lehetetlen, hogy magyarországi magángyűjteményekből is kerülhetnek elő eddig még nem ismert anyagok. Minden egyes újabb forrás a történelem objektív rekonstruálást szolgálja.

Apponyi Albert megismeréséhez és megértéséhez hozzájárulhat a jövőben az is, ha újságcikkei, még ki nem adott beszédei, elemző írásai és tanulmányai látnak napvilágot kritikai kiadásban.

A levelek kiadását a VERITAS Történetkutató Intézet tette lehetővé. Köszönet érte az Intézet vezetésének és mindazon munkatársaknak, akik a kötet megjelentési tervét felkarolták és formába öntésében segítségemre voltak.

Anka László

94 Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. Mons-Ottó. Révai, Budapest, 1916. 403–404.

95 Pesti Napló, 1927. március 31. 1. Teleki Pál levele Ernszt Sándor kultuszminiszterhez, 1931. szeptember 3. (fogalmazvány). BCEL, 5/b. 24. d. IV/1389. alapsz. (1389/1931–32. sz.). The Nomination Database for the Nobel Peace Prize, 1906–1956. Nobelprize.org.: <http://www.nobelprize.org/nomination/peace/nomination.php?key1=candname&log1=LIKE&string1=Apponyi&action=advsearch&log10=OR&key2=candname&log2=LIKE&string2=&log11=OR&key3=candname&log3=LIKE&string3=&startyear=&endyear=&order1=year&order2=nomname&order3=candlname&submit2.x=13&submit2.y=11> Letöltés ideje: 2015. szeptember 6.

96 MNL OL, Magyar Külügyi Társaság (K 605), 1. cs. 1. t. A Magyar Külügyi Társaság ülésjegyzőkönyvei, iratai 1924–1943. 26.

APPONYI ALBERT LEVELEI

1. APPONYI ALBERT LEVELE ADY ENDRÉHEZ

BUDAPEST, 1909. MÁJUS 1.

Tisztelt Uram!

Legyen meggyőződve, hogy egy nagy tehetségű írónak az az iránya, melyet én eltévelyedettségnek tartok, és amely bennem inkább sajnálkozást, mint ellenszenvet ébreszt, magának az írónak személye iránt is,⁹⁷ semmikép sem állhatja útját azok boldogulásának, akik ehhez az íróhoz közel állnak, ha ők maguk megfelelnek annak a mértéknek, melyet ifjúságunk nevelőire nézve fölállítani és érvényesíteni kötelességem. Utasítást adtam, hogy Ady Lajos, amennyiben ezeknek a kritériumoknak megfelel, a legközelebbi tanév kezdetén, a lehetőség szerint valamely állami középiskolánál alkalmazást nyerjen.⁹⁸ Arra az éppen nem valószínűtlen esetre, hogy én akkor már nem volnék miniszter, Molnár Viktor államtitkár figyelmébe ajánlom az ügyet.

Kiváló tisztelettel

Apponyi Albert⁹⁹

PIMK, Ady Endre-gyűjtemény. A. 149/4. I. n.¹⁰⁰

97 Ady több cikkében is negatív jelzőkkel illette Apponyi személyét a századforduló utáni években.

98 Ady Lajost a budapesti V. kerületi (Markó utcai) állami főgimnáziumba nevezték ki tanárnak.

99 Apponyi ezt a levelet Párizsba küldte Adyhoz, a költő pedig a következő sorokkal továbbította testvérének: „Édes Lajoskám, ez a levelem nagyon diszkrét. Most kaptam sajátkezű levelet Apponyitól. Ügyedet még arra az esetre is biztosította Molnár Viktornál, ha ő otthagyná a miniszterséget. Hiába, mégis előkelő és úri ember ő. Most már azután bizalom és erő kell fiam. Csókol Endre” Belia György (szerk.): *Ady Endre levelei* (továbbiakban AEL). II. köt. 1909–1913. Szépirodalmi, Budapest, 1983. 22.

100 A levelet közli: AEL. II. köt. 281.

2. APPONYI ALBERT ÉS KERESZTES ARTÚR LEVELE ADY LAJOSHOZ

BUDAPEST, 1927. MÁRCIUS 11.

Méltóságos Ady Lajos Úrnak, tank[erületi]. kir[ályi]. főigazgató!

Méltóságod f[olyó]. hó 1-én nagybecsű levelére van szerencsém a következőket válaszolni:

Az „Esti Kurir”-ban Méltóságodat ért támadás felfogásunk szerint a „Magyarság” f. hó 1-én megjelent számában közzétett nyilatkozatával megfelelő visszautasításban részesült.

A Nemzeti Összetartás Társasköre Elnökségének tudomása van azonban arról is, hogy Méltóságodnak a forradalom alatti magatartása az erre hivatott tényezők által „igazolt”-nak találtatott.

Ezek alapján az Elnökség semmi okot nem lát fennforogni arra, hogy Méltóságod által felajánlott lemondásokat elfogadja. Sőt ellenkezőleg az Elnökség kötelességének tartja ezt az alkalmat megragadni, hogy leszögezze azt a körülményt, miszerint Méltóságod már a forradalom első hetei alatt az egyedül helyes nemzeti álláspontra helyezkedett, innen folytatva harcát a Hazánk jobb jövőjének érdekében és immár kerek 6 év óta a jogfolytonosság elvének szolgálatában nagy érdemeket szerzett.

Felkérjük tehát méltóságodat, hogy azt a szerepkört, melyet méltánytalan támadásokkal szemben nemes elgondolása alapján rendelkezésünkre bocsátott, az ügy érdekében továbbra is betöltse.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletünk kifejezését¹⁰¹

Keresztes Artúr s. k.
igazgató-titkár

Apponyi Albert s. k.
elnök

PIMK, Ady Lajos Földessy Gyulának. V. 23/22.

101 Ady Lajos az alábbi közleményt küldte meg e levélhez mellékelve a sajtónak: „Az »Esti Kurir« támadó cikkének megjelenése után levelet írtam mindazon egyesületekhez, ahol nem hivatali állásomból folyólag voltam tag, s a tagságomat és viselt tisztségeimet az illető egyesületek rendelkezésére bocsátottam. Ez egyesületek közül a nemcsak társadalmi, közéleti súlyánál, hanem etikai jelentőségénél fogva is magasan kiemelkedő Nemzeti Összetartás Társasköre az alábbi választ küldte levelemre.” PIM, Ady Lajos Földessy Gyulának, V. 23/22.

3. APPONYI ALBERT LEVELE ANDRÁSSY KLÁRA GRÓFNŐHÖZ

BUDAPEST, 1931. ÁPRILIS 29.

Kedves Caja!

Nagyon érdekes, nagyon szép a beszéded és hasonló gondolatok hogyan kavarnának az én fejemben is. De:

1./ Ilyen politika követése halálos összeveszést jelent Németországgal, melynek következményei ellen Franciaország nem fog megvédeni, lesz neki egyéb dolga és gondja.

2./ A restaurationnak Ausztriához¹⁰² semmi igazi alapja nincs, ha valahogyan keresztül lehetne erőszakolni, állandó küzdelme volna a szocialdemokráciával, a nagynémet iránnyal, systmatikus ellenségeskedése Németországnak és mind ezekkel szemben Magyarországnak kellene erejét pazarolni egy robbanó anyagokra épített trón megtámasztására, saját léte veszélyeztetésével. Én az Anschlusstól¹⁰³ nagyon félek, de ez a helyzet még ennél is veszélyesebb.

3./ Az uralkodó is kénytelen volna figyelmének javarészét Ausztria megnyerésének kilátástalan kísérletére pazarolni, súlypontját Bécsre fektetni /melynek fénye az ő egyedüli chance-ja¹⁰⁴ volna/. Ezzel pedig gyűlöltté tenné magát Magyarországon.

4./ Franciaország kedvünkért nem fog a kis Entente-al¹⁰⁵ szakítani, kegyes vállvetésnél többet tőle nem várhatunk, sem gazdaságilag, sem politikailag, kivéve, ha teljesen beadjuk derekunkat a status-quo-nak.

Ezt hozza Magyarországnak a király? Ezért hozza őt haza az ország? Az ekkép helyreállított trón összedől, amikor a nemzet ezeket látja. Nagyon keserves lesz az Anschluss esetén existenciánk, de a másik út végveszéllyel fenyeget.

Szíves üdvözlettel

Apponyi Albert

MNL OL, Andrássy család (P 4), 6. t. Apponyi Albert 1931. 18.

102 A Habsburgok császári és királyi uralmának visszaállításáról van szó.

103 Ausztria és Németország, mint két német nyelvű és öntudatú állam egyesítésének fogalma és politikai programja a két világháború között.

104 Esély.

105 A kisantant Csehszlovákia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és Románia szövetsége Magyarország revizionista törekvéseinek meggátolására a két világháború között.

4. APPONYI ALBERT LEVELE APPONYI LAJOS GRÓFHOZ

WEIDLINGEN, 1897. MÁRCIUS 11.

Kedves Lajos!

Nagyon köszönöm a szíves figyelmeztetést a lakásra, mely nekem – a hely tekintetében – a lehető legjobban felel meg. Kérlek légy szíves nekem a lakás tervét, vagy legalább a szobák és egyéb helyiségek (konyha s. a. t.) leírását, és a lakás bérének meghatározását megküldetni. Én mindig erre a házra gondoltam, és nagyon szeretném ha ez a lakás megfelelné.

Hétfőn Eberhardra költözünk, ahonnan egyébként nincsenek rossz hírek. Minden további tudósítás tehát Pozsonyba megy.

Feleségemmel együtt mindnyájukat üdvözölve vagyok
hű rokonod

Albert

MNL OL, Apponyi Lajos (P 368), 4. d. 2. m. Apponyi Albert 1897. 3.

5. APPONYI ALBERT LEVELE GRÓF APPONYI LAJOSNÉHOZ

HELYSZÍN ÉS DÁTUM NÉLKÜL

Kedves Margaret!

Senki sem – egy szívtelen alakon kívül – lehetne képes pusztán nemmel válaszolni egy ilyen meghívóra mint amelyet tegnap kaptam tőled. Igazán nagyon kedves vagy, hogy ennyire törődsz eljövetelemmel. És szintén méltatlannak érzem magam e baráti érzelmekre (...). De azért vidáman el kellene fogadunk a nem kiérdemelt ajándékokat – mert ha nem, akkor nagyon szegények maradunk – nagyon hálásnak érzem magam, hogy kimutathatom, mennyire mélyen érint az a kedvesség, amelyet mindnyájan mutatottok irányomban. Add át legkedvesebb üdvözetemet Lajosnak¹⁰⁶ és Antalnak,¹⁰⁷ és tudd azt, hogy annyira őszinte és hálás vagyok, mint a hogyan csak lehet egy régi barát.

Nagyon ragaszkodó unokatestvéred

Albert

P.S. Könyörgöm, ezt a levelet addig ne dobd el, míg nem jövök, és megmutathatod a hibákat¹⁰⁸ – amiből biztosan sok lesz. Nagyon elégedett voltam az utazással. Liszt munkája pazar, és a weimari fogadtatás nagyon izgalmasra sikeredett. Richard Wagner is ott volt!

MNL OL, Apponyi Lajosné (P 369), 6. d. 2. e.

Apponyi Albert 1873–1928 + é. n. l. n. Angolból fordította Varjú László Gyula.

106 Apponyi Lajos gróf (1849–1909) királyi udvarnagy, Apponyi Albert unokatestvére.

107 Apponyi Antal gróf (1877–1952) Apponyi Lajos és a levél címzettjének, Seherr-Thoss Margaret grófnőnek (1848–1931) a fia.

108 Apponyi angol nyelven írta a levelet, angol nyelvtani hibáira gondolt.

6. APPONYI ALBERT LEVELE
GRÓF APPONYI LAJOSNÉHOZ
HELYSZÍN ÉS ÉVSZÁM NÉLKÜL, JANUÁR 19.

Kedves Margaret!

Tegnap késő este kaptam egy táviratot Éberhardról, hogy azonnal utazzak oda, mert atyám beteg, ami lehet, hogy nem komoly, de akkor is okot szolgáltat az aggodalomra. Atyám most már könnyen megrémül, remélem nincsen komolyabb gond, de sohasem lehet tudni, tehát a reggeli vonattal megyek Éberhardra, és ezért elnézést kérek, azonban a mi bálunkon nem vehetek részt.

Kérlek, oszd meg a többi védnök hölggyel: sürgős családi ügy miatt elhívtak, és nagyon sajnálom, hogy lemaradok arról, hogy megköszönjem a kedvességüket.

Üdvözlettel mindenkinek, és imádkozz értünk.

Hűségese unokatestvéred

Albert

MNL OL, Apponyi Lajosné (P 369), 6. d. 2. e.
Apponyi Albert 1873–1928 + é. n. l. n. Angolból fordította Varjú László Gyula.

7. APPONYI ALBERT LEVELE APPONYI LAJOSNÉ GRÓFNÉHOZ

ÉBERHARD, 1917. AUGUSZTUS 26.

Kedves Margit!

Nagyon köszönöm színes-ékes magyarsággal írt leveledet és reám táplált jó véleményedet. Most betegség tart még néhány napig Eberhardon, de már erősen javuló félben vagyok és néhány nap múlva visszatérhetek a munkához. A család különben jól van, György Budapesten az ezred-cartenél a honnan 3–4 hét múlva kerül Marosvásárhelyre, esetleg az olasz frontra!¹⁰⁹

Isten kezében vagyunk mindenütt. Most gyakran van Fóton a hol nagyon szívesen fogadják, a miért mi Lászlónak és Fannynak mindenkor hálásak leszünk.¹¹⁰

Még egyszer: köszönet szíves jó soraidért és üdvözet mindnyájunktól.

Tisztelő rokonod

Albert

MNL OL, Apponyi Lajosné (P 369), 6. d. 2. e. Apponyi Albert 1873–1928 + é. n. 22.

109 Apponyi György (1898–1970), Apponyi Albert fia nem teljesített az első világháborúban frontszolgálatot, de utána összekötő tisztként működött a Magyarországra küldött antant katonai misszió mellett, ám e beosztásáról a politikai támadások miatt hamar lemondott.

110 Fót a gróf Károlyi család birtoka volt Budapest közelében, ahol ekkor a főrendi család feje, a levélben említett Károlyi László (1859–1936) rezideált feleségével, Apponyi Franciskával (1879–1958), akit a családon belül csak Fannynak neveztek.

8. APPONYI ALBERT LEVELE BALOGH JENŐHÖZ

BUDAPEST, 1917. FEBRUÁR

Igen tisztelt képviselőtársam!

E napokban adtam be a képviselőházban az anya és csecsemővédelem országos szervezése céljából alakult Stefánia Szövetség kérvényét, mellyel a törvényhozástól az általános kötelező betegségi és annak keretében anyasági biztosítás létesítését kéri.¹¹¹

A kérvény reámutat arra a borzasztó pusztításra, amelyet az ijesztő mérvű csecsemőhalandóság hazánk népességi állományában végbevisz, kiemeli amint azt magam is, több képviselőtársam is, a képviselőházban kifejtettük, hogy ennek az emésztő bajnak a leküzdése, különösen a háborus emberirtás után, nemzetünk létkérdése, amelyért minden áldozatot éppugy meg kell hozni, mint magáért a honvédelemért, bebizonyítja végül, hogy ez a nagy cél az általános kötelező anyasági biztosítás létesítése nélkül meg sem közelíthető, mert a csecsemőt mindenekelőtt az anyában kell megvédeni.

Az ügynek életbevágó fontossága miatt, mint a Stefánia Szövetség elnöke, bátor vagyok a kérvény szövegét összes képviselőtársamnak megküldeni, kérvén őket, hogy annak tartalmáról tudomást venni, azt gondosan áttanulmányozni és kérelmünket támogatásukban részesíteni szíveskedjenek.

Álljunk össze mindnyájan egy olyan szent ügy szolgálatában, mely magasan fölötte áll minden párttekintetnek, melynek felkarolására késztet ugy az emberszeretet, mint a jövőnkért aggódó nemzeti érzésnek parancsszava. Alkossuk meg ugy a Házban, mint a Házon kívül azt a közvéleményt, mely ellenállhatatlan erővel követel tetteket ott, ahol a tétlenség nemzeti pusztulást jelent.

Kívánságodra szívesen szolgálunk bővebb felvilágosítással, ugy magam, mint Szövetségünk irodája Budapest IV. Semmelweis utca 4.

Kiváló tisztelettel

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert gróf levelei Balogh Jenőhöz. Levelezés. 2-r 14. sz. I. n.

111 *Az anyasági biztosítás. A Stefánia Szövetség kérvénye a képviselőházhoz.* Pfeifer, Budapest, 1917. Apponyi a Stefánia Szövetség elnökeként tevékenykedett az 1915-ös alapítástól haláláig.

9. APPONYI ALBERT LEVELE BARTHA MIKLÓSHOZ

ÉBERHARD, 1897. FEBRUÁR 1.

Kedves barátom!

Rokonszenvem irántad oly nagy hogy életemnek e szép órájában, mely nem vesz varázsából semmit az által hogy sokáig váratott magára, a Te üdvöletednek hiányát éreztem volna, ha netán, tulszerény kételyeidnek engedve hallgatsz. Sokan örülnek velem, olyanok is a kiket eddig nem ismertem barátaimnak, de ha majd felismerik milyen nőt¹¹² hozok hazánknak, mindnyájan áldani fogják ezt a pillanatot és az Isteni gondviselés kegyét.

Hálával üdvözöl

őszinte barátod

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Bartha Miklóshoz. Levelestár. I. n.

112 Apponyi közelgő házasságáról van szó, felesége Dietrichstein-Mensdorff-Pouilly Clotild (1867–1942) osztrák grófnő.

10. APPONYI ALBERT LEVELE BARTÓK LAJOSHOZ

ÉBERHARD, 1899. OKTÓBER 6.

Tisztelt barátom!

Tegnap este – egy kis kirándulás után haza érkezve – vettem meghívásodat. Nagyon sajnálom hogy az értekezleten jelen nem lehettem, ámbár talán ennek is van jó oldala: legalább el lesz hárítva minden olyan látszat is, mintha a ki nem kerülhető elhatározásokra politikai szenvedélyek bárminemű befolyást gyakoroltak volna. Meg vagyok győződve, hogy a társaság tagjai nélkülüm is átérzik hogy mikor az elnök-krízis¹¹³ ilyen okból állott elő, a szokásos marasztalásoknak nem lehet helye sem kedélyesség, sem udvariasság, sem régi érdemek iránt érzett elismerés nem indíthat arra, hogy a nemzeti kegyelet nyilvánításával szemben tanúsított ellen szegülést megbocsátható apró hibának tekintsük, vagy hogy ennek daczára is a régi bizalmat elnökségünk iránt külsőleg fentartsuk, midőn bensőleg annak nyoma sem létezik többé.

Mindez annyira természetyszerű és elementaris dolog, hogy talán vitára sem ad alkalmat. A teendők mikéntjére pedig az előbb említett oknál fogva talán jobb ha befolyást nem is gyakorlok.

Szíves üdvözzellett
tiszteelő híved

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Bartók Lajoshoz. Levelestár. I. n.

113 A Kisfaludy Társaságban tört ki elnökválság 1899. szeptember 27-én, ahol Bartók Lajos függetlenségi párti képviselő arra tett javaslatot, hogy a Társaság helyezzen el koszorút a tizenhárom aradi vértanú emlékművénél. Gyulay Pál, aki 1879 óta volt a Társaság elnöke, ezt nem fogadta el, végül az elnökségről le is mondott, kifejezve, hogy nem ért egyet azzal, hogy az alapszabályuk szerint csak irodalommal foglalkozó szervezet politikai állásfoglalásokat tegyen. Beöthy Zsolt lett az új elnök.

11. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1881. JÚNIUS 1.

Tisztelt ügyvéd ur!

A miket Jászberényről hallottam nem nagy örömömre szolgáltak, különösen ifj. Tarnay Károly urnak fölléptetése mint szélsőbali jelöltnek,¹¹⁴ egyéb eredményre nem vezethet mint a kormánypárt biztos győzelmére.

Akármilyen történt legyen azonban, én nem akarom a tért, minden komoly kísérlet nélkül annak megmentésére, akár a kormánypártnak, akár a szélsőbálnak átengedni. Azon reményben tehát hogy t. ügyvéd urat még elvbarátaimhoz számíthatom, van szerencsém a következőket becses tudomására hozni.

B[áró]. Liphay Béla¹¹⁵ pünkösdi hétfőjén, reggeli 9 óra után a pesti gyorsvonattal fog Jászberénybe érkezni, hogy választóitól elbucsúzzék. Ezt ezennel az ő nevében bejelentem azon kéréssel hogy a választókat tudósítani, a gyűlés ideje és helye iránt intézkedni és a hatóságoknál a törvényszerű – a gyűlést 24 órával megelőző – bejelentést eszközölni szíveskedjék. Én ezt az alkalmat felhasználom hogy Jászberényben megjelenjek, és megkísértem a lehető ügyünk lábra állítása céljából. Hiszem hogy a régi gárda nagyobb része megint mellém fog állani. Azért jó volna a néppel tudatni hogy vagy ugyanazon alkalommal – vagy hétfőn délután én is terjedelmesebb beszédben akarok hozzájuk fordulni, mert a fő dolog hogy a választók tömegét magam körül lássam és őket felvilágosítsam. Hogy mit teszek továbbra, az a nyert benyomásoktól függ, jelölt is fog akadni, ha a hangulat félig meddig kedvező.

Én azonban Békés-Csabáról a vasárnap-hétfői éjjeli vonattal, tehát hétfőn ½7 óra-kor reggel érkezem meg. Legyen szíves tisztelt ügyvéd ur csak arról gondoskodni hogy kocsit várjon a vasutnál és hogy szállásom legyen a vendéglőben, az adott viszonyok közt – midőn nem tudom hogy mikép állok azokkal kiknek vendégszeretetét eddig igénybe vettem, midőn esetleg Tarnay ellen kell fordulnom a politikai téren, midőn végre id. Tarnay¹¹⁶ úr özvegyiségre jutott, más magánházba való szállás pedig esetleg szükségtelen szakításnak volna magyarázható, a legtapintatosabb eljárásnak azt vélem ha a [vendéglátó] helyiségében ütöm fel főhadiszállásomat. Ezt azonban

114 Ifj. Tarnay Károly nem lépett fel Apponyi ellen, hanem mellé állt és hosszú időn keresztül a városi Apponyi-párt egyik vezéralakja volt.

115 Liphay Béla báró (1827–1899) Apponyi politikustársa, műtárgygyűjtő, a Magyar Iparművészeti Társulat elnöke.

116 Id. Tarnay Károly (1809–1881) ügyvéd, Jászberény főbírája.

önökre bízom – t. i. azokra kik eljárásomat továbbra is támogatni hajlandók. Liphay még hétfőn este elutazni szándékozván az én szállásomat fogja használni. Ő különösen kér minden ünnepélyes fogadtatást valamint az újabb képviselőjelöltesre irányzott mindenféle kísérletet mellőztetni.

Legyen szíves t. ügyvéd úr engem ezen sorok vételéről és a tett intézkedésekről vagy azonnal levélben, vagy távirattal értesíteni Békés-Csabára, hol egész pünkösöd vasárnapjáig tartózkodni fogok.

Ezek után kiváló tisztelettel maradván
kész szolgálja

Gróf Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

12. APPONYI ALBERT LEVELE
BATHÓ JÁNOSHOZ
BÉKÉSCSABA, 1881. JÚNIUS 5.

Tisztelt ügyvéd ur!

Becses felvilágosításai folytán – bár sajnálva a késedelmet – lemondok a hétfői találkozásról.

De minthogy innen holnap Erdélybe utazom, szerdán nem leszek otthon Budapes-
ten, hanem csak 1–2 nappal később. Legyen tehát szíves táviratomat bevárni mielőtt
engem fölkeresendő utnak indul.

Nagyon örülök, hogy Tarnay elpártolásának híre nem való, és hogy remélhetőleg
nem egymás ellen – hanem együtt fogunk küzdeni.

Kiváló tisztelettel

Gróf Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

13. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

POZSONY, 1890. JÚLIUS 16.

Igen tisztelt ügyvéd ur!

A mult hó végén több tekintélyes jászberényi polgár által aláírt, és t. ügyvéd úr által hozzám küldött nyilatkozatot örömmel és hálával vettem. Olyan felfogást, mintha a helyi viszonyokban beálló változások Jászberény városának politikai magatartását, vagy irántam évek óta tanúsított, eléggé meg nem becsülhető bizalmát meg fognák ingatni, soha sem tápláltam. Mindazonáltal őszinte örömömről szolgált jó indulatuknak kifejezése, és kérem t. ügyvéd urat hogy szíveskedjék ama nyilatkozat aláíróinak hálámat átadni.

Ez alkalommal még egy kérdéssel kell alkalmatlankodnom. Már huzamosabb idő – talán két hónap előtt egy jászberényi tanító és a VI. vagy VII. ker[ületi].¹¹⁷ népkör elnöke engem arra kért hogy leányának a m[agyar]. államvasutak igazgatóságánál benyújtott folyamodványát pártoljam. Az illető kisasszony a pénztári kezelést kívánta tanulni. Akkor nem lehetett folyamodványának eleget tenni. Az elnök-igazgató úr azonban azt mondta nekem hogy a k[isasszony]. azt idővel megújíthatja, valószínűleg jobb sikerrel. Most keresvén az atyának hozzám intézett levelét, nem tudom megtalálni, és nem emlékszem tisztán nevére, gondolom Kövér, - de a fentebbi utmutatás nyomán t. ügyvéd úr őt bizonyára könnyen megtalálja. Kérem tehát vele közölni a mondottakat, és egyszersmind az ide mellékelt levelet átadni, hogy azt annak idején leányának új folyamodványához csatolhassa.

Alkalmatlanságomért bocsánatot kérve, és szívességéért előre is köszönetet mondva
t. ügyvéd urnak
kész szolgálja

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

117 Jászberényben a kerületi beosztást 1752-ben vezették be, kerületenként választották a képviselő-testületet.

14. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1893. JÚNIUS 11.

Igen tisztelt ügyvéd ur!

Többfelé utazás és Bécsben ülésezés miatt elkésve válaszolok a polgármester-választás eredményét tudató szíves soraira.¹¹⁸ De ez a mulasztás nem jelenti az érdeklődés hiányát, mert – ámbár semmi jogom sincs Jászberény városának belső ügyeibe avatkozni, hacsak esetről-esetre erre föl nem kérnek – a legmelegebben ohajtom hogy e város minden ténykedését a legjobb siker koronázza, és hogy az állam által a lehetőség határáig támogatva, önkormányzati jogainak helyes gyakorlásában és saját tisztviselőinek bölcs kiszemelésében megtalálja a kárpótlást azokért, a miket az idők mostohasága által elvesztett.

Nem is kétlem hogy az új polgármester ur, a kit régóta szerencsés vagyok ismerni, szilárd jellemével, szorgalmával és kiváló képességével, a városi közügyeknek hivatott vezére fog lenni.

Teljes rokonszenvem, és a mikor erre szükség lesz, támogatásom fogja kísérni működését. Reménylem hogy a városi pártok lecsendesedése is mihamarább be fog állni.

Én, az eddigi szokást követve, de most különösen a helyi mozgalmakkal is számolva, September havára halasztottam látogatásomat és beszámolóm megtartását. Annak napját, ha közeledik az idő, egyetértőleg fogjuk majd megállapítani.

Igaz tisztelettel
kész szolgálja

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

118 Koncsek Istvánt (1851–1933) választotta meg a helyi képviselő-testület polgármesternek, aki 1893 és 1896, illetve 1902 és 1914 között látta el a városvezetői feladatokat, mindvégig Apponyi híveként.

15. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

POZSONY, 1893. JÚLIUS 28.

Igen tisztelt ügyvéd ur!

September havában, mint rendesen, beszámolóm elmondása végett Jászberénybe készülök.¹¹⁹ Azonban ez alkalommal némi kételyeim vannak, melyekre teljesen őszinte választ kérek. Ugy látszik – azokból a miket a lapokban olvasok, - hogy a városnak bel-életében néhány kellemetlen dolog van napirenden, és ámbár tudom hogy ez semmikép sem érinti azt a viszonyt mely választóközönségem közt és köztem fennáll, mégis kérdéses vajon a hangulat ilyen nagyobb szabásu politikai cselekvényre alkalmas-e?

Legyen szíves ezt a kérdést a polgármester urral és az apát urral,¹²⁰ továbbá más vezető egyéniségekkel egész bizalmasan megbeszélni, és véleményüket velem tudatni. Ha azt gondolják hogy az idén jobb volna a beszámolót és azzal összekötött politikai tüntetést mellőzni, akkor vagy egyáltalán le nem jövök, vagy eljövök ugyan, de beszédet nem tartok, hanem csupán a casinóban, beszélgetés alakjában adok a nyilvánvilágosítást a helyzetről a meñyit kívánnak, és adni tudok.

Ezt az alternatívát is teljesen önöknek elhatározására bízom, meg kell azonban gondolni, nem venné-e rossz néven a nagy közönség, ha eljövén, csak szűkebb körben tölteném az egész időt.

De ne tessék ezt a bizalmasan tett kérdést akkép értelmezni, hogy én magamat a beszámoló alul fölmentetni kérem. Ellenkezőleg én okvetlen teszek (kell hogy tegyek¹²¹) valami nagyobb szabásu, tágabb keretű politikai nyilatkozatot közvetlen az országgyűlés összejövetele előtt vagy után, és sehol ezt szívesebben nem teszem mint saját derék választóim előtt. Én csupán a város helyzetére való tekintettel vetem föl ezt a kérdést, és tessék a választ arra szintén azzal a tudattal megadni, hogy én egy pillanatig sem fogom félremagyarázni, ha esetleg ez idén jobbnak látnák a beszámoló mellőzését. Ez esetben akárhány más olyan pártgyűlésem lesz Septemberben

119 Apponyi minden ősszel a képviselőház őszi ülésszakának megnyitásához igazodva tartott beszámoló beszédet választókerületének lakossága előtt. Komolyabb politikai csatározások idején vagy választások előtt szintén tartott programadó, kampánynyitó beszédeket, melyeket az országos sajtó és politika is figyelemmel követett.

120 Erdős András (1868–1926) apátplébános, Apponyi jászberényi híveinek egyik vezetője.

121 Az egyházpolitikai küzdelmek aktuális állása készítette arra Apponyit, hogy olyan beszédet tartson, amely a sajtó közvetítése mentén kihathat az országos politikára.

és Octoberben a hol a szükségeseket elmondhatom. De ha önök maguk nem mondanak le róla, önöké az elsőbbség, joguk szerint épügy mint vonzalmam szerint.

A beszámoló napja Sept. 17e vagy 24e volna – ezt Sept. elejéig mindenesetre kérem nyílt kérdésnek hagyni, de inkább 17e mint az utóbbi határnap.

Szíves válaszát, megbeszélés után Pozsonyba, Lőrincz kapu utca kérem címezni, a honnan elutazásom után is mindent utánam küldenek.

Kiváló tisztelettel

kész szolgálja

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

16. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

ALT-AUSSEE, 1893. AUGUSZTUS 4.

Igen tisztelt ügyvéd ur!

Szíves sorait hálával és örömmel vettem, azoknak a jászberényi viszonyokra vonatkozó részét közöltem a „P[esti]. N[apló]” szerkesztőségével, hogy jobb forrásokat használjanak városunkat illetőleg. Reménylem hogy a szerkesztőség figyelembe fogja venni kérésemet, de nem állhatok ezért jót, mert a lap a párttól teljesen független.

E szerint tehát mindenesetre részesülni fogok abban az örömben, hogy ez idén is Jászberényben nyissam meg a politikai actiót. Valószínűleg 17^{én} fogok eljönni, de ezt most ne döntsük el végleg, mert nem tudom erre a napra sikerülhet-e már képviselőtársaim közül többeket összegyűjtenem. Erre való tekintettel megeshetik hogy Sept. 24^{ike} célszerűbbnek mutatkozik. Különben Sept. elején hivatalosan fogom értesíteni a polgármester urat.

A mit a városban uralkodó politikai hangulatról írni szíves volt, az engem meg nem lepett ugyan, de nagyon megörvendeztetett.

Hisz haladunk országszerte, és lassan bár, de biztosan olyan hatalom készül általunk, mely eredetében és céljaiban egyaránt kizárólag a nemzeté.

Szíves üdvözlettel és tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

17. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1895. FEBRUÁR 6.

Igen tisztelt ügyvéd ur!

A hófúvások miatt csak ma érkeztem vissza Abbaziából¹²² és rögtön beszéltem az igazságügyi miniszter urral. Kineveztetésére van remény, de a miniszter úr jobban szeretné ha kegyed más helyen vállalná el a közjegyzői állást. Én erre azt mondtam hogy ezt nem tartom valószínűnek, de elvállaltam hogy megkérdem, és kérem erre vonatkozó szíves válaszát mielőbb. Mondanom sem kell hogy nagy veszteségnek tartanám távozását Jászberényből, de természetesen nem kívánhatom hogy ebben más legyen irányadó mint t. ügyvéd urnak és családjának érdeke.

Szíves válaszát várva igaz tisztelettel maradva
kész szolgálója

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

122 Abbázia, ma Opatija (Horvátország) az Osztrák–Magyar Monarchia népszerű üdülővárosa volt az Adriai-tenger partján.

18. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1895. FEBRUÁR 15.

Igen tisztelt ügyvéd ur!

Nagyon sajnálom hogy Takátsy Endre barátunkhoz intézett levelem némi kellemetlenségnek kuforrása lett, de minthogy Takátsy saját közjegyzőségi jelöltségét velem közölte, és támogatásomat kérte, alig tehettem egyebet mint megmondani az egyetlen indokot mely miatt kívánságát nem teljesíthetem. Sejtelmem sem volt hogy az egész dolog a város közönsége előtt titok. Különben ezek után kétszeres erővel fogok iparkodni hogy célzt érrünk.

A mellékelt füzetet, mely egy igen szép napomra emlékezet, fogadja kérem szívesen

igaz tisztelőjétől

Apponyi Alberttől

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

19. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BRIGHON,¹²³ 1895. AUGUSZTUS 19.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Becses sorait, a jegyzőkönyvi kivonattal, még Brüsszelben, elutazásom pillanatában vettem, és addig is míg az egész választóközönségnek kifejezhetem hálámat, fogadja azt saját részére, és a gyűlés összes vezetőinek számára.

Brüsszelben sikeresen működtünk hazánk érdekében,¹²⁴ igen jó hangulatban voltam mikor szives közleménye megérkezett, és e jó hangulat választóim ez üzenete folytán teljes örömmé vált.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

123 Város Nagy-Britanniában.

124 Apponyi a pacifista Interparlamentáris Unió tagjaként eredményesen lobbizott azért, hogy az Unió 1896-ban Magyarországon tartsa meg összejövetelét, amely egybeesett a millenniumi ünnepséggel.

20. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1895. SZEPTEMBER 7.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Jászberény belső ügyeibe soha sem szoktam beleszólni, de most talán kötelességem ottani barátaimat bizalmasan figyelmeztetni az utolsó közgyűlési határozat elhibázott voltára. Az már nem kérdés szeretjük-e az állami anyakönyvezésről szóló törvényt, célszerű volt-e azt most megalkotni, érettek-e erre a mi viszonyaink. Ma ez törvény, és egyetlen tényező, egyetlen község sem repudeálhatja¹²⁵ a törvény által reárótt terheket, csak úgy nem, mint bármely más törvényesen kirótt adót.

Jó volna odahatni hogy a közgyűlés mihamarább megtalálja az utat vissza abból a zsák-utczából melybe – ha a hírlapi tudósítások helyesek – utolsó határozata által jutott. Baj az is hogy éppen most kell közbenjárnom a várost nagyon érdeklő fogyasztási adó-ügyben, mely pedig egészen a miniszter belátásától függ. Ilyenkor zajos neheztelést kihívni nem célszerű.

Sapienti sat.¹²⁶

Ezeket bizalmasan és baráti kötelességérzetből írom, talán e sorok bizalmas közlése is helyesebb utra vezethet némelyeket.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

125 Vitat, semmibe vesz.

126 Plautustól eredő mondás: „Ami a bölcsnek elég!” Értsd: „Ennyiből is megérted, amit akarok!”

21. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1896. JÚLIUS 23.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Nagy sajnálattal vettem becses értesítését hogy a második közjegyzőséget megint erőltetik. Én ebben az ügyben alig tehetek valamit, mert nekem az igazságügyi miniszter már az ön kinevezésekor szolt az esetleg felállítandó második állásról, és az én kedvemért ujabban nem tesznek semmit.¹²⁷ Itt csak két mód van melyen szerencsét lehet próbálni. Egyik az – és a legtermészetszerűbb – hogy a közig[azgatási]. bizottságnak ellenvéleményű tagjai, példának okáért a visszamellékelt levél írója adatokkal támogatott különvéleményt terjeszt föl az ig[azságügyi]. ministeriumhoz, a második pedig Szilágyi közbenjárását kérni, de ezzel várni kell az országgyűlés megnyitásig, mert ő most valószínűleg fürdőzik, és akkor nem szereti ha bármily ügygel zaklatják.

Ennél jobb tanácsot nem adhatván igaz tisztelettel maradva
kész szolgálja

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

127 Erdély Sándor igazságügyi minisztert alig két hónappal a levél kelte után az országgyűlési választásokon a kormánypárt jelöltjeként léptették fel Apponyival szemben Jászberényben. Apponyinak addig nem akadt ilyen komoly kihívója, a városi apponyisták csak választási csalással tudták megőrizni a gróf számára a képviselői mandátumot. Ld. Cseh Géza: Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a kiegyezéstől a millenniumig. In: *Zounuk*, 1988. 117–118. Ruszoly József: *A választási bíráskodás Magyarországon*. Budapest, 1980. 270–273.

22. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

POZSONY, 1898. JÚNIUS 24.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Wlassich miniszter urtól levelet vettem, mely szerint ő Nagy Erzsébetet fölveszi valamely állami tanítónőképezdébe. Azután így folytatja:

„Miután azonban leveledben nem említet mely képezdébe ohajt a nevezett fölvétetni, tisztelettel kérlek légy szíves ezt velem pótlólag tudatni, és egyszersmind intézkedni hogy a kisasszony folyamodványát közvetlenül hozzám nyujtsa be.”

Az utóbbit miheztartás végett közlöm, az előbbieket illetőleg, ha Nagyéknak valami ohajtása volna, kérem azt mihamarább velem tudatni.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

23. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

HADENDORF-WEIDLINGEN, 1901. AUGUSZTUS 22.

Igen tisztelt közjegyző ur!

A jászberényi választási mozgalmakra vonatkozó becses sorait köszönettel vettem, és nagyon is egyetértek az azokban kifejezett bölcs nézetével hogy az ellenséget kicsinyleni nem szabad, főleg ha olyan fontos pozíció, minő a választási elnökség az ő kezében van. Kellő éberség mellett úgy hiszem győzelmünk fényes lesz, a mi két szempontból ohajtandó: országos érdekből – mert a Bánffy-rendszernek nem szabad sehol sikerrel fejét fölemelnie, helyi szempontból, mert a jászberényi állapotoknak helyes mederbe visszaterelése is ettől a küzdelemtől függ nagy részben.

Szíves üdvözlettel
tisztelő híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

24. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

CSORVÁS, 1901. SZEPTEMBER 26.

Igen tisztelt közjegyző ur!

A választást illetőleg akarok néhány eszmét az urak figyelmébe ajánlani.¹²⁸

Először is nagyon szép az az eszme hogy az ajánlást 1000–1200 választó aláírja, és ezt az ajánlást minden esetre be is kell nyújtani, de lehet hogy a vál[asztási]. elnök azt valamely ürüggyel (p. o. hogy az illető tömeges aláírók nem tudták hogy mit írnak alá) visszautasítja, erre az eshetőségre készen kellene tartani egy tíz választó által (közjegyzői hitelesítéssel – ámbár ezt a törvény nem kívánja, de nem árt) aláírt másik ajánló ívet is. Legbiztosabb lesz ha ezt 10 olyan választó írja alá a kit Török úr¹²⁹ személyesen ismer, és ha az átadásnál mind a 10 jelen van.

A választás napján pedig szükségesnek vélném a következőket:

A központi pártirodán kívül, mely minden tized leszavazása után evidentiában tartja hogy ottani szavazóinkból ki szavazott le és ki nem, minden tized valamelyik központi fekvésű házában is tartózkodni kellene egy 4–5 tagból álló helyi bizottságnak, a melynek ez intelligens elnöke és írnoke és még 2–3 értelmes és gyors (ha nem is választó) küldöncz szolgálatra alkalmas, a helyi viszonyokban jártas tagja legyen. Ez a helyi bizottság a következőket teljesítené:

1^{ör} elnöke, a ki állandóan a kijelölt házban tartózkodnék, átvenné a központi iroda üzenetét arra nézve hogy a tized választói közül ki nem szavazott le a sorrendben. Ezeket a választókat a küldönczök által rögtön össze kellene keresni, és addig a míg a szavazáshoz jöhetnek, bizonyos ellenőrzést tartani, akár a választás színhelyén akár otthon.

128 Az 1901-es országgyűlési választások jászberényi fordulójára október 2-án került sor, ahol a szabadelvű párti Apponyinak egy másik szabadelvű párti jelölttel, Almásy Géza gróffal kellett megküzdenie a mandátumért, amelyet éppen csak sikerült megőriznie. Annak az érdekes politikai helyzetnek a kialakulásáról, hogy a kormányzó Szabadelvű Párt nevében egyszerre két jelölt is fellépett egy választókerületben az 1901-es képviselőházi választásokon ld. Szabó Dániel: Széll Kálmán pártja és az 1901-es választás. In: Bertényi Iván, Ifj. (szerk.): *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Mathias Corvinus Collegium–Széll Kálmán Alapítvány–Tihanyi Alapítvány, Budapest, 2015. 281–302.

129 Török Aladár (1861–1918) volt Jászberény polgármestere 1897 és 1899 között, a városi apponyista párt ellenfele, az 1901-es választások idején választási elnök.

2^{or} A küldönczök által a tizedet állandóan be kellene jártni, és az elmaradóknak ottan járó korteseit szemmel tartatni, ha ezek netalán otthon maradt választóinkhoz mennének, utánnok menni.

Magában értetődik hogy ezeknek a helyi bizottságoknak első teendője volna reggel a pártunkhoz tartozó szavazókat összegyűjteni és a választáshoz vezetni, a helyi elnöknek és írnoknak azonban a tizedben kellene maradni, mert esetleg már leszavazás előtt lehet constatalni hogy ki hiányzik a tizedből, az erre vonatkozó izenet is ehez az elnökhöz menne, a ki rögtön intézkednék az otthon maradtak fölkeresése iránt.

Én holnap (pénteken 27^{én}) Budapestre megyek és ott leszek (Pannoniában) és a szabadelvű körben esti 8 órától szombat déli 1 óráig, esetleg délután 6 óráig. Szombaton este Eberhardra érzekem, a hol vasárnap délelőtt leszek – Ságby barátunk ügyében segitendő. Vasárnap délután alkalmasint visszautazom és hétfőn reggel itt leszek – legkésőbb hétfőn este.

A választás napján nézek gyakrabban táviratot – a felvonulásról – a szavazatok arányáról, a meñyiben ezzel valami indiscretió¹³⁰ folytán kár nem történik. Küldönczöm állandóan Csorváson lesz.

E levél csak holnap indulhat.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

25. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1901. SZEPTEMBER 28.

Tisztelt közjegyző úr!

Hétfőn reggel szándékozom Csorvásra visszautazni – miután holnap, vasárnap a Csallóközben időzöm. Ha a tervemet végrehajthatom úgy utamat Hatvannak és Jászberénynek veszem, a hol 9 óra 26 percen utazom keresztül hogy utközben az urak közül valakit láthassak és a helyzetről élő szóval értesítést nyerjek. Talán valaki eljöhetne velem 1–2 állomásra, a honnan kocsin vissza lehet hajtani.

Ha e tervem megvalósul Eberhardról holnap csak enyit fogok táviratizni: „hétfő” ha pedig nem, akkor táviratom így fog hangzani: „nem hétfő” –

Az ide beérkezett információk Jászberényre nézve nagyon kedvezők.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

26. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1902. JANUÁR 20.

Tisztelt közjegyző ur!

A honvédség kérdésében¹³¹ minden követ megmozdítok, hogy ezt sikerebben tehessem jó volna ha minél előbb olyanokkal a kik az ügy előzményeit alaposan ismerik, értekezhetném. Kérem keressenek föl e végből itt a legközelebbi napokban. Ha van valami szerződés a város és a kincstár közt a laktanya dolgában, hozzák ezt ide az összes ante-actákkal.¹³² A többiekre nézve azután állapotunk meg.

Szíves híradását mielőbb várva kiváló tisztelettel maradok
kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

131 Az ügy részleteit ld. 221. levél.

132 Előzmény.

27. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1902. FEBRUÁR 20.

Tisztelt közjegyző ur!

Nagyon érdekes a b[áró]. Bánffy Dezső¹³³ levelére vonatkozó közleménye, de egyelőre hallgassunk róla nehogy az illetők e levélnek a tárgyalás folytán való bemutatását megakadályozzák. Nagyon kíváncsi vagyok hogy a dolog ezen a módon hivatalosan napfényre kerüljön.

A jászberényi huszárság érdekében József főherceghez¹³⁴ intézett kérvényt személyesen adtam át ő fenségének, a ki azt nagyon kegyesen vette és teljes rokonszenvét fejezte ki ügyünk iránt. De mivel a honvédelmi ministerium egyelőre ellenkező állásponton van, kétes a dolog kimenetele. Én az utolsó óráig nem adom fel a küzdelmet.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

133 Bánffy Dezső báró (1843–1911) miniszterelnök, Jászberény díszpolgára.

134 Habsburg-Lotharingiai József Károly főherceg (1833–1905) az uralkodó család tagja, lovassági tábornok, 1868-tól haláláig a Magyar Királyi Honvédség főparancsnoka.

28. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1902. MÁJUS 23.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Köszönettel vettem szíves tudósítását. Mi innen sokan fogunk eljönni – holnap hozzávetőleg meg fogom táviratozni hányan lesznek. Gyorsíró is lesz, mert előre megírt beszédem nincs, ezek innen hoznak magukkal két kis írógépet hogy a beszéd leírása gyorsabban menjen. Kellene tehát egy külön szekérről gondoskodni, melyen két képviselőházi szolga, a ki velem jön ezt a két gépet egyenes uton a kijelölt irodába vihetné.

A vonathoz Budapesten egy salon-kocsi és még egy külön kocsi csatoltatnak, a melyek Hatvanban a szolnoki vonathoz átcsatoltatnak és Jászberényben maradnak hogy a budapesti társaságot visszavigyék. De Hatvanban mindenesetre kiszállunk néhány percre még egyet. Nem szeretném ha a tömegesen érkező vendégek (– ha ugyan tömegesen jönnek, a mit holnap fogok tudni –) a jászberényi közönséget tulságosan megterheljék. Ha tehát közjegyző úr úgy véli hogy ezen kívánsággal nem bántom meg az urakat, szeretném e kivételes jellegű kirándulásnál a budapesti vendégeket az én vendégeimül tekinteni. Kérem erre vonatkozó felfogását velem bizalmasan közölni, beleegyezésük esetén a budapesti invázióra eső költséget utólag kérném velem közölni, mert én csakugyan szerénytelenségnek tartanám hogy 50-60, esetleg több embert hozzak nyakukra. Ha azonban azt hiszi hogy ezen gondolatom az urakra kedvezőtlen benyomást tenne, úgy tessék azt nem mondottnak tekinteni.

Nagyon örülünk nőm¹³⁵ is én is, vasárnapra csak az Uristen adjon jó időt.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

135 Apponyi felesége, Dietrichstein-Mensdorff-Pouilly Klotild grófnő (1867–1942), ekkor látogatott először Jászberénybe.

29. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1902. JÚNIUS 25.

Tisztelt közjegyző ur!

A kölcsön dolgában úgy hiszem nem lesz nehézség, épen most beszéltem róla Beck elnök urral, a kivel igen jó viszonyban állok.

A dohány-beváltó létesítése az 1904 évi költségvetés keretében biztosítva van.

A honvédelmi ministeriumtól azonban semmit sem remélhetünk, a gyalogság szaporítását sem. Ezt a kérdést – ha egyáltalában – csak a közös hadsereggel lehet megoldani, ezt teszem ezentul tanulmány tárgyává.

A mi a vasúti és a gymnasiumi ügyet illeti, mindkettőre nézve szükségesnek tartok vagy egy hivatalos folyamodványt a város részéről az illető ministeriumhoz vagy – ha ez keresztülvihető nem volna – legalább egy memorandum-szerű előterjesztést, a mely igen gyorsan elkészülhet, több tekintélyes aláírással. Ilyen alap nélkül a ministeriumok nem tehetik a kívánt lépéseket. Ezt tehát egyik vagy másik alakban kérem mielőbb hozzám, Eberhardra küldetni. Jul. 7^{én} egy napot itt töltök, jó volna ha akkorig már kezemben volna.

Igen tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

30. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1902. JÚLIUS 11.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Legyen szíves engem néhány sorban azokról értesíteni a miket Fejérváry a honvédség elhelyezése ügyében a nála járt jászberényi küldöttségnek mondott.

E napokban ott járt a közös hadügyminiszternek egy kiküldötte az én zaklatásaim folytán. Ez a tiszt azt a hírt hozta hogy egyedül az istállók üresek, a laktanya teli van legénységgel. Hogy van ez? Talán szaporították a honvéd gyalogságot mely Jászberényben el van helyezve? Hisz akkor körülbelül rendben volnánk, de nekem erről semmit sem szóltak.

Különben 8–10 nap múlva egész csendesén egy napra lejövök Berénybe hogy mindazokat a mik a város érdekei alaposan és nyugodtan megbeszélhessük.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

31. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1902. JÚLIUS 28.

Tisztelt közjegyző ur!

Valami Tóth József nevű, állítólag jászberényi ember ma egyszerre betoppant hozzám hogy az országházban állást kérjen.¹³⁶ Hivatkozott közjegyző urra, azonban egy sor írást sem tudott mutatni, és én egyáltalán nem hiszem hogy az urak ilyen folya-
modókat ide nyakamra küldenének, különben itt sem volna egy óra nyugalmam sem. Nem ismervén elküldtem, és kérek szíves felvilágosítást az embernek kicsoda-
micsoda létéről.

A vasúti és gymnasiumi ügyre vonatkozó följegyzéseket még nem kaptam, de most úgy hiszem senki [nincs] otthon a mérvadó egyéniségek közül.

Igaz tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

136 Apponyi Albert 1901 és 1903 között a képviselőház elnöki tisztét töltötte be. Így történhetett, hogy oda köthető állást kértek tőle.

32. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1904. MÁRCIUS 23.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Köszönöm szíves sorait. Az azokban említett tárgyak mindegyike fölött érintkezésben állok a kormánynyal, kivéve a gymnasiumhoz való járulás leszállítását, a miben kizártnak tartom az eredményt. A többi sem fog olyan gyorsan menni, különösen a katonaság visszahozatala nem, a mire nézve különben, mint előszóval már mondtam, a városnak adatokkal támogatott beadványt kell a honvédelmi ministerhez intéznie.

A tisztviselők magasabb lakbér-osztályára nézve is kérek hiteles adatokat, a melyek kimutatják a mostani állapotnak tarthatatlanságát.

Ezek után igaz tisztelettel maradok

őszinte íve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

33. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1904. ÁPRILIS 23.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Kissé elkésetten válaszolok f[olyó]. h[ó]. 7^{én} kelt szíves soraira, a melyek tárgyát illetőleg csak annyit jegyezhetek meg hogy a közönség bármely részének, tehát annál inkább olyan fontos társadalmi tényezőnek minő az orvosi testület, ohajtásait meg tudni képviselői kötelességünkhöz tartozik és így azok közlése e kötelesség teljesítésében csak előnyünkre szolgálhat. Más kérdés természetesen az hogy az államra zuduló sokféle kíválmakkal szemben, az adófizető polgárok tömegére való tekintettel meñyt lehet teljesíteni.

A méntelep állami megvétele ügyében úgy vagyok értesülve hogy ameñyiben a város (–akár csak annak nevében a tanács–) erre nézve új beadványt intézne a földművelési miniszterhez, úgy ennek kedvező elintézése biztosan remélhető. Ezt a beadványt kérem tehát minél előbb megszerkeszteni és benyújtás végett nekem elküldeni.

Az állami tisztviselők lakbérosztályozása szorosan összefügg a katonai lakberek osztályozásával. Ugy tudom hogy ennek revíziója most fog eszközöltetni, első sorban tehát azt kellene irányítani törekvésünkkel hogy a tiszti lakbér-rendezés kedvező irányban történjék.

Igaz tisztelettel
őszinte híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

34. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1904. MÁJUS 30.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Vettem a polgármester urtól a város folyamodványát a katonaságnak visszatelepítése iránt és ezt haladéktalanul el is küldtem a honv[édelmi]. minister urnak. De sokkal sürgősebb volna a folyamodvány a földművelési minister urhoz a méntelep visszaváltása iránt, mert ha ezzel elkéssük a kedvező időpontot - a mely különböző körülmények folytán épen most kínálkozik – elszalasztjuk, továbbá, hasonló okból, a folyamodvány a honv[édelmi]. ministerhez a tiszti lakbér-osztály fölemelése iránt, melynek kedvező elintézése szolgálhat alapul a polgári tisztviselőknél hasonló fölemelés eszközzésére.

Kérem tehát ezt s két folyamodványt megsürgetni és - ha Eberhardon vagyok is – hozzám küldeni.

Igaz tisztelettel
őszinte híve

Apponyi Albert¹³⁷

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

137 Ceruzával írva a következő feljegyzés olvasható a levél hátlapján: „Méntelep megvétele ügyben 1904 május elején küldte a polgármester Apponyihoz a kérvényt. Azon kérvényben a város a földmív[elésügyi]. miniszter 37201/II. 1. 1903 számú leiratára hivatkozva kérte a vételi ügyben a tárgyalás megkezdését. Katonai lakbérosztály ügyben új osztályozási eljárás elrendelése iránt a vármegye törvényhatósági bizottsága 1904. márcz. 17^{án} tartott üléséből a honvédelmi miniszterhez felterjesztést intézett 737kgy/1904 számú határozata szerint. A m. kir. Budapesti I. honvédkerületi parancsnokság 9537/1903 számú megkeresésére előbb vegyes bizottság működött, ennek eljárásáról felvett j[egy]zőkönyv alapján írt fel a törvényhatóság. A város polgármestere a fenti körülményről gr. Apponyit értesítette is magán uton.”

35. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1906. FEBRUÁR 20.

Igen tisztelt közjegyző ur!

A polgármester urnak tegnapi napon bejelentettem f[olyó]. h[ó]. 25^{én} tartandó beszámolómat. Tekintettel a jelenlegi viszonyokra kérek minden ünnepélyességet mellőzni, különösen a szokásos bankettet. Egyszerűen a Lehel kürtje erkélyéről ohajtok beszélni a néphez. Egy határozati javaslatot is fogok majd közölni, melynek elfogadtatása kívánatos. Képviselő nem fog velem jönni, mert mindenki ugyanazon a napon saját kerületébe megy.

Kiváló tisztelettel

őszinte híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

36. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1907. NOVEMBER 5.

Nagyságos Pártelnök Ur!

A jászberényi függetlenségi párt folyó évi november hó 3-án tartott [ülésétől] hozzám intézett szíves üdvözlésüket, és bizalmi nyilatkozatukat hazafias örömmel vettem.

A kiegyezési tárgyalások¹³⁸ ügyében hozott megállapodásuk, hazafias megfontolt-ságuknak szolgál tanubizonyságául. A magunk részéről, a tárgyalások folyama alatt, tényleg minden erőfeszítésünkkel törekedtünk elérni azt, ami emberileg lehetséges volt. Hogy többet elérni nem tudtunk, ez nem rajtunk, hanem a kényszerítő körülmé-nyeken mullott, de feladni, nem adtunk fel semmit! Különösen jóleső érzéssel töltött el hogy épen választóim részéről találkozom a szükség parancsolta megnyugvás, és a irányomban viseltető bizalom oly megnyilvánulásával, mely a szeretet és hála újabb és újabb kötelékeivel fűznek Önökhöz. Ezen rendületlen bizalmuk egyuttal arra ösz-tönöz, hogy még az eddiginél is fokozottabb szívóssággal ragaszkodva elveinkhez, hazánk önállóságáért bizalommal tovább küzdjek.

Kérem továbbra is eddigi odaadó támogatásukat.

Hazafiui üdvözléssel:

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

138 Az Osztrák–Magyar Monarchia dualista berendezkedése értelmében Ausztria és Magyarország tízévente gazdasági megállapodást kötött egymással. 1907-ben is napirenden volt az aktuális megegyezés.

37. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1909. NOVEMBER 13.

Igen tisztelt pártelnököm!

Mellékelt nyílt leveletemet egyidejűleg a lapokban is közlöm. Tartalma nem olyan hogy a külön kinyomatás és szétosztás indokolt volna, mikor a 48-as függetl[enségi]. Kossuth párt szózata külön kinyomtatva meg fog jelenni, abból küldök majd néhány száz példányt.

Igen kíváncsi vagyok hogy a jászberényi függetl[enségi]. és 48-as párt fölvegye a 48-as függetl[enségi]. Kossuth párt nevet, a mi nem az elvekben jelent változást hanem csupán a kipróbált és egyedül hivatott vezér mellett való kitartást.¹³⁹

Reményilem legközelebb kialakul a helyzet – így vagy úgy – akkép hogy választóimnak részletesen beszámolhassak.

Igaz tisztelettel

őszinte híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

139 A Függetlenségi és 48-as Párt 1909 őszén kettészakadt, miután többérvényi kormányzás után sem tudták programjuk főbb elemeit megvalósítani. A kettészakadást a párton belül az úgynevezett bankkérdés miatti nézetkülönbségek eredményezték. Apponyi a Kossuth Ferenc vezette csoporthoz csatlakozott, amely felvette vezére nevét.

38. BATHÓ JÁNOS LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

JÁSZBERÉNY, [1910. JÚNIUS]

Kegyelmes uram!

Szerettem volna ezt a választást is azok közé a választások közé sorozni, a melyek egy fillérrel sem terhelték meg Kegyelmes urat.

Azonban tanárok és zsidó ügyvédek gondoskodtak arról, hogy ez valóra ne váljék, a kik bele kényszerítettek abba, hogy valamennyire költsékezzünk.

A költségek és kiadásokból – a melyek törvény szerűek ugyan – Kegyelmes urat 200 drb zászlóra, jelvényre és néhány tanyás választó szállítására kiadott 1350 korona azaz ezerháromszázötven koronával terheltük meg,¹⁴⁰ a többit, mint küldönczök, nyomtatványokra s. t. b. effélékre, kiadok a fenti összegben valamivel alulmaradt kiadási tételt a sajátunkból kifizettük, kiegyenlítettük.

Miből folyólag kérem azt, hogy ez összeg kifizetésére határidőt kitűzni s azt, hogy Károly¹⁴¹ fiam ezt felvehesse, megengedni méltóztassék annál is inkább, mivel én most beteges, vasútra alkalmatlan vagyok.

Nem zárom be soraimat a nélkül, hogy reá ne mutassak egy szomorú tanúságos esetre a mi választásunkból kifolyólag, nevezetesen, hogy itt a legnagyobb qualificatiót igénylő emberek, tanárok és ügyvédek szavaztak egy hőbörgős mezőtúri parasztemberre¹⁴² (: kinél itt tucat számra találtnak különb parasztemberek:) valjon az általános választójog behozatala esetén minő emberekre is reá szavaznának az egyszerű képzetlen emberek?

Kiváló tiszteletem

Bathó

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye.

140 Apponyi a memoárjában így emlékezett vissza a jászberényi választási kiadásokra: „Midőn ott először megválasztottak, még viseltem legális költségeket: azután ezeket sem (...) Rendesen egy árva garast sem költöttem, zászlót, jelvényt sem fizettem. Szóval a szó legszorosabb értelmében ingyen mandátumot élveztem. A cigánynak adott borraival és a vasúti menetjegy volt az egész választási költségem.” Apponyi 1922. 117.

141 Bathó Károly (1883–1955) ügyvéd, a *Jász Hírlap* kiadója, a jászberényi képviselő-testület tagja, ő tartotta az utolsó serlegbeszédet Apponyi emlékére 1944-ben a Jászberényi Kaszinóban.

142 Gyalog János mezőtúri földműves, mint szociáldemokrata jelölt volt Apponyi kihívója az 1910-es választáson.

39. APPONYI ALBERT LEVELE
BATHÓ JÁNOSHOZ
BUDAPEST, 1910. JÚNIUS 7.

Tisztelt ügyvéd úr!

A mellékelt utalvánnyal az 1350 korona választási költség a leszámítoló banknál (Dorottya utca) bármikor fölvehető.

Sajnálom hogy – a mint írása is elárulja – közjegyző úr gyengélkedik, reményem nincs komoly baj.

A mezőturi demagog paraszt fölléptetése és intelligens embereknek hozzá csatlakozása, csak fokmérője annak a gyűlöletnek mely bizonyos socialista és azzal rokon érzelmű körökben ellenem létezik. Ha komoly jelöltet léptetnek föl ellenem, meggyűlt volna a bajunk.

Igaz tisztelettel
őszinte híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

40. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1913. FEBRUÁR 24.

Igen tisztelt közjegyző ur!

A helybeli Kossuth párt határozatához képest én sem fogok megjelenni a Márcz. 2-ára tervezett népgyűlésen és erről Gyárfás urat egyben értesítem.

Nagyon reményelem azonban, hogy a polgármester úr még nem adta ki azt a végzést, amellyel a gyűlést megtiltja. Ez engem és az egész pártot igen kellemetlen helyzetbe hozna, mert nap nap után szidjuk a kormányt a gyülekezési jog megsértéseért és, íme, ahol a hatalom a mi birtokunkban van, ugyanazt tesszük. Ma a Socialista párt az ellenzék küzdelmének egyik nélkülözhetetlen tényezője és nagy kárt okozna az, ha ellenünk ilyen panaszuk volna. Az hogy ők engem szidtak – s talán a jövőben ismét szidni fognak – nem ok arra hogy szabadságukban megcsorbítottassanak. Itt a gyülekezési szabadság elvéről van szó, amelyért mindenkor helytállunk.

A pártkasszára vonatkozó kérdést azért intéztem, mert Széll Kálmán is azt mondta nekem tudtomon kívül a főispán útján a jászberényi mozgalmat segítette. Most már igazán nehéz eligazodnom. Felhatalmaz-e arra hogy b[ecses]. sorainak erre vonatkozó részét Széll Kálmánnak megmutassam?

Kiváló tisztelettel őszinte híve

Apponyi Albert

PIL, Révész Mihály-gyűjtemény 721. f. /1/547. ő. e. Apponyi Alberttel kapcsolatos iratok (levélmásolatok, gyászjelentések, beszédvázlatok). 1904, 1913. 3.

41. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1914. DECEMBER 23.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Nagyon szívesen tartanék Jászberényben is előadást a háborúról és az azzal kapcsolatos kérdésekről. Legjobban szeretném ezt Január első felében tenni. Az első terminus a melyre vállalkozhatnám Vízkereszt ünnepe volna. Különben a nap kitervelését teljesen az ottani közönségre bízom. Január második felében meghívás folytán Szegeden és 26^{án} Budapesten tartok előadást, februárban Szabadkán és Kassán.

Sajnálattal értesültem arról hogy Koncsek István barátunk állandó gyengélkedése miatt kénytelen volt a polgármesteri állástól megválni. Én a legjobbakat kívánom utódjának.

Örülök előadásom alkalmából mindnyájokat viszontlátni és a sulyos idők fölött eszmét cserélni.

Addig is boldog ünnepeket és újévet kívánva maradok
tisztelő híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

42. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1916. ÁPRILIS 6.

Igen tisztelt közjegyző ur!

Ép most vettem az igazságügyminister ur levelét melyben értesít hogy Bathó Kálmán urat Szilágycsehibe közjegyzővé kinevezte, azzal hogy annak idején, midőn édesatyja lemond, nem lesz akadálya annak hogy Jászberénybe áthelyeztessék. A közleménynek ez utolsó részét kérem bizalmasnak tekinteni és szívből gratulálok az elért sikerhez.

A kereskedelmi iskola ügyében szívesen közbenjárok a ministernél, ha tudom hogy a kik felállítani kívánják vallás-erkölcsi szempontból bizalmat érdemlő egyének és ha tudom hogy mikor kell lépéseket tennem.

Megint van egy ilyen szerencsétlen folyamodó a ki azt hiszi hogy én csak úgy visszarendelhetem a behívottakat a frontról. Ezt is kérem a teendő lépések módjáról felvilágosítani.

Kiváló tisztelettel

őszinte híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

43. APPONYI ALBERT LEVELE BATHÓ JÁNOSNÉHOZ

BUDAPEST, 1924. MÁRCIUS 10.

Igen tisztelt nagyságos asszonyom!

Igaz fájdalommal és mélységes részvéttel értesültem nagyrabecsült férjének, régi barátomnak és pártelnökömnek gyászos haláláról. Minthogy gyakran voltam tanuja annak a bensőséges családi életnek amelynek melegében néki élni adatott, mérlegelni tudom azt a fájdalmat mely Nagyságodat és kedves gyermekeit sujtja. Nem is keresek vigasztaló szavakat, a vigasz csak Istennél található, a kinek trónja előtt sokakkal együtt én is imádkozom az elköltözött nemes lélek örök üdvéért.

Meghűlésem nem engedi hogy vidékre utazzam, ezért vagyok kénytelen érzelmeimnek ezen írásbeli közlésére szorítkozni, mely az egész gyászoló családnak szól.

Mély tisztelettel

Nagyságod készséges híve

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

44. APPONYI ALBERT LEVELE
BULYOVSKY LILLÁHOZ
BUDAPEST, ÉVSZÁM NÉLKÜL, FEBRUÁR 17.¹⁴³

Tisztelt Nagyságod!

A tegnap vett jegyért járó tartozásomat van szerencsém ezennel lerónni, 's egyszerűsmind Nagyságodnak szerencsét kívánni azon kiváló szakértelemhez, melylyel a „zsarolást” (ha már e nevet használni akarjuk) oly szeretetreméltó modorban gyakorolja, hogy áldozatai még lekötelezve is érzik magukat.

Őszinte tisztelettel

Nagyságod alázatos szolgája

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Bulyovszky Lillához. Levelestár. 1.

143 Apponyi a Bulyovszky Lillához írt három levele egyikénél sem használt pontos dátumozást. Ugyanakkor feltételeznünk kell, hogy a három levél körülbelül egy időben keletkezett, mivel a levelek stílusa mellett a három levélpapír is teljesen megegyezik egymással, mindegyik azonos címert tartalmaz fejlécén, mely Apponyi Albertnek soha másik levélpapírján nem található. Ugyanakkor lehetséges, hogy saját tervezésű papírról van szó, mivel a koronás címer két egymásba fonódó „A” betűt ábrázol.

45. APPONYI ALBERT LEVELE
BULYOVSKY LILLÁHOZ
KEDDEN

Igen tisztelt Nagyságod!

Bocsásson meg hogy a Liszt-egylet¹⁴⁴ iránti kegyességét még személyesen meg nem köszöntem, mit tenni kedves kötelességem lett volna, azonban több nap óta oly tömerdek a teendőm, hogy egy szabad percről sem rendelkezem. Tulajdonítsa ezen körülménynek ha most becses soraira csak annyit válaszolok, hogy a „Prometheus” előadás jövedelme iránt még semmi intézkedés sem történt.

Tartozásomat ide zárva kiváló tisztelettel maradok
Nagyságod alázatos szolgája

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Bulyovszky Lillához. Levelestár. 2.

144 Apponyi Albert volt a Liszt Egylet alelnöke, mely azzal a céllal alakult, hogy előkészítse Liszt Ferencnek Magyarországra való állandó visszaköltözését és a honi zenei élet felvirágoztatását elérje általa.

46. APPONYI ALBERT LEVELE BULYOVSKY LILLÁHOZ

BUDAPEST, VASÁRNAP

Igen tisztelt Nagyságod!

Azt talán mondanom sem szükséges hogy fellépésének a legnagyobb érdeklődéssel nézek elébe, még sem tudom, lehetek-e holnap szerencsés annál jelen lenni, mert meghűlés folytán oly rosszul érzem magamat hogy tartok attól miszerint házi fogság lesz sorsom. De ha csak egy kicsit lehet, ott leszek bámulói sorában.

Kiváló tisztelettel

Nagyságod alázatos szolgája

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Bulyovszky Lillához. Levelestár. 3.

47. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1907. AUGUSZTUS 23.

Tisztelt Barátom!

Azt olvasom a lapokból, hogy a Néppárt a koalícióból kilépni készül. Nem találok más szót erre, mint: „örültség” volna.

A koalícióban a Néppárt hatalom – kívül tehetetlen.

A katolicizmus érdekeit nyilvánosan és okosan felmutató kultúrpolitika ezzel lehetetlenné válik. Az autonómia létrehozatala ezzel több mint kétségessé lesz, csak rövid idő kérdése, hogy az én helyzetem tarthatatlanná válik - ami nekem nagyon jó lesz – utánam pedig következik az antiklerikális reakció.

A Függetlenségi Pártot a reálicitálással, nehéz helyzetének súlyos kihasználásával szélsőségekbe kergetik, s ezzel az országot kiszámíthatatlan katasztrófák elé viszik, akik ezt a kiválási politikát csinálják.

Mindezt miért? Apró súrlódások miatt, amelyekben bizony a Néppárt nagyobb mértékben hibás, mint a Függetlenségi Párt, melyek miatt azonban, akár így, akár amúgy, a magyar hazát és az egyház helyzetét ebben a hazában kockára tenni nem szabad.

Vagy pedig olyan remények fejében, melyek csak a leghihetlenebb tájékoztatlan-ságból és judicium¹⁴⁵ nélküliségből eredhetnek.

Zichy Aladárnak¹⁴⁶ erről terjedelmesen írtam – de nem tehetem, hogy hozzád is ne forduljak, hogy kipróbált bölcsességeddel és nagy befolyásoddal ezt a huszárcsínyt, mely mindent felforgatással fenyeget és senkinek jót nem hozhat, megakadályozni iparkodjál. Elég baj az is, hogy beszélnek róla.

Tisztelő híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár 3/1917–27. 415.

¹⁴⁵ Ítéletképeség.

¹⁴⁶ Zichy Aladár gróf (1864–1937) a Katolikus Néppárt elnöke, király személye körüli miniszter a koalíciós kormány idején.

48. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1907. SZEPTEMBER 30.

Igen tisztelt Barátom!

Körülbelül Révy mellett voltam elhatározva, midőn igen komoly, mégpedig katolikus oldalról olyan közleményeket vettem egészségét és eddigi magatartását illetőleg, hogy ezen elhatározásomban erősen meg vagyok ingatva. A kifogások között az is szerepel, hogy az alkotmányellenes kormány¹⁴⁷ híve volt és tüntetőleg viseltetett az alkotmányvédelemmel szemben.

A dolog nem máról-holnapra égető, lesz még alkalmunk róla beszélni. Itt az osztály és Molnár államtitkár¹⁴⁸ csak Révyt akarják, de ez nekem nem elég – főleg politikai szempontból.

Várady püspök¹⁴⁹ értesített a congruaértekezletről, előadásából örömmel vettem ki, hogy jó kerékvágásba kerül a dolog, melyet – ha csak e napokban nem bukunk meg – okvetlen meg akarok oldani, éppen úgy, mint az autonómiát. Ez utóbbira nézve, bizonyos okoknál fogva ismét aggodalommal tekintek Rómára.

Visszatérve a congruára: 600000 korona a nagyjavadalmasok részéről határozottan kevés. Legalább 700000 felajánlás kellene ahhoz, hogy megindulhassak, hiszen az újabban megnyilvánult sectarianus mozgalmak is megnyithatnák az illető urak szemeit, hogy nem szabad filléreskednünk, ha mindent kockára tenni nem akarnak. De sajnos tapasztalom hatáskörömben, példának okáért, az iskolafenntartás terén, hogy bizony kevés e legszentebb ügy, iskoláink megmentése és a kellő színvonalra emelése érdekében is az áldozatkészség. Van jól dotált püspöki megye, ahol romba dőlnek a katolikus iskolák, a nép szegény, tehetetlen, a püspök pedig beéri azzal, hogy az államosítás ellen tiltakozik, a káptalan pár száz korona patronátusi teher miatt minden fórumon végig szalad.

Így a huszadik században nem mentjük meg egyházunkat a fenyegető veszélyektől.

No de ez a prédikáció is éppen oda megy, ahol nincs reá szükség. De néha nem tudom magamba fojtani a keserűséget, ha vakságot és hihetetlen illúziókat látok ott, ahol előrelátó bölcsességre és a helyzet teljes felismerésére volna szükség.

Öszinte tisztelő híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár. Apponyi Albert, 134/1907. I. n.

147 Apponyi a Fejérváry-kormány működésére (1905–1906) célzott.

148 Molnár Viktor államtitkár, Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter helyettese.

149 Várady Lipót Antal (1865–1923) szebenikói választott püspök, 1914-től kalocsai érsek.

49. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1908. JÚNIUS 5.

Igen tisztelt Barátom!

Nagyon jó, sőt talán szükséges volna, hogy pünkösöd után szerdára, a Néppárt értekezletére eljönni szíveskednél, mert Molnár¹⁵⁰ barátunk ismét bajt csinál ingyenes népoktatási törvényjavaslatommal szemben, melyhez pedig úgy általánosságban, mint részleteiben ragaszkodnom kell, mert nélkülözhetetlen betetőzése annak a népoktatási politikának, amely a felekezeti oktatás fenntartása mellett érvényesíti a mellőzhetetlen állami és nemzeti kívánalmakat. Ha ezt nem tudjuk tenni, úgy rövid időn belül beharangoznak a hitvallásos iskolának, holott amúgy beláthatatlan időre biztosítjuk annak fennmaradását.

Pásztorleveledért még privative is köszönetet mondok. A pünkösdi ünnepek alatt fogom élvezni.

Tisztelő híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár 3/1917–27. l. n.

150 Molnár János (1850–1919) kanonok, pápai prelátus, katolikus néppárti képviselő. Apponyi miniszternek valamennyi egyház- és oktatáspolitikai törvényjavaslatát kritikával illette 1907 és 1909 között.

50. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1908. DECEMBER 3.

Igen tisztelt Barátom!

Annak, hogy Várady barátunkat Nagyváradon elhelyezzük, van egy akadály, amely nem jutott mindjárt eszembe. Én tudniillik egy megyebeli derék lelkésznek már régebben ígéretet tettem, hogy kanonoksága tekintetében a püspöknél közbenjárni fogok és a boldogult Szmrecsányi püspök viszont nekem jóformán megígérte, hogy az illetőt fogja fölterjeszteni. Ez alól a kötelezettség alól tehát most nem vonhatom ki magamat, de eszeljünk ki más valamit, hogy Váradyt hozzá méltó elismerésben részesíthessük. Példának okáért a nagyvárad püspökség betöltésekor, aligha fogok tudni kitérhetni Lányinak püspökké kineveztetése előtt, ha nem is éppen Nagyváradra, a trónörökös nagyon szorítja és semmi pozitív dolgot nem lehet ellene mondani, igaz, hogy mellette sem sokat. Először a (...) apátság talán mégis csak megüresedik és ez volna Váradynak adományozható. Csak példa okáért vetem föl ezt az eszmét.

Legyen szabad ez alkalommal Antal plébánost valamely egyházi kitüntetés végett szíves figyelmedbe ajánlanom. Kiváló hazafiúi érdemei vannak, ha tehát egyházi szempontból is kifogástalan, úgy méltó a figyelemre.

Igaz tisztelettel
őszinte híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár 3/1917–27. 436.

51. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1910. JANUÁR 10.

Igen tisztelt Barátom!

A mellékelt lapot egy hozzám intézett levélből vágtam ki. Nagyon fáj nekem ennek a tiszta, becsületes és idealista lelkületű embernek a sorsa és nem tudok rajta segíteni. Én nem vagyok olyan gazdag, hogy róla gondoskodhassam – fürdőzésre valót talán tudnék nagy nehezen barátaim körében összekoldulni – de ezzel a probléma nincs megoldva.

A választási mozgalmak alatt, mikor mind a ketten tisztában voltunk azzal, hogy a temesi pasalikban ő, mint ellenzéki nem fog boldogulni, szíves voltál nekem beszélni arról a megállapodásról Telbisz polgármesterrel,¹⁵¹ hogy Szeincz bukása esetén valami városi hivatalt kap, amely megélhetését biztosítja. Nekem ez nagy megnyugvásomra szolgált és a bukás után írtam is neki, megemlítettem ezt a kilátást, kifejtettem, hogy én nem fogok egyhamar abba a helyzetbe jutni, hogy rajta segíthessek és ezek alapján biztattam, hogy ami tisztességes foglalkozás kínálkozik, azt fogadja el. Senki nem fogja neki távolról sem rossz néven venni, ha annyi áldozat után, amelyet meggyőződése miatt hozott, visszavonul a politikától egy neutrális állásba. Erre a levélre nem válaszolt. Látom, hogy folytatja a „Südenschlawisch Reform”-ot, talán még rossz néven is vette biztatásomat. Lehet, hogy amint választási kilátásaira nézve sem akart nekem hinni, úgy most is vérmes reményeket köt a laphoz.

Mindazonáltal nagyon kérek, ne engedd elaludni azt a jó szándékot Telbiszéknél. Csak önmagukat tisztelnék meg és egész egyéniségüket enyhébb megvilágításba helyeznék, ha Szeincz Ferencben nem néznék a hosszú időn át küzdő ellenfelet (ámbar ezt is megbecsülhetnék benne), hanem egy olyan polgárát Temesvárnak, aki e városnak mindenki előtt csak becsületére válik, a magyarság ügyét odaadással szolgálta és egyénileg nem ártott egy légynek sem.

Légy kegyes az ügy állásáról néhány sorban (Budapest I., Úri utca 52) értesíteni és hidd el, hogy jobb célra nem vetheted latba befolyásodat, mint ennek a becsületes hajótöröttnek – majdnem azt mondanám: becsületességéből hajótöröttnek a megmentésére.

Kiváló mély tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár 3/1917–27. 387.

¹⁵¹ Telbisz Károly 1885-től Temesvár polgármestere.

52. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1910. MÁJUS 26.

Igen tisztelt Barátom!

Bejártam Szeincz kerületét és az a meggyőződése, hogyha neki 10000 koronája volna, meglenne. Iparkodom ezt neki megszerezni, de nem tudom, sikerül-e.

Szíves vendégszeretetedet ezúttal nem akartam igénybe venni, mert igazán nem méltó, hogy a püspöki kar esetleg osztozzék azokban a kellemetlenségekben, amelyeknek én ki vagyok téve. Hálásan köszönöm azonban e vendégszeretet felajánlását.

A mellékelt levél egy régi sváb barátomtól származik, aki feleségemnek szokott mézet és efféléket küldeni. Amennyiben az ott említett fiatal pap méltó reá, ajánlom szíves figyelmedbe. A levelet megküldöm, mert olyan jószívű a hangja és a naivitása.

A hatósági erőszak Temes megyében – de Torontálban is – egyenesen visszataszító, ez a Délvidék ebben a tekintetben Magyarország legsötétebb zuga.

Igaz mély tisztelettel
őszinte híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár 3/1917–27. Gróf Apponyi Albert levelei 1910. I. n.

53. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1914. OKTÓBER 1.

Főméltóságú Bíbornok! Igen tisztelt Barátom!

Működési körzetemben súlyosan sebesült orosz hadifoglyok is vannak, kiknek némelyike el is halálozik anélkül, hogy saját egyháza részéről a vallás vigaszában részesülhetne, bár óhajt gyónni és a halálra készülni. Úgy látom, hogy papjaink egy része ebben a helyzetben nem tud eligazodni, és úgy vagyok informálva, hogy in articulo mortis¹⁵² a jóhiszemű skizmatikust¹⁵³ részesíthetik a szentségekben. De ezt az egyházi felsőbbség van hivatott eldönteni. Amennyiben más oldalról nem történt volna, bátor vagyok figyelmedet erre a helyzetre föl hívni, mert nagyon a szívemen fekszik azoknak a szegény jó indulatú embereknek lelki helyzete is. Az intézkedés e részben sürgős volna, mert sok ilyen eset van a kórházainkban.

Kiváló tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert¹⁵⁴

EPL, Csernoch-magánlevéltár, Apponyi Albert 397/1913–1914. I. n.

152 A halál előtti utolsó pillanat.

153 Görögkeletit.

154 A levél hátlapján ott található Csernoch válaszának vázlata Apponyi számára másnapi (október 2.) dátummal datálva. Az ügyben a bíboros azonnal és a gróf kérésének eleget téve intézkedett.

54. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

ÉBERHARD, 1915. FEBRUÁR 27.

Főméltóságú bíbornok, igen tisztelt Barátom!

A pozsonyi káptalanban üresedés állván be, bátor vagyok szíves emlékezetedet ismét Doller János féli plébánosra irányítani, akinek jó akaratodat kilátásba helyezted. Ő már Vaszary bíbornok¹⁵⁵ által harmadik helyen volt kandidálva és mind a kettő, aki őt megelőzte, már elérte célját. Évek óta figyelemmel kísérve működését, mondhatom, hogy példás pap, rendkívül istenfélő ember, a lelkiekben nagyon otthonos. De most már nagyon törődött, úgy hogy ennek a nagy, négy filialist magában foglaló plébániát, melynek amúgy is káplánra volna szüksége, alig bírja.

Az előző primásnak már pozitív ígérete biztatott, reménylem, hogy csak úgy ezt, valamint a többi körülményeket figyelembe veszed. Méltóbbra alig eshetne választásod.

Kiváló tisztelettel maradtam
őszinte híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár, Apponyi Albert 70/1915. I. n.

155 Vaszary Kolos Ferenc (1832–1915) esztergomi érsek 1891 és 1912 között.

55. APPONYI ALBERT LEVELE
CSERNOCH JÁNOSHOZ
ÉBERHARD, 1915. AUGUSZTUS 2.

Főméltóságú Bíbornok, igen tisztelt Barátom!

Doller plébánosra vonatkozó szíves intézkedését és annak közléséért hálás köszönetet mondok. Neki természetesen semmit sem szólok. Most a minisztériumban szorítom a dolgot, nehogy magas befolyások ott ériék el a fölterjesztési sorrend megváltoztatását, amire volt példa – nem az én időmben.¹⁵⁶

Kiváló mély tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár, Apponyi Albert 93/1916. l. n.

156 Apponyi Albert saját vallás- és közoktatásügyi miniszteri idejére (1906–1910) utal.

56. CSERNOCH JÁNOS LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

ESZTERGOM, 1916. MÁJUS 25.

Nagyméltóságú gróf Apponyi Albert V[alóságos]. B[első]. T[itkos]. T[anácsos]. Úr!¹⁵⁷ Midőn Excellenciád ragyogó szellemi tehetségének és testi erőinek teljes birtokában hetvenedik életévét betölti, kedves kötelességemben ismerem, hogy Nagyméltóságodat mint a magyar katolikus egyház feje hálás örömmel üdvözöljem. Excellenciád áldásos élete folyamán nem csak vonzó példájával, hanem nagyhatású közszereplésével és mint a kormányhatalom részese is támogatta a Katolikus Anyaszentegyház ügyét.

Az az örömteli föllendülés, amely az utóbbi évtizedekben a magyar katolikus egyházban tapasztalható, igen jelentékeny részben Excellenciád fényes és örökké emlékeztető nevéhez fűződik. Késő nemzedékek mint példákat fogják tanulni és olvasni Nagyméltóságod költői szárnyalású és a meggyőződés ellenállhatatlan erejével ható szónoklatait s azokból az egyház szeretetét fogják magukba szívni.

Nagyméltóságodban megtestesült az a történelmi tény, hogy az önzetlen hazaszeretet és a katolikus egyházhoz való hűség egymást erősítő nemes érzések ugyanabban a szívben.

Büszkén álljuk körül Excellenciádat e nevezetes jubiláris napon mindnyájan a kortársak, akikre nagy egyéniségének fénye sugárzik.

Kérjük a mindenható istent, hogy Nagyméltóságodat még sokáig a legjobb egészségben megtartsa, főúri családjának boldogságával, és az egész ország hálás ragaszkodásával jutalmazza.

Csernoch

EPL, Csernoch-magánlevéltár, Apponyi Albert 93/1916. I. n.

157 Apponyi a titkos tanácsosi címet Ferenc Józseftől 1901-ben nyerte el, mikor az uralkodó kinevezte a parlament képviselőházának elnökévé Széll Kálmán miniszterelnök előterjesztése alapján.

57. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1916. MÁJUS 27.

Főméltóságú Bíbornok-Érsek Úr! Magyarország Hercegprímása!

Mély meghatottsággal és hálával vettem azt a levelet, melyet Eminenciád, mint a magyarországi katolikus egyház feje, születésem hetvenedik évfordulója alkalmából hozzám intézni kegyes volt. Gyarlóságom és számos hibám tudatában egyedül Isten kegyelmének és egyházam tanításának tulajdonítom azt a kevés jót, amit netán tehettem és érzem azt a kötelességet, hogy ugyancsak a Mindenható kegyéből fenntartott testi és lelki épségem erejét életem fennmaradó éveiben az Ő országának terjesztésére és ezzel is hazám javára fordítsam. Hogy ezt tehessem és hogy családomat is ebbe az irányba vezethessem, kérem Eminenciád és mindazoknak imáit, akik rólam az évforduló alkalmából megemlékezni szívesek [voltak].

Kiváló mély tisztelettel maradván Eminenciádnak
kész szolgája

Apponyi Albert

PLE, Csernoch-magánlevéltár, Apponyi Albert 93/1916. I. n.

58. CSERNOCH JÁNOS LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

ESZTERGOM, 1917. NOVEMBER 19.

Nagyméltóságú Gróf V. B. T. Tanácsos, Miniszter Úr!

A nagyméltóságú magyar püspöki karnak f. hó 7-én tartott értekezletén részletesen beszámoltam azokról a tárgyalásokról, amelyeket a magyar katolikus önkormányzat ügyében Nagyméltóságoddal folytattam. A püspöki kar tagjai az összes megállapodásokat helyeslőleg tudomásul vették.

Hajdú Tibor főapátnak¹⁵⁸ azon indítványa ellen, hogy a kath. középiskolák csak akkor adassanak át a miniszter közvetlen kezeléséből az autonomia igazgatása alá, ha ezek iskolafenntartói azt óhajtják, egyhangúlag állást foglalt a püspöki kar.

Mihályi Viktor¹⁵⁹ gyulafehérvári-fogarasi érsek másolatban közölte velem Nagyméltóságodhoz intézett 2897/1917. sz. levelét, amelyben a román szert. egyháztartomány részére külön autonomiát követel, amely külön autonomiának képviselői tárgyalnának majd közös ügyekben az országos autonomia képviselőivel. Önmagát, mint metropolitát, illetéktelennek tartja az országos kath. autonomia szerveivel való tárgyalásra.

A püspöki kar nem foglalt állást a románok külön autonomiája tárgyában, mert nem ismeri a m. kir. kormány végleges álláspontját. Azonban aggodalmának adott kifejezést, hogy a románok teljes elkülönzése azt eredményezheti, hogy az országos kath. alapok jótéteményeiben nem fognak részesülni.

Az autonomiai törvényjavaslat¹⁶⁰ szerint a gyulafehérvári-fogarasi metropolita útján tárgyal majd az országos autonomia, miképpen volna a román egyháztartomány bekapcsolható az országos önkormányzati szervezetbe. Tehát csak a metropolita útján folynak majd a tárgyalások a román szert. gör. kath. egyháztartománnyal, amely zsinatilag felhatalmazhatja a metropolitát a tárgyalásokra és a megállapodásokat azután elfogadhatja. Az illetékesség kérdése tehát nem akadály a tárgyalásoknak.

Fogadja egyébként Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Csernoch János

bíbornok, herceg-prímás

MNL OL, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
(K 305), I. cs. 16. t. 476. Egyházigazgatási ügyek. 1918. 442.

158 Hajdú Tibor Vendel (1858–1918) pannonhalmi főapát.

159 Mihályi Viktor (1841–?) gyulafehérvári-fogarasi érsek, metropolita.

160 A törvényjavaslat szövegét közli Hanuy Ferenc: *Hetven éves küzdelem az autonómiáért*. Szent-István-Társulat, Budapest, 1918. 88–91., illetve Törvényjavaslat a katolikus autonómiáról. Egyetemi Nyomda. 1917.

59. CSERNOCH JÁNOS LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

ESZTERGOM, 1918. JANUÁR 15.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszter Úr!

Nagyméltóságod a magyar katolikusok régi óhaját teljesítve az országgyűlés elé terjesztette a katolikus autonómiáról szóló törvényjavaslatot.

Amint a javaslat törvényerőre emelkedik, az autonómiát szervező gyűlés, amely az 1897. május 14-én kelt legfelsőbb elhatározással egybehivatott és 1897. november 11-től 1902. március 10-ig ülésezett, újból egybehívandó lesz.

Az 1897-ben választott képviselők közül többen elhaláloztak, vagy mandátumukról lemondtak. Ezek helyébe új képviselők választása vált szükségessé. Azért az üresedésben levő kerületekben a választási módozat 30. §. értelmében az új választásokat elrendeltem úgy, hogy a választások február hó végén, vagy március hó elején megejtessenek.

Az időközben létesített hajdúdorogi egyházmegye képviseltetése tárgyában a következő javaslatot tettem a magyar püspöki karnak folyó hó 9-én tartott tanácskozmányában.

Mikor Ő Császári és Apostoli Királyi Fölsége 1869. október 25-én 20340. szám alatt jóváhagyta a katolikus autonómiát szervező gyűlés tagjainak választási módozatát, a hajdúdorogi egyházmegye még nem létezett.

Jogos és méltányos azonban, hogy a hajdúdorogi egyházmegye a legközelebb összehívandó szervező gyűlésen arányosan képviselve legyen.

Azért a vallás- és közoktatásügyi miniszter útján oly értelmű legalázatosabb előterjesztést kellene tennünk Ő Császári és Apostoli Királyi Fölségének, hogy a választási módozathoz pótrendeletet kibocsátani méltóztassék, amely a hajdúdorogi egyházmegye képviselétét elrendeli.

A királyi rendeletben ki kellene mondani, hogy 1. a szervező gyűlés tagja az eddigi négy érsek, húsz püspök és a pannonhalmi főapát mellett a hajdúdorogi püspök is, 2. a hajdúdorogi világi papságnak egy képviselője, 3. a világi hívek négy képviselője.

Tekintve azt, hogy a hajdúdorogi egyházmegye más egyházmegyék kötelékéből vált ki, s átvett a munkácsi egyházmegyéből 77 papot és 121226 hívőt, az eperjesiből 9 papot 9836 hívővel, a nagyváradi görög szertartású egyházmegyéből 48 papot 51617 hívővel, a fogarasi főegyházmegyéből 18 papot 18016 hívővel, a szamosújváriból 1 papot 7717 hívővel, az esztergomi főegyházmegyéből 9228 hívőt, figyelembe kell

venni az így megcsonkult megyék papjainak és híveinek fogyását, aminek folytán ezeknek kisebb arányú képviselőre van igényük. Számbavehető fogyás csak a munkácsi, nagyvárad i görög és a fogarasi egyházmegyénél tapasztalható.

Munkács eddig képviseltette magát 2 pappal és 7 világgal, Nagyvárad 1 pappal és 2 világgal, Fogaras 2 pappal és 6 világgal.

Nagyvárad képviselője tehát eddig is minimális volt. Tőle képviselői jog el nem vehető.

Fogaras mindössze 18 ezer hívőt veszít. Egy választókerület átlag 60000 hívőt számlál. Tehát Fogarastól sem lehet képviselői jogot elvenni. Munkács lélekszámvesztése igen jelentékeny: 121226, ami megfelel két választókerületnek. Tehát két világi s ennek megfelelőleg egy papi képviselőt átengedhet Hajdudorognak annál is inkább, mert a nagykállói és a sátorlajújhelyi választókerületek most úgys a hajdudorogi egyházmegye területén vannak. Ezen két választókerület minden plébániája talán nem tartozik Hajdudoroghoz, de a kerületek új körülírása egyszeri választás miatt fölösleges volna. Ajánlom azért, hogy a sátorlajújhelyi és nagykállói kerületekben s más kerületekben is, amelyeknek plébániái részben a hajdudorogi, részben pedig más egyházmegyékhez tartoznak, az 1869. évi beosztás szerint történjék a választás, ha a képviselő lemondása vagy halála miatt időközi választást kell tartani, de a sátorlajújhelyi és nagykállói képviselők tekintessenek Hajdudorog képviselőinek.

Az egyik munkácsi papi mandátum üresedésben van. Erre ne a munkácsi, hanem a hajdudorogi papság válasszon papi képviselőt. Így a papság és a világiak egy részének képviselője meg van oldva.

Mivel azonban a hajdudorogi püspökkel egy új tag vonul be a szervező gyűlésbe, amelynek eddig a püspököket beszámítva 68 egyházi és kétharmad arányban 136 világi képviselője volt, az egyházi képviselők száma 69 lesz s így a világiak számát 138-ra kell kiegészíteni. Föl kell tehát két új választókerületet állítani. Javaslom, hogy az egyik új kerület Szatmár székhellyel foglalja magában a szamosújvári és a nagyvárad i g. sz. egyházmegyéből átvett plébániákat, a második pedig foglalja magában a fogarasi főegyházmegyéből átvett plébániákat és a budapesti plébániát.

Ez a beosztás természetesen csak a szervező gyűlés tagjainak választására szól. A szervező gyűlés azután maga fogja a beosztást kidolgozni és Ő Feleségével jóváhagyni.

Azok a plébániák, amelyek a két új kerületbe beosztattak, a régi kerületekből törölendők. Egyébként azonban a régi kerületi beosztások változatlanul maradnak.

A püspöki kar elfogadta a javaslatot. Kérem azért Nagyméltóságodat, hogy azt szintén magáévá tenni és Ő Csász. és Ap. Kir. Fölségétől oly értelmű legfelsőbb elhatározást kieszközölni kegyeskedjék, amely szerint 1. a katolikus autonómia

szervező gyűlés tagja legyen a hajdudorogi püspök is, 2. a hajdudorogi egyházmegye papsága a szervező gyűlésbe 1 képviselőt, 3. a hajdudorogi egyházmegye hívei négy világi képviselőt küldhessenek, 4. a munkácsi egyházmegye papsága csak 1 képviselőt delegáljon. 5. a szamosújvári és a nagyváradi g. kath. egyházmegyékből a hajdudorogi egyházmegyébe bekebelezett plébániák új választó kerületet alkossanak Szatmárnémeti székhellyel. A gyulafehérvári-fogarasi egyházmegyéből a hajdudorogi egyházmegyébe kapcsolt plébániák és a budapesti gör. kath. plébánia szintén egy új választó kerületet képezzenek Budapest székhellyel, a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékből Hajdudoroghoz kapcsolt plébániák az 1869-ben körülírt választókerületekben maradnak, de a sátoraljaújhelyi és a nagykállói képviselők a hajdudorogi egyházmegye képviselőinek tekintetnek, a két új választókerülethez csatolt plébániák azokban a kerületekben, melyekhez eddig tartoztak, törlendők, egyébként azonban az összes 1869-ben megállapított választókerületek fenntartatnak.

Fogadja egyébként Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Csernoch János

bíboros, herceg-prímás

MNL OL, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
(K 305), 1. cs. 16. t. 476. Egyházigazgatási ügyek. 1918. 138–139.

60. CSERNOCH JÁNOS LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

ESZTERGOM, 1918. JANUÁR 29.

Nagyméltóságu Gróf, Miniszter Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak 1917. évi december hó 20-án 198731/I. szám alatt kelt nagybecsű átiratára van szerencsém az erdélyi püspök úr őexcellenciájának¹⁶¹ és az erdélyi örmények fölterjesztését visszacsatolva azon nézetemnek kifejezést adni, hogy Erdélyben örmény szert. kath. püspökség vagy vikariatus¹⁶² fölállítását fölöslegesnek, az állampénztárnak e célból való igénybevételét indokolatlannak tartom.

Álláspontomat 2258/1913. számú átiratomban egyszer már kifejtettem. Ehhez az állásponthoz most is ragaszkodom.

Egyházi szempontból céltalan az erdélyi püspöktől független, vagy az erdélyi püspök mellett mint auxiliaris¹⁶³ és vicarius in pontificalibus¹⁶⁴ működő püspök beállítása a néhány ezer hívőt számláló 5 plébánia vezetésére. Ily kis területen a püspök úgy sem tudná növendékpapjait külön nevelni és őket az örmény szertartásokban alaposan kiművelni. Kénytelen volna a papnövendékeket más intézetekbe küldeni, amint az most is történik. Az a körülmény, hogy az örmény szertartás csak úgy érvényesülhet teljesen, ha püspök végzi azt, nem indokolja a püspökség felállítását, mert ilyen indokkal minden örmény papnak püspökké szentelését lehetne kívánni.

Magyar nemzeti szempontból pedig éppen az kívánatos, hogy az örmény püspökség ne állíttassék föl, mert ez megerősítené az örmény nemzetiségi öntudatot, amely az örményeknek a magyarságba való teljes beolvadását megnehezítené. Az állam tehát ily célokra nem áldozhat. Természetesen nem lenne semmi kifogásom az ellen, ha az erdélyi püspök egy magyar örmény papot erdélyi kanonokká kineveztet s azután azt Ő Csász. és Apost. Kir. Felsége legmagasabb beleegyezésével az Apostoli Szentszékhez címzetes /titularis/ püspökségre fölterjeszti és püspökké fölszenteli. Amennyiben az erdélyi káptalani stallum a püspök tisztas eltartására nem volna elegendő, a katolikus autonómia esetleg megfontolás tárgyává tehetné mérsékelt reprezentációs költség utalványozását.

Az állami dotációt azonban nem ajánlom. Hivatkozom a magyar országgyűlés 1870. február 16-án a költségvetés általános tárgyalásánál elfogadott álláspontjára,

161 Majláth Gusztáv Károly gróf (1864–1940) volt az erdélyi püspök 1897-től.

162 Segédpüspökség.

163 Segédpüspök.

164 Apostoli helynök.

amely a Simay Gergely által az örmény katolikusok részére kért 12.000 forint állami dotációt megtagadta azért, mert a gazdag örmények az államsegélyre nem szorultak. /L. Zeller, Magyar Egyházpolitika 1847-1894. I. 813./

Az eléggé vagyonos örmények társadalmi úton is megoldhatnák a kérdést, ha gyűjtés útján az erdélyi káptalannál egy új stallumot létesítenének, amelyet mindenkor örmény pappal kellene betölteni, aki azután fölszenteltetnék püspökké.

Mivel az örményeknek 1911-ben az erdélyi püspökhöz intézett emlékiratából kitűnik, az örmény püspökség részére Szamosújvár városa és Likácsi Kristóf tettek egyenkint 20.000 forintos alapítványokat. Ezeket is föl lehetne használni.

Egyébként a kérdésnek nem tulajdonítok akkora fontosságot, hogy annak megoldását a magyarnak kellene kezébe vennie.

Intézzék el azt az örmények az erdélyi püspökkel egyetértőleg s ha államsegély nélkül tudnak megoldást találni, akkor forduljanak tervökkel az illetékes felsőbb hatóságokhoz.

Fogadja Excellentiád kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Csernoch János

bíbornok, hercegprímás

MNL OL, Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium (K 305), 1. cs. 16. t. 21196.
Egyházigazgatási ügyek. Örmény püspökség felállítása. 1918. 2.

61. APPONYI ALBERT LEVELE CSERNOCH JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1919. FEBRUÁR 8.

Főmagasságú Bíbornok, igen tisztelt Barátom!

Azokkal a körülményekkel és aggodalmakkal, amelyekre becses soraidban figyelmet fölhívod, igen behatóan foglalkozom és a magam részéről semmit el nem mulasztok, hogy az egyházunkat fenyegető veszélyeket, melyek igen nagyok, elhárítani igyekezzem. Teljesen osztom felfogásodat, hogy ma, midőn egyetlen egyház sem tudja, hány híve és mennyi vagyona lesz, az 1848. évi XX. törvénycikk¹⁶⁵ végrehajtására vonatkozó intézkedések csak elviek lehetnek, de számokat megállapítani lehetetlen.

Szeretnék mindezekről részletesebben írni, de postára nem merem az elmondandókat bízni. Várom tehát az alkalmat. Addig bízatsz bennem, hogy minden erőmmel útjába állok minden törekvésnek, amely a katolikus egyház elveibe ütközik, vagy annak létezését fenyegeti.

Kiváló mély tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

EPL, Csernoch-magánlevéltár 3/1917–27. 570.

165 1848. évi XX. tc. „a vallásról.”

62. APPONYI ALBERT LEVELE DARÁNYI IGNÁCHOZ

ÉBERHARD, 1905. FEBRUÁR 11.

Tisztelt barátom!

L'homme propose Dien disson,¹⁶⁶ az Uristen pedig most kissé meglátogatott mert házamban egy valóságos influenza járvány tört ki, mely mind a három gyermekemet elővette és – bár aggodalomra nincs ok – annál kevésbé engedi hogy 1–2 nap előtt innen elmenjek mert a nőcselédség is nagy részben beteg és így nóm teljesen magára van hagyatva.

Ennek a helyzetnek reám nézve egyik legkellemetlenebb következménye az hogy nem lehetek jelen a Széchényi-lakomán és így nem élvezhetem beszédedet de nem is fejezhetem ki jelenlétemmel a tiszteletnek és barátságnak azon érzelmét a melyekkel maradok

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Darányi Ignác miniszter (P 1441), 2. d. 15. t. Apponyi Albert 1883–1924. 52.

¹⁶⁶ Ember tervez, Isten végez.

63. APPONYI ALBERT LEVELE DARÁNYI IGNÁCHOZ

ÉBERHARD, 1914. JANUÁR 10.

Tisztelt barátom!

Legnagyobb sajnálatomra véglegesen le kell mondanom a délvidéki gazdaggyűlésen való részvételtől. Ennek egyedüli oka az osztrák agráriusok részvétele, mely a gyűlésnek az én felfogásaimmal össze nem egyeztethető színezetet ad. Különösen sváb-jainknál, a kiknek hazafias érzülete már megtámadtatásnak van kitéve, veszedelmesnek tartom egy német jellegű idegen állam képviselőivel való fraternizálást. Különben az én pozícióm az ő körükben már nem az a mi volt, kormányzatunk ott csalódást okozott, mert elmulasztotta a helyi közigazgatás bajait a nép javára orvosolni, a nabobo-kratia a dúsgazdagok érdekeinek dédelgetése csak úgy tovább foly mint előbb. A mi befolyásom a svábok közt még maradt, csak az általános magyar nemzeti érdekekkel való solidaritás ápolására akarom felhasználni és ezt a törekvést sehogy sem tudom beilleszteni az osztrák agráriusokkal való együttműködésbe. A legtöbb a mit tehetek az hogy hallgatok – a míg a kérdés valamely oldalról föl nem vetetik.

Igazán sajnálom hogy ezen a téren nem támogathatlak, legalább ilyen alakban és ilyen összeállításban nem, de legyőzhetetlen elvi akadályok állják ennek útját.

Igaz tisztelettel
régí híved

Apponyi Albert

MNL OL, Darányi Ignác miniszter (P 1441), 2. d. 15. t. Apponyi Albert 1883–1924. 56.

64. APPONYI ALBERT LEVELE DESSEWFFY AURÉL GRÓFHÓZ

EMS, 1887. JÚLIUS 30.

Kedves Aurél!

Már több napja hogy igen érdekes levelednek birtokában vagyok, de csak teljes nyugalommal és mindent tökéletesen átgondolva akartam válaszolni. Nagy papírt veszek, mert sok mondani valóm van.

A mit pártunk nehéz állásról, a függetlenségi eszmék terjedéséről, és ennek okairól írsz, az mind tökéletesen igaz. Én magam is sokat foglalkoztam avval a problémával hogy a nemzet azon része, mondjuk az ország intelligenciájának az a része, a mely 67-iki alapot fen akarja tartani, a jelenlegi kormányzat nyomorúságos eredményei és kézzelfogható bűnei mellett, még sem rázható fel álmából, hanem részint – sohajtozva bár – a hatalommal tart, részint passive viseli magát.

Kutatnom kellett meñyiben okozza ezt az ország társadalmi állapota, meñyiben a politikai hagyományok, meñyiben Tiszának kiváló tulajdonságai, meñyiben saját hibáink – első sorban az én hibáim.

Azt hiszem hogy hosszú évek küzdelmei, sok csalódásnak szerencsés megemésztése, az évek haladása, az eredménytelenség megszokása, megteremtették lelkemben azt a philosophiai nyugalmat, mely ki nem zárja a küzdelem erélyét, de képesít a tényeknek objectiv méltánylására, még akkor is, ha azok a tények saját személyünket érintik, és ha a méltánylás némi részben önbírálattá válik.

Az előbb említett tényezők mind összejátszottak annak az állapotnak előidézésében, mely mindenkinek inkább kedvez mint nekünk.

Az általános koldusság, az érdekhajhászat szellemének terjedése még azoknál is a kik nem élhetnek a szükség mentségével: ezekről kimerítően írtam egy cikkben mely – nem tudom emlékszel-e rá – Tisza jubileumának napján jelent meg az „Egyetértés” hasábjain. A mit akkor írtam az mind igaz, de nem meríti ki az egész igazságot. A jelenlegi választási campagne¹⁶⁷ alatt, legjobb hitem szerint kikészítettem a helyzet képét, különböző beszédeimben a szó szoros értelmében (...) a közönséggel. Alig hiszem hogy valaha egy politikai vezéregyéniség oly nyíltan és őszintén szólt volna hazájához mint én jelenleg tettem. Itt csak reactumálnom¹⁶⁸ kell.

167 Választási küzdelem. 1887-ben parlamenti választásokat tartottak Magyarországon, melyet nem meglepő módon a kormányzó Szabadelvű Párt nyert meg Tisza Kálmán vezetésével.

168 Emlékeztetni.

Az ország társadalmi állapota, az intelligentiának ebből folyó anyagi és erkölcsi gyengesége, a kormány hatalmának és a mi gyengeségünknek egyik fő tényezője, de ez még nem magyaráz meg mindent. Kétségbe kellene esnünk ha így volna.

Hozzájárul a politikai hagyomány, mely évszázadok óta csak közjogi harcokat ismer, és közjogi pártokat, a mi nem közjogi természetű kérdés, arról azt mondja közönségünk hogy az „Nem elv” – és a mi nem közjogi differentia¹⁶⁹, arról állítja hogy „személyes harc”. Eltart egy jó ideig, míg közönségünk ebből a gyermekes felfogásból kijózanodik. Mi pedig ugyanazon a közjogi alapon, politikai kérdésekért harcolunk, oly időben midőn azok fontosságának tudata még nem hatotta át az országot. Ez „vice de situation”¹⁷⁰ – erről mi nem tehetünk, ezt csak idő, kitartás, és okos működés mondathatja.

De hát Tiszának is van mit elmondania önmaga mellett, igaz hogy csak egy dolog – de az az egy dolog nagy: hogy t. i. a dualismus kényes gépezetét az összetöréstől, és ezáltal hazánkat alkotmánykrízistől meg tudta óvni. Mi evvel szemben elmondhatjuk hogy utóvégre ezt más is tehette volna, erre azt a választ halljuk: „Ki tudja?” – azt is mondhatjuk hogy drága áron vásárolta meg a békét, úgy az anyagi mint az erkölcsi (nemzeti önérzet) téren, de e fölött végtelen és peremptorius¹⁷¹ módra el nem dönthető vita támadhat, valjon megérdemelte-e a létező alkotmányos állapotok nyugalmanak biztosítása az áldozatok ily mértékét, és valjon ugyanazt a célt csekélyebb áldozatok árán nem lehetett volna-e elérni, és mindig fognak akadni sokan, becsületes önzetlen hazafiak, a kik tulzásig állnak az ország közjogi nehézségeinek benyomása alatt, és ennél fogva mindent ebből az egyoldalú szempontból ítélnék meg, a kik tehát ezen kérdésekre igen-nel fognak válaszolni, és körülbelül így szólni: „igaz hogy a finánczpolitika gyalázatos, hogy a közigazgatás, az igazságszolgáltatás nem javul, hogy a reformtevékenység szünetel, a corruptio terjed s. a. t. – de minden veszélyt a mely alkotmányunkat, nemzeti egyéniségünket – ezeket a törékeny portékákat – különböző incidensektől fenyegette, Tisza el tudta háritani, tudná-e ezt más is? Mi azon férfit mellett maradunk a ki bebizonyította hogy tudja”.

Ez az okoskodás egyoldalú, hamis, már csak azért is mert nemzetek nem csupán külső katasztrófák és conflictusok, hanem belső romlás által is tönkremehetnek, sőt belülről gyógyíthatatlanabban roskadnak össze, de bír a nyí plausibilitással¹⁷² hogy sok ember elhiszi, még több pedig ürügyül használja. De mondom, hogy sokan bona

169 Véleménykülönbség.

170 Erkölcstelen, rossz helyzet.

171 Azonnal.

172 Meggyőző erő.

fide¹⁷³ így gondolkoznak, és így Tiszának bámulatos savoir faire-je¹⁷⁴ államférfiúi nagyság rangjára emelkedik. Szomoru jele az időknek!

Áttérek most annak kutatására mi része van saját hibáinknak, és pedig főleg az én hibáimnak, a helyzet ilyen kedvezőtlen alakulásában. Elhíheted hogy nem kéjelgek önteltségben, hanem hogy különösen az utolsó időben minden ellenem intézett támadásokat abban a szellemben figyeltem meg hogy kerestem mi igazság lehet benne, szóval hogy a kérdésnek épen ezen oldalát gondoltam át a legtöbbet és a legmélyebben. Mert itt van az a tényező melyet módosítani bírunk.

Ha pártunk – és saját csekélységem működésének kritikáját megkísértjük, mindekelőtt különböztessünk meg a régiebb, és az újabb idő közt, ez utóbbit számítva Szilágyi kilépésétől, vagyis 1½ év óta. Az én komoly és következetes politikai működésemnek lehetősége evvel a dátummal veszi kezdetét.¹⁷⁵

Addig megengedem hogy a párt egy oly zilált képet nyújtott, mely bizalmat nem ébreszthetett. Az irányzatoknak és egyéni ambícióknak alig leplezett dulakodása jellemezte beléletünket, és ez kifejezést nyert külső tevékenységünknek nyugtalan, következtelen, szeszélyes jellegében. Én nem állítom hogy ez mindig és mindenben Szilágyinak hibája volt, némely ballépés egyenesen az én iniciatívámra¹⁷⁶ rovandó, de a tarthatatlan viszony, az a körülmény hogy senki a pártvezéri feladat felelősségét, és az avval összekötött korlátok megtartásának szükségét nem érezte, megbontotta pártunk actióját attól a nyugodt színezettől, melyet a tisztán látott cél és elfogadott hivatás tudata adhat csupán. Én magam akkor össze-vissza hol a párt képviselőjében – hol egyéni nézeteket kifejezve beszéltem, tanulmányozást igénylő kérdésekben gyakran elhamarkodott conclusiókkal léptem föl, a támadásban sokszor túloztam, és ezt tette a párt egyáltalán. Egy szóval éretlenek voltunk.

Szilágyi kilépése óta azonban, úgy hiszem, megtaláltuk a kellő parlamenti stylust, és csak az idő nem volt elég hosszú hogy a közönség a párt magatartásának módosulását átérezze. A legtöbb szemrehányás melylyel találkozunk, a meñyiben jogosult, még a régibb idők benyomásaira van alapítva: a párt mai helyzetében többé nem talál igazolásra.

Mióta nem kell többé belviszályok elrendezésére pazarolnom figyelmemet, mióta barátainnak egyhangú és őszinte, engem nagyon megtisztelő bizalma, a pártvezéri

173 Jóhiszeműleg.

174 Cselekvőképesség.

175 Szilágyi Dezső 1886. március 12-én lépett ki a Mérsékelt Ellenzékből. A párt elnökéhez, Ernuszt Kelemenhez e témában intézett levelében ennek okát a párton belül feléje irányuló bizalmatlanságban és a párttagok összetartásának hiányában jelölte meg. Ld. Fayer Gyula (szerk.): *Szilágyi Dezső beszédei*. IV. köt. Athenaeum, Budapest, 1913. 73–74.

176 Kezdeményezésemre.

feladatokat és felelősséget nyíltan reám ruházta, mindent újra átgondoltam, a párt fenállása jogosultságának kérdését is, megérleltem magamban működésünk céljait és módszerét, és így világos és határozott állásponttal léphettem a választások elé.

Az első kérdésre, van-e jogosultsága egy a közjogi alapon álló ellenzéknek, a legelkiismeretesebb, a dolog minden oldalára kiterjesztendő meditatio után, ismét határozott „igen”-nel válaszoltam magamnak. A 67-iki bázis még hosszú időn át fenntartandó, de arra kell azt felhasználni hogy a nemzet pénzügyileg, gazdaságilag, szellemileg, erkölcsileg, politikailag megerősödjék. Ez a reformok egy bizonyos sorozatát, és a kormánynak bizonyos szellemét kívánja. A mostani kormány sem ezeket a reformokat nem létesíti, sem azt a szellemet meg nem őrzi – sőt az ellenkezőt fejleszt. Kormányzása, a nemzetnek általa eszközölt vezetése, tehát nem biztosítja, hanem veszélyezteti a 67-i alapon elérendő célt, és így nemzetünk jövőjét is veszélyezteti. Ez ellenzéki állásunk alapja.

Már most a kritikán túl, pozitív célokat is kell kijelölnünk, tökéletesen egyetérték veled hogy ez egy oly pártnál melynek tradíciói nincsenek – de nem is lehetnek – okvetlen szükséges.

Ennek a követelménynek legjobb hitem szerint megfeleltem ezen választási campagne alatt, - némileg már az országgyűlési utolsó ülésszak alatt is: és pedig bocsáss meg, nem csupán a közigazgatás és igazságügy terén, hanem a pénzügyre és közgazdaságra, és a kormányzat szellemére vonatkozólag is.

Pozitív céljaink mindegyike abból a fentérintett nemzeti feladtból foly, melyet teljesíteni kell hogy a 67-i mű valóban jövőnk biztos alapjává váljon. Tehát:

Pénzügyi rend, takarékoság által, melynek módját és határait az appropriaciónál¹⁷⁷ és jászberényi beszédemben¹⁷⁸ definiáltam, a jövedelmi források jobb kihasználása által – azaz első sorban nem fogyasztási adó, a regale-váltsággal¹⁷⁹ összekötve, a me-nyire lehet az adózás alól kibuvó jövedelmek megadóztatása. Ennél tovább a részletezéssel nem mehetek, mert ezeknek a dolgoknak mikéntje függ 1° Ausztriával megkísérendő alkudozástól, 2° a pénzpiac helyzetétől és előszereteteitől, 3° bizonyos adótechnikai momentumoktól melyeket ma még nem is sejtünk, tehát oly tényezőktől melyeket mint ellenzékiek nem ismerhetünk.

Közgazdasági megerősödés, ipar-teremtés a túlnépes országrészekben – esetleg direkt állami segélylyel is, hitelkérdés megoldása, a gazdasági értelmiség erőlyesebb terjesztése. Ezek a fõpontok.

177 Felhatalmazási törvény, amelyben a parlament elfogadja a költségvetést és felhatalmazást ad a kormánynak a végrehajtására.

178 A jászberényi beszédet ld. AAGB. I. köt. (1887. június 5. beszéd). 481–501.

179 A parlament a regálék kérdését az 1888. évi XXXV. és XXXVI., az 1890. évi XXXVI. és az 1892. évi XV. törvényekben oldotta meg.

Erkölcsei megerősödés a corruptio elleni kíméletlen küzdelem, a szabadság-érzetnek respectálása, a servilismusnak meg nem jutalmazása, a kötelesség-teljesítésnek – nem pedig politikai szolgálatoknak – szigorú követelése által. Szóval: új szellem, a mostaninak ép ellenkezője a kormányzatban.

Politikai megerősödés a) kifelé: közjogunk minden sérelmének sőt minden gyanús jelenségnek, erélyes visszautasítása, ez volt (...) a Janszky-affaire¹⁸⁰ alatt, és mert ehez – nem törődve senkivel – nyugodtan ragaszkodtam az ügy minden stadiumában, át tudtam hajózni az udvari és a szélsőbali hajlamok Scyllája és Charybdis-e közt¹⁸¹, és pártunk magatartását, melyre eleinte jobbról balról kigyót békát kiabáltak, a végén respectálttá tenni.

b) befelé egy oly közigazgatási szervezetnek teremtése és az igazságügynek a 68-ban megkezdett irányban tovább építése, mely megfelel a modern állam, az egyéni és politikai szabadság minden követelményének, és egyszersmind állami egységünknek egy megdönthetetlen várát képezi.

Ezeket jászberényi programbeszédemben kifejtettem, többi választási beszédimben részletenként illusztráltam. Jászberényben elmondtam azt is, hogy miért nem gyűjthet ez a program: mert nem tartalmaz egy jelszóban összefoglalható nagy fordulást, nem foglal magában egy oly csodaszert melyet – úgy mint egy üveg Hunyady János vizet¹⁸² – csak bele kell önteni a nemzet gyomrába és fél óra múlva meg van az eredmény. De a jelen stadiumban minden ily csillogó program merő illúzió volna, a mire én törekszem az szerényen hangzik de keresztülvihető, lassan hat de biztosan, és ha elhanyagoltatik (- ez a legerősebb érv mellettünk) a nemzet tönkre megy.

Ezekért, édes Aurél, érdemes küzdeni, izzadni, dolgozni, méltatlanságot és sikertelenséget eltűrni, mert nem ezektől a lassan megvalósítandó átalakításoktól függ a nemzet jövője.

És midőn ezeket kimondjuk, zászlónkra tűzzük, szakadatlanul magyarázzuk, az ellenkező rossz irányzatok hatalmával szembeállunk, de lépten nyomon megmondjuk hogy mit akarunk: akkor a legégbekiáltóbb igazságtalanság velünk szemben a programtalanság vádja, mikor egyedül nekünk van programmunk, a kormány

180 1886. május 21-én Hentzi halálának évfordulóján Janszky dandárparancsnok a budai várban, Hentzi emlékművét megkoszorúzta és dicsőítő beszédet mondott róla. Az ügyből komoly belpolitikai vita kerekedett utcai zavargásokkal fűszerezve, melyek miatt huszáralakulatoknak kellett a főváros utcáin rendet teremteni. Az ügyet súlyosbította, hogy az osztrákok még provokálták is a magyarokat.

181 Átvitt értelemben olyan szituáció, melyben minden oldalról veszély fenyeget. A görög mitológiában a Szicília és Calabria közötti Messinai-szorosban a tengerészek életét fenyegető két szörny.

182 Hunyady János keserűvíz, a budai Őrmezőn fakadó ásványvíz, amelyet már Apponyi korában kereskedelmi céllal nagy mennyiségben palackoztak.

hatalmi elbizakodottságának egoismusában már fölöslegesnek tartja megmondani hogy mit akar, a szélsőbal pedig lehetetlent akar, a mi a politikában = 0.

De ez minket ne bántson és el ne tántorítson, mikor tudjuk hogy nem önmagunkért, hanem önmagunk feláldozásával a nemzeti létfentartás föltételeiért küzdünk. Ez a tudat nem enged lankadni, nem enged csüggedni, ez buzdít hogy néha egészségem veszélyeztetésével beledobjam magamat a reménytelen csaták kezébe. Egyéni ambícióimnak eñyi évet nem tudnék feláldozni. És teljes komolysággal mondtam ki a Józsefvárosban hogy minden habozás nélkül átengedném az ellenzék vezérletét bárkinek a ki jelleménél fogva garantiát nyújt, a ki képességben fölöttem állana, a ki talán kevésbé üldöztetvén gaz gyanúsítások és rágalmak által mint én, több kilátással működne. Ha Szilágyi lett volna ez az ember, én toltam volna szekerét, ha holnap akad ilyen, beállok melléje közlegénynek. De a míg nincs, nekem kell megállnom a helyet.

Valamint tisztában vagyok feladataink iránt, úgy világos előttem az is minő módszer kell követnünk. A tiszta igazság kimondása, kíméletlenül, de személyes indultosság és tulzás nélkül, csak az biztosíthatja számunkra azt az erkölcsi fölényt, mely előtt a jobbak előbb-utóbb mégis meg fognak hajolni. Egy tulzás melyet reánk bizonyítanak, lerombol tíz igazságot melyet nem tudnak különben megcáfolni. Utolsó jászberényi beszédemben, a mandátum átvételekor megütöttem azt a hangot, melyről szeretném ha összes föllépéseinken áthúzódjék: „a többség újból reátok bízta a kormányzatot, ám legyen. De ez nem azt jelenti hogy a nemzet a létező súlyos bajok orvoslásáról lemond, hanem azt hogy erre az orvoslást malgré tant¹⁸³ töletek várja. Ha ennek a feladatnak meg tudtok felelni, megszűnik ellenzéki szerepünk, ha pedig nem, akkor viszont a kormánypárt hazafias és független gondolkodású tagjaitól elvárjuk hogy pártállásukat a nemzet megmentésének érdeke fölé ne helyezzék. „C'est une mise en demeure”¹⁸⁴, az egyetlen correct és méltóságteljes válasz részünkről a választások eredményére. A kormánypártot az ily magatartás zavarhatja meg leginkább, mert elvi helyességét tagadni nem lehet, és van a kormánypártban sok elégedetlen elem, mely előtt most 5 évi biztos mandátum fekszik. Ez alatt az 5 év alatt sok oly dolog érlelődhetik meg, melyre ma senki sem gondol.

Főfeladatunk lesz a pénzügyi téren egy teljesen kielégítő, tervszerű, végeredményében az orvoslást biztosító actiót folyton követelni, és a kormány javaslatait ebből a szempontból bírálni: mint egy egész részleteit, a mely egészet látni a nemzetnek jogában áll. Mert a legnagyobb veszély az, hogy Tisza valamit tenni fog a mivel a helyzet egy időre javul, a minek folytán az állampapírok árfolyama emelkedik,

183 Ebből eredően.

184 Ez figyelmeztetés.

de a mi még sem orvosolja tökéletesen a bajt, úgy hogy a figyelem elalszik, az optimizmus ismét lábra kap, és néhány év múlva a mainál is rosszabb helyzet előtt állunk. Szóval a félrendszabályoktól, és azoknak álnokul megnyugtató hatásától félek leginkább. Itt nagyon fontos feladata van az ellenzéknek, ha ezt a veszélyt – mert alap nélküli – megnyugvást megakadályozni tudja. És mindjárt a felirati vitánál akarom ezt az országgyűlésen kifejteni.

Eddig, leveled tartalma szerint, a követendő eljárást nézve úgy látszik mindenben egyetértünk. De van leveledben egy kis szemrehányás irányomban, melyet nem igen értek. Azt mondd t. i. hogy sokkal inkább Horváth Lajos, Horánszky, Hódossy elvbarátaimmal társalgok és érintkezem mint „velünk”. Kit értesz a „velünk” szó alatt? Talán az aristocratiát és a vele összefüggő casinói köröket?

Ha ezt gondolod akkor hozzuk tisztába a dolgot. Hogy legtöbbet azokkal érintkezem a kik munkatársaim, küzdelmeimnek részesei és vezérkarom tagjai, kikkel tehát minden fenforgó kérdést első sorban kell megbeszélnem, mert az ő nézeteikkel kell mindenek előtt számolnom, mert tőlük nyerhetek leginkább tanácsot – minthogy ők ugyanazt akarják mint én, az kétségtelen, és az nem is lehet máskép. Ez a sűrű érintkezés természetesen kiterjed az előkelő körök azon tagjaira is, a kik az én politikai körömhez tartoznak, mint Károlyi Sándor és ezentul remélem Te. Ezenkívül a pártnak a közlegényeit is cultiválnom¹⁸⁵ kell, legalább időt és alkalmat nyújtanom nekik hogy velem mindenkor érintkezzenek, mert csak így bírom bennök fentartani a lelket, csak így fejezhetem ki azt az elismerést melylyel jellemes kitartásuk – és azt a hálát melylyel megható ragaszkodásuk iránt viseltetem.

Ennek a kötelességemnek a teljesítése napirendemnek oly beosztását teszi szükségessé, mely elvbarátaim többségének szokásaihoz simul, és ez nagyon megnehezíti az ugynevezett előkelő társaság frequentálását.¹⁸⁶ A kettőt cumulálni¹⁸⁷ nem tudom, mert nem az az egy néhány beszéd, hanem a tulságosan sok társalgás, az egyedül-lét és gondolkodás nélkülözése fárasztja ki idegeimet és gégemet is. Ha pedig a kettő közül választanom kell, nem áldozhatom fel azok társaságát kik velem, együtt éreznek, dolgoznak, szenvednek, nélkülöznek, a kiknek hozzám mindenkép joguk van, azokénak a kik törekvéseimet sem felfogni, sem méltányolni, még kevésbé támogatni nem tudják.

A főrendiház reformja¹⁸⁸ óta lemondtam arról hogy az aristocratia mint testület a nemzeti regeneratio tényezője legyen. Egyes aristocraták igen, de hányan vagytok? Te, Károlyi Sándor, Wenckheim Frigyes, Zselénszky Róbert, Sztáray Antal, egy pár

185 Fenntartom a kapcsolatot.

186 Látogatását.

187 Összeegyeztetni.

188 1885 évi VII. tc. “a főrendi ház szervezetének módosításáról.”

erdélyi – első helyen Bánffy György gróf¹⁸⁹ – a kik mélyen éreztek és következetesen lelkesültek egy általános politikai célért. Az aristocratia tulnyomó része egyrészt az osztály-egoizmusba van sülyedve, másrészt a nagyzási életmód kényeztető hatása által arra szoktatva, hogy mindent – a politikát is – személy szerint csináljanak. Három év előtt megharagudtak Tiszára a zsidó-törvény¹⁹⁰ miatt, akkor ellenzékiekké lettek, most ez a harag elpárolgott, észrevették hogy saját hatalmi érdekeik javára sokkal könnyebben alkudozhatnak Tiszával, a ki minden privát passiót kielégít csak őt ne bántsák, mint velem, a ki semmit nem ismerek úgy mint a nemzeti egésznek létfeltételeit és lettek ismét kormánypártiak. A corruptio a közigazgatásban az ő érdekeiket kíméli, csak a szegény ember szenved alatta, ez tehát őket nem érdekli. Fehér holló ebben a körben az, a ki egyéni érdekeinek, vagy mulatságainak határán túl még valamiért melegedni tud, ha csak nem az udvar kegyeiért. Mikor a főrendiház reformja tárgyalatott, ugyan hányan voltak a régi főrendiházban a kik a kérdést így vetették volna föl maguknak, hogy miként lehessen egy oly felsőházat alkotni, mely ezen alkotmányos tényező feladatait a lehető legjobban megoldja, mely alkotmányunknak, szabadságunknak, nemzeti fenállásunknak egyik erős oszlopa legyen? A kérdés mindig csak az volt minél több hatalmat megtartani a kaszt-nak, de erre nézve is a kaszt gazdagja a kaszt szegényével összeveszett, és a gazdag Tisza segítségével lefőzte a szegényt. Én ezt még nem emésztettem meg, és nem is igen fogom megemészteni soha, nagyon csúnya volt.

Az egésznek facitja¹⁹¹ az, hogy nekem elvbarátaim közt kell élnem, a nélkül hogy az érintkezést másokkal kizárjam, hogy nagyon fogok örülni ha az aristocratia közül minél többen csatlakoznak hozzánk, de hogy az aristocratia mint olyan, a körében uralkodó szűkkeblű, felületes és szeszélyes felfogásánál fogva megbízható támpontot nem nyújthat, azt tehát ott nem is keresem. A mint a Józsefvárosban mondtam: én mindazon honpolgárookra támaszkodom a kik a nemzet helyzetét úgy nézik mint én, és a javulás érdekében következetesen dolgozni akarnak mint én, a társadalmi állás minden megkülönböztetése nélkül, de egyetlen osztályra mint olyanra nem bázírozhatom¹⁹² működésemet.

És most Isten Veled, édes Aurél. Remélem ezek a hosszúra nyult fejtegetések némely aggodalmat benned eloszlattak, és növelték kedvedet küzdelmeinkhez, hitedet

189 Károlyi Sándor gróf (1830–1906), Wenckheim Frigyes báró (1842–1912), Zselénszky Róbert gróf (1850–1939), Sztáray Antal gróf (?–?) és Bánffy György gróf (1845–1929) Apponyi Albert ellenzéki párttársai.

190 Az 1884-es keresztény-zsidó házasságról szóló törvényjavaslat főrendiházi elutasításáról van szó.

191 Lényege.

192 Alapozhatom.

hívásunkban. És kimondhatatlanul örülök hogy ismét magam körül foglak találni, és kérem leplezetlen őszinteséggel elmondandó kritikádat, tanácsodat, figyelmeztétedet minden alkalommal. Ha közvetlenül ezekre akarnál válaszolni, szolgáljon tudomásodra hogy még 14 napig itt maradok, azután pedig 3 hetet Alt-Aussee-ban (Steiermark) fogok tölteni.

Ölel igaz barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2 Apponyi Albert 1885–1905. 14–19.

65. APPONYI ALBERT LEVELE ESTERHÁZY MIKLÓS MÓRIC GRÓFHÓZ

BUDAPEST, 1922. JÚLIUS 12.

Tisztelt Barátom!

Jelen sorok átadója az Európai Diákcseré Akció vezetőségének tagja, kit személy szerint legmelegebb pártfogásodba ajánlok.

Az Európai Diákcseré Akció célja az, hogy a külföld hasonló ifjúsági egyesületeivel már megkötött megegyezés alapján e nemzetek ifjúságát évente azonos magyar ifjúsággal cserélje ki.

Az akció 1922. augusztus hó 5.-én nagyszabású diákcseré napot rendez a fővárosban. Kérlek, hogy az Akciót ez alkalomból legmelegebb pártfogásodban és támogatásodban részesíteni szíveskedjél.

Fogadd kérlek tiszteletem

őszinte nyilvánítását

Apponyi Albert

MNL OL, Eszterházy Miklós Móric (P 194), 1. cs. 2. Hozzá intézett levelek. 1881–1925. 116.

66. APPONYI ALBERT LEVELE FALK MIKSÁHOZ

ÉBERHARD, 1891. SZEPTEMBER 26.

Igen tisztelt barátom!

Köszönöm szíves figyelmedet és (előre is) beszédemről irandó kritikádat, ki tudja utólag megköszönhetném-e? A szöveg csak a gyorsírói feljegyzés után lesz látható, mert teljesen képtelen vagyok beszédet előre megírni, ámbár a vázlatot nagy gonddal készítem – ebben az esetben különösen.

Aradi beszédedhez gratulálni majdnem illetlenség volna, azon egyhangú és megérdemelt elismerés után melyet az minden pártárnyalat sajtója részéről nyert. A P[esti]. Napló különben azt a részt is közölte melyet nekem megküldeni szíves voltál, ha a „Nemzet” ezt nem tette, annak bizonyára más mint „technikai” okai lehettek.

Örülök a nem sokára várható viszontlátásnak és eszmecserének, ámbár tartok attól hogy felfogásaink ismét távol állanak egymástól.

Minden körülmények közt azonban
maradok tisztelő
igaz barátod

Apponyi Albert

OSZKK, Gróf Apponyi Albert Falk Miksához. Fond IV/26. 5.

67. APPONYI ALBERT LEVELE FALK MIKSÁHOZ

BUDAPEST, 1895. JANUÁR 12.

Tisztelt barátom!

Az a cikk Mihalovichról¹⁹³ mely már megbeszélésünk tárgyát képezte ma jelent meg a zene-irodalmi szemlében.¹⁹⁴ Ha tehát fuzionalis szándékaid a zeneirodalom terén ugyanazok maradtak, vedd át szívesen a magam-gyártotta fordítást, és légy kegyes a „Bud[a]pester]. Tagbl[att].”-nak¹⁹⁵ egy kefelenyomatot küldeni, hogy a „[Pester] Lloyd”-dal¹⁹⁶ egyidejűleg közölhesse.

Apponyi Albert

OSZKK, Gróf Apponyi Albert Falk Miksához. Fond IV/26. 7.

193 Mihalovich Ödön (1842–1929) zeneszerző, zenepedagógus, a Zeneakadémia igazgatója.

194 Apponyi Albert: Mihalovich Ödön. In: *Zeneirodalmi Szemle*, 1895. január 10. 1.

195 Apponyi Albert: Edmund Mihalovich. In: *Budapester Tagblatt*, 1895. január 13. 1–2.

196 Apponyi Albert: Edmund Mihalovich. In: *Pester Lloyd*, 1895. január 13. 1.

68. APPONYI ALBERT LEVELE
FALK MIKSÁHOZ
BUDAPEST, DÁTUM NÉLKÜL

Tisztelt barátom!

Részemről szó sem volt arról hogy a „P[ester]. Lloyd”-ban való kiadás költségeinek egy részét elvállaljam. Egyszerűen azon kérdésedre, vajon súlyt fektetek-e arra hogy az egész értekezés jelenjen meg a „Lloyd”-ban, azt válaszoltam hogy én ilyen szerénytelen igényt nem formálok, és csak annyit kérek a lapba fölvétetni a meňyit szerkesztőségi szempontból szükségesnek látsz.

Ettől eltekintve, a magam számára ohajtottam egy teljes német fordítást, melynek költségét – minthogy nem a lapnak, hanem nekem készül – természetesen én viselném. Erre szívesen igénybe vettem volna azokat a jó német tollakat melyek nálad dolgoznak, és ehhez kértem beleegyezésedet és szíves tanácsodat.

Ez az egész dolog olyan egyszerű hogy nem is értem miként támadhatott belőle félreértés. Tehát újból kérlek ne közölj többet a „Lloyd”-ban mint a meňyit a lap érdekében szükségesnek látsz, mert nincs reá igényem, és nem is akarnám hogy az én kedvemért bármely lap – különösen pedig egy ellenpárti lap – magát olyan ballast-tal terhelje, melyet olvasóinak szempontjából nem tart szükségesnek.

Még a „Nemzeti Ujságnál”¹⁹⁷ és a „[Budapester] Tagblattnál” is teljesen a szerkesztőségre hagytam mit és meňyit akarnak közölni.

Ha pedig ez félreértésre ad okot, akkor fordító osztályodnak közreműködését sem veszem igénybe.

Tisztelő híved

Apponyi Albert

OSZKK, Gróf Apponyi Albert Falk Miksához. Fond IV/26. 14.

197 Apponyi Albert Nemzeti Pártjának az orgánuma, amelyet az egyházpolitikai viták csúcspontján alapítottak és a Szabadelvű Párttal való 1899-es fúzióig jelent meg. Eszmeiségét az Apponyi által írt programadó vezércikk határozta meg (*Nemzeti Ujság*, 1894. június 17. 1.).

69. APPONYI ALBERT LEVELE FESTETICS TASZILÓ HERCEGHEZ

BUDAPEST, 1927. MÁRCIUS 23.

Kedves Tasziló!

Csodálkozni fogsz, hogy egy Keszthelyre vonatkozó ajánlással alkalmatlankodom neked, de erre készítet a mellékelt levél, melynek írója Operaházunk kiváló művész-nője, (...) ¹⁹⁸ Anna, a kit mint nőt ép annyira tisztellek mint művészi kvalitásaiért te is fogsz, és a ki gyakran jár házunkhoz. A kérés tartalmát a levélből veszed ki, én csupán saját meleg pártolásommal toldhatom azt meg.

Igaz tisztelettel
régi barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Festetics (II.) Tasziló (P 253), 1. d. 2. Apponyi Albert 1927. 1–2.

198 Olvashatatlan vezetéknév.

70. APPONYI ALBERT LEVELE FESZTY ÁRPÁDHOZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1894. AUGUSZTUS 10.

Ha fenn akarunk állani mint magyar nemzet, magyar állam, akkor ezen akaratnak öntudatos ereje kell hogy áthasson mindent: politikát, gazdasági és kulturális életet. A köztevékenység minden ágában mindenki érezze, hogy szomszédja más alakban bár, de ugyanazt az eszmét szolgálja, és hogy ez a sokoldalú tevékenység olyan vezetés alatt áll, mely – gyengeség és szórakozottság nélkül – ezt az egy célt ismeri.

Ebben az organikus öfenntartási munkában nagy szerepe van annak a művészetnek, mely a hazai történelem dicsőségét és szomorúságait emlékező tehetségünkől szívünkbe viszi át. Itt a kiaknázatlan kincseknek egész bányáját, a nagy feladatoknak egész tömegét találja a magyar művészet. És én az első magyar körkép¹⁹⁹ nem csak azért szeretem, mert igazi műremek, hanem főleg azért, mert alkotója erős kézzel markolt bele művészetének nemzeti feladataiba.

Vivat sequens!²⁰⁰

Apponyi Albert

PIMK, Apponyi Albert Feszty Árpádnak. V.4559/241. 1. n.

199 „A magyarok bejövetele”, ismertebb nevén a Feszty-körkép, amit 1894-ben állítottak ki.

200 Éljen a következő! Apponyi újabb eredményekre biztatja a festőművészt.

71. APPONYI ALBERT LEVELE FÖLDES BÉLÁHOZ

ÉBERHARD, 1900. MÁJUS 18.

Tisztelt barátom!

Ugy értesültem hogy szíves voltál Koncsek István volt jászberényi polgármester²⁰¹ fiára vonatkozó kérésemet tekintetbe venni, de egy kis tévedés esett mert egy Koncsek Pál nevű tanulót osztottál be saját commissiódba,²⁰² a kit pedig én ajánlottam, az Koncsek Béla.

Ha lehet a dolgon még segíteni, úgy nagyon leköteleznél, ha azonban nem, úgy kérlek Koncsek Béla érdekében (a ki Jun. 10^{én} vizsgázik) Pikler²⁰³ tanár urnak egy pár jó szót mondani, mert ettől fél leginkább – nem levén elveinek követője. Lángnak majd én szólok.

Szíves üdvözlettel
tisztelő híved

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Földes Bélához. Levelestár. 2.

201 Koncsek István 1881-től több mint negyven évig korteskedett Apponyi mellett.

202 Bizottság.

203 Pikler Gyula (1864–1937) polgári radikális gondolkodó volt, a vizsga idején a budapesti egyetem jog- és állambölcseleti tanszékének professzora.

72. APPONYI ALBERT LEVELE FRAKNÓI VILMOSHOZ

BUDAPEST, 1918. MÁJUS 20.

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök úr!

Köszönettel vettem nagyérdemű füzetét és nem kevésbé érdekes levelét.²⁰⁴ Az utóbbiban fölvetett eszme azonban, a milyen szép, szerintem époly kevésbé keresztülvihető. Egész bizonyos hogy a kormány ellenezné, azzal az indoklással (melynek alaposságát nem is tagadhatom) hogy az entente-hatalmak mai programmja és lecaidispositiója mellett részünkről történő minden béke-initiatíva²⁰⁵ csak a gyengeség jelének vétetik és így nem csökkenti hanem inkább megerősíti náluk a háborus kedvet. Sajnos a dolognak még érni kell. Azután, az a három-három parlamenti tag a ki a legjobb esetben találkozónék, csak is saját államának követeléseit képviselnék, a francziák Elzász, az olaszok Friulét követelnék – esetleg Erdélyt Romániának.²⁰⁶ Volna-e haszna ilyen találkozásnak?

Kétségtelennek látszik hogy most még a fegyveré a szó, hogy mikor áll be amott a kijózanodás, azt csak az Uristen tudja.

Kiváló tisztelettel

Méltóságod őszinte híve

Apponyi Albert

OSZKK, Gróf Apponyi Albert Fraknói Vilmoshoz. Levelestár. 2.

204 Az említett levélnek nincsen nyoma, de a „nagyérdemű füzet” feltételezhetően Fraknói egy 1918-as tanulmánya, amelyben a XV–XVII. századi magyar külpolitika azon fejezeteit mutatta be, amikor a királyok és a rendek a diétán „egyetértésben” döntöttek külügyi kérdésekben és a diéta tagjai közül kerültek ki az idegen hatalmakhoz küldött követek. Ld. Fraknói Vilmos: *A magyar országgyűlések befolyása a magyar külpolitikára*. Franklin, Budapest, 1918. Apponyi nyilván értette a mű aktuálpolitikai üzenetét, amelyet a kísérő levél feltehetően még jobban kidomborított. A dualizmus kori magyar parlamentnek korlátozott lehetősége volt a külpolitika befolyásolására. Apponyi benyújtott emiatt egy törvénymódosítási javaslatot 1916. augusztus 26-án, ami az 1867. évi XII. törvényt úgy módosította volna, miszerint a közös külügyminiszternek kötelessége lett volna megjelenni és beszámolni a magyar parlament mindkét háza előtt, ha a többség úgy határoz.

205 Kezdeményezés.

206 Írta ezt Apponyi annak ellenére, hogy levele keltezése előtt alig két héttel korábban írták alá a központi hatalmak Romániával a bukaresti békét, amely a románok számára vereséget és területvesztiséget jelentett.

73. APPONYI ALBERT LEVELE GRÜNWARD BÉLÁHOZ

BUDAPEST, 1887. SZEPTEMBER 22.

Kedves barátom!

Budapestre érkezvén barátainktól azt a hírt hallottam hogy te csak novemberben akarsz ide jönni, az országgyűlés megnyitását pedig ignorárod.²⁰⁷

Én pedig nagyon kérek hogy ezt ne tedd, hanem legalább néhány napra az országgyűlés megnyitásakor körünkbe jöjjél.

Először is meg kell beszélünk a helyzetet, a követendő eljárást, a benyújtandó felirati javaslat szövegét. Añyi figyelemmel voltam érdekes munkádra, (melyet hogy nem kívánsz félbeszakítani nagyon érthető) hogy a felirati javaslat elkészítésére Horváth Lajost²⁰⁸ kértem föl. Ettől tehát szabadultál, de a párt eljárására vonatkozó tanácskozásoknál absolute nem nélkülözhetünk.

Másodszor rossz hatást tenne távolléted úgy a pártban mint a párton kívül. Jobbra balra diszustáltság²⁰⁹, közönbösség s. a. t. jelének vennék. Pedig mindent kerülnünk kell a mi így magyarázható. A félhivatalos sajtó ugyanis következetesen azt a nótát fujja hogy pártunk „meg van semmisítve”. Evvel szemben saját embereink önértéke és önbizalmára kell hatnunk, és kifelé is az ellenkezőt demonstrálnunk, ezt pedig nem tehetjük kiabálással, dicsekvéssel és többé-kevésbé nevetséges tiltakozásokkal, hanem csak nyugodt, erélyes, következetes működéssel. De még az első benyomásban sem szabad hibának lenni, a párt kiválóságai közül bárkinek távollét által tündöklése pedig öreg hiba volna. A helyzet elég kényes arra, hogy minden ily jelenség nagy fontossággal bírjon.

Reményem hogy ezek az érvek már époly meggyőzőleg hatottak, a minő döntőnek tünnek fel előttem, és még akkor is ha ez a hatás teljes mértékben nem érvényesült volna, bízom abban hogy egyszerű kérésünknek van nálad némi sulya.

A viszontlátásra tehát, és addig is baráti érülettel
maradok híved

Apponyi Albert

OSZKK, Gróf Apponyi Albert Grünwald Bélához. Levelestár. I. n.

207 Apponyi az 1887-es parlamenti választások után írta levelét, amelyen a Mérsékelt Ellenzék vereget szenvedett. Az ellenzékben maradt Apponyi-tábor pesszimista hangulatáról tanúskodik Apponyinak Dessewffy Aurél grófhhoz intézett levele is, ld. 64. levél.

208 Apponyi képviselő- és párttársa a Mérsékelt Ellenzék soraiban.

209 Vitatkozás.

74. APPONYI ALBERT LEVELE HALMAY ELEMÉRHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 2.

Igen tisztelt főszerkesztő ur!

Első amerikai útjáról közölt beszámolója után fokozott várakozással tekintek a másodiknak remélhető eredményei elé. Az amerikai magyarság ön által elfogulatlan megítélését nyeri a hazai közállapotoknak, mely époly távol áll azok föltétlen elítélésétől, hiányaik tulzó beállításától és hazánk ebből következő befeketítésétől, mint az absolut magasztalástól és a valódi bajok palástolásától. Az én kritikám talán némely irányban enyhébb mint az öné, de nagyban és egészben egyetértünk, különösen abban hogy hazánk elbírja az igazságot, és csak az igazság fegyvereivel védhető. És itt nem lehet eléggé hangsulyozni hogy azok a jelenségek a melyek világszerte oly méltó visszatetszést szültek és a keresztény irányzatra homályt vetettek, ma már a multhoz tartoznak, hogy közszabadságaink teljes visszaállításához közeledünk és hogy a (...) nagy munkája, a felszínes – bár fölösleges és eléggé nem sajnálható – kritikák daczára, következetesen előre halad.²¹⁰ Mutatja ezt, egyebek közt, a munkásság tegnapi május 1. ünnepének zavartalan és méltóságteljes lefolyása. A mint pedig Bethlen István miniszterelnök a keresztény irányzatot magyarázza, t. i. a keresztény társadalom (...) az őt megillető vezető állás elfoglalására, az egyenjoguság elvének tiszteletben tartása mellett, az szóról szóra megegyezik azzal a mit erről körülb. egy év előtt jászberényi beszédemben²¹¹ elmondtam, a közvélemény osztatlan belenyugvásával.

Nincs tehát okunk sem szégyenkezni sem pessimiszticus ön-gyötrést végezni, hanem, helyzetünk sulyos voltának teljes tudatában, önérzetes bizalommal nézhetünk a jövőre. Az angol képviselőház utolsó vitája a Trianon-i békeszerződés ratificatiójáról fényesen bizonyította a külföld irántunk való bizalmának és rokonszenvének újból ébredését és különös elégtételemlre szolgál hogy az érzelmek nyilvánításában elől

210 Apponyi itt az 1919–1920-as évek eseményeire utal, mikor a fehérterroristák, illetve azt megelőzően a Nemzeti Hadsereg tagjai valóban követtek el antikommunista és antiszemita megtorló akciókat vidéken és Budapesten egyaránt. Apponyi ezek ellen nyilvánosan tiltakozott. Ld. Szinai Miklós: Egy fénykép. Gróf Apponyi Albert és a Dohány utcai bombamerénylet. In: *Múlt és jövő*, 1988. sz. n. 88–95.

211 *Apponyi Albert grófnak 1920. június 6-án Jászberényben elmondott beszámolóbeszéde*. Athe-naeum, Budapest, 1920.

járt a 'labour party'²¹² az a vezérfüria aki annak idején súlyos vádakát emelt közállapotaink ellen, a mi igazolja azt az állításomat hogy kibontakozásunk azon szomorú stadiumán hála Istennek túl vagyunk.

Önnek tehát, igen tisztelt barátom, most nem lesz nehéz amerikai testvéreink közt azt a bizakodó hangulatot terjeszteni a melyet minden nehézségünk daczára itt érzünk és ezzel hozzájárulni annak a lelki összhangnak helyreállításához a melyet az oceánon innen és túl élő, küzdő, dolgozó magyarság e két nagy elágazása közt fentartani, mélyíteni, mind bensőbbé tenni közös ohajunk, közös törekvésünk.

A legjobb kívánatokkal és igaz tisztelettel
őszinte híve

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Halmay Elemérhez. Levelestár. 6.

212 A Brit Munkáspárt angol elnevezése.

75. APPONYI ALBERT LEVELE HELTAI JENŐHÖZ

BUDAPEST, 1927. OKTÓBER 28.

Mélyen tisztelt Író Úr!

Egyesületünket,²¹³ mely szegény betegek gyógyításával foglalkozik, évente a betegek ezrei és ezrei keresik fel, hogy betegségükre, szenvedésükre enyhülést, gyógyulást találjanak. Ehhez azonban sok pénzre van szükségünk és mindent elkövetünk, hogy betegeink megkapják azt, ami gyógyulásukhoz szükséges.

Ezt a törekvésünket a magyar társadalom is honorálja és mindenkor, amikor szükséges volt, készséggel sietett támogatásunkra.

Jótékony alapunk javára rendeztük a vígszínházi művészmatinét 1927. november 27-én. Örömmel láttam, hogy mélyen tisztelt Író Úr a legnagyobb készséggel bocsátotta rendelkezésünkre darabját, hogy a matinénk legteljesebb anyagi és erkölcsi sikerét biztosítsa.

Hálás köszönetemet fejezem ki Heltai Jenő író úrnak egyesületünk iránt tanúsított jóindulatáért, amivel lehetővé tette, hogy sok szenvedő szegény betegünk könnyeit letörölve, őket gyógyultan családjának és a társadalomnak visszaadjuk.

Apponyi Albert
elnök

PIMK, Budapesti Poliklinikai Egyesület Gróf Apponyi Albert Poliklinika. V. 3823/115. I. n.

213 A Budapesti Poliklinikai Egyesületnek 1901-től Apponyi volt az elnöke. A szervezet a fővárosi szegények járó-, majd fekvőbeteg ellátását tűzte ki célul, melynek érdekében rendelőintézetet, utóbb kórházat alapított és finanszírozott adományokból, illetve a fővárostól és az államtól kapott dotációból.

76. APPONYI ALBERT LEVELE HERCZEG FERENCHEZ

BUDAPEST, 1911. MÁJUS 1.

Tisztelt barátom!

Mint a „Magyar Figyelő”-vel őszintén rokonszenvező olvasója a folyóiratnak, föl kell figyelmedet hívnom arra a körülményre hogy igen aggályos pártpolitikai kisiklások fordulnak elő egyes füzetekben, melyek a kitűzött programmtól eltérnek és a folyóirat universalis határát komolyan veszélyeztetik. Kisebb-nagyobb mértékben ezt már Réz Mihály néhány korábbi cikkében²¹⁴ érzékelttem, leginkább azonban feltűnt Ferenczi Zoltánnak²¹⁵ egy cikkében, a mely a hadsereg magyar lábra állításának követelményét kifogásolta azon kényelmes alapon hogy annak egyik ismeretlen védője csakugyan számárságot mondott a cikkíróval folytatott beszélgetés során és most legujabban a „Levelek Magyarországról”²¹⁶ című cikkben, a mely az utolsó évek politikai fordulatairól a legközönségesebb munkapárti korteshangon szól.

A folyóiratnak számos barátja, a ki nem tartozik a szabadelvű- s ’a munkapárt táborához, kénytelen fölvetni a vagy-vagy kérdését. Vagy pártfolyóirat a „Magyar Figyelő” akkor vallja magát annak és tudni fogjuk hányadán vagyunk és mi tevők legyünk, vagy megmarad magasabb célja mellett, melyeket a nemzetrontó radikalizmus a pártpolitikaiaknál aktuálisabbakká tesz és a melyek mellett csakugyan az egész nemzeti értelmiséget csoportosíthatja és akkor az ilyen kisiklásokat gondosan kerülni kellene, mert csak lehetetlenné teszik azt a tömörülést melyet a M. F. eredetileg céljául tűzött.

Igaz tisztelettel
őszinte híved

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Herczeg Ferenchez. Levelestár. I. n.

214 Réz Mihály: A magyar szabadelvűség. In: *Magyar Figyelő*, 1911/1. 113–126., uő: Radikális nemzeti politika. In: *Magyar Figyelő*, 1911/1., 340–342., uő: Avult ideák. In: *Magyar Figyelő*, 1911/2. 109–124.

215 Ferenczi Zoltán: Petőfi és a szocializmus. In: *Magyar Figyelő*, 1911/1. 531–537.

216 K. G. (Kenedi Géza): Levelek Magyarországból. In: *Magyar Figyelő*, 1911/2. 88–92.

77. APPONYI ALBERT LEVELE HERMAN OTTÓHOZ

BUDAPEST, 1888. OKTÓBER 15.

Tisztelt barátom!

Festetics Taszilótól Baden-Badenből kaptam választ, mely szerint ő ugyan nem fog a télen át – sőt tavaszig sem – Keszthelyen tartózkodni, de jószágigazgatóját utasította, hogy tisztjei mindenben és mindenféle módon előmozdítsák kutatásaidat. E szerint a mikor megérkezik annak ideje, nincs egyéb tenni valód mint Gr. Festetics Tasziló jószágigazgatójának érkezésedet bejelenteni, és – a gróf intézkedésére való hivatkozással – támogatását kérni.

Igaz tisztelettel és üdvözlettel

híved

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levelei Herman Ottóhoz. 1888–1908. Ms. 250/100–107. 1.

78. APPONYI ALBERT LEVELE HERMAN OTTÓHOZ

ÉBERHARD, 1908. MÁJUS 23.

Igen tisztelt barátom!

Engedd hogy ornitologiai hivatalos megkeresésedre bizalmas alakban válaszoljak. Azt a hollandi idézetet lefordítani nem tudom, nem bírván a nyelvet és az idézett beszéd tartalmára sem emlékezvén oly tüzetesen hogy combinatio útján rájöhessek mit idéztek tulajdonkép abból a derék hollandusok. A némethez hasonló egy pár szóból azonban sejtem hogy itt arról a gondolatról van szó a melynek ismételten kifejezést adtam, a béke-törekvéseket kigúnyolókkal szemben, hogy az emberiségre nehezedő különféle bajok ellen folytatott harcz egyetlen egy esetben sem éri el célját tökéletesen, mert sem a bűnt, sem a betegséget, sem a tudatlanságot nem sikerül kiirtani teljesen: de ezek a célok vég nélkül megközelíthetők és mert érdemes dolog a harcot fölvenni a mely ama bajok csökkentését eredményezi, vég nélküli progressióban. Ezt az elméletet alkalmaztam a háború elleni harczra is, az „örök béke” valószínűleg utópia, csakugy mint a bűnnek, a betegségnek s. a. t. teljes kiküszöbölése, de a háboruk számát csökkenteni, sok háborút a mely a céltudatosan erre irányuló törekvés nélkül kitört volna, megakadályozni igenis lehet. Ha tehát nem nevezhető céltalannak az emberiséget sújtó többi csapások ellen folytatott küzdelem, azon czímen hogy a teljes eredmény ki van zárva, ha minden csökkentése a szenvedésnek, a rossznak, a nyomornak értékes, ugy ez áll a háboru elleni küzdelemről, a béke-törekvésekről is.

Ilyesmiről lehet szó a kérdéses idézetben, de ezt csak gyanítom – tudni nem tudom.

Igaz tisztelettel

régi híved

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levelei Herman Ottóhoz. 1888–1908. Ms. 250/100–107. 5.

79. APPONYI ALBERT LEVELE HORÁNSZKY NÁNDORHOZ

ÉBERHARD, 1895. SZEPTEMBER 15.

Ugyanerre a postára szántam egy kis levélkét hozzád, melyet elküldök és itt nem ismétlek. Időközben jött Kovács Albert²¹⁷ cikke, átolvastam és visszaküldöm rögtön, bár soha se láttam volna.

Közbevetőleg: nálam semmi rosszabbodás, pár nap mulva teljesen fölépülök, de más okokból szeretném Budapestre jövetelemet lehetőleg elhalasztani. Jászberény októberre is maradhat.

Hát bizony Albert barátunk cikke consternált.²¹⁸ Hogy megjelen-e és milyen correctiókkal, az előttem egészen másodrendű kérdés. De az consternál, hogy ő így gondolkodik. Albert jellem és ész dolgában az ország legjavához tartozik, kívüled alig van ember a kinek barátságában és hűségében annyira bízom, mint az övében, és az ő tollából kell olvasnom, hogy a nemzeti párt ejtsen el programjából mindent, a mi az uralkodónak nem tetszik, és hogy az uralkodó jól teszi ha a hadsereghez nyulni nem enged, hogy tehát oktalanság a hadsereg kérdését bolygatni.

Ez az én politikámnak leghatározottabb kárhoztatása, melyet hallottam, a dynastia nemzetellenes utógondolatainak igazolása. Hisz ezen az áron m[últ]. é[v]. decemberben kezünk közt volt a hatalom, vagy akár Bánffy Dezső fuzionális ajánlatát is elfogadhattuk volna.

Nem akarok a dolog érdemébe menni, mert akkor ki kellene fejtenem, hogy 1-ör Austria nincs még ott, a hol azt Albert látja, 2-or ha pedig ott volna is, és így a magyar hegemoniát proclamálni lehetne, furcsa kezdet volna ehhez a hadseregbe legszerényebb kívánságok elejtése, más szóval: a dynastia a magyar eszmének a magyar eszme kicserélése által, 3-or hogy nemzeti egységet nem csak polyglott,²¹⁹ de más államban sem csináltak soha a nemzeti katonaság paedagogiai erejének segítségével, 4-er hogy – a dynastia ki nem okosodván – a kuruc politika még nem multa idejét, hogy tehát a szélsőbalt nem liquidatióra, hanem erőgyűjtésre kell ösztönözni, 5-ör hogy egyelőre nagy taktikai hiba volna a szélső balba bele kötni, és végül: hogy igenis a dynastiával együtt folytathatunk legsikeresebben nemzeti politikát, de ennek föltétele az, hogy a dynastia magyar nemzeti politikát akarjon csinálni, a bizalom-

217 Kovács Albert (1838–?) református teológus, 1881 és 1896 között Apponyi-párti képviselő.

218 Zavaros.

219 Többnyelvű.

nak, az egyetértésnek az a bázisa, hogy a dynastia a magyar nemzeti eszmét elfogadja, nem pedig az, hogy mi az ő kedvükért lemondjunk a nemzeti eszméről, ennél sokkal jobb az, ha a dynastia nélkül vagy akár ha ellenére csinálunk nemzeti politikát, ha sikert nem érünk vele, hát legalább fenntartjuk a jövőnek, holott amugy a jövőt is feláldozzuk. De hát mondtam, hogy nem akarok érdemileg behatóan nyilatkozni, csak a tényt konstataálom, hogy egyik legjobb, leghívebb és legokosabb barátomnak gondolkozásával ilyen megdöbbentő ellentétben állok, és hogy 18 évi együttműködés után jóformán csak a személyes ragaszkodás kapcsol össze a közéletben. Soha közelebb nem állottam a te gondolatodhoz, a teljes visszavonulás gondolatához, mint ebben a pillanatban, a hol teljes politikai izoláltságomat érzem. Hisz azt tudom, hogy Albert nem közli a cikket ellenemre, de ez egészen mellékes. A megdöbbentő tény az a belső meghasonlás, melyről előttem most lehullt a lepel. Ezért nem lehet okolni senkit, nem lehet neheztelni senkire. Csak hogy én nem fogom politikámat megváltoztatni, és a kik azt hiszik hogy ez a politika ki nem vihető és valami kivihető jónak utjában áll, azok nem tehetnek mást mint hozzám így szólnak: Szerettük eddig, szeretjük most is: de hazánkat még jobban szeretjük, te, kedves barátunk, programmoddal és azzal a hűséggel mellyel annak tartozni vélsz, utjában állasz annak a kibontakozásnak, melyre az országnak szüksége van, a haza nevében felszólítunk: állj félre az utból. Ha okos emberek, minők ti vagytok, így szóltok hozzám, elhiszem nektek szót fogadok és – ezt elhiheti nekem mindenki – egy mákszemnyi keserűség nélkül a régi barátsággal ragaszkodom hozzátok. Pedig Albert barátunk fejtegetései ide vezetnek logice ha nem is akarja.

Gondolom, ezek után alig kell mondanom, hogy jobban szeretném a cikknek fiókban tartását, míg az egész helyzetet megbeszéltük. Correctiót nem igen ajánlhatok ennyi ellentét mellett. Legjobb lesz ha egyszerűen közlöd leveletem Albert barátunkkal.

80. APPONYI ALBERT LEVELE ISMERETLENHEZ

BUDAPEST, 1875. JÚLIUS 29.

Tisztelt barátom!

Tudatom veled hogy a hódási kerületben Linder György²²⁰ helyett ezentul én leszek pártunk jelöltje. Linder oly spontán szívességgel ajánlotta fel lemondását – és annyira biztatott a siker iránt, hogy a küzdőtért elfogadni kötelességemnek láttam.²²¹ Vasárnap kezdem körutamat.

E sorok célja az hogy Téged jelöltségem támogatására felkérjelek, tudom hogy ottani szerbekenél befolyásod van. Sapiienti sat.

Igen sajnáltam bukásodat, különben hasonló sorsban részesültem.

Tisztelettel üdvözöl

híved

Apponyi Albert

MNL OL, Apponyi Albert iratai (P 376), 8. d. 3. 1875–1924, + é. n. 2.

220 Linder György (1850–?) 1887-től a csornai választókerület képviselője.

221 Apponyi az 1875-ös képviselőházi választásokon nem tudott Hódáságon nyerni, két évig nem is került be a parlament alsóházába. Ez idő alatt a Szabadelvű Párt politikáját a főrendiház tagjaként kritizálta.

81. APPONYI ALBERT LEVELE ISMERETLENHEZ

BUDAPEST, 1895. JANUÁR 4.

Kedves barátom!

Meggondolván a dolgot arra az eredményre jutottam hogy a krízis²²² megoldása előtt semmi esetre sem mehetek Bécsbe, bármeñyire szeretnék Bénivel²²³ beszélni. Az emberek föltétlenül megtudnák a dolgot, és úgy magyaráznák mintha én saját érdekemben²²⁴ mentem volna segítséget kérni. Pedig minden ilyen előtérbe tolakodásnak és ön-kinálgatásnak legesekélyebb látszatát is kerülnöm kell.

Egyébiránt döntő befolyást az én megnyugtatómra ez a beszélgetés úgy sem gyakorolhatna.

A mit nekem Béni esetleg mondana az semmi obligót²²⁵ nem hárítana az új kormányelnökre, az ilyen obligo nélküli nézetnyilvánítások pedig nekem semmi biztósítékot nem nyújtanak az új kormányelnök politikájára nézve, és így nem befolyásolhatják állásfoglalásomat Vele szemben.

Gondolom magad is át fogod érezni ezen eljárási szabályoknak helyességét.

Igaz barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Kállay Béni (P 344), 44. cs. A. 1. Apponyi Albert 1895. 1–2.

222 Az egyházpolitikai harcokban Wekerle miniszterelnök ekkoriban beadta lemondását, a kormánypárt azonban nem fogadta el új miniszterelnöknek a király jelöltjét.

223 Kállay Benjámin (1839–1903) a Monarchia közös pénzügyminisztere 1881-től haláláig, akivel Apponyi bizalmas viszonyban állt.

224 Apponyi ezekben az időkben esélyes volt a miniszterelnöki tisztség elnyerésére. A látszatát akarta elkerülni annak, hogy ő kilincselne Bécsben ennek érdekében.

225 Kötelezettség.

82. APPONYI ALBERT LEVELE ISMERETLENHEZ

ÉBERHARD, 1898. MÁRCIUS 29.

Kedves Barátom!

Ma vettem Londonból kelt szíves soraidat, bámulom tevékenységedet, mellyel az országnak nagy szolgálatot teszel. Kifelé csak valamikép iparkodjunk szegény hazánk jó hírnevét megóvni, ámbár magunk között meg kell vallanunk, hogy a közállapotok napról-napra desperátusabbak,²²⁶ a nemzet folyton demoralizáltabb, minden tényező egyre hitványabb lesz. Én gyökeresen meguntam a magyar közéletet, és azért azt a néhány napi nyugalmat is hálával élvezem, melyet a húsvéti szünet nyújt.

Isten veled. A viszont látásig melegen üdvözöl
tisztelő híved

Apponyi Albert

PIMK, Gyulai Márta-hagyaték, V. 4131/123. l. n.

²²⁶ Reménytelenebbek.

83. APPONYI ALBERT LEVELE ISMERETLENHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1924. MÁRCIUS

Minthogy némi gyengélkedés miatt nem jöhetek el személyesen hogy boldogult Bathó János barátomnak a végtisztességet megadjam, egy közös barátunk közvetítésével búcsúzom el tőle. Több mint negyven esztendőn át állt oldalam mellett a közélet küzdelemben, tántoríthatatlan elvhűséggel, és mély ragaszkodással. Én meg tiszteltem és szerettem benne azt a becsületes lelket, azt a forrón érző hazafit, azt a keresztény családapát, a ki mindezekben a vonatkozásokban példaadóan emelkedett ki polgártársai sorából. Egy igaz jász férfiu volt, megtestesülése faja erényeinek, telítve annak szép hagyományaival, tanuságosan és vonzóan tolmácsolva annak eszmekörét.

Jászberény és az egész jászság sokat vesztett benne, de vesztettem én is, a ki holtomig híven és kegyelettel őrzöm emlékét.

Apponyi Albert

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye. I. n.

84. APPONYI ALBERT LEVELE ISMERETLEN TANÁR ÚRHOZ

BUDAPEST, 1896. MÁRCIUS 26.

Igen tisztelt tanár ur!

Köszönöm jeles dolgozatának megküldését. Tartalma sok tekintetben találkozik fel-fogásaimmal, és sok tekintetben irányt adott gondolkozásomnak. Így különösen a 20. §-ra vonatkozólag. De egy főeszményével nem érthetek egyet, t. i. a választott alispán megtartásával, a ki a közgyűlés elnöke volna. Ehez hasonló gondolat – mondhatom évek óta – bennem is forrt, akartam volna az önkormányzatnak vezért és személyesítőt adni, és azt a főrendiház tagjává tenni. De végre is elfelejtettem a gondolatot, mert világossá vált előttem hogy ez az autonómiai főnök vagy nulla lesz, – és akkor mit sem ér – vagy jelentékeny szerepet fog vinni, és akkor az állami igazgatás főnökének vetélytársává, – sőt született antagonistájává²²⁷ válik.

Épen azért, a mit t. tanár ur oly helyesen fejt ki, hogy t. i. nem szabad közigazgatást és önkormányzatot mint ellentétes fogalmakat egymással szembe állítani, nem szabad azokat mint organismusokat sem mereven elkülöníteni. Mert ha ezt tesszük akkor a közigazgatást két ellenséges táborra osztjuk, a helyett hogy a hivatalnoki és az önkormányzati működés harmoniáját teremdjük meg benne.

Érdekes volna erről többet írni, de a javaslat tanulmányozása és módosítványaim előkészítése, melynek ünnepeimet is áldozatul kellett hoznom, minden pillanatomat igénybe veszi.

De nem vezeti-e útja Budapestre a legközelebbi időben? Ugy hiszem az eszmecserének nagy hasznát venném.

Még egyszer köszönöm a szíves figyelmet, és igaz tisztelettel maradok
kész szolgálja

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert ismeretlen tanár úrhoz. Levelestár. I. n.

227 Ellenfél.

85. APPONYI ALBERT ÉS HORÁNSZKY NÁNDOR LEVELE ISMERETLENHEZ

BUDAPEST, 1892. JANUÁR 1.

Tisztelt Uram!

A „Nemzeti Párt” őszinte örömmel értesült, hogy az ellenzék Önben egyik lelkesült és buzgó hívét bírja.

Erre támaszkodva hazafias bizalommal fordul Önhöz és kéri, hogy vesse latba minden erejét és befolyását a „Nemzeti Párt” tiszta és hazafias elveinek győzelme érdekében.

Pártunk nagy bizalommal néz a hazafias Sümeg kerületi választók szavazata elé és eddig mindent megtett, hogy lehetőleg Sümeg vidéki párthívet nyerhessen meg a „Nemzeti Párt” jelöltjéül.

Ha azonban ebbeli fáradozásai sikertelenek maradnának, a „Nemzeti Párt” központi végrehajtó bizottsága elhatározta Szemere Attila²²⁸ urat jelöltül ajánlani a sümegi választók lelkes jó indulatába.

Szemere Attila pártunk rendíthetetlen híve és fia néhai Szemere Bertalannak, a szabadságharc nagynevű miniszterelnökének, s egyike a magyar politikai irodalom leghivatottabb művelőinek.

Azt hisszük, az ő jelöltségét barátságos támogatásban fogják részesíteni a sümegi választókerület összes ellenzéki elemei. Hogy azonban ez iránt tájékozódva legyünk, kérjük szíves véleményét velünk minél előbb tudatni arra nézve: vajon alkalmas jelöltnek tartja-e T[isztelt]. Uraságod Szemere Attilát, hajlandó volna befolyását az ő érdekében latba vetni és hiszi-e, hogy az ő személyével pártunk biztos győzelem elé nézhet a sümegi választókerületben?

Hazafias üdvözzel

Apponyi

Horánszky

PIMK, Darnay Kálmán-gyűjtemény. V. 4713/35/2. 1.

228 Szemere Attila (1857–1905) újságíró, országgyűlési képviselő, japán műtárgyak gyűjtője.

86. APPONYI ALBERT LEVELE JANKOVICH BÉLÁHOZ

BUDAPEST, 1914. OKTÓBER 1.

Kegyelmes Uram!

A mellékelt levelet Hansell oxfordi egyetemi tanár írta sógoromnak, londoni nagykövetségünknek. Kitér arról, hogy Yolland Arthúr²²⁹ budapesti egyetemi tanár, magyar állampolgár, Angliában rekedt és nagyon óhajt hazajönni.²³⁰ Hansell tanár, aki Angliában nagy befolyású ember (a mostani királynak nevelője volt), azt kéri, hogy amennyiben innen illetékes helyről lépések tételének, Yollandnak hazabocsátását el lehetne érni. Az „illetékes hely” ez esetben a vezetésed alatt álló minisztérium. Ezért tisztelettel hozzád teszem át az ügyet. Tudni fogod, hogy lehet-e valamit tenni és mit. Én az amerikai nagykövetség útján, magánember létemre többször sikeresen jártam el hasonló helyzetben levő honfitársaim érdekében.

Igaz tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Jankovich családtagok iratai (P 1285), 16. cs. 24. t.

Jankovich Béla kultuszminiszter tevékenységével kapcsolatos iratok 1913. 184.

229 Yolland, Arthur (1874–1956) angol származású magyar állampolgár, egyetemi tanár, angol irodalomtörténész, élsportoló, sportvezető.

230 Az első világháborúban a szemben álló országok internálták a területükön tartózkodó ellenséges állam polgárait. Apponyi egy ilyen helyzetbe került honfitársa érdekében kér segítséget Jankovich vallás- és közoktatásügyi minisztertől.

87. APPONYI ALBERT LEVELE JANKOVICH BÉLÁHOZ

ÉBERHARD, 1915. AUGUSZTUS 2.

Kegyelmes Uram!

E napokban fog a minisztériumodhoz megérkezni a hercegprímás fölterjesztése az üresedésben lévő pozsonyi kanonokság betöltése tárgyában. A hercegprímás első helyre Doller János féli plébánost terjesztette föl és én csak arra kérlek, hogy azt a fölterjesztést fogadd el – illetőleg terjesszed Ő Felsége elé. Úgyis szokatlan dolog a megyés püspök fölterjesztési sorrendjétől eltérni, de félek, hogy ebben az esetben magas befolyások fognak abban az irányban érvényesülni, pedig nagy méltánytalanság volna, ha így történné.

A pozsonyi kanonokság többé-kevésbé nyugdíjas állás. Tehát a dolog természete szerint nem tehetséges fiatal lelkészeket illet meg, hanem a lelki pásztorkodásban megőszült érdemes papokat. Ezenkívül méltóbb senki nem lehet, mint Doller plébános, aki negyvennégy éves áldozár,²³¹ mindig a legnagyobb tisztességgel és önfeláldozással teljesítette hivatását, most pedig már alig bírja az aktív lelkipásztorkodás terhét, megrendült egészségével. Én őt fiatal káplár kora óta ismerem, mert mindig a mi patrínátusunkban²³² működött, családommal együtt oly nagy tiszteletben tartom, hogy gyermekeim első vallási nevelését rábízтам.

Ő mintája egy egyszerű, egyenes lelkű, istenfélő, hazafias és kizárólag hivatását követő munkás papnak. Már Vaszary prímás is neki szánta az első megüresedő pozsonyi stallumot, de akkor az első pozsonyi plébánia betöltése miatt kellett tőle eltekinteni. Talán erős érv mellette, hogy a mostani hercegprímás is magáévá tette elődjének álláspontját.

Bocsáss meg, hogy ilyen hosszú levéllel zaklattalak – ez mutatja mennyire szívemen hordom az ügyet.

Kiváló tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Jankovich családtagok iratai (P 1285), 16. cs. 24. t. Jankovich Béla kultuszminiszteri tevékenységével kapcsolatos iratok 1913. 282–283.

231 Felszentelt pap.

232 Kegyuraságunkban.

88. APPONYI ALBERT LEVELE JANKOVICH BÉLÁHOZ

ÉBERHARD, 1915. AUGUSZTUS 31.

Kegyelmes Uram!

Zenta városának vezető elemei ismételten hozzám fordultak egy aggodalmukkal, melyet, tekintettel a lélektani tényezőknek mai időben előtérbe nyomult fontosságára, előtted el nem hallgathatok. Ugyanis a zentai gimnázium igazgatójának állása töltendő be. Ősrégi gyakorlat szerint a város kandidál erre három egyént és a miniszter ezek közül szokott egyet kinevezni.

Az ott fölmerült aggodalom abban áll, hogy esetleg most, pártpolitikai befolyások alatt, ettől eltérőleg nem a városból kandidált három egyén egyike, hanem más valaki fog kineveztetni. Fokozza az aggodalmat az a körülmény, hogy az a negyedik, akinek kinevezésétől félnek, az illetők hite szerint vallási tekintetben is ellentétet jelentene a város buzgó katolikus szellemével.

Én a kérdéses egyének egyikét sem ismerem, egyikükért sem érdeklődöm. Közbelépésre egyedül a dolog elvi oldala indít és ez is csak a háborús viszonyokra való tekintettel, melyek felszólalásomat megengedhetővé és előtted menthetővé teszik, midőn az a veszély fenyeget, hogy a kedélyek összhangjára egy jelentékeny kicsinyiség csorbát ejtsen. Mint miniszter szigorúan ragaszkodtam a tanügyi igazgatás teljes tárgyilagosságához a pártpolitikai praktikákkal szemben. Kétszeresen kívánatos ez ma, midőn ellenzéki oldalról a pártpolitika teljesen nyugszik, nem volna jó azt idő előtt életre ébreszteni.

Zenta városa csak azt kívánja, hogy az általa kandidált három egyén közül neveztessek ki az igazgató, hacsak mindhárom ellen nincs lényeges kifogás, méltányosnak látszik és a mai viszonyok között különösen indokolt ennek a szokásnak fenntartása.

Bocsásd meg ezt a beavatkozásomat, melynél csak a közszellem nyugalmanak érdeke vezérelt.

Kiváló tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Jankovich családtagok iratai (P 1285), 16. cs. 24. t.
Jankovich Béla kultuszminiszteri tevékenységével kapcsolatos iratok 1913. 280–281.

89. APPONYI ALBERT LEVELE JÁSZAI MARIHOZ

BUDAPEST, 1922. MÁRCIUS 12.

Mélyen tisztelt művésznő!

Magyar kultur-ünnep az ön jubileuma,²³³ mert magyar kultur-emelkedést jelent az az ötven éves művészeti tevékenység, mely mindig a legmagasabb ideálok szolgálatában állott, a költészet legmagasabb válfajának, a tragédiának legnagyobb alkotásait ültette át a nemzet szellemi életébe, ezek és ezek átértésébe. Egy német költő azt mondja hogy az utókor nem fon koszorút a színésznek, ez nem igaz. A hazai kulturtörténelem lapjain meg vannak örökítve színművészetünk nagyjai, hatásuk tovább él az általuk fölemelt, megnemesített nemzeti lélekben. És a nagyok közt ott ragyog már életében az ön neve, melyet két nemzedék hálája és tisztelete vésett be az örök emlékezés márvány lapjaiba.

Örülünk hogy az örök megemlékezést csak mint jövőt szemléljük, hogy még mint jelent tisztelhetjük körünkben, adja Isten sok éven át.

Nagy szívvel lélekkel csatlakozik ehhez az üdvözlethez melyet a politikai élet egy jubiléuma²³⁴ küld a magasabb, a művészeti élet jubilansának, azzal a hódolattal a mely fejedelmeket illet meg.

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Jászai Marihoz. Levelestár. I. n.

233 Jászai Mari (1850–1926) 1872-ben lett a Nemzeti Színház tagja, ennek ötvenedik évfordulóját ünnepelték 1922-ben.

234 Apponyi saját képviselői pályafutására gondolt, amely 1872-ben vette kezdetét és eltekintve az 1875–77-es és az 1919-es parlamenti kimaradástól éppen ötvenesztendő múlta tekinthetett vissza.

90. JÓKAI MÓR LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1900. MÁRCIUS 30.

Méltóságos Elnök úr! Kedves Barátom!

Nem tudok méltóságodnak hozzám intézett nagyon megtisztelő levelére a kettős címzés nélkül válaszolni. A hideg etikett azt tanácsolná, hogy ez átíratot becses emlékeim gyűjteményébe [tegyem] s kötelesség szerint ígérjem, miszerint mind magam, mind pályatársaim minden lehető el fogunk követni, hogy a rámbízott feladatot tőlünk telhetőleg előmozdítsuk.

De én nem tudok ennél a hangulatnál megpihenni. Újra éledezni kezdek, a mikor azt látom, hogy az idealisták (számra csekély, de lélekben erős) tábora egy kiváló nagy alakkal növekedett. Idealistának nevezem én azt, a ki teszi azt, a mi nem csak magának esik jól, teszi azt, a mi lehetetlennek látszik. Ilyennek ismerem én fel méltóságodat.

A békeszervezetnek van nagy hadserege: csak a szervezkedése hiányzott.

A magyar békebarátok Méltóságodban feltalálták a vezérüket, s Méltóságod indítványozta a célra vezető szervezkedést a sajtó útján, melynek a béke szolgálatában kell állnia s akkor a győzelem el nem marad.

Azért szívemnek egész melegével s lelkemnek minden tehetségével ajánlkozom a rámbízott feladatoknak leendő teljesítésére s a magyar sajtó munkásaiban vetett megtisztelő bizalomért hálás köszönetet fejezek ki, magam és pályatársaim nevében Méltóságos elnök úrnak s a magyar interparlamentaris conferentia országgyűlési csoportjának.

Hazaíúi tisztelettel és baráti üdvözlettel Méltóságodnak igaz híve és szolgája

Dr. Jókai Mór
elnök

OSZKK, Jókai Mór válasza Apponyi Albert gróf levelére. Fond V/688. I. n.

91. APPONYI ALBERT LEVELE JÓKAI MÓRHOZ

BRÜSSZEL, 1900. ÁPRILIS 20.

Igen tisztelt barátom!

A békebarát sajtó-szövetség magyar csoportjának megbízásából eljártam, bejelenttem megalakulását az interparlamentáris tanács tegnapi ülésén, fölkeríttem a tanácsot hogy az ügy fejlődési stadiumában a központi vezetést kezébe vegye, a mint erre a magyar interparlamentáris csoport részéről megbízásom is volt. Együttal az egész eszmét az interparlamentáris tanács előtt bővebben kifejtettem, és az ide mellékelte két határozati javaslatot terjesztettem elő, melyhez a sajtószövetség alapszabálytervezete is csatolva volt.

Eljárásom eredményéről a következőkben számolok be.

Az interparlamentáris tanács – melyben tudvalevőleg minden országos csoport két-két taggal képviselve van – egyhangu lelkesedéssel tette magáévá az ügyet, és fogadta el mindkét javaslatomat. Egyszersmind legmelegebb elismerését fejezte ki a magyar sajtó iránt, mely az emberiség szent ügyének szolgálatában elől jár, és örömet hogy a Te világszerte tisztelt egyéniségedet látja e nagy horderejű kezdeményezésnek élén. A tanács tagjai, egymás után felszólalva, mindannyian azon meggyőződésüknek adtak kifejezést hogy a sajtó-szövetség létesülése döntő természetű haladást jelent a béke ügyére nézve, és szerencsét kívánnak hazánknak, hogy a döntő lépést ő kezdeményezte. A legnagyobb súlyt fektetik ők is az interparlamentáris és a sajtó-szövetség közt létesítendő állandó összeköttetésre, és erre teljes előzékenységgel közreműködni készek.

Az interparlamentáris tanács tegnapi ülésén hiányoztak a német birodalom, Olaszország, Románia, Svéd és Norvégország valamint Szerbia képviselői. De a német csoport levélben tudatta lelkes hozzájárulást a sajtószövetség tervéhez, melyet vele előzetesen közöltem, hasonló természetű értesítést vettem az olasz csoport részéről is. A skandináv államok hozzájárulása époly kevésbé kétséges mint a szerb csoporté, nincs ok hasonlót föl nem tenni román szomszédainkról: így tehát tervünk megvalósítása biztosítva van.

Minthogy a kezdeményezés alig indulhat ki más tényezőtől mint az interparlamentáris csoportokból, az actió megindítására tulajdonképp csupán a párisi közgyűlés volna illetékes, csak ettől nyerhetne megbízást a tanács és a berni állandó iroda is. De mi nem akarunk ily soká várni. A tanács tehát, második határozati javaslatom értelmében, már most fogja a csoportokat kezdeményezésre, illetőleg a sajtó csoportok

megalakítására fölhívni, és az állandó berni iroda, melynek élén Gobat²³⁵ svájci szövetségi tanácsos áll, már most ajánlja fel szolgálatait az alakuló sajtó-csoportoknak. Abban a reményben élünk hogy a párisi összejövetel alkalmával a már megalakult sajtószövetséggel fogunk érintkezésbe léphetni, ha talán – sőt valószínűleg – csak néhány országos csoportot fogna is e szövetség addig számlálni. Az alapszabálytervezet és a felszólítás e napokban fog az összes interparlamentáris csoportoknak szétküldetni.

Mindezekért, a mikben saját hatáskörét formai szempontból túllépte, az interparlamentáris tanács és iroda a párisi nagygyűléstől a fölmentést és utólagos jóváhagyást fogja kérni.

Kérlek légy szíves ezeket a magyar sajtó-csoporttal közölni és hivatalos jelentésként elfogadni, daczára annak hogy – hozzám intézett első igen becses leveled példáját követve, sőt azon tulmenve – a hivatalos formát teljesen mellőztem.

Ez nem csupán személyes érzelmeinknek felel meg sokkal jobban, de azon összeköttetés bensőségének is melyet a két szövetség közt létesítenünk kell, és a mely minden formalizmust és nehézkességet kizár.

Igaz kiváló tisztelettel
híved

Apponyi Albert

OSZKK, Gróf Apponyi Albert Jókai Mórhoz. Fond V/15. l. n.

235 Gobat, Charles Albert (1843–1914) az Interparlamentáris Iroda korabeli főtitkára, 1902-ben béke Nobel-díjat kapott.

92. APPONYI ALBERT LEVELE JUSTH GYULÁHOZ

ÉBERHARD, 1903. AUGUSZTUS 2.

Kedves barátom!

Arra kérlek hogy augusztus 10 és 11-én, a mikor a vezérő bizottság ülésezni fog, Budapesten tartózkodjál, részt veszel-e vagy sem a bizottság ülésében, arra nézve akkor határozatsz, de legyen a bizottság tagjainak alkalma veled találkozni, nézeteidet hallani. Ezt azért kérem mert olyan benyomásom van mintha bizonyos ingadozás volna a koalícióban, mintha a leszerelési hajlamok és a személyes intrikák már-már veszélyeztetnék az actió határozottságát. Bánffy egy kérdőjel, Eötvös Károly²³⁶ alig leplezetten dolgozik a cselekvés megbénítására, Polónyi²³⁷ minden második nap duzzog valamiért, Kossuth-nak pedig annyi a jóhiszemű aggodalma hogy nem gázolja el azzal a határozottsággal a mely imponál ezeknek az áskálódásoknak.

Nem szabad megengednünk hogy a nemzetet capitulatioóba vigyék, azért kérem jelenlétedet az aug. kritikus napok alatt.

Baráti üdvözléssel
tisztelő híved

Apponyi Albert

MNL OL, Filmtár, Justh Gyula hagyatéka 1865–1909. 709–710.

236 Eötvös Károly (1842–1916), író, újságíró, ügyvéd, függetlenségi képviselő.

237 Polónyi Géza (1848–1920) függetlenségi párti politikus, a koalíciós kormány első igazságügyi minisztere.

93. APPONYI ALBERT LEVELE JUSTH GYULÁHOZ

WEIDLINGEN, 1905. SZEPTEMBER 18.

Kedves barátom!

Már több hónap óta érzem, hogy gyomrom nincs rendben és (...) barátunk vizsgálata egy kis tágulást állapított meg a mely ellen karlsbadi vizet ajánlott – otthon. Azóta folyton lesem azt a 3 hetet a melyre szükségem van hogy ennek a rendeltetésnek eleget tegyek, de nem találtam. Most pedig hirtelen némely olyan symptoma mutatkozott, mely ajánlatossá teszi hogy a dolgot tovább ne halasszam, annál inkább mert most előttem volna az a 3 hét mely alatt olyant, a mi ügyünk előmozdítása szempontjából közvetlen gyakorlati jelentőséggel bír nem mulasztok. Ki tudja mikor jön ilyen időköz, pedig úgy mint közel hatvan éves, apró gyermekekkel megáldott családapa, úgysis mint olyan küzdője a nemzeti ügynek a kire még nehéz feladatok várnak, köteles vagyok testi erőmet fentartani.

Ezeket körülményesen írtam meg neked, kedves barátom, mert a ma megrendelt kurának, mely miatt Csabáról is le kellett mondanom, legmélyebb sajnálatomra Makó²³⁸ is áldozatul esik. Egyáltalán, Pozsonyt és – ha kell – Budapestet kivéve, a mely kirándulások nem zavarják a kura folytatását, következő 3 hét alatt semiféle vidéki kirándulásra nem vállalkozom, csakugy mint hogy ha Karlsbadba volnék.

Igazi pechem van Veled és a Te kedves derék megyéddel de majd legközelebb ha beszámolót tartasz ugy hasonló alkalommal kárpótolni fogom magamat. Addig ne neheztelj ismételt távolmaradásoméért, melynek fontos okát ugy hiszem méltányolni fogod.

Tisztelő igaz barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Filmtár, Justh Gyula hagyatéka 1865–1909. 14540. tekercs. 724–726.

238 Makó volt Justh választókerülete, ahol a képviselő kilenc választást nyert meg.

94. APPONYI ALBERT LEVELE JUSTH GYULÁHOZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1907. OKTÓBER 6.

Kedves barátom!

Tegnap tehát megegyeztünk²³⁹ és sietek megnyugtatósodra anyit mondani hogy semi olyan kötelezettséget nem vállaltunk (a bank dolgában sem) mely minket a függetlenségi párt elveivel ellentétbe hozna.

Részleteket postára bízni nem kívánok – ugy is holnapután látjuk egymást, de enyit már előre akartam veled közli.

Nagy munka volt.

Tisztelő híved

Apponyi Albert

MNL OL, Filmtár, Justh Gyula hagyatéka 1865–1909. 14540. tekercs. 881.

239 Apponyi az 1907-es – tíz évente kötendő – osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szerződés körüli megegyezésről tájékoztatta Justh Gyulát.

95. APPONYI ALBERT LEVELE KAAS IVOR BÁRÓHOZ POZSONY, 1879. AUGUSZTUS 27.

Tisztelt barátom!

Hozzád intézem e sorokat – mint bécsi beszélgetésünk folytatását: de kérlek légy szíves azokat Ábrányival közölni – és különösen Szilágyi D[ezső].-vel ha Pesten van.

Mindnyájan teljesen a Holzweg-en²⁴⁰ voltunk. Ma érkezem vissza Bécsből, hol sok ide oda tapogatódzás után, végre teljesen megnyíltak szemeim.

Andrássy „bukásáról” szó sem lehet, a consequenti²⁴¹ Tiszáéra sem számíthatni.

Andrássy Ő felségénél ma hatalmasabb mint bármikor – és ő általa Tisza, kit minden áron tart.²⁴²

Taaffe²⁴³ hanglejtései és arcfintorításai ezen mit sem változtatnak, idáig az ő befolyása nem terjed, mely egyáltalán kisebb mint hiszik. Ő felsége felhasználja őt bizonyos célokra: ezeknek határán túl szava nincs.

Ha Andrássy ma azt mondja Ő felségének: „maradok”, akkor Ő felsége örömkönyökkel nyakába borul.

Nem is bizonyos – részben Gasteintól függ – nem lesz e ez a komédiának vége, a hitvány-aljas komédiának. De nem valószínű, mert a dignitás²⁴⁴ – Andrássy – ezt a megoldást a történetek után alig tűri. Azonban utódja az lesz kit ő akar, és – ha időközben valami nem történik – addig lesz az míg ő akarja. Miután pedig az hírlik hogy Haymerle²⁴⁵ nem akarja ezt a külügyminiszteri széket elfoglalni, (mely olyan mint a majomkomédiában a kutyáktól huzott kocsi, melynek egyik kereke már úgy van igazítva hogy pár perc múlva biztosan felforduljon) alkalmasint Széchényi Imre²⁴⁶ barátunkra kerül a sor. Egyébiránt minden bizonytalan, bizonyos – de teljesen bizonyos az, hogy A[nrássy]. a helyzetnek ura absolutissime.

Miért ment – vagy megy tehát?

240 Tévíton.

241 Következtetésképpen.

242 Apponyi levele 1879. augusztus 27-i keltezésű, kevesebb, mint két hónap múlva Andrássy már nem volt külügyminiszter, Tisza viszont még tizenegy esztendeig megőrizte kormányelnöki bársonyszékét. Az viszont igaz, hogy Andrássy és Tisza szoros együttműködéséből adódott, hogy 1875-ös miniszterelnöki kinevezését követő években Tisza a helyén tudott maradni.

243 Eduard Taaffe (1833–1895) osztrák miniszterelnök.

244 Méltóság.

245 Heinrich Karl Haymerle (1828–1881) foglalta el a külügyminiszteri széket Andrássy után.

246 Széchényi Imre (1825–1898) a Monarchia nagykövete volt Berlinben a levél keltekor.

Van ebben része az egészségi – talán a vagyoni szempontnak is. A fődolog azonban ez.

Némi kis csökkenése azon föltétlen uralomnak melyet A. a felség fölött gyakorolt eddig a berlini szerződés – de különösen a conventió²⁴⁷ óta csakugyan beállott: alig észrevehető, - de A. finom hatalmi érzéke rögtön felismerte.

Az ilyesmi azután gyorsan fejlődik, és miután még sok apróbb ódiosum²⁴⁸ hátra van, kiszámíthatatlan a tempó melyben fejlődhetett volna.

Ekkor A. eltökélte a visszalépést mielőtt a fejedelmi kegy elvesztéséről még komolyan szó lehetett volna, és eltökélte hogy „defenitiv” utódja legyen.

Már az első stadiumnál – az utód fellelésének nehézségeinél – érezni fogja Ő felsége a nagy veszteséget.

De még jobban később.

Az utód vagy közeledik a közvélemény követelményeihez az ügyek továbbvezetésében, akkor Ő felsége vissza fogja kívánni Andrásst, ki neki mindent megcsinált, vagy mind merevebb ellenkezésbe jön a közvéleménnyel, 's meggyül a baja jobban mint A.-nak az alkotmányos factorokkal: Akkor megint szükség lesz Andrásyra ki ezekkel oly jól el tudott tréfálni. Szóval jobbra balra dőljön a dolog, a kerék már előre meg van ingatva, az utód kocsija okvetlen felfordul, és akkor visszajön Andrassy a nélkülözhetetlen.

Így van ez kigondolva, és nem ügyetlenül. Már most a cél t. i. a teljes minden viszszeresése a felségnél, máris el van érve, a hivatal betöltésénél mutatkozó nehézség által. És azért A. maradhatna, csak a decorum²⁴⁹ szenvedne némileg. Még csak véleményt sem tudok mondani az így új színben „tündöklő” situációval szemben követendő magunktartására nézve. Ha lényeges hasznát látjátok szívesen lejövök 2–3 napra, különben legközelebb pótlólag írok egyet mást.

Isten veled,
baráti üdvözléssel
híved

Apponyi Albert

MNL OL, Kaas Ivor (P 336), 3. d. 9. Apponyi Albert 1879–1896 + é. n. 11–12.

247 Apponyi itt a berlini kongresszusra célzott (1878), amelyen Bismarck kancellár vezetésével a nagyhatalmak revideálták a San Stefano-i békét az oroszok hátrányára.

248 Féltékenység, gyűlölet.

249 Méltóság.

96. APPONYI ALBERT LEVELE KAAS IVOR BÁRÓHOZ

BUDAPEST, 1885. JANUÁR 13.

Örömmel vettem ma reggeli szíves soraidat, mert azokból vettem hogy személyes érzelmeid irányunkban nem változtak, habár – általam teljesen méltányolt körülmények folytán – továbbra is kénytelen vagy a „P[esti]. N[apló].” békájában evezni. Ennek a lapnak fordulása előttem rejtély, és határozottan politikai helyzetem leg-súlyosabb része. Valami módon előbb utóbb kell a pártnak journalistikai képvisel-tetéséről gondoskodnunk, de addig is míg a mostani situatiót el kell túrnöm, nagy megnyugvást találok abban hogy a „P. N.” ellenséges magatartása nem a Te rokon-szenved elhülésének következménye, melyre, minden utilitarius²⁵⁰ felfogás nélkül, valódi sulyt fektetek.

Károlyi Sándor igen köszöni a részedről nyert felvilágosítást, és Velem együtt biz-tosít igaz tiszteletünkről.

Őszinte barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Kaas Ivor (P 336), 3. d. 9. Apponyi Albert 1879–1896 + é. n. 13.

250 Haszonelvű.

97. APPONYI ALBERT LEVELE KAAS IVOR BÁRÓHOZ

POZSONY, 1888. DECEMBER 27.

Tisztelt barátom!

A mint a „P[esti]. Napló” azon száma, mely Milán király állítólagos „árulásáról” beszélt,²⁵¹ kezeimhez jutott, rögtön írtam [Ábrányi] Kornélnek, hogy ennek az oly sensationális mint valószínűtlen hírnek forrását megtudjam, egyszersmind pedig – leginkább a lap tekintélyének érdekében – ovatosságot ajánljak. Választ nem vettem, mert Kornél nincs Budapesten, ezt csak később tudtam meg, de sürgősnek tartom azok közlését, a miket tegnap e tárgyban Bécsben hallottam, hol néhány óra alatt Kálnoky²⁵², Szógyényit²⁵³ és Kállayt²⁵⁴ láttam.

A szerbiai állapotokról a nevezett urak nem bírnak teljesen megegyező benyomásokkal. Kálnoky a legrózsásabban látja a helyzetet, vagy legalább úgy teszi magát, az ő álláspontja az, hogy Szerbia oly természetes függőségben van tőlünk, hogy semmiféle fordulat azt, huzamosb időre, a mi befolyásunk alól el nem vonhatja. Abbeli kérdésemre azonban, hogy ez egy uton háboru esetében is állana-e, nem tudott kielégítőleg válaszolni.

Kállay igen aggasztónak látja a helyzetet.²⁵⁵ Véleménye szerint a király a most felülkerekedett elemekkel nem kormányozhat, és rövid idő múlva az abdicatio²⁵⁶ vagy az államcsíny alternatívája elé lesz állítva. Kérdés, lesz-e bátorsága és elég megbízható katonasága, hogy az utóbbit válassza, ha igen, minden rendbe jöhet, ha nem, akkor a partie számunkra el van vesztve. Románia ugyis már az orosz párt kezében levén, ez esetben Bulgária sem állhat ellen, és békés uton ki vagyunk dobva a Balkánfélszigetből.²⁵⁷

251 Milán király árulása. In: *Pesti Napló*, 1888. december 22. 1.

252 Kálnoky Gusztáv az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere.

253 Szógyény-Marich László külügyminisztériumi államtitkár.

254 A Monarchia közös pénzügyminisztereként ő volt Bosznia-Hercegovina kormányzója is. Ebben a minőségében befolyással bírt a balkáni ügyekbe.

255 Kállay Balkán-szakértelméről ld. Dupcsik Csaba: *A Balkán képe Magyarországon a 19–20. században*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005. 75–76.

256 Lemondás.

257 A korabeli orosz balkáni terjeszkedési politikáról és annak a pánszlávizmuson keresztüli eszméi megalapozásáról, magyarságképéről lásd: Gecse Géza: *Bizáncról Bizáncig. Az orosz birodalmi gondolat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2007. 103–179.

A külügyminiszteriumban tagadják hogy Románia már orosz kézben volna. Bíz-
nak Carp-ban,²⁵⁸ és azt hogy ő a helyzet ura. Ezt Szőgyényi is hiszi, Szerbiát illető-
leg az ő felfogása a Kálnoky optimismusa és a Kállay pessimismusa közt középúton
jár, illetőleg oscillál.²⁵⁹

Itt tehát elég nagyok a nézet ellentétek, egyben azonban egyetértőleg nyilatko-
znak, és pedig a legnagyobb határozottsággal, abban t. i. hogy a Milán királynak
elpártolása tőlünk, és átpártolása a muszkához teljesen ki van zárva.

Ő szenvedélyesen gyűlöli az orosz cárt, az orosz cár még szenvedélyesebben gyű-
löli őt mint akár Battenberg Sándort,²⁶⁰ és – a milyen indulatos ember, a ki a nyilván-
való politikai érdeket is alárendeli az efféle engesztelhetetlen gyűlöletnek, soha
Milánnal szóba sem állana.

A mitől Bécsben félnek az nem Milán király elpártolása, hanem az ő lemondása.²⁶¹
Ő lejátszotta azon ügyességének egész scaláját, melyekkel eddig magát fentartotta,
most már csak erély és határozottság segíthet. Lesz-e hozzá kitartása: ez a kérdés. De
a mi érdekünk az hogy őt bátorítsuk, helyzetét könnyítsük. Azért mind a három előbb
nevezett államférfiu sajnálta a „P[esti]. Napló” támadását Milán ellen (mely az ugys
ideges és érzékeny királyt vérig sértette) és komolyan kért, hassak oda hogy az ellen-
zéki sajtó – bármit írjon külpolitikánkról – Milán király ellen támadólag ne lépjen
föl, és ne fesse a helyzetet olyan desperatusnak²⁶², hogy ez a királyra (a ki magának
mindent referáltat) lehangolólag hasson.²⁶³

A „P. N.” híreinek forrását is találgatták. Szőgyényi azt állítja hogy tudja, és csak
añyit mondott hogy a szerb haladó pártban keresendő. Ez a párt pedig, igaz hogy
előbb leginkább volt megbarátkozva az osztrák-magyar szövetséggel, de a mióta az
elválasztási kérdésben a királylyal összeveszett, ennek halálos ellenségévé vált, és min-
den eszközre kész, hogy bosszuját rajta kitölthesse. Ez tehát most gyanus és tisztát-
lan forrás. Kállay mást találhat, nem tudom mit, talán csak a semmit rejtegeti szokott
nagyképűsége alatt, de ő is azt mondja, hogy azok a cikkek melyek Milán király ellen

258 Carp, Petrarche román miniszterelnök.

259 Ingadozik.

260 Bulgária német származású fejedelme.

261 A levél megírása után alig három hónappal, 1889. március 6-án Milán le is mondott trónjáról.

262 Reménytelennek.

263 A Pesti Napló számos cikke foglalkozott Szerbiával 1888 őszén-telén, tekintettel a szerb belpoli-
tikai helyzetre. Először a december 20-i számban fogalmazták meg a lap írói, hogy Milán a trón
megőrzése érdekében a Monarchia szövetségétől elfordulva az oroszokkal titkos véd- és dacsöz-
vetséget fog kötni és a szerb pártok és közvélemény leszerelésére megpróbálja megszerezni
Boszniaét. A Pesti Napló közölte azt a névtelen rövid levelet is, melyet a szerkesztőségbe eljuttat-
tak. Ebben a szövetségváltáson és a szerb pártok koalíciós tervein túl az is meg volt említve, hogy
mindezek beteljesülése után a bécsi és budapesti lapok ösztöztet zúdítanak Milán királyra.

vannak irányozva, lehet hogy közvetlen forrásuk jóhiszemű, de utolsó inspirációjuk csak a muszka intriga lehet.

Ezeket szükségesnek láttam némi terjedelmességgel megírni, hogy ismerjétek a legcompetensebb tényezők felfogását, mely reám – arra vonatkozólag a miben meg-egyeztek – teljesen meggyőzőleg hatott. Én még azt teszem hozzá, hogy a nagy politikai érdeken kívül melyet az előbbieken kifejtettem, a lap reputációja is követeli a nagyobb ovatosságot az ilyen sensationalis leleplezések kezelésében. Nem is hallgathatom el, hogy ebből a szempontból annak a bizonyos belgrádi táviratnak készpénzül vétele, és az arra alapított „Milán király árulása” című cikk, erős baklövés volt.

Különben ezt az egész levelet a szó szoros értelmében bizalmasnak kérem tekinteni: csak Kornállal közöld. A dolog érdemére nézve Kállay felfogását tartom helyesnek.

Még azt is megemlítem, hogy senki sem tagadja annak lehetőségét hogy Milán király valamely oroszbarát politikussal olyan értelemben beszélgethetett, mintha fordulatra készülné, de akkor ezt akarta rászedni, nem minket. De visu²⁶⁴ nehéz eligazodni ott, a hol a principale instrumentum regni²⁶⁵ a hazudós.

Neked és családnak, a „P. Napló” összes munkatársainak igen boldog újévet kíván, és őszinte ragaszkodással üdvözlőtisztelő híved

Apponyi Albert

MNL OL, Kaas Ivor (P 336), 3. d. 9. Apponyi Albert 1879–1896 + é. n. 14–17.

264 A tapasztaltak alapján.

265 A királyi rezsim feje.

98. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI MIHÁLY GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1910. OKTÓBER 9.

Kedves Mihály!

Vettem a f[olyó]. hó 12^{én} tartandó értekezletre szóló meghívást, de e meghívó olyan irányt jelez a melyet én végzetes tévedésnek tartok. Én a magam részéről pártolom a pénzügyminiszter javaslataiban kifejezésre jutott eszmét – sőt tovább megyek: szerintem az összes – birtokba még nem vett földalatti kincseket állami tulajdonná akar-nám nyilvánítani. Nincs a véletlen, ezen kedvezményeihez joga a földbirtokosnak, mert azokat sem fizette meg a föld árában, nem termékenyítette munkájával. Ezek tisztán a természet előre nem látott ajándékai, melyeket a közjó számára minden jog-sérelem nélkül lehet lefoglalni. Az államnak pedig szüksége van tetemes új jövedel-mekre hogy kulturális és socialis feladatainak megfelelhessen. Én már a koalíciós kormány idejében folyton abban az irányban dolgoztam hogy bányatörvényünket – a már megszerzett jogoknak tiszteletben tartásával – ilyen radicalis irányban ala-kítsuk át. Az idők fejlődése ezt követeli, a ki annak ellentáll hogy az állam egy nagy keretű socialpolitika eszközét megteremthesse, hogy a szeszből – tehát a tömegek megmérgezéséből – nyert jövedelmet leszállíthassa és mással pótolhassa, az kihívja maga ellen a fejlődés megmásíthatatlan törvényeinek erejét és elsodortatik.

Nem szeretném hogy Magyarország földbirtokosai ilyen helyzetbe jussanak és reászolgáljanak a merev osztály-egoizmus vádjára.

Ha a 12^{én} tartandó értekezletre eljövök, úgy ezeket a gondolatokat fogom ott han-goztatni. Részletes információt Kossuth Ferencznél nyerhetsz. Keresd őt föl mielőtt tovább még egy – szerintem igen veszedelmes uton. Én holnap visszautazom Eber-hardra.

Igaz barátod

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levele Károlyi Mihályhoz. Ms. 4744/93. l. n.

99. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI MIHÁLY GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1918. DECEMBER 29.²⁶⁶

A miniszterelnökség szíves volt velem bizalmasan egy aláírás nélküli jelentést közölni, mely a külügyi helyzetet adja elő. A közlést semmiféle kísérő levél nem magyarázta, de a dolog természete szerint föl kell tennem, hogy annak tényében felhívás, vagy legalább felhatalmazás foglaltatik saját nézeteim előadására. Ennek kívánok megfelelni a következő sorokban.

A jelentés azzal jellemzi a külügyi helyzetet hogy az entente-hatalmaknál a katonai parancsnokok és a háborus kormányoknak felfogása dominál ez idő szerint, mely, a fegyverszünet tényének ignorálásával, a háborus állapot fennállását akarja szuggérálni országainak, és eszerint cselekszik. Ezen mindaddig nem lehetne segíteni, míg valami forradalom az entente-hatalmaknál, illetve azok seregeinél fel nem forgatja a mai állapotokat. Ez magyarázná – így lehet a jelentés sorai közt olvasni – a magyar kormány külügyi működésének eddigi sikertelenségét, és ebből folyólag, a jelentés szerint, hasztalan, sőt káros minden akció, amelyet egyes tényezők (p. o. egyetemek) Magyarország igazának érdekében kifejtének.²⁶⁷ A jelentés szerint az ilyenek csak bosszantanak, de meghallgatásra nem találhatnak.

Nem tudom, hogy ki a jelentés szerzője, és hogy minő adatok alapján jut ilyen fatalisztikus vég-következtetéshez. Magam nem rendelkezem a közvetlen megfigyelésnek adataival. De a szóban forgó nemzetek lélektanának és politikai irányzatainak általános ismerete alapján merem állítani, hogy a kép, amelyet a jelentés nyújt, nagyjából megfelelhet a franciaországi helyzetnek, de nem talál sem Angliára, sem Amerikára, sőt Olaszországra sem.

A négyet élesen meg kell egymástól különböztetni, háborus mentalitásuk éppugy, mint nemzeti jellemük, nagyon különböző.

Franciaország nemzeti indulatból viselt háborút, bosszút és gyűlöletet lihegve ment belé, és diadalmámoreában is ezek az érzelmek uralkodnak. Franciaországot ma egy részeg emberhez hasonlítanám, a kivel nagyon nehéz egy okos szót szólni.

266 A történettudomány képviselői Apponyi levelét utólag „karácsonyi levélnek” nevezték el, bár a dátumozásából ez nem feltétlenül tűnik indokoltnak.

267 A Magyar Népköztársaságnak nem volt lehetősége arra, hogy a világháborút lezáró békekötés előtt követségeket hozzon létre külföldön. Ezért a Károlyi-kormánynak a kapcsolatfelvétel és érdekérvényesítés érdekében más eszközökhöz kellett nyúlni. A miniszterelnök személyes megbízottakat küldött az európai kormányokhoz ld. Pritz Pál: *Magyar diplomácia a két háború között*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995. 19–22., 37–39.

Anglia hideg számítással, Németország hatalmának megtörése céljából viselt háborút, érdek-politikából. Vele, érdekei szempontjából lehet beszélni.

Olaszország is egész világosan körülhatárolt célokért harcolt, mihelyt azokat elérte, minden indulata lehűlt: ma talán több érintkezési pontot találhat az ő politikája velünk, mint szövetségesei egy részével, p. o. a délszlávokkal.

Amerika ideális célok köpenyege alatt avatkozott a háboruba, reális céljait elérte, Európa összes országainak meggyengülése, gazdasági szupremációjának megállapítása által. Most már csak az entente-hatalmaknak nyújtott kölcsönök biztosítása érdekli őt reálpolitikai szempontból, egyébként kénytelen a hangoztatott ideális célok érvényesítésére iparkodni, már korteskedési szempontból is, mert az amerikai közvélemény egy része azokat kétségtelenül komolyan vette és az elnök-választási kampánynál azokat számon fogja kérni.

A helyzet tehát bármily nehéz de nem reménytelen, nem passzivitást kíván a mi részünkről, legkevesbé a forradalom bevárását, amely ha ott kitör minket is elpusztít tehát olyan reményhorgony, amely *explodál*²⁶⁸ – hanem erélyes, céltudatos, kellő alapokra fektetett, a kellő egyének által vezetett akciót.

Az entente mindegyik nemzetét külön kell kezelni. Franciaországgal is keresni kell az érintkezést, de – *pro foro interno*²⁶⁹ – tudnunk kell, hogy ott sokra nem megyünk. A súlypontot a másik háromra kell fektetnünk.

Olaszországgal szemben magyar érdekellentét már nincs, sőt a jövőben érdektálcokozások mutatkoznak melyeknek ügyes átvrtetésével ott kedvező hangulatot teremthetünk magunknak.

Angliával szemben semmi sentimentalis érv nem használ. Az angolok előtt ki kell mutatnunk, hogy az ő szívük szerint Európa érdeke nemcsak nem kívánja Magyarország feldarabolását, hanem ellenkezőleg fenntartását, hogy a kétségbeesésbe kergetett magyarság, ha most igazságtalan békét csinálnak, ismét összekovácsolódik a kétségbeesésbe kergetett németiséggel, ennek a most alkotandó állapotnak első alkalommal való felborítására hogy tehát először Németország így ismét erőgyarapodást nyer, és azután az entente-ra tehát Angliára is állandóan reá fog nehezedni 90 millió kétségbeesett ember fékentartásának feladata, tehát militarizmus és békétlenség permanentiában, holott a méltányos elbánásban részesülő Magyarország Európa keletén egyetlen megbízható támpontjává válhatna az angol világpolitikának, lévén nyugati szellemtől áthatott nemzet, ellentétben a mindenkor megbízhatatlan balkán népekkel, a kik közt alig lesz tartós békesség. Meg kell itt különösen értetni, hogy közgazdasági szempontból Magyarország összes népeinek érdeke az együtt-

268 Robban.

269 Belső használatra, átvitt értelemben: maradjon köztünk.

maradás, a tótságnak p. o. életérdeke az industrializálás melyet a gazdaságilag független Magyarország keretében biztosan, Csehországgal soha el nem fog érni.

Ugyanezek az érvek, a praktikus szempontok mellett ideális oldalról is megvilágítva hozandók fel Amerikával szemben is. Ott a nemzetiségi statisztika – a nemzetiségi területek kihasításának lehetetlensége a tótok nagy részének a cseh uralomtól való idegenkedése – hozandó föl, és végül a nagy Wilson-féle programok a népek szövetségének, az állandó békének, a lefegyverzésnek biztos meggyűlölése ha Magyarországot és Németországot végkép elkeserítik. Háttérül itt hatásosan érvényesülhet etikai igazunk kimutatása.

Az európai entente-hatalmak mindegyikére egyaránt hat annak kimutatása, hogy a végső elkeserítés itt okvetlen a bolsevikizmus győzelméhez vezet. Erre az egy pontra reagálnak a francziák is – föltéve, hogy egyébként a kormányban garanciát látnak ennek a ragályos betegségnek kitorése ellen. Ha azt látják hogy így is úgy is bekövetkezik, akkor persze ebből nem lehet javunkra tőkét kovácsolni.

Itt kapcsolódik be a belpolitika a külpolitikába. Nem akarnék félreértetni: reakcióról, a régi rendszerhez való visszafordulásról szó sem lehet. Benne vagyunk a nagy szociális világforradalomban, a mi nálunk történik csak ennek a világprocessusnak egy helyi részlete. Azt is tudom hogy e forradalom iránytűje a collectivismus felé mutat. De a socialismus nagy tudományos tekintélyei egybehangzólag hosszú fejlődési időt tűznek ki e végpont eléréséig, melynek stádiumait megállapítja a tömegeknek – nem egyeseknek hanem a tömegeknek – az az életérdeke, hogy a termelés folytonossága, sőt fokozása meg ne zavartassék, és megállapítja minden egyes nép fejlettségi foka. E mellett, ép azért mert világmozgalomról van szó, nem lehetnek a tempó-ban tulságosan nagy eltérések, legkevésbé gondolható az hogy a kevésbé érett a kevésbé elkészült gyorsabban haladjon az érettnél. A ki nagyon előretör épp úgy bizalmatlanságot ébreszt maga iránt, mint a ki nagyon elmarad. A kérdés ezen internacionalis oldalát nem lehet figyelmen kívül hagynunk. Lehetetlen hogy a socialisták – a kiknek a kormányzatban való részvételét szükségesnek tartom – ezt be ne lássák, lehetetlen hogy ne érezzék egy külső erőktől támogatott reakció veszélyét, mely beáll ha nem sikerül hazánkban az ő céljaik felé haladás tempóját, egyfelől az evolúció természetszerű gazdasági föltételei, másfelől a művelt világ mentalitása szerint megállapítani.

Meg kell tehát teremteni a megnyugvásnak azt az atmoszféráját, mely lehetővé teszi a külpolitikai actiót és azután az előbb jelzett irányokba kell azt folytatni azokkal az eszközökkel a melyekkel lehet. Nem tagadhatom hogy sem a magyar külügyminisztériumnak szervezését [nem] találom szerencsésnek, sem a kormány külföldi ágenseinek megválasztását. Oda, mindhiába olyan emberek kellenek, kik a nemzetközi ügyeknek bizonyos ismeretével és a külföld előtt tekintéllyel

bírnak.²⁷⁰ Az a nagyon plauzibilisnek látszó gondolat hogy az entente szívesebben áll szóba azokkal a kik a német ellenes politikát képviselték és velük szemben előzékenyebb lesz, merő tévedésnek bizonyult. A tévedés alapja az a föltevés volt, pacifistákkal állunk szemben, holott az a mit az entente-nál magunk előtt látunk (legalább Franciaországban) a legridegebb imperializmus, mely csöppet sem törődik az ellenséges államokat képviselő férfiak ante-actáival.²⁷¹ Addig pedig nem várhatunk míg ez az irány ott megbukik valószínű hogy a győzelem mámora még sokáig a felszínen tartja. A mi pedig utána következik az teljesen kiszámíthatatlan. A külügyi teendőkre nézve tehát az azokra alkalmas férfiakat kell alkalmazni, tekintet nélkül korábbi elhelyezkedésükre, garantiát csak arra nézve keresve, hogy a belpolitikai evolúció ezzel ne érintessék.²⁷² De épp erre a belpolitikai evolúcióra nézve (a kormány szempontjából beszélve) semmi sem lehet veszélyesebb mint az ha az ország jelenlegi kormányát és a jelenlegi rendszert tehetetlennek találja Magyarország érdekeinek a békekötésnél való képviselőit. A reakciós törekvések ha ilyenek vannak, ennek a hitnek meggyökeresedésében találnák legnagyobb erejüket.

Apponyi Albert

Bécsi Magyar Újság, 1921. május 27. 1.²⁷³

- 270 A Népköztársaság külügyi szervezetét az 1918. december 13-án elfogadott V. néptörvény alapozta meg, amely alapján a Károlyi-kormány (amelyben Károlyi miniszterelnök volt egyben a külügyminiszter is) megkezdte az önálló magyar diplomáciai testület felállítását.
- 271 A kifejezés ebben a kontextusban a politikusok korábbi magatartására, nézeteikre utal.
- 272 Apponyi kritikája nem állja meg a tények ismeretében. A Károlyi-kormány külügyminisztériuma jelentős számban vette át a Monarchia közös külügyminisztériumának magyar munkatársait, ha azok esküt tettek a Népköztársaságra, de azok közül nagykövet és követségi tanácsos egy sem lépett át, a követi besorolásúak, követségi titkárok első kategóriájából és a követségi attasék közül pedig csak egy fő, a főkonzulok és konzulok közül szintén csak töredék. De így is a Monarchia külügyi szolgálatában szocializálódott tisztviselők uralták az új külügyi apparátust.
- 273 A *Bécsi Magyar Újság*ot az októbrista emigráció adta ki és a benne megjelentetett Apponyi-levéllal nem az éppen akkor kibontakozó Apponyi-kultuszt kívánták erősíteni, hanem éppen ellentétes szándék vezérelte a szerkesztőket. A levelet Apponyi lejárataának szándékával hozták nyilvánosságra 75. születésnapja alkalmából, amikor az egész ország az idős embert ünnepelte. Köpönyegforgatónak állították be, aki miután tanácsokat adott Károlynak, elfogadta attól a jobboldali rezsimtől az ünnepeket, amelyik éppen a Károlyi-féle Népköztársaság és a Tanácsköztársaság vezetőire háritotta a felelősséget a trianoni békéért. A következő véleményt alkották Apponyiról a levelet kísérő cikkben: „aki minden bűnös és szerencsétlen politikai cselekvéseit és mulasztásait azzal indokolja, hogy amit tesz és amit nem tesz, a nemzet érdekében, tiszta és önzetlen hazafiságból cselekszi. Ezzel az érzéssel tapsolt a hadüzenetnek, ezzel az érzéssel lett Horthynak és Héjjasnak tüdője és támogatója és ugyan- ezzel az érzéssel írta az alábbi levelet Károlyi Mihályhoz. (...) Ahogy Apponyi a forradalom teljes megértését és a bolsevizmus recipjét a régi Magyarország szolgabírói gondolatvilágával és kifejezé- seivel (»megbízhatatlan balkán-népek«, »tótság«, »cseh uralom« stb.) és a belpolitikai forradalmi evolúció biztosításának helyesléssel összegegyezteteti, azt a dialektikát és erkölcstelenséget nemcsak

100. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

ÉBERHARD, 1885. JÚNIUS 13.

Kedves Sándor!

A velem közölt tárgysorozatra nézve véleményem ez: hozzátenni semmit, inkább elvenni. Mert ha igazi hatást akarunk elérni, némely kevés számú tárgyra kell centralni a figyelmet, és ezekből 3-4 előadást tartatni, így állandóan foglalkozik velük a közvélemény és az emberek gondolkozásra ösztönöztetnek, holott ha sokféléről egy-egy előadást tartatunk, az egyik benyomás elmosza a másikat, és egy sem vésődik mélyebben a lelkekben. A jövő sessio²⁷⁴ alatt szerintem állandóan napirenden kellene tartani a hitelkérdést, és több felolvasást szentelni – az értekezések focusává tenni – mind azt a mi a vámkérdéssel összefügg: tehát a te 5 és 6 pontodat (gyári ipar elősegítése a közös vámterület mellett, fogyasztási adók és tariffa kérdése), és talán magát a vámterület kérdését egész complexusában. Erre azután egy igen érdekes és illetékes referenst tudnék, Szmrecsányi Arisztid Lipót megyei bírókos személyében, a ki falusi magányában beható tanulmányt²⁷⁵ szentelt ennek a kérdésnek, és originalis felfogásai által nekem feltűnt. Én e hó 24-éig itt vagyok, azután 8 napra Békés megyébe megyek atyámmal. Julius elején megint itt [leszek], ha azt a tervet hogy utazásaid közben Eberhardra kitérsz megvalósítod, nem csak nekem, de édes atyámnak is ünnepnapot csinálsz.

A viszontlátás reményében

híved

Albert

Levél és sürgöny cím: Pozsony, Lőrinc utca 3 (Eberhard említése nélkül).

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2 Apponyi Albert 1885–1905. 1–2.

Bangha páter, de Héjjas Iván is megirigyelhetné. Ezért ünneplik ma Apponyit odahaza. Azokat, akik pontosan megjárták az utat, amelyet ő, levelében előírt, két esztendeje üldözik, gyalázzák, börtönben tartják, felkötik, Dunába fojtják. És Apponyi, aki azt írta Károlynak, hogy »benne vagyunk a nagy szociális világforradalomban, ami nálunk történik, ennek a világprocessusnak csak egy részlete«, – ez az Apponyi – Prónayval és Héjjassal – ma ott áll Horthy oldalán.” Apponyi levele Károlyi Mihályhoz. In: *Bécsi Magyar Újság*, 1920. május 27. 1. A levél a későbbiek folyamán forrásgyűjteményekben is megjelent. Ld. Litván György (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése. I. köt. 1905–1920*. Akadémiai, Budapest, 1978. 355–358., Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris, Budapest, 2003. 43–45.

274 Ülés, ülőszék.

275 Szmrecsányi Arisztid: *Önálló vámterület és védvám. Nemzetgazdasági tanulmány*. Budapest, 1875.

101. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1885. AUGUSZTUS 6.

Kedves Sándor!

Mult hó 29-én vett táviratod folytán újból bámultam tevékenységedet, és örültem azon sikernek melyet Schäffle²⁷⁶ és Brentano²⁷⁷ jövetele képvisel. Most csak Pouquer-Quartier-t kell minden áron idehozni, hogy a francia libre échange²⁷⁸ szószátyároknek szájára üssön. Nem hiszem hogy szükséges – vagy csak hasznos is lenne Schäffle-nak még írnom, a ki ugyis idejön, és a kit nem ismerek, de Miaskovski-t²⁷⁹ szorítani fogom, mert benne egy igen jó elmét nyerünk.

Képzeld csak hogy mióta itt voltál folyton gyengélkedem, egy konok gyomorhurut bánt, és bár javulni kezd, minden tervemről lemondani kényszerített. Még néhány napig itt maradok, azután talán Tátrafüredre megyek kicsit szórakozni, et puis on verra.²⁸⁰ De Breslau Tátrafüreddel igen jól kombinálható.

Isten veled édes Sándor,
a legjobb sikert kívánja
őszintén tisztelő barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2 Apponyi Albert 1885–1905. 3.

276 Albert Schäffle (1831–1903) közgazdász, az osztrák Hohenwart-kormány kereskedelmi minisztere 1871-ben.

277 Lujo Brentano (1844–?) német közgazdász, egyetemi tanár.

278 Szabad kereskedelem.

279 Helyesen: Miaskowski.

280 És azután meglátjuk.

102. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

ÉBERHARD, 1886. JÚLIUS 24.

Kedves Sándor!

F[olyó]. h[ó]. 19-én kelt igen érdekes levelednek minden részét oly érett meggondolás tárgyává tettem és teszem, minőt az a nagy súly kíván melyet nézeteidnek tulajdonítok, és az a lelkesedésig menő barátság sugall melyet irántad érzek.

Mindenekelőtt a kisebb dolgokat Schorlemer-Alst vagy más német annexiók útján, azt ma még nem mondhatom. Itt van Windthorst, kivel már megismerkedtem, és ki-vel ezt a kérdést is megbeszélni fogom. Sok időt – több mint 2-3 napot igénybe vevő kerülő utazást azonban az ügynek nem szentelhetek, mert még legalább 14 napig itt kell maradnom, azután vagy 3 hétre tengeri fürdőre mennem, és September elején okvetlen otthon kell lennem. Erről később még egyszer írok.

Az általam írandó cikkhez még hozzá nem fogtam, de előtanulmányokat folyton teszek, és a dolgot ruminálom²⁸¹ fejemben. Különben a miket e tekintetben a hazai viszonyokról írsz, lényegében osztom, és feltétlenül iránymutatásul elfogadom. Szándékom egész általánosságban ismertetni az uralkodó közgazdasági áramlatokat, a manchesteri theoria²⁸² elleni viszhatás lényegét és okait, la parl de vérité que chacune de ces théories contient²⁸³, és a keresztény elvek mellőzhetlen következményeit a közgazdasági és socialis téren, magyar viszonyokról nem akarok szólni: az elvek terén maradok, és megjegyzem hogy azok alkalmazása időről időre, országról országra változik. Ha aztán valaki azt találja mondani: „les principes c'est très beau, mais cela ne veut rien dire”²⁸⁴ – akkor én ezen a jó emberen nem tudok segíteni.

A hitelszervezet ügyének állása Békésmegyében élő szóval leendő megbeszélést kíván. September vége előtt ott ugy sem történik semmi.

És már most áttérnék azokra, a miket az általános politikai helyzetről - és különösen a hadsereg ügyéről mondasz.

281 Forgatom.

282 A liberális szabadpiaci eszméket nevezték így, melyek értelmé szerint az állam tartózkodott a gazdasági folyamatokba való beavatkozástól, engedve, hogy a gazdasági mechanizmusok, automatizmusok oldják fel a konfliktusokat, válságokat.

283 Az igaz szó az, amely minden teóriát terjeszt.

284 Ez mind nagyon szép, de nekünk nem kell.

Az egri érsek²⁸⁵ nézetéről már Budapesten hallottam beszélni, ez elszomorít, de nem capacitál, sem meg nem lep.

Magunk közt legyen mondvá, a jelen országgyűlés kezdete óta véleményem ezen főpapról folytonos csökkenés lejtőjén csúszik lefelé. Végre is őt – mint másokat első sorban az egyéni ambitio és hatalomvágy vezeti, és mert látta hogy ebben a tekintetben hamis számítást tett midőn az oppositíóhoz csatlakozott el van keseredve, és ez az elkeseredés fokozatosan mindinkább ellenünk fordul, és specialiter ellenem, mert a mi – és az én állítólagos hibáimnak tulajdonítja azt a mi a helyzetben találja okát, t. i. lassú boldogulásunkat.

És itt van az ő felfogásának - részben a tiednek is – alaphibája, még pedig igen veszedelmes hiba, mert ha annak nyomán indulunk, könnyen elveszthetjük azt a mi erkölcsi tekintélyünket – minden sikertelenség dacára is oly magasan tartja, és leendő győzelmünknek egyedül biztos alapját képezi, ha kitartani és várni tudunk, - t. i. politikai jellemünk dignitását²⁸⁶, és azt a bizalmat melylyel ennek folytán az ország jobb elemei, még azok is kik külsőleg az ellenpárton vannak, szívük mélyén irántunk éreznek, és pedig napról napra nagyobb mértékben.

Ha mi azt hisszük hogy magunknak a sikert bármi mesterséges uton kiravaszkodhatjuk, tévedünk, és ha ebben a tévhitben minden nap valami új taktikát kifundálni iparkodunk, hol ennek hol annak courizálunk²⁸⁷, önző osztályérdekeket legyezgetünk – a servilismusnak²⁸⁸ concessiókat²⁸⁹ teszünk, a mely téren Tiszát soha meg nem közelíthetjük, egész eljárásunk a legszánalmasabb kapkodásnak tarka képét fogja nyújtani, mely a siker lehetőségét mindenkorra kizárja, és pedig méltán, mert ha mi az ország bármely tényleges érdekét személyes ambitióink vagy hatalmi vágyunknak feláldozni készek vagyunk, akkor semmivel sem érünk többet mint Tisza.

Nálad, a mint az másképp nem is lehet, a tévedésnek (bocsáss meg e szóért, de legmélyebb meggyőződéseim szerint az) forrása önzetlen és nemes. Te közgazdasági és socialpolitikai actiót akarsz, főleg azért léptél oppositíóba²⁹⁰ mert erre Tiszánál érzéket nem találsz, nálam pedig igen, és ohajtánál már végre valahára a hatalom eszközeivel rendelkezni hogy azokat a célokat, melyeket én a Tieddel egészen egyenlő rajongással szeretek, megvalósíthassad. Ha valaki magát bizonyos ilyen fajta közcélokba teljesen beleélte, egész erélyét, lelkesedését, idejét annak szánja, igen közel áll

285 Samassa József.

286 Méltóság

287 Udvarolunk.

288 Szolgaság.

289 Engedmény.

290 Ellenzék.

hozzája az a *sensatio*²⁹¹ hogy minden egyebet könnyű szerrel feláldozzon, csak hogy ezeket keresztülvihesse.

De ez *sensatio*, az egyetlen mely hozzád férhet, - hanem mégis csak *sensatio* és ferde irányzat, és nagyon kérlek, édes Sándor, ne engedd magadat át az ilyen egyoldalúság uralmának.

A politikai működés célja némelyeknél a személyes érdek – legyen az vagyoni előny vagy *ambitio*, másoknál az ország fennállásának biztosítása és felvirágoztatása. Mi az utóbbi fajta politikusokhoz tartozunk, és én megvetném magamat ha ezt nem mondhatnám magamról. A mi személyünk politikai tevékenységünkben semmi, az ország nekünk minden.

De ha ez így van, nem áldozhatunk föl semmit abból a mi ország jövőjének biztosításához föltétlenül tartozik. Jól tudom hogy pozitív irányban, midőn reformok keresztülviteléről, vívmányok kieszközléséről van szó, bizonyos egymásutánt kell tartani, sokat – a mi kíváncsok ugyan de nem közvetlenül szükséges ideiglenesen le kell venni a napirendről, hogy egyéb dolgok, a mik szükségesebbek és sürgősebbek elérhetők legyenek. De a föltétlenül szükséges dolgok közül, épen azért mert föltétlenül szükségesek, nem lehet az egyiket a másiknak feláldozni, és negatív irányban, ha az országnak ily föltétlen érdeke megtámadtatik, nem lehet tőle akármely más érdek kedvéért a védelmet megtagadni. Mert ha ezt tesszük, mit használ kedvenc eszménk keresztülvitele, ha az ország más téren mégis pusztul? Ez olyan eljárás volna mint azé az orvosé, a ki p. o. a főfájást gyógyítja, de olyan orvossággal mely gyomorrákot idéz elő. A ki az ország érdekében csinál politikát, és a politikus nevére méltó akar lenni, annak nem szabad egy kedvenc eszme kizárólagos uralma alatt állani, hanem át kell ölelni mindazt a mit az ország jövőjének biztosítása föltétlenül követel. Már pedig, a financialis helyzet orvoslása, a kellő socialpolitikai *actio* mellett, az ország jövője függ alkotmányunk sérthetetlenségétől és a nemzeti önérzet megerősödésétől. Kell-e ezt bizonyítanom? Azt hiszem hogy nem.

Ebből pedig következik, hogy nekünk 1° a hol alkotmányunk integritását veszély fenyegeti sans peur et sans faiblesse²⁹² készen kell állanunk annak megvédésére, 2° hogy az uralkodó gyávasággal és aljassággal megalkudnunk nem szabad, hanem ellene küzdenünk kell – Sisiphusi munkával is. Ha ezeket bármi tekintetből elmulasztjuk, megszegjük a haza iránti kötelességünket, hűtlenné válunk hivatásunkhoz. Ez előttem oly tiszta mint kétszer kettő négy.

Már most ott vagyok azoknál a jelenségeknél, melyek a hadsereg körében ujabban előfordultak, és azon kérdésnél azokkal szemben mi a teendőm.

291 Érzés.

292 Félelem és gyengeség nélkül.

Hogy in concreto mit fogok tenni, az az egyes esetek természetétől függ, hogy minő alakban kell, – és hogy kell-e egyáltalán az eddigiokról még nyilatkozni, azt részletesen megbeszélhetjük. De a követendő eljárás elvi alapvonalai és főbb szabályai a fentebbiekből önkényt folynak.

Bolondság volna szükség nélkül sérteni akár a koronát, akár a hadsereget, bűn volna ellene izgatni, fennállásának alapföltételeit megtámadni. A szükségessé válható actionál ezeket a tételeket is szem előtt kell tartani.

De minden oly ténnyel szemben mely alkotmányunk integritását csak távolról is veszélyeztetni, vagy az ország önérzetét megalázza, kellő alakban határozottan frontot kell csinálni. Ha nem fordul elő ily tény, tant mieux²⁹³, de ha előfordul, nem szabad szóltanul zsebre tenni. És ha ez ő felségének nem tetszik, hát igen sajnálom, de én a királynak hű alattvalója igenis vagyok, de nem szeszélyeinek szolgája. Egész férfiui önérzetem épügy mint hazafiságom felháborodik az olyan felfogás ellen, mely az országnak tartozó kötelesség teljesítését udvaronci szempontoknak alája akarja rendelni.

Hozzá teszem hogy ez a trón és a hadsereg iránt nem kevésbé kötelesség, mint az ország iránt. Bizonyos bécsi körök előtt ez az idea lebeg hogy ők a hadseregben egy isolált²⁹⁴ - minden egyéb az emberekben élő érzelmektől érintetlen szellemet akarnak fentartani. Ezt az ideát én, mint alkotmányunk állandó veszedelmét perhorrescálnám²⁹⁵, és küzdenék ellene, ha keresztülvihető volna is. De a hadsereg mai szervezete mellett merő abszurditás. Ezt képzelni lehetett 12 évi tényleges szolgálati idő, hivatásból szolgáló tisztikar mellett, és még így is, Königrätz²⁹⁶ megmutatta hogy a magyar csapatokban is érezhető volt az ország osztrák-ellenes hangulata. De most, midőn a működő sereg $\frac{3}{4}$ része rezervistákból áll, kik a hazai légkör befolyásától nincsenek semmiképp sem isolálva, midőn az egy évnnyi önkénytesekből, tehát a hazai áramlatokkal saturált²⁹⁷ intelligencia, adja háború esetén a tisztai anyag legnagyobb részét, mostan, egy ilyen hadsereget az ország érzelmeivel ellentétes szellemben tartani akarni oly óriási képtelenség, minő csak osztrák katonai czopfok agyában születhetik.

293 Annál jobb.

294 Elszigetelt.

295 Elitálném.

296 1866. július 3-án a porosz királyi hadsereg a csehországi Königrätz mellett megsemmisítette az osztrák császári haderőt. A háború a prágai békével zárult le. Ausztria ezzel a vereségével kiszorult Németországból, amely porosz érdekszférába került és arra készítette Bécsset, hogy szövetségesek hiányában a magyarokkal próbáljon kiegyezni.

297 Telített.

Béke idején ennek a fictionának látszatát meg is lehet óvni – valahogyan, de háborúban ez máshoz nem vezethet, mint egy a königgrätzinél is borzasztóbb katasztrófához. És lehet-e, szabad-e azoknak a kik a trón őszinte hívei, a monarchia fenntartását kívánják, tétlenül és némán nézni ennek az époly buta mint a (...) szellemnek újabb felülkerekedését? Midőn a hadsereg szelleme úgy nyilvánítatik, hogy egy *obscurus*²⁹⁸ tábornok²⁹⁹ 18 más tábornok mellőzésével előlép, mert a magyar közérzületet megsértette, egy kitűnő tábornagy³⁰⁰ pedig kegyvesztetté válik, mert némi rokonszenvet mutatott Magyarország iránt, akkor époly könnyelmű és bűzös játék a trón és a monarchia biztonságával, a mily vérlázító impertinentia³⁰¹ követtetik el Magyarország ellen. Én sem mint magyar ember el nem nézhetem ezt az arcul csapást, - sem mint a monarchia híve nem hallgathatok midőn őrjöngő szamarak ekkép vesztét előkészítik.

Cher ami, il n' y a rien á dine, le devoir est lá devant nous, il faut le remplir sons sans broncher.³⁰²

És visszatérve arra az igen másodrendű szempontra, hogy saját politikai sikereinket mindezek minő irányban hátráltathatják, vagy mozdíthatják elő, hát én változatlanul abban a meggyőződésben élek, hogy gyors eredményre semmiféle ravaszkodás által nem juthatunk, a lassan érő sikert pedig csak avval biztosíthatjuk, ha a nemzet jobb elemeiben, osztályra való tekintet nélkül, azt a meggyőződést mindinkább megérleljük, hogy mi vagyunk azok kik az ország minden megtámadott érdekét szélsőség és gyengeség nélkül, férfias komolysággal és bátorsággal megvédjük, kiktől a nemzet anyagi megmentése és erkölcsi integritásának biztosítása fölemelése várható.

Ha a mágnások – már azok a kik (mert nem hihetem hogy mindnyájan aňyira elfajultak legyenek) – a hadsereg omnipotentiájával³⁰³ és magyarelles irányzataival is megbarátkozni hajlandók, mert abban nem tudom miféle önző osztályérdekek és általam utált reactionárius velleitások³⁰⁴ szövetségesét látják, melyeket az ország erkölcsi integritásánál magasabbra tartanak, akkor ők elpártoltak hazájuktól, és az ilyen mágnásokkal én minden solidaritást minél eclatansabban³⁰⁵ kívánok megtagadni,

298 Kétes hírű alak.

299 Janszky tábornok.

300 Edelsheim-Gyulai báró tábornok-hadtestparancsnokot valóban nyugdíjazták, amiért elítélte Janszky cselekedetét.

301 Arcátlanság, pimaszság. Tudniillik Janszky Hentzi tábornok budavári emlékművét megkoszorúzza halálának évfordulóján. Ezt sérelmezte Apponyi. Ld. AAGB. I. köt. 459–480.

302 Kedves barátom, senki se mondhasa, hogy a kötelességünk vállalása elől megriadtunk.

303 Mindenhatóság.

304 Ideiglenes nekibuzdulás, tömegben megnyilvánuló irányzat.

305 Kétségbevonhatatlan, feltűnő.

hatalmuk nem is lesz tartós, mert ilyen aristocratiát minden életképes nemzet ki tud lökni kebeléből, ha pedig a magyar nemzet nem életképes, akkor barátom én sem kívánok élni, nem csak politikailag nem – de egyáltalán sem.

Kedves Sándor, mindezek oly elementaris dolgok, hogy nem képzelhetem, hogy ezekben egyet ne értsünk. Csak végig kell rajtuk gondolkozni – és alig lehet róluk kétféle vélemény. Ha Te sem értenél meg, akkor kétségbe kellene esnem.

Ezerszer ölel
őszintén tisztelő
rokonod és barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P389), 2. d. 2 Apponyi Albert 1885–1905. 4–11.

103. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDA, 1886. NOVEMBER 12.

Kedves Sándor!

Nagyon örülök azon híreknek melyeket működésedről és a revue³⁰⁶ számára történt tapogatózásaidról f. h. 10 kelt leveledben velem közölni szíves vagy. Az általad javasolt megrendeléseket meg fogjuk tenni. De azt hogy Hitze³⁰⁷ által a májusi törvényekről és egyáltalán a porosz egyházpolitikai kérdésekről irassunk, nem helyeselhetem. Ezek az ügyek az actualis politika körébe vágnak, melyet gondosan kerülnünk kell, és az a nagyon határozott hang a melyen a német katolikus pártnak harcedzett és harcias szellemű emberei erről a themáról írnak, a mi közönségünk felfogása képességét, és katolikus ügyekre vonatkozó nevelési stadiumát³⁰⁸ túlhaladná. Én a németek által csak közgazdasági és socialpolitikai tárgyakról iratnék, legalább egyelőre. A Hitze által megnevezettek közül Jägerről nem sokat tartok, ismerem egy könyvét: „Die Agrarfrage der Gegenwart”,³⁰⁹ és ezt meglehetősen felületes munkának tartom. De lehet hogy csalódom, mert az idézett mű csak populáris ismertetés akar lenni, tehát a szerző talán többet és jobbat is tud mondani.

Grecsák-kal legközelebb értekezem. Nekem több fiduciám³¹⁰ van ebben a tárgyban az én zsidómra, különben új mozzanat a társulat körében nincs.

Az 1500 ftot a naplopó számára köszönettel fölvettem.

A delegatio³¹¹ elég szépen indul meg, Gyula gróf³¹² sokkal jobban megy bele a tárgyba mintsem hittem, és egészen egyetértőleg járunk el. Grünwald és Beöthy³¹³ a hadügyi dolgot igen szépen viszik, az előbbeni különösen nagy impressiót³¹⁴ csinál

306 Folyóirat.

307 Franz Hitze (1851–?) német katolikus teológus, egyetemi oktató, porosz és német birodalmi parlamenti képviselő.

308 Fejlettségi szint.

309 Jäger, Eugen: *Die Agrarfrage der Gegenwart*. Puttkammer & Mühlbrecht, Berlin, 1882.

310 Bizalom.

311 Az 1867. évi XII. törvény által létrejött kiegyezés egyik intézménye, amely az Osztrák-Magyar Monarchia két államának parlamenti küldötteinek volt a fóruma, ahol a közös ügyeket (had-, kül- és pénzügyek) tárgyalták.

312 Andrassy Gyula gróf, aki külügyminiszteri állása elvesztése után a delegációk ülésein próbált befolyást gyakorolni a külpolitika irányvonalára.

313 Grünwald Béla és Beöthy Ákos a Mérsékelt Ellenzék tagjai.

314 Nyomásgyakorlás.

a kormánypárt tagjaira³¹⁵ is – meg Kállay Bénire. Hiszen minden csak valahogy menne, mióta Szilágyitól³¹⁶ szabadultunk, a mi actiónk sokkal komolyabb és következetesebb jelleget öltött, és emelkedünk a közvéleményben. De a választásokon hogyan fogunk keresztül szédelegni? Ez a nagy kérdés, mely tengernyi okosságot kíván, de ez is meg lesz.

A biztosító társaság a pestmegyei hitelszövetkezetnek³¹⁷ 100.000 ft. tőkét bocsátott rendelkezésére, 4½ % mellett.

Evvel a hírrel zárom soraimat – baráti kézsorítással maradván
igaz híved

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2 Apponyi Albert 1885–1905. 12–13.

315 A Szabadelvű Pártnak a delegációban résztvevő tagjaira utal. A korabeli ellenzék úgy tartotta, a kormánypárti képviselők mind elvtelen kiszolgálói Tisza Kálmán miniszterelnök udvarpárti politikájának. Őket nevezte ironikusan az újságíró Mikszáth Kálmán – aki maga is tagja volt az 1880–90-es években a kormánypártnak és rendíthetetlen híve Tisza Kálmánnak és Tisza Istvánnak – mamelukoknak.

316 1886. március 12-én Szilágyi Dezső kilépett Apponyi pártjából, a Mérsékelt Ellenzékéből.

317 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Hitelszövetkezet, amelyet Károlyi Sándor gróf alapított 1886-ban és a további szövetkezetalapításhoz mintának tekintették.

104. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1890. MÁRCIUS 3.

Kedves Sándor!

Nagyon bánt a lelkiismeret Veled szemben, mert már régi keletű szíves soraidra még nem válaszoltam, és megbízásaid közül csak egyet teljesítettem t. i. Ugron Gáborral³¹⁸ beszéltem, a ki – reménylem meg is küldte az erdélyi kath. autonómiára vonatkozó irományokat. Az alapokra vonatkozó jogi véleményeket még nem tudtam össze-szedni, mert szeretném az összes anteactákal neked megküldeni. Azonban „le mieux et l’ennemi du bien”³¹⁹ – a régiebb dolgok hiányában megküldetem a Sz[ent]. István Társulat által Apáthy-féle véleményt a tanulmányi alapról³²⁰ és az enyémet a vallás-alapról.³²¹ Ugyis ez a két dolgozat a leglényegesebb.³²²

Időközben a primással³²³ beszéltem az autonómiáról. Ő most határozottan akarja, a létesítés módjára nézve kiindulási pontul az 1872-iki congressus munkálatát veszi, és követeli hogy a király – rectius³²⁴ a kormány – arra tegye meg észrevételeit.

A 72-iki operatumnak a hatáskörre vonatkozó javaslatait helyesli, de a szervezetet complicálnak tartja, tulajdonkép csak egy központi bizottságot v. nem bánom nagy-gyűlést akar, és – a hol az lehet – községi szervezetet. De ez utóbbi csak városokban lesz szervezhető. A Csáky féle javaslatot „hogy a községi autonómiával kezdjük” – épen azért képtelenségnek, és a nem-akarási ügyének tartja. Kívánja hogy a dolgot mozgassuk. Szóval: egészen (...) egri érsek, a kivel nem beszélhettem mert beteg Egerben. Schlauch³²⁵ pedig ugy látszik kerülget.

318 Ugron Gábor (1847–1911) Erdélyből származó függetlenségi párti képviselő.

319 Ami a legfőbb ellenséged.

320 A tanulmányi alap a katolikus felekezeti javak részét képezte, amelyeket az állam kezelt és csak katolikus felekezeti oktatásra lehetett fordítani.

321 A vallásalap rendeltetése a katolikus vallás minden irányú terjesztése. Püspökségek, káptalanok, lelkészségek, templomok, papneveldek, paplakok felállítása, fenntartása, szerzetesek és öreg papok ellátása volt a feladata. A vallásalap katolikus felekezeti vagyonnak számított.

322 Az említett két dolgozat valójában négy dolgozat, amelyek egy kötetben jelentek meg: *A magyarországi katolikus vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására a Képviselőház 1880. szeptember 30-iki üléséről kirendelt bizottság előadójának gróf Apponyi Albert és Apáthy István országos képviselőknek jelentései*. Szent-István-Társulat. Budapest, 1883.

323 Simor János volt ekkor Magyarország primása.

324 Helyesebben.

325 Schlauch Lőrinc bíboros, nagyvárad püspök 1873 és 1902 között.

Az appropriatio³²⁶ fölötti vita szép volt, és Tiszát nagyon megörölte. Kabinetje öt cserben hagyta, és pártja köréből csak a (...) emberek szólaltak föl mellette, ő maga nem mer a viharral szembe szállni. Azt hiszem érik odafenn is az a hit, hogy vagy Tiszát kell elejteni, vagy az országgyűlést feloszlatni.³²⁷ Ez utóbbira nem hiszem hogy magukat rászánják, mert a szélsőbal erő-növekedéstől félnek. Én azonban ezzel az eshetőséggel is számolok, és sikerült a Szélsőbalnál ellenünk áskálódó intrigának nyakára hágni, úgy hogy – dacára a Kossuth-kérdésben általunk már tudott eltérő álláspontnak – új választások esetén támogatásukra számíthatok. E mellett a legjobb viszony van [Szilágyi] Dezsővel, Wekerle-vel, sőt Szapáryval is, a ki szokott módon jó rugást adott Tiszának felszólalásával.

„Iss ja so viel besser.”³²⁸

Kívánom a legsikeresebb, legkellemesebb üdülést mindnyájatoknak, különösen Clarisse-nak, abban a földi paradicsomban, melyben elég szerencsések vagytok üdülni,³²⁹ és maradok mindenkor
hű barátod

Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 20–21.

326 Felhatalmazási törvény. A parlament a költségvetés elfogadása után felhatalmazza a kormányt a végrehajtásra.

327 Tisza Kálmán 12 nappal Apponyi levelének kelte után lemondott miniszterelnöki tisztségéről. Miniszterei valóban kihátráltak Tisza mögül, amint Apponyi írta.

328 Átvitt értelemben: egye meg, amit főzött.

329 Károlyi Sándor tüdőbetegsége miatt az 1890-es évektől az év nagy részét (ősztől tavaszig) hegyvidéki levegőn, vagy az itáliai tengerparton töltötte. Halála is Olaszországban következett be. Ilyenkor, mint a levelekből is kiderül, Apponyi, később unokaöccse Károlyi Mihály intézte Károlyi Sándor magyarországi ügyeit.

105. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

MONT DORE,³³⁰ 1891. AUGUSZTUS 23.

Kedves Sándor!

Nagy örömmel vettem hosszú és érdekes leveledet, ámbár még jobban szerettem volna közelebb lépéseidet hallani. Hiszem és reményelem hogy a svájci levegő-kúra is megteszi a magáét, de Mont-Dore-val nem versenyezhet semmi. Én most 11 hónapi, páratlanul nehéz és fárasztó országgyűlés után, a párizsi és az itteni orvos constataciója szerint jobban vagyok gégémmel mint 3 év előtt voltam, már alig van a régi bajnak némi nyoma. Ez két évi Mont-Dore-nak utóhatása. A levegő itt (3000 láb magasságban) szintén olyan jó mint bárhol az Alpésekben.

Levelednek politikai része, az abban nyilvánuló felfogás a helyzetről, a jövő feladatairól, nagyon kielégített és körülbelül mindenben egyetértetek Veled. Az általam contemplált³³¹ kétféle eljárás közt azonban csak a jövő országgyűlésen fog lehetni a választást megejteni, és magunkat elhatározni. Ma nem lehet a kormánypárt lelki állapotát pontosan kitudni, mert épen a közelebbi választásokra való tekintet az embereknek száját betömi.

A mai közvetlen feladat ez: a választásoknál lehetőleg megerősödni. Ha a kormány többsége csak 30-40 szavazattal csökken, akkor kezünkben a helyzet. Erre pedig, az után a rémséges fiasco után, melyet a kormány politikája csinált, a kormány vezetésének gyengesége mellett, nem lehetetlen. Új erők állanak rendelkezésemre, Bethlen Gábor³³² és Horváth Gyula³³³, velük az egész erdélyi elégületlen magyarság teljesen hozzám akar csatlakozni, és Erdélyben hallatlan agitációt (...). Talán György Endre³³⁴ is – a mire – minden ferdesége daczára – nagy súlyt fektetnék. A Szélsőbalal a barátság helyreállott, a mi a választásokra nélkülözhetetlen.

Maga a saját pártunk, mely nagyon kelletlenül követett a kormány közigazgatási javaslatának támogatásában, föl van lelkesítve mióta, - igazán nem minden ügyesség

330 Mont-Dore les Bains, közép-franciaországi fürdőváros.

331 Tervezett.

332 Bethlen Gábor gróf (1837–1897) országgyűlési képviselő, főispán, az EMKE elnöke, 1890-től Apponyi párttársa.

333 Horváth Gyula (1843–1897) szabadelvű, majd az 1889-es véderővitától mérsékelt ellenzéki képviselő.

334 György Endre (1848–1927) közgazdász, agrárszakember, előbb szabadelvű párti képviselő, majd Apponyi Mérsékelt Ellenzék nevű pártjának tagja, a Fejérváry-kabinetben földművelésügyi miniszter.

nélkül – magamat a veszett ügygyel való solidaritásból [kivontam]. Szóval a sakk-tábla nem áll rosszul. Hozzáteszem hogy az én hitem szerint a tisztviselők nem fogják magukat az eddigi módon exponálni, mert nem bíznak a Szapáry-kormány állandóságában, és meg lesz nekik mondva hogy vigyázzanak, mert hátha a mi kezünkbe kerül a kinevezés? Sept. 27^{én} Jászberényben megkezdem a campagne-t, Oct. 3^{án} Maros-Vásárhelyre megyek, az erdélyi kulturegyelet közgyűlésére, és ott egész Erdély-lyel megismerkedem – és így tovább, teljes gőzerővel és jobb reménnyel mint valaha. De azért hogy a közvetlen teendőkkel elfoglalva látlak, ne gondold hogy a távolabbi célokról megfeledkezem, én ezeket épügy formulázom mint Te, a két ellenség a Bécs iránti servilismus és az erkölcstelenség, melyek egyik táplálója a gazdasági téren a manchesteri – alias zsidó politika. De az utóbbi elleni küzdelemnek jó ideig nagyon leplezettnek kell lenni, mert az emberek egy része nem érti, másik része gyáva, harmadik (az a mely értelmes és hatalmas) érdekeiben sértve van, és rögtön szövetkezik a kormánnyal, sőt a korona tövében levő magyar-ellenes velleitásokkal is, és az ellenáramlatot megsemmisíti. Ezen a tapasztaláson már egyszer keresztülmentem, mikor a gazdakörből és a gazdasági egyesületből kiindulva próbáltunk anti-manchesteri politikát csinálni, a (...) rögtön szövetkezett a zsidó-érdekkel és a hatalommal, barátaink egyenkint cserben hagytak, és az egész mozgalom a homokban veszett el, mert különben sziklákra dobott volna minket és összezuzta volna fejünket. Ezt tehát addig míg a hatalom nincs a kezünkben, nem lehet büszkén kibontott zászlóval csinálni, hanem csak megkerülve és ovatosan. Ezekről különben lesz alkalmunk eszmét cserélni, és így nem írok többet, de nagyon örülök hogy ezeket az eszméket levélben megpendítetted és így gondolkozásomat bizonyos irányban mozgásba hoztad.

Aurél magán kívül van örömeiben a kormánnyal való szakítás fölött, neki az egész ugynevez. „reform” nem tetszett. Mégis kellemes meglepetés volt számomra, őt olyan emelkedett hangulatban látni.

Reája leginkább Szapárynak velünk szemben követett gyalázatos eljárása hatott, melyért meg van most a revanche.

Isten Veled jó Sándorom, őszinte rokoni üdvözetemet add át Clarisse-nak és a fiatalságnak is, ha Veletek van.

Ölel barátod

Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 22–25.

106. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

BUDAPEST, 1894. JANUÁR 31.

Kedves Sándor!

Kérlek semmi szín alatt sem engedd magadat rávételni hogy a casinói választmányi tagságról lemondjál. Atzél³³⁵ barátunk kissé erőszakosan és nagyon is világosan csinálta a dolgot, de most már igen nagy gyengeség volna részünkről ha állóvágiaságból a mi halálos ellenségeinknek ügyét segítőnk diadalra, és barátunkat desavualnánk.³³⁶ Sajnos hogy Miklós Móríczt és Taszilót³³⁷ mielőtt az ellenactiót tudtam, lábukról levették.

A legközelebbi viszontlátásig üdvözöl
híved

Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 26.

335 Atzél Béla báró (1850–1900) erőszakos hírű, párbajozásra hajlamos politikus, a Szabadelvű Párt tagja, ő alapította a Park Clubot, amelynek igazgatója lett.

336 Meghazudtolnánk.

337 Esterházy Miklós Móríczt gróf (1855–1925) és Festetics Taszilót gróf (1850–1933).

107. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1894. MÁRCIUS 21.

Kedves Sándor!

Nagy baj hogy szegény Mihálynak³³⁸ kanyarója miatt épen most nem érintkezhetünk, mikor olyan sok megbeszélni való van. Szegény Kossuth ügyében csak röviden elmondom álláspontomat.³³⁹ Szerintem mindent meg kell tenni a mit a koronának cooperatiója³⁴⁰ nélkül megtenni lehet, de a korona cooperatióját követelni nem szabad (-bár szép volna ha magától tenné-). Tehát a törvénybe iktatást nem pártolhatom, viszont a temetési költségeknek a Képviselőház által fődözését, (a mihez nem kell korona sem főrendiház) követelem, és ez az egy pont az a miben a kormánytól eltérek. De itt nem tághíthatok, mert csak annak az elvnek következetes keresztülvitele, hogy a mit a magunk emberségéből megtehetünk, azt meg is tesszük, ad erkölcsi alapot arra hogy a koronát oltalmazzuk azon tendenciákkal szemben, melyek őt is belevonni akarják.

Kossuth temetése körül azonban felmerül sok olyan költség melyet társadalmi uton kell fedezni, p. o. öreg honvédek oda utaztatása, ifjúsági küldöttségnek, jó magyar dalárdának oda utaztatása s. a. t. Mi ezeknek céljából gyűjtést indítunk meg, és még ma, az országgyűlés minden pártjából és a társadalom előkelőségeiből comitét³⁴¹ alkotunk össze, mely a befolyandó pénzeket kezeli és elosztja. Kérlek küld el nekem a mit erre szánsz.

Ide mellékelem a Napló részvénytársaság ívét. Ugy hiszem, a vidéket is belevonva, pártunk köréből 100.000 ft tőkét összeremtünk. April végéig halasztást kaptunk, és akkor lesz idő a vállalat részleteit még megbeszélni, esetleg rajta még módosítani. Kérlek írd élére a Te 20 ezer forintodat. Frigyesből³⁴² egyelőre csak 10-et tudtam kiszorítani, de reményelem pótlólag többet ír hozzá. A lapra szükségünk van mint egy falat kenyérre.

338 Károlyi Mihály gróf (1875–1955) Károlyi Sándor unokaöccse, miniszterelnök, majd köztársasági elnök az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as összeomlása után.

339 Apponyi a képviselőházban részletesen kifejtette Kossuth Lajos temetésére vonatkozó véleményét. Ld. *Gróf Apponyi Albert válogatott beszédei*. Lampel, Budapest, 1902 (1894. március 23. beszéd). 8–12.

340 Együttműködése.

341 Bizottság.

342 Wenckheim Frigyes gróf (1842–1912) Apponyi párttársa.

Mihálynak gyors javulást kívánva,
mindnyájatokat üdvözölve maradok
hű barátod

Apponyi Albert

Hol van László? Most föltétlenül itt kell lenni.³⁴³

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 27–28.

343 Károlyi László grófról (1859–1936) érdeklődik Apponyi, aki Párizsban élt állandó jelleggel. Apponyi Franciska grófnő (1879–1958) és Károlyi László házassága révén volt Apponyi a Károlyiakkal rokonságban.

108. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

MARKT-AUSSEE,³⁴⁴ 1894. JÚLIUS 29.

Kedves Sándor!

Örökkévalóságok óta nem tudok rólad semmit, pedig bírtam ígéretedet hogy a gleichenbergi³⁴⁵ kura eredményéről tudósítani fogsz. Nem aŋyira erre az ígéretre hivatkozom, mint inkább arra hogy nagyon ohajtok hogyan-létedről értesítve lenni, és kérlek ajándékozz nekem egy pár perczet és néhány sort.

Én szünidőmet nagyon csendesen töltöm. Előbb pár napig München és Wörishofen közt kóboroltam, azután atyámmal Gasteinba mentem, a hol az öreg úr több erőt remélt találni. De az ottani orvos a téli bajok után korainak – sőt egyenesen veszedelmesnek mondta a fürdő használatát, és így erre a régi kedvencz helyünkre vetődtünk újra, a hol 14 napig időzünk. Azután atyám haza megy, én talán még egy kis kóborlásra indulok Németországba.

Politikáról nem beszélek, nem csüggedek, de súlyosabbnak tartom a helyzetet mint valaha. Minden tényező meg van bolondulva, vagy eltrotlisodva.³⁴⁶ A gyógyulás reménye mégis csak – és egyedül bennünk nemzeti pártiakban rejlik. Ezért állom a sarat, nehogy az ország menthetetlenül odadobassék a kozmopolitikus áramlatok és ellenáramlatok játéklabdájaul. Wekerle kozmopolita szabadkőműves, Zichy Nándor kozmopolita ultramontán, egyik sem magyar. Töltelékül ott van azoknak a tömege a kik sem kozmopoliták sem magyarok hanem egyszerű stréberek, háttérben egy gyáva, tunya faj, és egy nemzet-ellenes király és dynastia.

Nem szabad sem fejünket sem szívünket elvesztenünk ebben a boszorkány-tánczban, hanem a pillanat érdekeivel szemben a nemzetnek nagy, maradandó életfeltételeit tovább képviselni.

344 Az ausztriai Stájerország északnyugati részén található klimatikus gyógyfürdő.

345 Az ausztriai Délkelet-Stájerország egyik leghíresebb fürdőhelye. A gégebeteg Mikszáth Kálmánnak köszönhetően beírta magát e fürdőhely a magyar irodalomba is, mivel az író-politikus nem mulasztotta el ottani élményeit közreadni.

346 Bárgyúvá változva.

Lapunk³⁴⁷ jól indult, 2400 előfizetővel, a mi megindulásnak roppant siker, és teljes reményt nyújt hogy télen 5–6000-re fölme gyünk és megélünk.

Clarisse-t, Erzsébetet,³⁴⁸ Mihályt szívesen üdvözölve igen ragaszkodással maradva régi barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 30–31.

347 A *Nemzeti Ujság* indulásáról van szó, amely a Nemzeti Párt orgánuma lett. Először 1894. június 17-én jelent meg.

348 Károlyi Erzsébet grófnő (1872–1954) Károlyi Mihály testvére. Mivel gyermekként árvaságra jutottak, nagybátyjuk, Károlyi Sándor nevelte őket. Így fordulhat elő több helyen a levelek végén, hogy Apponyi Mihályt, ifjúságot, és másokat is üdvözöl, mert a testvérpár elkísérte nevelőiket utazásaik során.

109. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

MARKT AUSSEE, 1894. AUGUSZTUS 9.

Kedves Sándor!

Egyelőre csak konstátálom hogy két rendbeli leveledet – az egyiket Mihály írásával és ellenjegyzésével – nagy örömmel és hálával vettem. Annak az egy mondatnak, hogy „tetemesen javulva” hagyod el Gleichenberget, nagyon megörültem, bár több részletet szerettem volna e tekintetben.

Leveleidnek politikai tartalma aŋyira gazdag és érdekes, hogy arra most – miután mindkettejét csak tegnap vettem – rögtönözve ki nem terjeszkedhetem. Ugy látom azonban hogy a dolog lényegében egyetértünk. Közjogi programomnak minden elejtése és gyengítése nélkül³⁴⁹, erősebben hangsúlyozni a közgazdasági és társadalmi kérdéseket, és a kormánynak e téren elkövetett hibáit és mulasztásait kérlelhetetlenül ostorozni.

Ezekről reménylem – élő szóval fogunk nem sokára értekezni, mert nekem nagyon tetszik az a gondolat hogy Titeket Radványban³⁴⁹ meglátogassalak, összekötvé ez egy nagy Kassa-Abauj-i pártgyűléssel, Beöthy és Horánszky beszámolóival.³⁵⁰ Szükséges hogy még a szünet alatt valahol egy nagy beszédet mondjak (különösen Wekerlenek impertinens³⁵¹ és hitvány nagybányai beszéde után) a jászberényi beszéd³⁵² kiegészítéseül, ez támadó és retrospectív³⁵³ volt, a most tartandó beszéd pozitív, és a jövőre néző lenne.

Ha bármi akadály állana ezen látogatásomnak útjában, akkor terjedelmesen és részletesen megírnám nézeteimet. Kérlek gondoskodjál valamiféle emberről a ki közgazdasági és socialis politikát csinálna a „Nemzeti Ujság”-ban,³⁵⁴ csak ez hiány-

349 Ma Füzérradvány Borsod-Abauj-Zemplén megyében. Károlyi Ede gróf itt épített kastélyt magának, melyet halála után özvegye (Károlyi Sándor későbbi felesége) örökölt.

350 Akkoriban gyakran előfordult, hogy egy-egy képviselő nem abban a választókerületben élt, ahol képviselői mandátumot szerzett, és kapcsolatát úgy őrizte meg a kerületével, hogy nyílt levelekben, vagy személyesen megjelenve bizonyos időnként beszámolót tartott választóközönsége előtt. Ezek akkoriban fontos eseménynek számítottak, egy-egy híresebb képviselő beszámolóbeszédének meghallgatására maguk a pártvezérek is fontosnak tartották elmenni.

351 Szentelen.

352 AAGB. II. köt. (1894. július 8. beszéd) 611–636.

353 Múltba forduló.

354 A Nemzeti Párt lapja, melyet alig három héttel Apponyi fenti levelének megírása előtt alapítottak.

zik ott. Kellő inspiráció mellett Kaas Ivor is megtenné, invitáld őt egyszer Fótra³⁵⁵, és magyarázd meg neki a dolgokat. A lapnak már 2930 előfizetője van, télen okvetlen felmegyünk 5000-re.

Atyám állapota tűrhető, nem is hiszem hogy a mostaninál sokkal jobb lesz már.

Mi talán még 6–7 napot töltünk itt, azután vissza megyünk Eberhardra, a hová csak „Pozsony” címmel kell írni, Eberhard-ot nem is említve.

A viszontlátásig szívesen üdvözl
hű barátod

Apponyi Albert

^{x)} (mert közjogi követeléseim teljesítése nélkül absolute lehetetlen-nek tartom a boldogulást a nemzetiségekkel)

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 32–33.

355 Pest megyei település, Károlyi Sándor gróf birtokainak központja és állandó székhelye volt az itteni 300 holdas parkban található 104 szobás klasszicista kastély.

110. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BÉCS, 1894. NOVEMBER 1.

Kedves Sándor!

Leveleddel megelőztél. Épen tudatni kívántam hogy itt a tájékozás megszervezése hosszadalmas dolog, mert az iparurak capói³⁵⁶ a Reichsrathban³⁵⁷ ülnek, az pedig most vacatiót tart. November első napjaiban semmi esetre sem lehet az itteni hajlamokról képet szerezni, ámbár Pecz buzgóan működik ebben az érdekbén. Már most a kérdés menjünk-e mégis Berlinbe? Utóvégre megfordított sorrendben is lehet elindulni, és előbb Berlinben tájékozódást szerezni, mindenesetre pedig összeköttetéseket. Berlin mellett szól az, hogy ott nov. 7–9 ig a porosz Landes-Oeconomie-Collegium,³⁵⁸ a Deutsche Landwirthschaffsrath³⁵⁹ székel, tehát olyan alkalom van az agárkörök fejeit együtt találni, minő nem egy hamar lesz. Én kész vagyok 7^{én} este (reggel itt fontos ülés van) veled Berlinbe menni, ha Te ezt most jónak látod, ez esetben előzőleg írok Miaskowski-nak, hogy 8^{án} és 9^{én} beszélgetés lehetőségét menageirozza³⁶⁰ nekünk a fő emberekkel. Válaszodat kérem Pozsony-ba, Lőrincz Kapu utca 3 sz. alá címezni, mert szerdán oda megyek, csak ha kedden itt megkaphatnám, címezd Bécsbe Seilerstrasse 66.

Ölel

igaz barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 34–35.

356 Főnökei.

357 Apponyi a német parlementre gondolt, de tévesen írta Reichsrath-nak, mivel az adott korban Reichstagnak nevezték.

358 Tartományi Gazdasági Kollégium.

359 Német Mezőgazdasági Tanács.

360 Szervezni.

111. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

ABBÁZIA, 1894. DECEMBER 23.

Kedves Sándor!

A miniszterelnök hivatalosan értesített hogy ő felsége engem f[olyó]. h[ónap]. 27 és 31 napja közt magánkihallgatáson³⁶¹ akar fogadni, „hogy a politikai viszonyokról minden oldalról tájékoztatást szerezzen, és szíves tanácsomat igénybe vehesse.”

A meghívás lithographálva van, tehát többeknek ment hasonló módon, és így az egész kihallgatás valószínűleg csak Spiegel³⁶² vagy kelepce. A dolognak fontossága azonban szembeszökő.

Én 27^{én} délből Budapestre érkezem, és kérlek légy ott azon a napon és engedd hogy 6 órakor néhányan (Beöthy, Horánszky, Hodossy, Wenckheim és még egy kettő) egy kis eszmecserére hozzád jöhessünk.

A viszontlátásig ölel

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1895. 36.

361 Ferenc József ekkor sikertelen kísérletet tett arra, hogy Apponyit rávegye katonai követeléseinek elvetésére. Ennek fejében hajlandó lett volna kinevezni miniszterelnöknek.

362 Színjáték.

112. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1895. JÚLIUS 9.

Kedves Sándor!

Leveled, mert Eberhardra volt címezve, és nem egyszerűen Pozsonyba, kisé elkésve érkezett hozzám, és azért félek hogy kedves terved már idejét multa: Ebben az esetben kérlek írad meg hol vagytok szállva, és én egy napra feljövök hozzád Bécsbe.

Még mindig reménylem azonban hogy itt látlak. Atyám tűrhető állapotban van, csak kissé siket. Különben három öreg nénikét fogsz itt találni, rokonainkat, a kik távollétemben atyámnak kissé gondját viselik, három Tige grófnét.³⁶³ Áldott jó lelkék, de nem szépek, így tehát semmi emóciónak nem leszel kitéve, s reménylem nem fogod ezt az igen igénytelen társaságot unni. Esterházy Mihályt el fogom hívni Cseklésről³⁶⁴, ha még távozhat, mert Antoinette³⁶⁵ mindennap várja a gólyát.³⁶⁶

Tehát így vagy úgy a viszontlátásra.

Addig is ölel

hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 37–38.

363 Osztrák származású grófi család.

364 Az Esterházy család birtoka, az Esterházy család egyik grófi ága innen kapta előnevét. Éberhard közelében feküdt, lehetőséget adva a két grófi családnak az egyszerű összejárásra.

365 A feleség francia néven szerepel. Esterházy Antónia Mária Jozefa, aki a család galántai ágából származott.

366 1895. július 16-án született Esterházy Mária Amália Franciska Gabriella grófkisasszony.

113. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

HELYSZÍN ÉS DÁTUM NÉLKÜL.³⁶⁷

Kedves Sándor!

Leveled, mely már ide jött utánam, egy tekintetben nagyon aggaszt, abban t. i. hogy úgy látszik Gleichenberg-et az idén kihagyod a programmodból, pedig tavalyi kitűnő hatása után folytatni kellett volna. Egyebekben tudatni kívánom az én terveimet, melyek talán a tieitekkel találkozni fognak. Én aug. 8^{áig} itt maradok, azután – utközben itt ott megállva – Brüsszelbe megyek, hol 13 és 16^{ka} közt fogok időzni a békecongressusnál. Ha már ott vagyok, a tengerpartot is fölkeresem, vagy 8 napra Blankenberge-t, Ostendet,³⁶⁸ de akár valami franczia vagy angol fürdőt is, ha Titeket ott találalak.

Augusztus végén ismét hazajövök. Budapestet September hó előtt nem igen érintem.

A politikai helyzeten sokat tűnődöm, de – ilyen uralkodó és ilyen nemzet mellett – nem látok normális uton kibontakozást. Hidd el az sem használna föltétlenül ha mi volnánk kormányon, a fels[éges]. ur – a mint hallom – 24 óráig sem marad meg annál a miben az ember vele megállapodott. Ilyen körülmények közt Bánffy³⁶⁹ a helyzet embere, a ki egy pillanatról a másikra él.

A viszontlátást remélve

maradok

hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 40–41.

367 A levél tartalmából és az előző levél dátumából következtethető, hogy ez a levél 1895 július végén, augusztus elején kelt.

368 Nemzetközi hírű belga és holland tengerparti üdülővárosok, melyeket szívesen kerestek fel magyarok is akkoriban. Rendszeresen Ostende városában töltötte nyári szabadságát Tisza Kálmán miniszterelnök is.

369 Bánffy Dezső báró Magyarország miniszterelnöke 1895 és 1899 között.

114. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1895. SZEPTEMBER 15.

Kedves Sándor!

Ebcsont beforr: lábam³⁷⁰ egy hét alatt all right lesz, akkor még egyszer Bécsbe megyek Weinlechnerhez, és felszabadítom magamat. Igaz hogy Isten különös kegyelméből ment a dolog ilyen enyhén.

Budapestre csak a hónap legvégén megyek, a mikor az országgyűlés miatt föltétlenül szükséges. Időközben, mihelyt emancipálva leszek – 3 vagy 4 napra Tirolba kell utaznom. Ha tehát ügyed sürgős vagy itt, vagy Bécsben kellene találkozunk. Rendes körülmények közt már ez okból is sietnék Budapestre, de most még kissé spórolnom kell a mozgással.

Atyám hála Istennek igen jó conditióban van. Reád nézve pedig örülök hogy mégis Gleichenbergbe mentek. Csak ne siess el onnan, ha unalmas is.

Betegségem finaciális oldalát illetőleg mulatni fogsz azon hogy 1^{or} van kilátásom Páris-Bécsi jegyem árát visszakapni, 2^{or} Weinlechner, ki háromszor volt nálam, és az ujjat mindañyszor újra bekötötte, ezért csak 50 forintot kért mindössze. Különben nem is tette gypsbe, hanem két halcsont-botocska közé szorítva tapasszal kötötte be, úgy mint az anglius.

Isten veled, édes Sándor,
a viszontlátásig ölel
hű barátod

Apponyi Albert

U. i. Kérlek ne írd a borítékra Eberhard-ot, hanem csak Pozsony, Lőrinczkapu utca 3, amugy minden levél 2 napot késik.

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 45–46.

370 Apponyinak egy itt nem közölt Károlyi Sándorhoz intézett leveléből kiderül, hogy a grófot bal eset érte augusztus közepe után. „Az én dolgom igazán nem annyira tragikus, a beillesztés csak kihuzásból-kinyujtásból állott és alig fáj, az időtartam 3 hétre van praeliminálva [megállapítva – A. L.], állandó fájdalom semmi.” MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 42. Marczali Henrikhez intézett 1895. szeptember 4-i levelében is téma, hogy 1895 nyarán balesetet szenvedett: „A kis baleset daczára jó nyaram volt.” MTAKK, Apponyi Albert levele Marczali Henrikhez. Ms. 5041/89.

115. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1895. NOVEMBER 10.³⁷¹

Kedves Sándor!

Az ügy melyet velem bizalmasan közölni szíves voltál nem megy ki a fejemből, és mindinkább megerősödöm abban az impressióban³⁷² hogy téves benyomás alatt állasz. Csak nem képzelhető hogy valaki sértő, vagy mondjuk: lekicsinylő nyilatkozatot akarjon tenni egy nőről, midőn azt tulajdon édesanyjához hasonlítja. Azonkívül nem vagyok képes az okot elképzelni mely miatt Ugron Gábor Clarisse ellen illetlen módon szólni akarjon, ha az atyafiságos érintkezési formák mellőzése miatt apprehendál,³⁷³ ezt nem ebben az alakban nyilvánítaná. Talán éppen erre az atyafiságra akart emlékeztetni midőn Clarisse-t anyjához hasonlította, és bizonyos családi vonások közösségét kiemelte, habár ügyetlen módon tette.

Emlékszem hogy pár év előtt, mikor a Szélsőbal valamely lapjában (melyet akkor Hentaller³⁷⁴ szerkesztett) valami illetlen ujdonság volt Clarisse jótékonysági vállalkozásáról, U. G. volt az a ki szerkesztőségénél legerélyesebben követelte a teljes elégtételadást. Én egyáltalán soha sem hallottam tőle bármit a mi ellenetek a legkisebb rossz indulatot árulná el.

Minthogy ekkép fölötte valószínűtlen hogy az általad kifogásolt nyilatkozatokban szándékosság legyen, és minthogy oly hosszú idő folyt le azóta, nem tudok attól a gondolattól szabadulni hogy talán egyelőre jobb volna a multat ignorálni³⁷⁵, mint – esetleg alap nélkül – egy conversatióba³⁷⁶ belemenni, mely el is mérgesedhetik.

Minthogy nézetemet tudni akartad, ezeket az utólagos gondolatokat is kötelességemnek tartottam mérlegelésed alá bocsátani.

A viszontlátásig ölel
hű barátod

Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 43–44.

371 A dátum megegyezik Károlyi Sándor születésnapjával, de erről a levélben szó sem esik.

372 Benyomás, vélemény.

373 Megsértődik.

374 Hentaller Lajos (1852–1912) függetlenségi párti újságíró és parlamenti képviselő.

375 Figyelmen kívül hagyni.

376 Vita.

116. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1896. MÁJUS 18.

Kedves Sándor!

A falusi nyugalomban a dolgokról zavartalanul gondolkozom, e gondolkozásom eredményét, vagy – ha úgy tetszik – mai stadiumát akarom veled közölni, már csak azért is mert láttam hogy Téged idegessé tesz az én lassuságom, és csekély hajlandóságom arra a politikai frontváltásra melyet Te szükségesnek tartasz.

Itt három kérdéssel kell tisztába jönni:

1re milyen nagy frontváltoztatásra volna szükség hogy kormányképesek legyünk ő felségénél?

2^{or} lehet-e egyáltalán, magunkra, helyesebben: magamra nézve becsülettel, az országra nézve haszonnal azt a megkívánható frontváltoztatást megtenni?

3. Itt van-e az idő és az alkalom hogy azt most kezdeményezzem?

Az első kérdésre egyikünk sem tud pozitív választ adni. Mondják ugyan hogy „csak” a katonai kérdésben kellene engednem, de én ezt nem hiszem. Mindenben a mi Magyarország méltóságát, önérzetét és külön érdekeit érinti a legnevesebbet követelőé, a ki lefelé még possibilis³⁷⁷, az elsőbbség. Engedni kellene tehát a honvédség elosztrákosításának, zágrábi 's hasonló magyar zászlósértések eltűrésének, a nemzetiségekkel való udvari kacérkodásnak, a magyar udvartartás provincialis berendezésének, a Gott-erhalte³⁷⁸ és a kétfejű sas terpeszkedésének, a quota-főlemelésnek, a minden áron való gazdasági kiegyezésnek s. a. t. mert mindezekre a dolgokra akad Magyarországon többség és vállalkozó, és a míg akad, ő lesz a kedves ember. Hiába áldoznék föl egy programmpontot, mikor az egész nemzeti tartalom föláldozását kívánják. Annak az egy pontnak (mely pedig a legfontosabb, és a mi nemzetiségi kérdésünk szempontjából életbevágó) föláldozása csak akkor jöhetne – ha egyáltalán – kérdésbe, ha viszont az egész vonalon emelhetném a nemzeti irányt, még pedig úgy, hogy mindjárt ezzel lépjek be: mert ha egyszer a nemzet előtt elvesztettem hitelemet, a Tiszák és Bánffyak kategóriájába sülyedtem, akkor többé ő felségénél sem viszek keresztül semmit. De van-e bármi támpontunk arra nézve hogy ő felsége magyar politikát nekem concedálna³⁷⁹. Erről azután – añyit megengedek – lehet beszélni, ha

377 Számba vehető.

378 Az osztrák császári himnusz. Haydn egyik vonósnégyesének részlete.

379 Megengedne.

sikerül a dolgot úgy csinálni, hogy minden erkölcsi csorba nélkül menjen. Ehez a föltételhez nem csupán a magam jó hírneve – de az ország érdekében is ragaszkodnom kell, először mert az én erkölcsi csorbám a politikai immoralitás terjesztésével volna összekötve, másodszor mert odafent csak mint intact³⁸⁰ ember imponálhatok, e nélkül pedig bizonytalanra válik minden.

Annak pedig hogy katonai követelményeinkről bizonytalan időre lemondjunk, két módja van: vagy tehetem én, vagy tehetitek nélkülem. Én csak úgy tehetem ha a magyar közvéleménynek minden árnyalata engem a nemzettel szemben vállalt obligó alól lábbal tiprását, horvátok-oláhok kímélését s. a. t.? (...) az én politikai karakteremnek olyan sülyedése nem csak nekem volna gyalázatos, hanem az egész nemzetnek kiszámíthatatlan erkölcsi kár. Én – ismétlem, mert eléggé ismételni nem lehet – téves biztatás ezt hinni hogy ez csak kezdetben volna így, és hogy idővel minden – vagy legalább sokat tudnék keresztülvinni a felséges urnál, nem, minden emberi számítás szerint semmit, mert ő soha semmi lényegesebb dolgot nemzeti irányban nem concedált senkinek a szép szemei kedvéért, hanem csak azért mert félt az illetőtől, mert nem merte őt kilökní. Már pedig én, a labancz-salto mortale³⁸¹ után, minden prestige-emtől megfosztva, épenséggel nem volnék félelmetes ember, a mikor alkalmatlankodni kezdenék kidobnának, és senki sem törődne vele. Ez $2 \times 2 = 4$. De az ugynevezett conservatív érdekeket sem elégíthetném ki az erkölcsi és a gazdasági téren, mert a közvélemény activ tényezői közt (írók, ügyvédek, jegyzők, és még a félrevezetett birtokosok egy részénél is, továbbá az egész protestantizmusnál és zsidó-szabadkőművességnél) ezek nem, de a radikális liberalismus eszméi bírnak erővel, csak a nemzeti eszme ereje pótolhatja a conservatív eszmék gyengeségét. Én tehát ismét vagy arra lennék utalva, hogy belügyeinkben is az eddigi politikát folytassam, vagy megbuknám lefelé, a zászló becsülete nélkül, ha pedig a királyi hatalomra támaszkodva mégis labancz-conservatív politikát akarnék érvényesíteni és fentartani, akkor még nagyobb mértékben kellene erőszakhoz és corruptióhoz nyulnom, esetleg a nemzetiségek támogatását is eltúrnóm. Ide vezetne az a föltétlen megadás, melyet, a mint én hiszem, odafent kívánnak: vagy egyszerűen az eddigi politikát kellene folytatnom, vagy még rosszabbat csinálnom.

De vegyük a kedvezőbb eshetőséget, azt hogy „csak” a katonai követelményekről kellene lemondani, és hogy egyebekben, közigazdasági kiegyezésben, udvartartásban, czímer és zászló ügyekben, nemzetiségi kérdésben s. a. t. erősebben nemzeti és önérzetesebben hajlandó, a katonai dolgokat szívesen elejtené, és azt hiszi hogy e nélkül is nagyot fordíthatnánk az ország helyzetén ha a kormányzatban részt

380 Érintetlen, sértetlen.

381 A politikai páfordulás metaforáját kell a fogalom mögött feltételeznünk.

vennénk. Belsejében Horánszky Nándor is ezen a nézeten van. Tehát olyan férfiak vélekednek így, a kiknél a kételynek még árnyéka sem fér ahoz, hogy a legtisztább hazafiui felfogás vezeti őket. Csak irántam való tekintetből maradnak meg a *contre coeur*³⁸² az eddigi álláspontok mellett. Elhiheted hogy én nem tartom magamat infantilisnek,³⁸³ és hogy akkor a mikor Tőled és más nagyrabecsült barátaimtól folyton ezt a nótát hallom, én is nem egyszer de számtalanszor megvizsgáltam lelkiismeretemet, mérlegeltem az indokokat és az okokat, újból és újból átgondoltam a helyzetet, fölment, mondván hogy nagyobb súlyt fektet kormányhoz jutásomra, és egyébb állapotok javítására s. a. t. mint erre az egy program-pontomra. Más szóval: Ugronnal és Kossuth-thal és természetesen első sorban parlamenti és vidéki elvbarátaim többjeivel egyetértve megtehetem, e nélkül én nem tehetem.

Hangsúlyozom hogy én nem tehetem, mert az erkölcsi obligo az országgal szemben első sorban enyém, és mert nem hiszek annak a megcsonkított politikának győzelme erejében, melyet képviselnénk, ha a katonai téren a magyar nemzeti és állami egyéniség minden érvényesítéséről lemondunk volna. Az összes ellenzéki árnyalatok beleegyezésével is csak azért mehetnék ebbe bele, mert ezzel erkölcsi erőmet fentartánám hogy nem nagy idő múlva a felfüggesztett követelményekhez visszatérhessek.

Az a gondolat sem biztos, bár igen szépen hangzik, melynek [Festetics] Taszilónál kifejezést adott: a kibékítés eszméje. Kibékítést a szó tulajdonképeni értelmében, ma és még sokáig, nem lehet létrehozni. Zichy Nándort és Szilágyit, György Endrét és Schlauch cardinálit, Falk Miksát és Bernáthot (a Hazánk-féle Bernáthot³⁸⁴) egy kalap alá hozni nem lehet. De lehet igenis olyan erőteljes, symmetricus és imponáló nemzeti politikát csinálni, mely mindezeknek az uraknak meghajolást parancsol és őket arra kényszeríti hogy törekvéseikből azt a mi excessivus,³⁸⁵ a mi egyoldalú, a mi a nemzeti egész létföltételeivel nem egyezik kihagyják, vagy a mely őket elsodorja ha ezt tenni nem akarják.

Compromissumokat nem lehet létrehozni, de így, nagyszabásu magyar politikával, és csakis így, lehet békét csinálni az országban. Igen, de kiherélt állapotban hogyan vállalkozhassam erre? Vagy eszméim teljességével és annak erejével, vagy – ideiglenesen e helyett – az egész ellenzék mandátumával, e kettő egyike nélkül hiábavaló, reménytelen experimentumnak tekinteném az egészet, és – ha minden egyéb meg is volna – hiányoznék bennem a hit, mely erőt ad.

382 Akarata ellenére/nem szívesen.

383 Gyerekesnek.

384 A *Hazánk* című lap az agráriusok egyik sajtó fóruma volt, amelyet Károlyi Sándor finanszírozott. Bernáth István közgazdász, agrárius politikus és ideológus e lap főszerkesztőjeként dolgozott Károlyi környezetében.

385 Túlzó.

Ámde ez a z én helyzetem az én meggyőződése: a Tietek nem. A mi pártunkban a vezérkarban két – és a közlegénység közt talán 6–7 ember van, a ki úgy gondolkozik mint én. A többi mind – és én ezt nem csupán sejtem, de tudom – több kevesebb engedményre hajlandók vagyunk elhagyni, akkor elvesztettük (eredmény nélkül) legfőbb alkudozási tárgyunkat, és – mikor valóban hozzánk fordulnak – az alkudozás újabb engedmények körül fog forogni, és ez által vagy meghiusulni, vagy nagyobb áldozatokba kerülni. Én tehát még a megalkudási politika szempontjából is elhibázott taktikának tekintenék minden kezdeményezést a mi részünkről, sőt a puhatolózásnak is nagyon ovatosan kell történni, nehogy pozíciónk ez által gyengüljön. Véleményem szerint most várni kell míg valami fordulat valami változást szükségessé tesz. Akkor állanak elő azok az alternatívák melyeket a második kérdésről kifejtettem, addig a köztünk fenálló felfogási különbségek nem bírnak gyakorlatilag akut jelleggel – és annak összes követelményeit, de nem tudtam más meggyőződéshez jutni mint ahoz a mit az előbbieken kifejtettem.

Itt tehát abba a helyzetbe jutottam hogy egyfelől én, másfelől Te és a pártnak nagyobb része a követendő politikára nézve ne értsünk egyet. Szinte rosszul esik ezt leírni, mert kölcsönös személyes ragaszkodásunk annyira benső, hogy ezt a tényt önnönmagunk és egymás előtt palástoljuk a meddig lehet. De ha eljött az az idő melyben az ország megmentésére cselekedni lehet és kell, ilyen személyes indokok, még a legjobbak és a legnemesebbek is, háttérbe szorulnak, és egyedül a közkötelesség határoz. Ha tehát a párt kiváló tagjai azt hiszik hogy az általam nélkülözhetetlennek vélt föltételek nélkül is áldozatul kell hozni programmunk némely pontját, az ország érdekében, és ha én ezt nem hiszem és arról nem tudok meggyőződni, és ha elérkezett a cselekvések ideje ebben az irányban, akkor ennek a helyzetnek logikai folyamánya az hogy én (a kitől nem lehet követelni hogy meggyőződése és hite ellen cselekedjék) izolált hitemmel vonuljak félre, és a párt többi vezető elemei tegyék azt a mit legjobb hitük nekik sugall. Nélkülem is képviseltek olyan erkölcsi és szellemi erőt, hogy – a mennyiben föltevéseitek igazak volnának – a kívánt átalakulást létrehozhatjátok.

De most áttérek a harmadik és utolsó kérdésre, valjon t. i. itt van-e az idő és az alkalom hogy valami változtatást kezdeményezzünk, akár olyant melyben én is részt vehetek, akár olyant melyet a párt nélkülem vihetne végbe. Erre a kérdésre én még ma nem-mel válaszolok, mert semmi jel sem mutat arra hogy illetékes helyen bármi változást akarjanak a jelenlegi állapotban, még pedig csak félig meddig elfogadható alapon. (A quóta fölemelés talán csak nem az?)

Minden lépés pedig melyet ilyen irányban tennénk mielőtt meggyőződünk volna hogy reánk egyáltalán gondolnak, a kínálkozásnak jellegével bír, melynek visszautasítása nevetséggel tetézi súlyos helyzetünket, és – a mi fő – : elfoglalt erős pozi-

ciónknak biztos ellenérték nélkül való feladást jelenti. Ha már valamiről lemondunk, vagy lemondtok, akkor történjék ez ellenérték, az ország számára nyert ellenérték fejében. Ha pedig így, de *but en blanc*³⁸⁶ megértetjük hogy ezt vagy amazt (...). Igaz hogy a választások ilyen állapotban találhatnak minket, és hogy akkor egy olyan krízis áll elő mely a jövő minden kilátását fenyegeti. De mégis jobb ezt megriszkirozni, mint már most valami elhamarkodott lépés miatt mindent kockára tenni. A választásoknál a párt minden tagja szabadon kövesse szíve sugallatát, én a barátaimtól sem erőfeszítést, sem áldozatot nem kívánok. Meg vagyok győződve hogy az én politikám, idejekorán elfogadva, biztosította volna a nemzetet, a koronát, a kiegyezést hosszú időre. Ha az illetékes tényezők ezt be nem akarták látni, 20 évi erőlködés után bátran mondhatom hogy nem enyém a felelősség.

Ez ma az én felfogásom a helyzetről, és az én lelki állapotom. Egész nyíltsággal közöltem veled, még pedig írásban, mert így több logikai rendet hozhattam eszméimbe mint beszélgetés közben.

Gondolkozzál kérlek róla, és beszéljük meg alaposan a mikor Budapestre jövök – legközelebb.

Ölel hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 47–55.

386 Mellébeszélés nélkül.

117. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1896. JÚNIUS 14.

Kedves Sándor!

F[olyó]. h[ónap]. 11^{én} kelt szíves soraidat tegnap vettem, és nagyon meg voltam hatva barátságodtól, de a dolog hála Istennek nem úgy áll a mint azt némely „barátom” vagy ellenségem híresztelni jónak látta. Két dologgal igenis küzködöm: egyik két alföldi és egy eberhardi rossz esztendőnek kiheverése, a másik a mi családi budgetünknek összhangba hozatala a csökkent jövedelmekkel. Most mindkét irányban – különösen pedig a haszonbérlet létesítésére irányított actióm – pillanatnyilag meg van bénítva atyám betegsége által, mely hozamosabb időre nem enged távozni, itt pedig nem tudok végezni semmit. De kellő energia mellett meg van a helyzet egészségessé tételére az alap, és – az átmenet nehézségeivel szemben – a hitel pénzügyintézetknél.

A mi apróbb személyes bajaim vannak, azokkal megküzdök nagyobb nehézség nélkül. Ha azonban csakugyan beállana egy nehéz pillanat, akkor egész bizalommal kérném, a lehetőség határai közt, támogatásodat.

Tegnap óta az orvosi vélemény biztatóbb, és így szerdán késő este Budapestre érkezem, hogy csütörtökön audienciára mehessek, de már csütörtök d. u. 5 óra 50 perczkor ide vissza kell indulnom. Talán e pár óra alatt láthatlak.

Szíves üdvözlettel
hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 56–57.

118. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

ÉBERHARD, 1897. JANUÁR 26.

Kedves Sándorom!

Azt tudod hogy édes atyám hirtelen és súlyos megbetegedése minő rémületet okozott nekem a múlt héten. Most határozott javulásról szólhatok, úgy hogy az öreg ur minden emberi számítás szerint ezt a rohamot is győzelmesen ki fogja állani. Persze ismét egy lépéssel lejjebb lesz a lejtőn, de az élet most így is kedves előtte, mert egy olyan hírrel örvendeztettem meg őt, melyet – bár rövid időre még titok – veled, mint kedves hű jó rokonommal és barátommal szintén közölni kívánok.

Az utolsó hetek alatt érlelődött meg bennem az az elhatározás hogy egy minden tekintetben kiváló nőt, a kivel a véletlen, helyesebben: a gondviselés különös kegye hozott össze, Mensdorff Clotild grófnőt, ha ő is úgy akarja nőül veszem. Neki elég rossz ízlése volt hogy vonzalmamat viszonozza, és így már tisztában voltunk egymással, és én épen apámnak akartam szólni, mikor az ő betegsége közbejött. Hála Istennek a dolog jobbra fordult, és így szombaton elmegyek Bécsbe, hogy hivatalosan megállapítsam azt a mi tényleg már fait accompli.³⁸⁷ Clotilde édes anyja és fivérei mindent tudnak, és tárt karokkal fogadnak, egyébként elhatároztuk hogy - addig míg atyám egészségi állapotában a javulás még határozottabb alakot nem ölt – a hozzánk legközelebb állókon kívül ne tudjon a dologról senki.

Természetesen Clarisse-t és a gyermekeket ezekhez számítom, és Ti bizonyosan velünk fogtok örülni. Azt hiszem hogy életemben jobbat nem cselekedtem, Clotilde már magyar nyelvtanárt keres, és ma vett levelében azt írja hogy „teljesen magyar asszonynya akar lenni”³⁸⁸ – ő olyan érett, határozott jellem, hogy minden szavára várakat lehet építeni.

Hitted volna ezt? Ugye nem, de mégis, hála Istennek meg van.

Ha írsz, címezd leveledet Pozsonyba, Lőrinczkapu utca 3, - nem Eberhardra.

Ölel

hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 58–59.

387 Megmásíthatatlan tény.

388 A *Vasárnapi Ujság* tíz esztendővel későbbi száma szerint Apponyi grófnénak teljesült a vágya: „Az osztrák születésű, Ausztriában nevelkedett Mensdorff grófnő, a ki ezelőtt tíz esztendővel még egy szót sem tudott, nem is volt rá oka, hogy tudjon magyarul. És most se férjével, se gyermekeivel más nyelven nem beszél csak magyarul.” (*Vasárnapi Ujság*, 1907. augusztus 4. 614.)

119. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1897. FEBRUÁR 18.

Kedves Sándor!

Esküvőm napja Márcz. 1^{éve} van megállapítva, hacsak atyámnak igen kétes és ujabban ismét aggasztóbb állapota akadályt nem gördít elénkbe. Alig szükséges mondanom hogy jelenlétedet e döntő lépésemnél melegen ohajtom, és így arra kérlek hogy légy szíves Marzani³⁸⁹ sógorommal együtt részemről mint tanu szerepelni. Az esküvő egész csendben fog tartatni magában a Dietrichstein palotában, tehát meghívásuktól nincs mit tartani, megjelenés magyar díszben.

Minthogy súlyt fektetek az esküvő csendes jellegére, - a mit leendő anyósomnál kissé nehéz keresztülvinni – jó példával kell előre mennem, és így rokonságom köréből az Apponyi-név birtokosain kívül nem híhatok senkit, úgy hiszem mindenki inkább örül ha ezzel egy corvée-től³⁹⁰ menekül, de ha akadnék a ki csodálkoznék, légy szíves neki a dolgot megmagyarázni.

Kívüled még [Károlyi] Mihályt kérem hogy legyen szíves eljönni és részemről az egyik vőfély szerepét elvállalni, Apponyi Gyulával és a fiatal Marzanival, a Dietrichstein-Mensdorff oldalról ezek egyet állítanak ki, az ara fivérét, Mensdorff Albertet,³⁹¹ a ki a londoni nagykövetségénél van.

Igen kínos körülmény atyám hullámozó, és egészben nem haladó állapota, különösen a szegény arára nézve, a kit még nem tudtam ide hozni – mert atyám gyengébbnek érzi magát semhogy elfogadni merje, ebből – ismerve az öreg urat, és elképzelve másfelől mennyire kívánhatja látni leendő leányát, elképzelheted mennyire súlyos beteg. Az első javulás – mely váratlan erővel indult meg – illuziókat ébresztett mindannyiunkban, most az erő állapota nem győzi – vagy csak ilyen lassan győzi, azt a nagy munkát melyet a szervezetnek teljesítenie kell. Így folyton au qui vive³⁹² vagyunk, én csak lopva tudok, – 2 szer hetenkint Bécsbe menni, Budapestre pedig épen nem jutok esküvőm előtt.

389 Albert Marzani olasz gróf volt Apponyi Georjinának (1841–1906), Apponyi Albert nővérének a férje.

390 Kényszer, szolgaság, itt nyilván a vendégeknek az esküvővel járó fáradtságára, kényelmetlenségére utalt Apponyi.

391 Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein Albert gróf (1861–1945) diplomata, a Monarchia londoni nagykövete 1904 és 1914 között.

392 Készenlétben.

Esküvőm után nőmmel néhány napot Weidligen-ban töltenék, a mi egy órányira van Bécestől, és ahol anyósomnak igen csinos háza van. Messzibb menni nem merek – csak odáig eljussak.

Ezek után, édes Sándor, szíves válaszodat Pozsonyba Lőrinczkapu utca 3, (nem pedig Eberhardra) kérve,
régi barátsággal
maradva
híved

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 60–61.

120. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1897. OKTÓBER 25.

Kedves Sándor!

Elutazásom előtt látni akartalak, de nagy sajnálatomra azt hallottam a kapusnál hogy [Károlyi] Mihálynak állapota Titeket éjjel ébren tartott, hogy tehát most pihensz. Reményem még sem komoly Mihály betegsége, és kérek egy sor értesítést Pozsonyba, Lőrinczkapu utca 3.

Horánszkyval összeállítottuk a párt pénzügyi helyzetének képét, a melyből kiviláglik hogy a folyó club-kiadásokon felül (3500 ft) egy 22.000 ftos adosság törlesztéséről kell gondoskodnunk mely részben még az utolsó-előtti választásokról maradt reánk. E végből a párttagokat „birtokaránylag” meg kell adoztatnunk. Téged, Lászlót és Pistát,³⁹³ valamint Wenckheim és Zichy Jenő barátainkat arra kérünk hogy képviselői illetményeiteket – úgy mint eddig – erre a célra áldozzátok. Kérlek mond meg Nándornak valjon erre hajlandó vagy-e, és igenlő esetben hatalmazd fel őt az illetmények fölvételére. Esetleg még kérlek vállald magadra hogy ezt Lászlónál kieszközöljed, a többeknek írok magam.

Nov. 5–6 táján viszontlátásra.

Hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 62–63.

393 Károlyi László (1859–1936) és István (1845–1907) grófok, Károlyi Sándor unokaöccsei voltak.

121. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1898. ÁPRILIS 15.

Kedves Sándor!

Nagyon sajnálom hogy utközben megbetegedtél, különösen most, mikor a szövetségi törvényjavaslat beadatott, melyhez a Te nézeteid ismerete nélkül nem szívesen szólnánk hozzá. Ha mozoghatnék, magam keresnélek föl, de minthogy többféle körülmény messzire távozásomat lehetetlenné teszi, Makfalvayt³⁹⁴ küldöm hozzád, hogy a dolgot alaposan megbeszélje Veled. A javaslatot egyidejűleg teszem postára ezzel a levéllel. Én azt még nem tanulmányoztam tüzetesen, első pillantásra kissé sokallom benne az állami ingerentiát. Míg a Te nézeteidről értesülök, arra az esetre ha már időközben is kellene valamit tenni, Hajós Józsvival³⁹⁵ conferálok, a ki gondolom legjobban ismeri ebben az ügyben a felfogásodat.

A húsvéti ünnepeket otthon töltöttem – nem épen ünneplő hangulatban. Szegény atyámat lehetetlen az ő finanziaális helyzetéhez mért komoly elhatározásokra bírni, csak össze lehet vele veszni e fölött, ha visszajössz, a Te autoritásodra e részben nagy szükségem lesz, hogy családomat a pusztulástól megmentsem.

Isten adjon gyors javulást,
a viszontlátásig üdvözl
hű barátod

Apponyi Albert

U. i. Magától értetik hogy Makfalvay elküldése a Te válaszodtól függ az én táviratomra.

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 64–65.

394 Makfalvay Géza (1844–?) ügyvéd, Apponyi Albert párt- és képviselőtársa, majd Tisza István első kormányában földművelésügyi államtitkár.

395 Hajós József (1853–1917) agrárius publicista, képviselő, a főrendiház tagja, Károlyi Sándor egyik bizalmasa, a Pest Megyei Hitelszövetkezeti Központ vezérigazgatója, 1898-tól az Országos Központi Hitelszövetkezet alelnöke.

122. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1898. ÁPRILIS 16.

Kedves Sándor!

Magán ügyeimmel nem akartalak levélben is zaklatni, de miután táviratodban azokat főlemlítéd, és hazaérkezésed talán elhuzódik, megmondom hogy most mit szándékoztam Tőled kérni.

Hogy a pillanat nyugtalanságaitól szabaduljak, és a rendezés munkájához – a meñyiben azt az adott helyzetben egyáltalán el lehet érni – némi időt nyerjek, mostani lebegő terheinkből 36.000 ftot kellene nyugalmasabb alakba hoznom, jövőre coute que coute³⁹⁶ el akarom érni a pénzügyi egyensúlyt, legfőlebb egy csekélység leszámításával, erről – ha kegyes vagy meghallgatni – haza érkezésed után beszélünk.

Ha tehát hajlandó volnál a fönti összeget nekünk kölcsön adni, azt egy olyan okmány alapján kérném melyet a mikor jónak látod betábláztathatsz, erre az én egyedüli aláírásom is elég, mert az alföldi birtok $\frac{1}{4}$ részben enyém, és ez a negyedrészt a rajta levő teher levonásával is 150-200 ezer forintot megér. A kamat kikötése természetesen Tőled függ, de legalább añyit kívánok felajánlani, a meñyit neked a mostani elhelyezésében jövedelmez.

Nagyon hálás volnék ha ebből a kölcsönből, vagy abból a mit folyósítani hajlandó vagy, e hó vége előtt vehetnék föl 10.000 ftot, mert egy gazdasági számlát ígértem addig kifizetni, mire a pénzt különben ismét a banktól kellene vennem.

Nem mondhatom meñyire hálás vagyok neked édes Sándor, hogy ebben a nehéz helyzetemben magamra nem hagyysz.

Makfalvay-nak, és egyáltalán másnak mint annak az ügyvédnek a ki a kötelezvényt fogalmazza, ezekről a dolgokról szólni nem kívánok. Ha neked még erre nincs embered, ajánlom – mint confidentialis³⁹⁷ ügyekre különösen rokonszenvest, Günther Antal³⁹⁸ barátunkat. De ha Makfalvay ily esetekben is bizalmi embered, nekem természetesen az ő személye ellen a legkisebb kifogásom sincs.

Táviratod egészségi állapotodra nézve nagyobbbrészt megnyugtatót, vezessen Isten mi hamarább egészségesen haza. A lelkészi congrua³⁹⁹ ügye különben añyira

396 Kerül, amibe kerül.

397 Bizalmas.

398 Günther Antal (1847–1920) Apponyi Albert ellenzéki párt- és képviselőtársa, a koalíciós kormány igazságügyi minisztere, majd a Kúria elnöke.

399 A lelkésznek az egyházi jövedelem kiegészítéséül folyósított állami támogatás. Ebben az esetben a nem katolikus felekezetek congruájának törvényjavaslati vitájáról van szó.

elhuzódik, hogy talán időt nyerhetünk a szövetkezeti törvényre Veled együtt készülni. Ebben a congrua-kérdésben nagy követ dobtam a tóba, Tiszáékkal szemben eltaláltam a protestánsok ohajtásait, az öreg⁴⁰⁰ olyan dühös is lett mint a ki más vadászt talál saját tilosában.

A viszontlátásig üdvözöl
hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 66–67.

400 Tisza Kálmán (1830–1902) miniszterelnök 1875 és 1900 között.

123. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1898. ÁPRILIS 22.

Kedves Sándor!

Ma vettem át Makfalvaytól 36.000 ft kölcsönödet, és újból köszönöm szívességedet. A kötelezvényt Makfalvay-nak átadtam. Később ezt a kötelezvényt szeretném olyan-nal kicserélni melyet atyám és nővérem is aláír: ez az én személyes érdekeim szempontjából kívánatos, és veled szemben csak növeli a biztosíték értékét, úgy hogy azt hiszem ez ellen kifogásod nem lesz, de ez nem sürgős.

Örömmel értesültem úgy Makfalvay útján hogy egészséged javuló félben van, valamint arról is hogy arra az időre melyet még Tyrolban kell töltened, Griesbe költözöl, a mi Boden-hez arányosítva ég és föld, ámbár csak $\frac{1}{4}$ órányira van tőle.

A szövetkezeti törvényt illetőleg egészen egy nyomon járt az eszünk – az enyém, igaz, csak a Hajós Józsitól nyert felvilágosítások után. Bernát István vidéken van. De én Makfalvay-nak elmondtam pontonkint a magam kifogásait, és azok egytől egyig összevágának azokkal a miket ő veled beszélt.

Egyebekben a congrua-javaslat tárgyalásánál igen sikeres actiót fejtünk ki. Nem is sejtettem hogy annyira eltaláltuk a dolgot, ma a protestantismus bennünk látja jogos érdekeinek védőit. Az öreg Tisza bőréből kibúvik bosszankodásában.

Isten áldjon, édes Sándor, gyógyulj mihamarább, de csak akkor jöjj vissza körünkbe, a mikor azt minden veszély nélkül teheted.

Hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 68–69.

124. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1898. MÁJUS 8.

Kedves Sándor!

Örömmel vettem szíves soraidat – bár azok hangja inkább melancholicus,⁴⁰¹ mais il y a de quoi.⁴⁰² Én talán még csüggedtebb hangulatban vagyok az ország dolgát illetőleg, de most kettőnknek pillanatnyi feladata: neked meggyógyulni, nekem nőmről gondoskodni hogy üdítő morális légkörben éljen a bekövetkezendő nehéz napok alatt.⁴⁰³ Gries neked segítségére lesz, kitűnő klímájával, nekem Eberhardon – a hová már a jövő héten költözünk – nehezebb helyzetem lesz.

Alföldön voltam, a vetések összeszedték magukat, jó középtermést szabad remélünk.

A hitelszövetkezeti törvényt⁴⁰⁴ holnap tárgyaljuk konferentián, hétfőn a házban.⁴⁰⁵ A mi pártunk egészen jól fogja fel, de a kormány igen keveset akar engedni, félek hogy inkább a létező jónak elfojtása mint új jobb-nak keletkezése lesz az eredmény. A többség zsidó-elemei az egész ügyet rossz szemmel nézik. Én azt hiszem a javaslatot általánosságban el kell fogadnunk, és a fősúlyt a részletes vitára fektetnünk, így talán valamit elérhetünk.

El vagyok készülve arra hogy sokáig kell távol maradnod, kérlek tudasd terveidet, mihielyt meg vannak állapítva – ezentul már így czímezve: Pozsony, Lőrinczkapu utca 3.

Isten Veled – szívből üdvözl
hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 70–71.

401 Búskomor.

402 De milyen lenne.

403 Apponyi felesége első gyermeküket hordta ekkor a szíve alatt.

404 1898. évi XI. tc. „a kisbirtokosok országos földhitelintézetéről szóló 1879. évi XXXIX. tc. módosításáról.”

405 Értsd: a képviselőházban.

125. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1898. MÁJUS 20.

Kedves Sándor!

Ideje hogy a szövetkezeti törvényjavaslat sorsáról röviden értesítselek. A részletes tárgyalás alatt úgy látszik sikerül a javaslatnak legártalmasabb méregfogait kihuzni.

A 2. §-nál olyan módosítványt fogadott el a ház mely a szövetkezetek alapítását kevésbé teszi függővé a hivatalos vagy jó akarattól, és a társadalmi tevékenység autonómiáját megóvja – úgy a hogy, a 47. §-ra (eredeti 46. §) megállapodtam a pénzügyminiszterrel hogy a régi adó-tartozások elengedése nem függ a központba való fölvételtől – mert ezzel minden nekik nem tetsző szövetkezetet megfojthattak volna – hanem csupán az alapszabályok átalakításától, és a szövetkezet részéről kijelentett készségtől hogy a központi szövetkezetbe belép, ez utóbbit a pénzügyminiszter kívánta, „mert különben” – ugymond – „a Károlyi-féle szövetkezetek nem lépnének be, pedig ezekből kell az egész intézményt fölépíteni.” – Én arra azt mondtam neki hogy inkább attól tartok hogy ők némely szövetkezeteket, melynek vezetői nekik politikai okokból nem tetszenek, nem fognak fölvenni, és ezért csak olyan föltételekbe nyugszom bele, a melynek teljesítése a szövetkezettől függ. Így lett azután formulázva az, hogy készeknek nyilatkozzanak a belépésre: fölveszik-e vagy nem, az a régi adótartozások elengedésénél nem határoz.

Most jön a legnehezebb pont – a központ alkotása. Erre nézve Gulner⁴⁰⁶ és Makfalvay már tárgyaltak a kormánnyal, és különböző formulákat ajánlottak, melyek folytán a Központi Hitelszövetkezet közgyűlésében és igazgatóságában az autonom elemek tulsulya biztosítva volna. Valamit ebben az irányban is el fogunk érni, meñyit, azt ma nem tudom, hétfőn ismét Budapesten leszek, és akkor meglátom, tárgyalásra és alkudozásra ezek a mi politikailag kevésbé exponált barátaink alkalmasabbak mint én magam. Döntő lépés volna az egész ügy további fejlődésére nézve az, ha a te mostani központi szövetkezeted saját vagyonával mint alapító lépne be az új központba, akkor egészen dominálnád a helyzetet, hacsak a kormány olyan intézkedéseket nem tenne ellenetek, melyek rosszhiszeműségét és hypokrizisét⁴⁰⁷ teljesen leálczáznák, és erre – úgy hiszem – nem volna bátorsága.

406 Gulner Gyula (1842–1909) nemzeti párti képviselő, később a Széll-kormány belügyi államtitkára, a koalíciós kormány idején Pest vármegye főispánja.

407 Képmutatás.

Egyebekben a politikai helyzet úgy fest, hogy Ausztriában semmi eredményre nem jutnak, és így valószínűleg nem csupán a közgazdasági kiegyezésből nem lesz semmi, de az egész 67-es alap meginog. Kállay már abban az irányban tapogatózik, hogy mit csinálna Magyarország ha Ausztriában két esztendőre föl kellene függeszteni az alkotmányt, és így delegatio nem volna?⁴⁰⁸ Mi lenne akkor a közös ügyekből? Én minden ilyen kérdésnek kitérek, csak a királynak válaszolnék, ha ő kérdezne – közvetítőkkal nem állok szóba. De a kérdés egészen objective tekintve roppantul nehéz, és ha valami úgy ez szegheti a Bánffy-regime-nek nyakát. Ha ebbe sem döglik bele, akkor hazamehetünk.⁴⁰⁹ Ez különben szigoruan köztünk maradjon.

Nőm igen jól van és bátran megy a 6 hét múlva várható esemény elé, Braun tegnap itt volt, és vizsgálat után mindent a legszebb rendben talált, atyám is elég jól érzi magát, de financiaális kérdésekben megközelíthetetlen, a jó Isten tudja hová jutunk.

Egyelőre, ha minden jel nem csal, jó termés és jó árak megint némi respiriumot⁴¹⁰ nyújtanak, de nekem szinte kiállhatatlan azaz absolut lehetetlenség rendet csinálni.

Főhadiszállásom már itt van, ha tehát hírt adsz magadról, a mit igen szeretnék, a levélcím: Pozsony, Lőrinczkapu utcza 3. Hallom hogy Gleichenbergbe készülsz, a mit mélyen üdvözlök, de ezt a levelet még Griesbe küldöm.

Isten veled – gyógyulj és tarts meg barátságodban.

Őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 72–75.

408 Az osztrák alkotmányos politika létét a magyar kiegyezési törvény megkövetelte. A két fél a delegációkban egyezett meg a közös külügy-, hadügy-, pénzügyminisztériumi költségvetésről, amelyet a magyar és osztrák parlament biztosított.

409 Bánffynak végül nem az osztrák alkotmány felfüggesztése szegte nyakát, hanem a képviselőházi obstrukció és a Lex Tisza következtében bukott meg.

410 Lélegzet.

126. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHÓZ

BUDAPEST, 1902. DECEMBER 19.

Kedves Sándor!

Örömmel vettem f[olyó]. h[ó]. 12^{én} kelt szíves soraidat és teljesen osztom abbeli nézetet hogy föltöbb kívánatos volna legalább a kiegyezési ügyek befejezése – és némely socialpolitikai kérdés elintézése után még Széll-lel együtt maradnunk. Egyáltalán nagyon félek az ő távozásának eventualitásától,⁴¹¹ mert valószínű hogy azt a relapsus⁴¹² követné az egész vonalon. Ezért mindent el is követek hogy a szakítás szüksége elő ne álljon. Minthogy ő most Bécsbe megy hogy a kiegyezés ügyét, mely 3 hónap óta stagnál, így vagy úgy de okvetlen dűlőre vigye, előbb bevárom hogy mit hoz haza ebben a kérdésben. Ha meg nem tud egyezni, lemond és akkor nehezen lehetünk a következő kormánynak hívei, a mely azon az alapon létesülne hogy rosszabb kiegyezést is megköt, de hogy Széll velünk oppositíóba⁴¹³ menne, azt kötve hiszem. Én azonban ezt a fejlődést nem tartom valószínűnek, hanem körülbelül biztosra veszem hogy létrehozza a kiegyezést, úgy hogy őt abban támogathatjuk.

Ebben az esetben oda kívánok hatni hogy a kiegyezés a parlamenti tárgyalások sorrendjében megelőzze a szerencsétlen katonai javaslatokat.⁴¹⁴ Hiszen az új vámtarifára⁴¹⁵ egy napról a másikra égetően szükségünk van a németországi fejleményekkel szemben, holott a katonai dolgok várhatnak. Félek azonban hogy a felső körök csökönysége és elbizakodottsága ebbe a természeteszerű sorrendbe nem fog beleegyezni és „azért is” a katonai javaslatokat fogja forcírozni.

Ebben az esetben reám nézve – mert én már nem vagyok pártvezér, nem is aspirálok reá hogy legyenek, tehát csak magamról szólok – akuttá válik a kérdés hogy ezekkel a javaslatokkal szemben mit tegyek. Hogy azokat pur et simple⁴¹⁶ elfogadjam, azt erkölcsi lehetetlenségnek tartom.

Követelnem kell: 1^{ör} az azokból eredő anyagi áldozat észszerű (a mi szegénységünknek megfelelő) mértékére nézve garanciát, a melyet sem máról holnapra élő

411 Eshetőség.

412 Visszaesés.

413 Ellenzék.

414 Apponyi képviselőházi elnöki minőségében akart oda hatni, hogy a „kiegyezés a parlamenti tárgyalások sorrendjében megelőzze a szerencsétlen katonai javaslatokat”.

415 Széll Kálmán miniszterelnök a vámtarifa kérdésében egyezségre is jutott Koerber osztrák miniszterelnökkel.

416 Tisztán és egyszerűen.

kormányok nyilatkozatában sem a gyenge delegációk költségvetési jogában nem található, hanem csak magában a törvényben, 2^{or} socialis és nemzeti ellenértéket, ha szerény mértékben is, de valamit, mert ha a népek azokat az alkalmakat nem használják föl ilyen ellenérték kiereszkölésére a midön tölük nagyobb áldozatokat kérnek, akkor egyáltalán soha sem jutnak ahhoz.

Én tehát az ünnepek alatt tárgyalni fogok Széll-lel az iránt hogy a jelzett garanciákat a törvényben megkapjam, és iparkodni fogok hogy megegyezésre jusunk. Akkor is még megmarad a civillista⁴¹⁷ fölemelése, mellyel még sebet ütünk a népnek loyalis érzelmein, és a melyet én is lelkem belsejében csak felháborodással nézhetek, különösen mikor annak magyar része majdnem egészen idegen udvarnak, idegen közigazdaságnak szolgál.

Hogy azonban Széll meg van-e mentve ha megegyezésünk sikerül és ha én őt a katonai javaslatoknál támogatom, az nagyon kétes. Meggyőződéseim hogy azokból nem lesz husvétig törvény, husvét után pedig új idemnitási javaslattal⁴¹⁸ kell jönni, a melyet a szélsőbal meg-obstruál.⁴¹⁹ Azután nem jöhet más mint a feloszlatás, mint-hogy pedig ezekkel a javaslatokkal a választók előtt tisztességes választásokkal nem lehet boldogulni, valószínű hogy akkor Széllt felülről elejtik.

Ezt is meg kell gondolnom és már azért sem lehet a Széll-kormány kedvéért olyanba bemennem a mivel multamat megtagadom és magamat beszennyezem, mert valószínűleg ezzel még azt a célt sem érném el hogy a Széll kormányt megmentssem.

Soha ilyen nehéz helyzetben nem voltam. Én már semmit nem kívánok a politikában: boldog volnék, ha attól tisztességgel végkép visszavonulhatnék – de tisztességgel: ezt az egy vívmányát negyedszázados vergődésemnek nem áldozhatom föl, még hozzá hiába.

Családomban mindenki hála Istennek egészséges és jó kedvű és anyagi ügyeimben is a sikerült parcellázás folytán (a melynek több mint fele már befejeztetett) a kibontakozás felé haladok.

Mindnyájan a legszívesebben üdvözlünk
híved

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 76–79.

417 Az állami költségvetésben az uralkodócsalád és udvartartása számára elkülönített összeg. Ennek biztosítása megosztott a birodalom két fele között.

418 Széllnek sikerült elfogadtatnia az idemnitást (az új költségvetés megszavazásáig az előző évi költségvetés adta keretek között lehetett kormányozni), majd keresztülvitte az új költségvetést és az újoncmegajánlást is.

419 Az országgyűlés munkájának és döntéshozatali képességének végtelen beszédekkel való megakadályozása.

127. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1903. JANUÁR 16.

Kedves Sándor!

Reményelem hogy e sorok vételekor az ifju pár már elindult boldogságának útjára, a melyen az Uristen áldása kísérje őt mindvégig. Nálunk azalatt igen komolyakká fejlődnek a dolgok. A kiegyezést sikerült Széllnek nyélbe ütni, még pedig úgy hogy véleményem szerint nagyon meg lehetünk vele elégedve. Ezt nem csak én hiszem, hanem – miután Széll bizalmasan közölte velük a főbb pontokat – ugyanily benyomást nyertek Dessewffy Aurél és Zselénszky barátaink is. C'est un point acquis.⁴²⁰ akármilyen történik ezentul fixirozva van az ár melyen Magyarország megegyezni hajlandó és melyen alá nem lehet menni. De annál fenyegetőbb a helyzet a katonai javaslatok és a civillista folytán. Az előbbieket, összes várható következményeikkel együtt, most elég alaposan át-tanulmányoztam, a civillista emelésével azok következményeképp 8–9 millió forint, de talán 10 millió is, fog kis idő múlva a magyar költségvetésre nehezedni, ezt egyszerűen el nem bírjuk, minthogy ugyis a deficit szélén állunk és új bevételi források már nincsenek, gazdasági föllendülésre sem lehet számítani, mely – ha beáll – szintén csak épen a mai terhek elbírására képesít, vagy azok igen mérsékelte fokozására, de enyit (tekintetbe véve a többi feladatot) el nem bír. Már ez a tekintet önmagában lelkiismeretbe vágó dologgá teszi ezeknek a javaslatoknak tels quels⁴²¹ megszavazását. De lehetetlen szerintem új terhekbe belemennünk a nélkül hogy azokért compensatiókat ne követeljünk, társadalmi és nemzeti irányban. Hosszu volna erről részletesen írnom, csak annyit mondok hogy e compensatiók alatt semmi olyat nem értek a mi hadseregünk jelenlegi szervezetét megbolygatná, hanem csupán a legszükségesebbet arra hogy 1re a fenálló törvények megtartassanak, 2re a nemzeti törekvésekkel szemben katonai intézményekben némi támaszt nyerjen a magyar nemzeti eszme. Én tehát egy memorandumot adtam át Széllnek, melyben kifejtettem milyen módok és föltételek mellett vagyok hajlandó az ujjoncz-létszám fölemelésébe belemenni. Ebben benfoglaltatnak egyfelől cautelák⁴²² arra nézve hogy a pénzügyi következmények elviselhető határok közt maradjanak (azok közt melyek a kormány mai szándékainak ugyis megfelelnek, t. i. 4–5 millió, de amire most semmi

420 Ez kardinális kérdés.

421 Olyan amilyen.

422 Előzetes feltétel.

biztosíték nincs) más felől azok a compensatiók a melyek a magyar nemzetnek ennél az alkalomnál kell követelni, mert ha most nem érvényesíti akkor utólag ugyan hiába rimánkodik. Régi barátaink közül Hodossy, Szentiványi és Bolgár⁴²³ ismerik azokat részletesen és egyhangulag helyeslik, mint olyanokat melyek a legconservativebb alapon nyugszanak. Kívánom t. i.: a katonai büntetőtörvény egyidejű életbeléptetését, a szabadságolások arányos eszközlését a magyar és az osztrák contingens közt, a magyar tiszteknek a magyar ezredekhez beosztását (ezt némileg megígéri a kormány, de nagyon homályosan) a czimer- és jelvényeknek az ország közjogi helyzetéhez alkalmazkodó átalakítását (ezt is kilátásba helyezik) azt hogy magyar állampolgár tisztí rangot csak úgy nyerhessen ha a magyar nyelvet bírja,⁴²⁴ a hadkiegészítési ügynek az 1867 XII t. c. szerint, kizárólag a magyar honvédelmi ministerium általi intézését, a hadkiegészítési kerületeknek olyan beosztását hogy lehetőleg kevés nemzetiségi ezred keletkezzék hanem inkább több olyan a mely magyarokkal van tarkázva (a hol a tót gyerekek magyarul tanulhatnának), a visszatérést az 1889 évi védtörvény⁴²⁵ előtti állapothoz mely a közös hadsereg póttartalékát határozott számban contingentálta és a védkötelesek többi tömegét a honvédségbe osztotta, azaz: a nemzeti véderőbe. Ezekről a dolgokról a napokban fogok Széll-lel tárgyalni. Ha ezekben lényeges concessiókat kapok szent a béke, de ha nem úgy azt érzem hogy én tovább nem mehetek vele. Barátaim némelyike, tekintettel a súlyos következményekre a melyek előállhatnak és a melyeket én jól látok, még ez esetben sem tanácsolják a szakítást, ilyen nézetten van az egri érsek⁴²⁶ és Hodossy. Ők mindenen felett rettegnek Széll bukásától és a régi rendszer feltámadásától. Ezt a veszélyt én tökéletesen méltányolom. De egy felől úgy érzem hogy magamat, mint a közélet emberét, erkölcsileg megölném, ha ilyen biztosítékok és ellenértékek nélkül adnám oda magamat ezeknek az odiosus⁴²⁷ és veszélyes javaslatoknak támogatására, másfelől körülbelül bizonyos hogy ezzel az öngyilkossági ténnyel Széllt meg nem menteném. Ugy áll t. i. a dolog hogy az egész ellenzék (a mint nekem Justh, Tóth János, Bartha Miklós és Rakovszky bejelentették) el van határozva az ujjoncz-létszám létrejövetelét obstructióval meggátolni, de sőt, ha Áprilisban új idemnitás kéretik, annak létrejövetelét is Május 1^{én} tul megakasztani. Akkor azután nem marad egyéb hátra mint az

423 Hodossy Imre, Szentiványi Árpád és Bolgár Ferenc a Nemzeti Pártban voltak Apponyi munkatársai, alvezérei.

424 Apponyi a nemzetiségi magyar nyelvismeretére céloz, illetve arra, hogy amint később a „Lex Apponyiban” is felmerül, hogy a magyar a több nemzetiségű ország állampolgárai között lingua francaként funkcionáljon.

425 1889. évi VI. tv. „a véderőről.”

426 Samassa József egri érsek 1873–1912 között.

427 Gyűlöletes, felháborító.

országgyűlés feloszlata, ilyen program mellett: katonai terhek brutális fokozása, civilista fölemelése, minden ellenszolgáltatás nélkül. Látod-e Széllt megállhatni ilyen választási harcban? Látsz-e engem mint ennek a programnak egyik hirdetőjét, jobb meggyőződés ellenére? Határozottan jobb a kérdést most dűlőre vinni, különösen ha Széll esetleg most adná be ennek folytán lemondását, a mikor oda lehetne a dolgot vinni hogy ismét csak ő lehessen cabinet alapítással megbízható, de azok nélkül az obligók nélkül. Lehetetlen csak egy dolog: hogy én az említett föltételek nélkül ezeket a javaslatokat pártoljam, nem is használnék vele senkinek semmit, csak magamat tenném teljesen tönkre, a mi a helyzetből való kibontakozást még inkább megnehezítené.

Hogy arra az esetre ha én a szabadelvű pártból kilépnék, kik jönnének velem, arról fogalmam sincs, nem is keresem, mert távol állok minden ellenzéki propagandától, csak egyénileg követem lelkiismeretem szavát, politikai becsületem követelményét, nem is lépek föl senkivel szemben azzal a praetensióval⁴²⁸ hogy azért mert valamikor nemzeti párti volt ennél a lépésnél kövessen. Gondolom lesznek sokan a kik nem is fognak követni, sejtem hogy különösen agrárius barátaink, a kik a kiegyezéssel nagyon meg vannak elégedve, meg fognak maradni Széll mellett, ha ugyan ő marad.⁴²⁹ Je n'ai rien contre:⁴³⁰ talán így később könnyebben lehet ismét egy kalap alá jönni.

E levél befejezése előtt beszéltem az egri érsekkel, ő az általam kitűzött föltételeket egytől egyig helyeseknek mondja és most már nem ohajtja hogy nekem azok nélkül is lehet és kell a javaslatokat megszavaznom, hanem nagyon gondolkozóvá lett miután neki a helyzetet kifejtettem és minden erővel oda hat hogy Széll nekem a szükséges concessiókat megtegye.

Most hát kiöntöttem neked politikai szívemet, a mely fölötte nehéz. Szerencsére a családban minden a lehető legjobban megy, a gyerekek épek – vidámak – okosak és azt hiszik az anyjukról, hogy nem tud németül! Eñyi elég Clotilde-nak jellemzésére.

Te pedig édes Sándor, ezektől a viharoktól távol gyógyítsd magadat a földközi tenger tündéri partjain a hol én is szívesebben volnék mint a magyar képviselőházban.

Csak valahogy eszedbe ne jusson ezen dolgok miatt idejönni, változtatni már csak úgy lehet rajtuk ha a kormány képes abban az értelemben melyet kifejtettem engedményeket tenni, vagy határozott időben kilátásba helyezni. Mert ez volna az én utolsó statióm: ha a kormány kijelenti hogy ezeket a követelményeket méltányolja

428 Igény, követelés.

429 Zselénszky Róbert gróffal az élen az agráriusok egy része még Tisza István zsebkendőszavazásos akciója után is kitartott a Szabadelvű Párt mellett. Széll Kálmán a levél kelte után még öt hónapig tudta megőrizni miniszterelnöki bársonyszékét.

430 Nekem nincs ellene kifogásom.

és jövő évben azokkal kibővítve adja be az ujoncz-létszámra vonatkozó javaslatot, akkor én azt erre az évre hajlandó vagyok megszavazni, kijelentve hogy jövő évben semmi szín alatt nem szavazom meg a kikötött feltételek nélkül. Lehet hogy ezen az alapon megegyezünk. De Széll, ámbár már több mint egy hete, vagy körülbelül egy hete bírja memorandumomat, folyton halasztja a döntő conversatiót⁴³¹, mintha nem is érezné a helyzet valóságos voltát.

A kiegyezés vázlatát ma a házban elmondta és minden elfogulatlan embernél nagy sikert aratott vele.

Isten Veletek
szívből üdvözl
hű rokonod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 80–86.

431 Megbeszélés.

128. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1905. JANUÁR 9.

Kedves Sándor!

Nekem arra hogy a Poliklinikában⁴³² mint orvos ki alkalmaztatik, semmi hivatalos befolyásom nincs, mert magának az orvosi testületnek kizárólagos és féltékenyen őrzött joga e fölött határozni. Mindazonáltal a legmelegebben ajánlottam néhai dr. Polya Jakab⁴³³ barátunknak („a czethal nyírás meghonosításáról a Hortobágyon” [sic] tartott előadás mesterének) fiát⁴³⁴ a Poliklinika orvos-igazgatójának és általa az orvosi testületnek. Reményilem lesz valami hatása.

Az orsz[ág]gy[űlés]. vámügyi bizottságának határozata dícséri a Te bölcsességedet és hazafiságot, mely egyaránt meg tudott felelni a gazdasági érdekek és a politikai helyzet kívánalmainak.

Valjon a norvég drámának⁴³⁵ mi lesz a viszhatása a mi krízisünkre? Puhítani fogja-e az udvart? Az ellenzékét úgy látszik a kíváncsú mértéken túl föltüzeli.

Jó ünnepeket kíván
igaz barátod és rokonod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885-1905. 91.

432 Apponyi 1901-től haláláig elnöke volt a Budapesti Poliklinikai Egyesületnek.

433 Polya Jakab (1844–1897) agrárközgazdász, jogász.

434 Polya Jenő (1876–1945) orvosprofesszor.

435 1905-ben véget ért a közel 100 éves svéd uralom, amely a két országot perszonálunióban egyesítette. A válságos hónapoknak a korban teljesen szokatlan norvég népszavazás vetett véget, amelyen a többség a nemzeti királyságra szavazott.

129. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1905. JANUÁR 12.

Kedves jó Sándorom!

Örömmel és megilletődéssel vettem épen most f[olyó]. h[ó]. 9^{én} kelt leveledet. Hogy azt az én nagy és nehéz, de jól átgondolt elhatározásomat mely szerint a personal unio⁴³⁶ alapjára léptem helyesled, azt többre becsülöm még mint azt az anyagi támogatást a melyben a politikámat részesítéd – a mely azonban nagyon kapóra jön és a melyért tiszta szívből köszönetet mondok.

A pénz készen van, tehát rögtön liquidálható.⁴³⁷ Azt írod: „a tudvalevő 36.000 ft.” – az én tartozásom pedig nem 36 hanem 56 ezer forint, a több év óta felszaporodott kamattal, a mit még nem számítottam ki. E szerint feljogosítva érzem magamat 36 ezer forintot + az ennek megfelelő kamat politikai célokra felhasználni, 20 ezer forintot (+az ennek megfelelő kamat) pedig valamivel később mint gondoltam köszönettel fogok neked megtéríteni, hacsak tollhiba nem volt az a 36-os szám.

Kilátásaim elég jók, ha valami rendkívüli dolog nem történik kell hogy megszaporodva jöjjünk ki a választásokból és ez Tisza bukását jelenti.⁴³⁸

Borzasztó munkában vagyok, ma is gyűlésem volt Somorján, Sággy érdekeiben, holnap van egy pihenő napom – azután megint neki az országnak Szepességtől Temesvárig mindenhová. Kossuth-tal⁴³⁹ nagyon jól férek meg – ő majdnem mindig okosat akar és nagyon becsületes lélek.

Ha álláspontomat helyesled, miért nem mondanád ezt ki nyíltan? Ennek óriási sulya volna. Mais si cela ne vous convient pas, prenez que je n'ai rien dit.⁴⁴⁰

Egészségedről semmit sem írsz, jó jelnek vegyem ezt? Adja Isten.

Igaz hálával és szeretettel

tisztelő barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 87–88.

436 Apponyi a levélírást megelőző napokban lépett be a perszonáluniót hirdető Függetlenségi és 48-as Pártha, mely lépésével szakított addigi hatvanhetes ellenzéki programjával.

437 Folyósítható.

438 Apponyi jóslata ezúttal teljesült, a soron következő választás volt az egyetlen, amelyet a Szabadelvű Párt elveszített és ez Tisza István miniszterelnök lemondását vonta maga után. Egy évvel később pedig a Szabadelvű Pártot is feloszlatták.

439 Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc (1841–1914) volt ekkor a Függetlenségi Párt egyik vezéralakja. Apponyi 1904-ben lépett be a pártjába és működött együtt annak irányításában Kossuth Ferencel.

440 Ha ez nem felel meg, tekintük úgy, hogy nem mondtam semmit.

130. APPONYI ALBERT LEVELE KÁROLYI SÁNDOR GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1905. JANUÁR 30.

Kedves Sándorom!

Csak most köszönhetem meg utolsó leveledet a melyben az egész tartozásomat politikai czélokra felajánlod. 1898 octoberében, mikor az első 36.000 f[orin]t. után kamatot fizettem, adtál nekem újabb 20.000 ft. kölcsönt, melyről csak egy látogatójegyen adtam elismervényt. Ez a tartozás – miután azóta kamatot nem fizettem – ma az én számításom szerint (4% kamattal) körülb. 70.000 ftot tesz ki. Eñyi tehát a Te áldozatod politikai czélokra, amelyért ezennel köszönetet mondok.⁴⁴¹ Megemlítem hogy ebből eddig 35.000 forintot adtam ki, marad tehát további eshetőségekre 40.000 ft. Majd alkalmilag elmondom kiket támogattam – nagyobbbrészt sikeresen, csupa neked megfelelő embert.

A választások eredménye hihetetlen meglepetés de a nemzetnek becsületére válik. *La corde sensible*⁴⁴² a magyar embernél a jogfolytonosság és a bécsi befolyás, most a közönség megértette hogy az előbbin sérelem esett a második javára és akkor egyszerre reá nem lehetett ismerni az országra. Corrupt kerületek, családi kerületek, pressionált kerületek, rendre fellázadtak és lerázták az igát. Legcsodálatosabb a Székelyföld hol még Bereczk – ez a hírhedt (...) – is kidobta Neumann Ármint.⁴⁴³ A Tisza-gárda teljesen kipusztult, csak Gajári Géza és Dániel Gábor⁴⁴⁴ maradt meg belőle hírmondónak, de Hegedűs, Münnich, Feilitzsch⁴⁴⁵ és mind elbuktak.

A függetlenségi párt 165–168 tagra szaporodik föl, egy magában több mint a szabadelvű párt a horvátok nélkül. Uj rendje keletkezik a dolgoknak. Hogy ez az új rend

441 Apponyinak ezt azért kellett 1898-ig visszatekintve részleteznie, mert kapott egy levelet Károlyi Sándortól, aki erre egyáltalán nem emlékezett. Ennek a levélnek az eredeti vázlattörredéke megtalálható Károlyi anyagában az Apponyi-levelek között: „Leveledre megjegyzem hogy csak is 36000 forintos nyugtádat találtam irataim között, a 20000 ftos kölcsönödre emlékezem nagyon homályosan, de mert ezen összeg nyugtáját nem találom, úgy képzeltem hogy ez a 36000 f[orin]tos ügyletben valamikép beszámíttatott. De bármint is legyen úgy használjad ezen összegeket politicalai czéljaidra mint a hogy arra a 36000 ftra vonatkozólag is kértelek volt. Ezen összeg kötelezvényét tavasszal fogom át adni.” MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 89.

442 Feszítő erő.

443 Neumann Ármin (1845–1909) jogász, egyetemi tanár, szabadelvűpárti képviselő.

444 Dániel Gábor (1854–?) szabadelvű és nemzeti munkapárti képviselő, az 1904-es házszabálytervezet (Lex Dániel) előterjesztője.

445 Feilitzsch Artúr báró (1859–?) szabadelvű párti képviselő, képviselőházi alelnök, majd a darabont kormány földművelésügyi minisztere.

milyen legyen arról most gondolkozunk, hiszen minket is meglepett ez az eredmény, legfőlebb azt vártuk hogy az ellenzék megtartja posícióit vagy esetleg 20–65 mandátumot nyer. Azzal a helyzettel hogy a szabadelvű párt kisebbségbe jön gondolatban sem foglalkozott senki, csak 3 nap óta látjuk magunk előtt és szinte el vagyunk tőle kábulva.

Nagy Isten ítélet és nagy áldás hogy a corruptionnak és a bécsi mindenhatóságnak ez a fészke szétbontatott. Akármi legyen, de annak a restructióját nem engedjük meg. Az új kormánynak – ha 67-es alapon áll is – erősen kell számolni a nemzet lélekének e megnyilatkozásával, különben még egy választásnál többséget kap a függ. párt, ez egyébiránt nem hosszú idő múlva ugys meglesz, mert most is még 20–25 kerületünk lett volna a melyre nem akadt jelölt és a melyből 10–15 emberünk biztosan bejött volna. De az emberek nem bíztak a közhangulat erejében és nem mertek saját pénzükön kétes kerületekre vállalkozni. Ki is hitte volna hogy p. o. Tatán egy obscurus kis journalista vagy ügyvéd Eszterházy Ferenczet megverje? Ilyen eset pedig több volt. 203 jelöltünkől bejött (-illetőleg még bejön) 165–168, tehát csak 15% bukott meg, ez is hihetetlen propositio,⁴⁴⁶ eddig 30% szokott bukni a függetlenségi jelöltekből.

Egészségem csodálatos képen nem szenvedett. Isten ujja őrködött fölöttem.

Jó üdülést kívánva

tisztelő hű barátod

Apponyi Albert

MNL OL, Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905. 92–93.

446 Ítélet.

131. APPONYI ALBERT LEVELE GRÓF KÁROLYI SÁNDORNÉHOZ

ÉBERHARD, 1898. JÚLIUS 8.

Kedves Clarissa!

Az öröndetes eseményt mindjárt Budapestre megtáviratoztam Sándornak, és tőle Drezdából, tőled Bécsből kaptam annak a rokoni és baráti részvételnek nyilvánítását, melyet senkinél bensőbbnek és igazabbnak nem hiszek mint nálatok. De most ismét nem tudom hol keresselek, és így Budapestre címezem soraimat, a honnan majd valahogy utánnad küldik, Te pedig kegyes leszel azonnal Sándorral közölni.

Junius 29-éről Jun. 30-ára igen nehéz 18 órát töltöttünk, melyet kedves nőm hősiesszilárdssággal állott ki. A jutalma megvolt egy rendkívül erős, életrevaló fiúcskában, a ki születésekor 3 kilo 600 gram testi súlylyal bírt, és folyton erősödik, szinte duzzad az egészségtől. Clotilde olyan jól van, a milyen csak lehet, a legrövidebb időn összeszedi magát. Első gondolata, mikor a 60 perccel előbb született kisedet felöltözve elhozták hozzá, az volt hogy még félig ájúlodozva is csak magyarul beszéljen a dadával és felém fordulva azt sugta: a gyermeknek csak magyart szabad hallani. Hanem igen megható volt a magára vállalt nemzeti kötelességnek ez az éber tudata ilyen pillanatban. Isten segítségével a kereszt és a haza jelében igen derék embert fogunk nevelni a kisedből.

Atyámnak örömet képzelheted.

Isten Veletek édes Clarisse, nőmmel együtt szívből köszönjük üdvözlöteket,
és maradunk
hű tisztelő rokonod

Apponyi Albert

MNL OL, Kornis Klarissza iratai (P 387), 3. d. 3 Apponyi Albert 1898. 1–2.

132. APPONYI ALBERT LEVELE KORODA PÁLHOZ

POZSONY, 1882. NOVEMBER 12.

Igen tisztelt Dr. úr!

Mednyánszky⁴⁴⁷ képviselőtársam közvetítésével vettem második színművét. Falun létem és számos vendég látogatása folytán némileg elkésve fogtam hozzá a darab elolvasásához és véleményem közléséhez, melyet egész őszinteséggel a következőkben foglalom össze.

A darab jól indul, meséje és bonyodalma – bár nem egészen új – de élénk szövődése folytán érdekes és – hitem szerint hatásos – egész azon jelenetig melyben a tábornok nejét és Lorántot meglepi. A mi ezután következik a felfogásom szerint oly teljesen nélküli a drámai jelleget, ez a befejezés az egész darabot impossibilissá⁴⁴⁸ teszi. Én ugyan érteni vélem az iróniát mely abban rejlik, hogy a szenvedély eget ostromló kitörései, a merő conventionalitás akadályai és a belső frivolitás gyengeségei által visszaszorítatnak a mindennapias existencia unott körébe, hogy szóval az egész borzadalom homokba vész el. De nem hiszem hogy ez a fajtája a megoldásnak a színpadi sőt a drámai követelményeknek megfelelően, minden esetre meg kellene azt értetni a nézővel, szemléltetni kellene vele a hatást, melyet a mindennapiasság győzelme az érintett személyek érzelmeire gyakorol, holott a darab mindezt a néző képzelő és ítélő tehetségére bízta.

Lehet hogy tévedek, de kötelességemnek tartom nyíltan megmondani hogy ily befejezéssel a darabot életképesnek nem tartom. Meg vagyok győződve hogy nem fog reám nehezteni őszinteségemért, és még csak utasítását kérem arra nézve hogy mi történjék a kézirattal, 8–10 nap múlva ismét Budapesten fogok lenni – de előbb is akárhová szívesen elküldöm, ha szükség van rá.

Kitűnő tisztelettel

Apponyi Albert

OSZKK, Gróf Apponyi Albert Koroda Pálhoz. Levelestár. I. n.

447 Mednyánszky Dénes báró (1830–1911) országgyűlési képviselő.

448 Minősíthetetlen.

133. APPONYI ALBERT LEVELE KOVÁCS LAJOSHOZ

BUDAPEST, 1891. NOVEMBER 8.

Kedves Lajos bátyám!

Tegnap vettem becses soraidat, és mondhatom mély szomorúsággal töltött el azoknak tartalma. Közéletünk süllyedt állapotának valóságos momentuma az a szellem mely ecsetelésed szerint Miskolczon uralkodik. Csak azért nem csüggedek el ilyen jelenségekkel szemben, mert épen azt tartom legfőbb hivatásomnak hogy az országot ebből a depravált⁴⁴⁹ állapotból kiemeljem. De ezt – szerintem – nem lehet az azzal való pactálás útján elérni. Ezért, és mert a miskolczy értekezletre a szomszéd megyék felébresztése céljából föltétlenül szükségünk van, továbbá már a dolgok sokkal továbbra haladtak, semhogy sulyos compromissio nélkül visszamenni lehessen, – bármeñyre fájlalom hogy ez alkalommal nézeted ellenére kell eljárnom, – a pártgyűlést f[olyó]. h[ó]. 29^{én} mégis megtartjuk. A cím Borsod megyei pártszervezkedés fog lenni, hol a szomszéd megyék küldöttei mint vendégek jelennek meg, talán Debreczen is, a hol a dolgok igen szépen fejlődnek. Tüntetésre ekkép nincs szükség, Miskolcz városa, melyet a gyűlésből és a szervezésből teljesen kihagyunk, és külön szervezkedésre bízunk, keresheti Baross miniszternek kegyét azzal hogy engem ignorál, sőt azzal is hogy ellenem demonstrál. De én valószínűbbnek tartom hogy a polgárság föl fog ébredni ha egyszer ott vagyunk, és hogy az áramlat a kétkedőket is magával ragadja. Egyébiránt fiascótól nincs mit félni, mert nem hirdetünk előre tüntetést, csak megyei szervezkedési értekezletet, ennek sikere pedig biztosítva van, és azt a város nekünk meg nem tilthatja.

Isten Velede kedves Lajos bátyám,
a viszontlátásig üdvözöl
tiszteelő híved

Apponyi Albert

OSZKK, Gróf Apponyi Albert Kovács Lajoshoz. Levelestár. I. n.

449 Leromlott, lezüllött.

134. APPONYI ALBERT LEVELE KOVÁCS-BODÓ ISTVÁNHOZ

GYÖNGYÖSAPÁTI, 1931. JÚLIUS 8.

Tisztelt Kovács ur!

Beszédem gyűjteménye 4 részből fog állani: 1. Politikai beszédek. 2. Alkalmi beszédek. 3. Katholikus nagygyűlési beszédek. 4. Nemzetek szövetségén elmondott (két nyelven) és egyébként külföldön tartott beszédek.⁴⁵⁰

Az első rész anyagának előkészítése van most kezei közt, a 3 és 4-ről külön gondoskodtam, a 2-t illetőleg volna egy kérésem. Ebbe a részbe t. i. fel akarom venni a Nemzeti Casinó Széchenyi lakomáin 1879^{ben} és 1929-ben elmondott két beszédet (a melyet a Nemzeti Casinótól⁴⁵¹ szerzek majd be) a mellékelt zászló-szentelői beszédet,⁴⁵² az idősebb és ifjabb Andrassy Gyuláról mondott emlékbeszédet,⁴⁵³ a Kossuth-szobor leleplezésénél⁴⁵⁴ mondott beszédet. Ez utóbbiakból kezeim közt van (és szintén mellékelem) az ifjabb Andrassy Gyuláról mondott beszéd, de nincs meg a Kossuth szobor beszéd, a mely a fővárosnál vagy bármely lapnál beszerezhető, és az id. Andrassy Gyuláról mondott beszéd, a mely elmondásának idejére sem emlékszem pontosan, csak azt tudom hogy jó néhány év előtt, az országház Kupola-csarnokában tartott emlék-ünnepség alkalmából mondatott, mely egészen országos jellegű volt, az utolsó 7–8 éven belül. A képviselőház irodájában kell hogy ennek nyoma legyen. Nagyon hálás volnék ha ezt a két beszédet beszerezhetné, akkor a gyűjtemény anyaga teljes volna.

450 A beszédgyűjtemény tervezete, az előkészítés során folytatott Apponyi-Kovács-Bodó-Lukács-levelezés és az 1052 lapnyi gépelt szöveggyűjtemény megtalálható: MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927.

451 Széchenyi István gróf és a körje csoportosuló fiatal reformpárti liberális arisztokraták alapították 1827-ben a Nemzeti Kaszinót, hogy a velük azonos nézetű politikai csoport tagjai számára találkozás és eszmecsere céljára helyszínt biztosítsanak. A Kaszinó tagjai minden évben ünnepi vacsorát rendeztek a szervezet alapítója, gróf Széchenyi István emléke előtti tisztelgés céljából, halálát követően. Ezeket beszédet mondani mindig különleges megtiszteltetésnek számított. Ld. Anka László: Serlegbeszédek a Nemzeti Kaszinóban. In: Vajda Lőrinc (szerk.): *Széchenyi emlékezete. Serlegbeszédek a Nemzeti Kaszinóban. 1864–1944.* Akadémiai, Budapest, 2010. 17–29.

452 A beszédgyűjteményben nincs benne minden beszéd, amiről a két Apponyi és Kovács-Bodó közötti levélben szó esik. A zászlószentelői beszéd megtalálható MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927. 120–133.

453 Az idősebb Andrassyról szóló beszéd helye uo. 81–87. l. (Az ifjabb Andrassyról mondott beszéd fellelhető Apponyi Albert: Ifjabb gróf Andrassy Gyula emlékezete. In: *Budapesti Szemle*, 1930. 334–348.)

454 MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927. 43–49.

Én 19^{én} este érkezem Budapestre és 20^{án} reggel természetesen ott leszek a házban,
a korelnöki szék elfoglalására.⁴⁵⁵

Igaz tisztelettel
készséges híve

Apponyi Albert

MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs.
Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927. 5.

455 Az 1931-es választások után Apponyi Albert volt a képviselőház korelnöke, csakúgy, mint az 1920-as, 1922-es és az 1926-os választások után, de a 22-es választások után visszautasította, hogy korelnökként megnyissa a képviselőház alakuló ülését, tiltakozásul a kormánypárt javára elkövetett választási atrocitásokért.

135. KOVÁCS-BODÓ ISTVÁN LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1931. JÚLIUS 15.

Kegyelmes Uram!

Megtisztelő megbízásom értelmében mély tisztelettel értesítem Excellentiádat, hogy a megjelölt és a gyűjteménybe felvenni elhatározott beszédek beszereztem. Hogy Excellentiádat az utánjárás fáradságától megkíméljem, beszereztem a Nemzeti Casino Széchenyi-lakomáin 1878-ban és 1928-ban⁴⁵⁶ elmondott két beszédet is, valamint még egy ilyen beszédet, amelyet Excellentiád 1892-ben⁴⁵⁷ mondott el.

Nem tudom, hogy ez utóbbira szükség lesz-e, vagy pedig Excellentiád már szándékosan hagyta ki.

Ugy vélem, helyesen járok el és nem is okozok Excellentiádnak fölösleges fáradságot, ha ezen beszédek autentikus voltak szíves megállapítása végett még a gyűjteménybe való besorozás előtt tisztelettel megküldöm.

Bátor vagyok végül Excellentiád nagybecsű figyelmét a korelnöki előterjesztésekkel kapcsolatban arra vonatkozólag felhívni, vajjon nem óhajtja-e Nagyméltóságod ezen előterjesztéseket az ülés előtt megtekinteni, mert ha igen, úgy mély tisztelettel értesítem Excellentiádat, hogy dr. Lukács Gyula elnöki főtanácsos úr öméltósága már az ülést megelőző napokban legkészségesebben áll Excellentiád rendelkezésére.

Fogadja Nagyméltóságod alázatos tiszteletem kifejezését, mellyel vagyok mindenkor legalázatosabb szolgája:

Kovács-Bodó István

országgyűlési elnöki s[egéd]. fogalmazó.

MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs.
Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927. 20–22.

456 MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927. 50–57.

457 AAGB II. köt. (1892. február 22. beszéd). 265–271.

136. APPONYI ALBERT LEVELE LENGYEL MIKLÓSHOZ

BUDAPEST, 1908. JÚNIUS 19.

Szükségesnek tartom Tanfelügyelő Úr figyelmét külön felhívni arra, hogy Benedek Eleknek a „Magyar Nemzet története az elemi iskolák V–VI. osztálya számára” című iskolai tankönyve, mely az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság kiadásában magyar nyelven már megjelent és román, szerb, német, tót és rutén nyelven a nyár folyamán fog megjelenni, tartalmánál fogva kiváltképpen alkalmas arra, hogy az 1907. évi XXVII. tc. 17. §-ban foglalt rendelkezések gyakorlati megvalósítását elősegítse.

Ezen történeti könyvnek az állami elemi iskolákban kötelező használatát el fogom rendelni, melyről szóló rendeletemet Tanfelügyelő Úr később fogja megkapni. Jelenleg arra hívom fel Tanfelügyelő Urat, miszerint alkalmas módon igyekezzék odahatni, hogy a tankerületében lévő községi és felekezeti iskolák fenntartói lehetőleg használatba vegyék iskoláikban a fentebb megnevezett tankönyvet.

Apponyi

PIMK, Benedek Elek-hagyaték, V. 4657/63. l. n.

137. APPONYI ALBERT LEVELE
LÉVAY JÓZSEFHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1898. MÁJUS 25.

Méltóságos Uram!

Amint előrelátható volt, atyám semmi kifogást nem tesz a levelek közzététele ellen. Magyarázatul csak annyit jegyzek meg, hogy az a két levél mely hivatalos címezést használ, és melyeknek eredetije német, azzal a célzattal íródott, hogy Ő Felségének szemei elé kerüljön.

Igaz tisztelettel Méltóságodnak
kész szolgája

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levele Lévy Józsefhez, 1898. 05. 25. Ms 5689/44. l. n.

138. MANGRA VAZUL LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

NAGYSZEBEN, 1917. SZEPTEMBER 4.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A szomszéd Románia hadseregének betörésével kapcsolatosan hazánk keleti részében több görög keleti lelkész és tanító részéről tanusított magatartás alkalmából a görög keleti egyházi főhatóság alá tartozó tanítóképző-intézetekre nézve Nagyméltóságodnak folyó év július hó 17-én 100891./917.–VI. b. szám alatt alulírott érsek-metropolitához intézett rendeletére vonatkozólag a görög keleti metropolitai Consistorium⁴⁵⁸ mint az egész hazai gör. kel román egyháztartomány legfőbb igazgatási szerve, mai napon tartott ülésében hozott határozata folytán teljes tisztelettel következőket terjeszti elő.

A metropolitai Consistorium a felmerült sajnálatos eseményekre vonatkozólag saját észleletei és tapasztalásból merített adataiból megállapítja, hogy a statisztikai számadatokból, a valódi okok és tényköörülmények behatóbb ösmerete és méltatása nélkül, tanítóképző-intézeteinkre nézve, Nagyméltóságod által vont következtetés, fenn nem tartható. Ezen rendkívüli körülmények által előidézett sajnálatos események, semmi oki összefüggésben nem állnak papi- és tanító-képző intézeteinkben követett iránnyal és szellemi neveléssel.

A betörés által közvetlenül érintett görög keleti román papság és tanítóság körében felmerült tévelygések részint az érintettekre gyakorolt külerőszak behatásának és megfélemlítésének okadatolt következményei, részint pedig a meglepetésszerűleg közbejött rendkívüli esemény által megzavart lelki állapotnak jelenségei.

A természet örök törvényei szerint rendkívüli események rendkívüli eredményeket szülnék, melyeket megelőzni vagy meggátolni nem lehet.

Ezen metropolitai Consistorium álláspontjának támogatására hivatkozik következő tényadatokra:

A tanítóképző-intézeteinkben működő tanárok hazánk törvényeiben előírt tanári képesítéssel bírnak és mindnyájan a hazai főtanintézetekben nyertek tanári képesítést.

Tanítóképző-intézeteink, melyek közül a nagyszebeni és az aradi tanítóképző-intézeteknek a fennállása az egy évszázadot már meghaladta, állami közegek ellenőrzése és felügyelete mellett működtek. Sőt a rendes állami közegeken kívül működésük évtizedek óta külön miniszteri biztosok által van felügyelve és ellenőrizve.

458 Egyháztanács.

Működésük ellen pedig sem a kir. tanfelügyelők, vagy a miniszteri biztosok, sem a magas kormány részéről soha kifogás nem emeltetett. De sőt egyik-másik tanítóképző-intézet külön elismerésben részesült.

Ezen felekezeti tanítóképző-intézetekben képesített igen tekintélyes számú tanítók részint állami, részint községi iskolákból lettek alkalmazva, és ott az állami iskolai felügyelő hatóságok megalégedésére működnek. Sőt hiteles adataink vannak arra nézve, hogy tanítóképző-intézeteinkben képesített tanítók képesítésük alapján magasabb állami alkalmazást is nyertek és mint ilyenek, felsőbbségük megalégedésére teljesítik köteleességüket.

A jelen borzalmas háború hosszas tartama alatt számos középiskolai és tanítóképzői tanáraink és néptanítónk a haza és a trón védelmében hősi halált haltak. Néptanítóink legnagyobb része pedig különböző harcmezőkön jelenleg is kitartó hősies-séggel teljesíti a haza és a trón iránti köteleességét.

A trón és a haza védelmében különböző frontokon emberi erőt meghaladó kitartással, bámulatos szívóssággal és az illetékes helyekről többször elismert vitézséggel küzdő több százezrekre menő egyházi híveink legnagyobb részben felekezeti tanítóképző-intézeteinkben képesített felekezeti néptanítóink által vezetett felekezeti népiskolában nyertek elemi oktatást, és szellemi irányítást. A szellemi irányításra okadaltan nem az egyes kárhozatos, szórványos tévelygési esetekből, hanem a felekezeti tanítóink által oktatott és személyileg irányított különböző harcmezőkön hősies kitartással, hűséggel és elszántsággal küzdő több százezerre menő híveink megtartásából vonható következtetés. Ezekre pedig megdöbbentően hatna a „hazafiatlan szellem” megbélyegzés.

Ezen fent elősorolt tényadatokkal a kifogásolt felekezeti tanítóképző-intézeteink működésének tulajdonított hazafiatlan szellem kizártnak tekintendő.

A fentebbiek előterjesztése után, metropolitai Consistorium kijelenti, hogy a fennálló törvényeken alapuló és azok keretein belül gyakorlandó állami felügyelet és ellenőrzés szigorítása ellen semmi kifogása nincs, sőt óhajtja, hogy az állami felügyelet részrehajlás nélkül minél szigorúbban gyakoroltassék.

Az állami felügyelet és ellenőrzés törvényeinkben meghatározott határait meghaladó és a magas kormány által célba vett, tételes törvényeinkkel és autonómiáinkkal ellentétben álló minden nemű más állami intézkedés és újítás ellen pedig a metropolitai Consistorium eleve óvást emel. Különösen pedig az egyes tantárgyak tanítására kilátásba helyezett külön tanárok kirendelése ellen, mely az 1868. XXXVIII. t. cz. világos intézkedéseivel ellenkezne és az 1868. IX. t. cz. által biztosított autonómiánkat mélyen megsértenék.

Végre tekintettel arra, hogy az állami felügyelet és ellenőrzés szigorítása végett kontemplált⁴⁵⁹ intézkedések a rendes tanfolyam megakasztása nélkül az iskolai év folyamán is életbe léptethetők, – ennél fogva tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat méltóztassék beleegyezését adni arra nézve, hogy a hazai román görög keleti egyház főhatósága alá tartozó felekezeti tanítóképző intézeteinkben az 1917./1918. iskolai év minél előbb megnyitathassék és azokban a román tanítás megtartathassék.

Mangra Vazul
érsek-metropolita

MREZSL, Tisza István iratai 44a fond, 11/1–2.

459 Megfontolt.

139. MANGRA VAZUL LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

NAGYSZEBEN, 1917. SZEPTEMBER 6.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Nagyméltóságod folyó évi augusztus hó 2-án 13619./917. szám alatt kelt a román hadsereg betörésével kapcsolatban szomorú jelenségek következtében tett azon intézkedése, melynek értelmében a határszéli egyházközségek által fenntartott felekezeti népiskolák államosíttassanak, a legnagyobb fájdalmat idézte elő híveink széles rétegeiben.

A görög keleti román egyház rendületlenül és következetesen hirdette mindig és ápolta a magas Trón és a magyar haza iránti hűséget és szeretetet. Ezen érzelmek által vezéreltetve, a legmesszebb menő nyilvánosság ellenőrzés mellett folytak alkotmányos életének összes cselekményei. A világháború kitörése alkalmával és annak tartama alatt egyházunk szüntelenül adta mély hazafiságának megdönthetetlen bizonyítékát, midőn a harcba vonuló híveit a haza és a király oltalmazásáért hozandó legnagyobb véráldozatra, az itthon maradottakat pedig a legnagyobb áldozat készségre és keresztényi önmegtagadásra buzdította. A szomszéd román királyság ellenséges fellépése alkalmából az elsők között volt a román görög keleti egyház püspöki kara, ki a híveihez intézett pásztorlevelében erős szavakban és határozottan kárhoztatta annak orvtámadását.

És teljes lelki megelégedéssel állapítjuk meg, hogy híveink fényesen kiállották a tűzpróbát, midőn a haza és a király védelmében tanúsított elszántságukkal, halált megvető bátorságukkal és véráldozatukkal kivívták az összes polgári és katonai hatóságok, nemkülönben pedig a legfőbb Hadúr, Ő Felsége legteljesebb elismerését. Azt hisszük, hogy egyházunk és népünk részéről a haza oltárán hozott tetemes áldozatok elegendők, hogy eloszlassák a magas kormánynak irántunk tanúsított bántó bizalmatlanságát, és alkalmas arra, hogy megteremtsék azt a lelki harmóniát, amelyből hazánk felvirágzása és népünk boldogulása fog elkövetkezni, azt hisszük hogy a lövészárkok vére örökre fogja összeolvasztani a magyar és a román nép fiait a hazaszeretet szent erényében. Az irtózatoss háborúnak ezen kedvezőnek vélt irányításáért hálát adunk a Mindenható Úristennek.

Tagadhatatlan tény, hogy vitéz hadseregünk diadalmas előrenyomulása és az ellenséges hadsereg visszaverése alkalmával megszállott területen tartózkodó néptanítónk egy része eltűnt, azon sajnálatos tényből azonban nem helyes az összes román tanítószókat a hazafiatlanság vádjával megbélyegezni, és nem helyes azon téves következtetést levonni, hogy a határszéli egyházközségekben a hazafias szellem annyira

meggyöngült, hogy az csupán a felekezeti iskolák beszüntetésével és felállítandó állami iskolákkal hozható helyre. A mintegy nyolcvan felekezeti tanító eltűnése nem tekinthető feltétlenül mint a hazafiatlan érzelmekből alkotott lelki világuk folyománya, hanem a meglepetésszerű betörés, a közigazgatás részéről adandó pozitív rendelkezések hiánya, az önfenntartási ösztön, a félelem, ezen indokok egyike vagy összessége készítette a két tüzelő front közé került szerencsétlen tanítókat, hogy elhagyják hazájukat, vagyonukat és családi tűzhelyüket. Csak egy a körülményekkel szigorúan számoló vizsgálat tudna teljes világosságot vetni, az eltűnésre vonatkozó helyi és lelki indokokra. Az általános mozgósítás első napjától kezdve több mint négyszáz (68%) felekezeti tanító tántoríthatatlan hűséggel, páratlan kitartással és vitézséggel küzd a különböző frontokon, a felmentettek pedig megkettőzött buzgósággal teljesítik kötelességüket az iskolákban. Nem fordult elő egyetlen eset sem, hogy valamelyik felekezeti tanítónk állam-ellenes magatartásáért fegyelmileg, vagy bűnvádi eljárás során ítéltetett volna el. Lélektanilag pedig kizárt dolognak tartjuk, hogy egy „hazafiatlan” testület által irányított és nevelt népréteg a hazafiságnak olyan tündöklő példáját adja mint híveink százezrei adták a jelen háborúban. Nem, a görög keleti tanítóság hazafiságát nem lehet kétségbe vonni, és az eltűntek sajnálatos ténye nem áll semmiféle okozati viszonyban a tanítóság hazafiságával.

Különben is Nagyméltóságod minden egyes eltűnt tanító ellen az 1907. évi 27. t. c. 24. szakasza alapján megindította a fegyelmi eljárást ugyanazon törvény 32. §-nak o/ pontjában megjelölt vétség miatt. A fegyelmi vizsgálat megejtésével megbízott közigazgatási közegek megfogják állapítani, az egyes tanítók bűnösségét és annak arányában a fegyelmi hatóság meg fogja szabni a büntetést.

Nem titkolhatjuk el azonban fájdalmas megdöbbenésünket, midőn Nagyméltóságod eltűnt tanítók feltételezett, de még be nem bizonyult bűnössége miatt, hazánk tételes törvényeit és egyházunk önkormányzati jogát mélyen sértő 13619./917. számú rendeletét kibocsájtotta és kimondotta, hogy az iskola fenntartó egyházközségektől megvonja a tanítói fizetés kiegészítés céljából engedélyezett állami segítyt és egyben a felekezeti iskola beszüntetésével, az állami jellegű elemi iskola létesítését rendeli el.

Hazánk népoktatását megalapozó 1868. évi XXXVIII. t. c. 11. §. feljogosította az egyházközségeket, hogy a törvény által meghatározott korláton belül, elemi iskolákat tarthassanak fenn, az egyházközségek ezen kardinális jogát szigorú feltételekhez kötötték ugyan, de érintetlenül hagyták a későbbi XXVI./1893. és a XXVII.–907. [sic] t. c. is ha az állam megszilárdítása és boldogulása őszintén fekszik a szívünkön, akkor támogatnunk és erősíteniünk kell azon intézményeket, amelyekben az állam alkotó elemei, a felekezetek és nemzetiségek fejlődnek. Mindenek előtt támogatnunk kell az egyházat kulturális hivatásában, mely az iskola eszközével igyekszik az emberiséget vezetni és a kultúra magaslataira emelni. Az 1868. évi oktatásügyi törvény

alkalmazkodott a társadalom szükségleteihez és szokásaihoz és kulturális helyzetéhez, az állam részére pedig biztosította az ellenőrzés jogát. A román nép különben is konzervatív természetű, nem barátkozik meg egykönnyen olyan iskolával, mely nem felel meg szükségletének és egyéniségének. „Jaj annak az iskolának – mondja Disterweg⁴⁶⁰ – amely felsőbb rendeletek béklyóiba verve nem vet számot a tanulók szükségleteivel és egyéniségével.” Csak rávilágítva a román nép pszichológiájára tudjuk megérteni azokat a tetemes áldozatokat, amelyeket híveink az 1907. évi iskolai törvény után hoztak a felekezeti iskolák föntartása érdekében. Valamint most a különböző frontok pokoli tüzeiben, úgy véreztek el híveink a rájuk kirótt anyagi terhek alatt, hogy a felekezeti iskola épületét a törvény követelményeinek megfelelően állítsák fel, és rendezzék be, hogy ezáltal elnyerhessék a törvényben biztosított állami segílyt. A fennálló iskolai törvények intézkedései között nem találunk oly szakaszt melynek alapján a fegyelmi vizsgálat alatt álló, vagy a fegyelmi úton megbüntetett tanító vétségéért az egyházközséget meglehessen fosztani iskola fenntartói jogától.

De eltekintve ezen alapos indokoktól, Nagyméltóságod többször említett rendeletében elvileg kimondotta, hogy az iskola államosítási akció keresztülvitelére elsősorban azok az egyházközségek kínálkoznak, melyekből a tanítók az ellenséggel önként távoztak, vagy bűnvádi eljárás alatt állanak, de valóságban olyan felekezeti iskolától is megvonta a segílyt, amelyeknek tanítói semmiféle fegyelmi, vagy bűnvádi eljárás alatt nem állanak, hanem dolgoznak és szenvednek a majdnem elviselhetetlen keserves nélkülözések miatt.

Állításunk igazolásáért legyen szabad néhány szemelvényt ideiktatnunk.

1. Rasinár kilenc tanerős felekezeti népiskola (8 férfi és 1 tanítónő) három tanító bevonult, a többi itthon teljesítette tanítói kötelességét, ezek közül az egyik, Fratila Mózes az ellenséggel távozott, de önként visszajött és bűnvádi eljárás alatt áll. Nagyméltóságod 110382./917. számú határozatával az összes rasinári gör. kel. felekezeti tanítótól az államsegélyt megvonta és Rasináron az állami iskola felállítását monddta ki.

2. Felsőuca: három-tanerős felekezeti népiskola, az egyik tanító Viola Miklós Szkutariban teljesít katonai szolgálatot, a másik kettő Barbat György és Eabrat János itthon van, az államsegély be lett szüntetve a 110324./917. számú miniszteri rendelettel és ezzel kapcsolatosan az állami iskola szervezése hagyatott meg.

3. Felsővist: két-tanerős felekezeti népiskola, Dejenar Viktor tanító, katonai szolgálatra hivatott be, a másik, Manduk János otthon látja el a tanítást, az államsegély és felekezeti iskola be lettek szüntetve 1103335.–xx. és 110336./917. számok alatt kelt miniszteri rendeletekkel.

460 Disterweg, Adolph (1790–1866) német pedagógus, szakíró.

4. Perény: kéttanerős felekezeti népiskola, mind a két tanító bevonult, az egyik Bica János fejlődést kapott és mint rokkant nem tényleges állományba helyeztetett, és most otthon kínlódik a tanítással, másik Surariu Demeter két golyóval a lábában, mégis szolgálatot teljesít Nagyszebenben. Az államsegély 110336./917. számú miniszteri rendelettel megvonatott és állami iskola szervezése mondatott ki.

5. Szászkeresztúr: Mircea Kornél tanító meghalt 1917. évi január 15-én, államsegélyt beszüntették 110373./917. számú miniszteri rendelettel és az állami iskola szervezése mondatott ki.

6. Szászmagyaros: Barbier Vazul 25 hónapon keresztül harcolt különböző frontokon, semminemű eljárás alatt nem áll, államsegély 110407./917. számú miniszteri rendelettel be lett szüntetve és az állami iskola szervezése lett kimondva.

Ugyanilyen elbánásban részesültek: Chiuedea Mátyás kisberivoi, Borza János rukói, Bagiu Nikodém magyarbodzai felekezeti tanítók, akik otthon vannak, fegyelmi, vagy bűnvádi eljárás alatt nem állanak, mindazonáltal az államsegély be lett szüntetve és állami iskola alapítása lett kimondva.

Nagyméltóságod a haza biztonságának érdekében egy erős kulturális határt szándékozik létesíteni mégpedig magyar tannyelvű iskolák létesítése által. Szerény nézetünk szerint Nagyméltóságod akciója fölösleges, mert a román nép lángoló hazaszeretete, bámulatos vitézsége, a magyar Trón és dicsőséges királya iránti tradicionális hűsége, ezek alkotják a megdönthetetlen és bevehetetlen határt, amely biztosítja hazánk integritását. Ezen határ szilárdságán morzsolódott össze számos ellenségünk összes támadása, amit fényesen igazolt a még tomboló világháború.

A szeretett hazánkat megvédő határt tehát nem a határ menti szegény román közösségekben kell felállítani, hanem a hazai román nép lelkében, és nem az államsegély beszüntetésével, hanem az egyházunk támogatásával, helyes népoktatással, igazságos közigazgatással, humánus és demokratikus szellemű intézmények létesítésével.

A kezdeményezett iskolaállamosítási akció foganatosítása céljából Nagyméltóságod alantas közegei nagy sietséggel, túlbuzgósággal szálltak ki egyházközségeinkbe, ahol minden előzetes értesítésünk nélkül sietve egybehivatták az egyházi képviselőtestületeket, és megkövetelték a felekezeti iskolaépületek átengedését. A beérkezett hivatalos jelentésekből aggódva látjuk, hogy ezen intézkedések híveink széles körében nagy elkeseredettséget provokáltak.

Tekintettel a felhozott indokokra tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy az 13619./917. számú rendeletét hatályon kívül helyeztetni méltóztasson.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte mély tiszteletem nyilvánítását.

Mangra Vazul
érsek-metropolita

140. APPONYI ALBERT LEVELE MANGRA VAZULHOZ

BUDAPEST, 1917. OKTÓBER 19.

Nagyméltóságú Érsek, Metropolita Úr!

Nagyméltóságod szeptember hó 6-án kelt 6250./917. számú nagybecsű előterjesztésében kifogást tesz azon intézkedésem ellen, amellyel több görög felekezeti román tanítótól, állami iskola létesítésével kapcsolatosan az 1907. XXVII. t. c. alapján az állami fizetéskiegészítést megvontam és a felekezeti iskola átengedése iránt, egyelőre a helyi tényezőkkel, a tárgyalást megindítottam. Az előterjesztés első felében Nagyméltóságod általánosságban érvel intézkedéseim indokoltsága ellen, míg annak végén egyes községekre, illetve iskolákra utal, amelyekre nézve Nagyméltóságod szerint azok a szempontok nem alkalmazhatók, amelyek engem akciómban vezetnek. Mindkét irányban azzal a figyelemmel mérlegeltem a felterjesztés érveit, amelyre hazánk egyik bevett vallásának egyházi főhatósága méltán igényt tarthat. De legnagyobb sajnálatomra, legalább az általános kifogások tekintetében, nem találhattam azokat helytállóknak. Helytállók volnának, ha nem léteznének azok az előzménybeli tényezők, amelyek intézkedéseimre alkalmat adtak, de megfosztja minden erejüktől az a körülmény, hogy a tények mellett vagy teljes ignorálással, vagy nyilvánvalóan teljes lekicsinyléssel haladnak el.

A görög keleti román tanítóság nagyobb részének az ellenség által ideiglenesen elfoglalt területről ellenséges területre történt távozását olyan „eltűnésnek” minősíti Nagyméltóságod, melyek okai még csak ezentúl derítendőek föl. És ez valóban áll, amikor az egyes tanító fölött hozandó ítéletről van szó. De mint tömeges jelenség ez az „eltűnés” az összes kísérő körülményekből már most is mérlegelhető, különösen azért mert a hadköteles korban álló férfiaknak – és ez a tanítók legnagyobb száma – idejében kötelességévé tétetett az ország belsejébe való menekülés, amit (esetleg néhány, egészen a határ közelében fekvő község kivételével) mindenütt megtettek, megtehettek volna és részben meg is tettek. Ha ehhez hozzátesszük azt a megdöbbentő tényt, hogy az ellenséghez, vagy az ellenséggel kivonultak közé tartozik Cibukonstantin egyházmegyei tanfelügyelő is, kénytelenek vagyunk sujtó következtetést vonni annak az irányításnak jellegére, amelyet ezek az iskolák és azok tanítói, bizonyára az egyházi főhatóság szándékával ellentétben, de, enyhén szólva, az ellenőrzés hiányossága folytán, éveken át nyerhettek. Jellemzi a helyzetet, bár szorosan véve ide nem tartozik, a brassói görög keleti román felekezeti főgimnázium esete is, amely gimnáziumnak 13 tanára közül 10-en távoztak az igazgatóval az élükön az ellenség-

gel, tehát 10-en adták bizonyosságát a haza ellenes szellemnek, mely bennük kétségte-
lenül előbb is lakott, és amely tanítói és nevelői tevékenységükben szükségszerűleg
megnyilvánult, ismét az egyházi főhatóság akaratán kívül, de mégis úgy szólván a
szemei előtt. Ilyen jelenségekkel szemben nem lehet a kérdéseket azon az alapon tár-
gyalni, hogy egyházuk tanügyében nincs komoly baj, és csak egyesek tévedtek meg
és nem lehet a haza iránti felelősség érzetétől áthatott közoktatásügyi kormányzattól
azt várni, hogy a dolgokat az eddigi állapotban hagyja, hogy az államhűség uralmá-
nak komolyabb biztosítékát ne keresse, és ne törekedjék megtámadhatatlan kul-
turhatárral is körülvenni hazánkat. Nagyméltóságod azt mondja, hogy ez a megtá-
madhatatlan kulturhatár a nép államhűsége. Teljesen osztom ezt a fölfogást. De
éppen ezt nem sikerült saját iskoláik nagyrésztében biztosítaniok, éppen a föltétlen
államhűség biztosítására kell nekem a végeken az eddigieknél nagyobb mértékben
állami kézbe vennem az oktatást, és ott, ahol azt autonóm tényezők kezében hagyom,
behatóbbá tennem az állami felügyeletet, mert a tények bizonyították be, hogy az ott
érvényesülő idegen áramlatokkal szemben, az egyházi és egyéb helyi tényezők azt
sikerrel meg nem oldhatták. Minél jobban akarom pedig az egyházi főhatóságot min-
den vád, még mulasztási hibának vádjá alól is fölmenteni, minél inkább akarom
a történekeért a viszonyok oly erejét okolni, mellyel legjobb igyekezetük sem tudott
megküzdeni, annál világosabban áll előttem az a kötelesség, hogy a közvetlenül
veszélyeztetett területeken az oktatásügy ellátását túlnyomólag állami kézbe vegyem
és az állami felügyeletet az egész vonalon erőteljesebbé alakítsam.

Ily irányban megkezdett intézkedéseim folytatásától el nem állhatok, mert azok
nem önkényszerű elhatározásomon, hanem szoros kötelességem fölismerésén ala-
pulnak. Hogy pedig indokaimat eképp is ismételten közlöm Nagyméltóságoddal,
abban méltóztassék nem csupán nagyrabecsült személye és az egyházi főhatóság
iránti tiszteletem jelét látni, hanem fölismerni azt a törekvésemet is, hogy a kölcső-
nös megértés alapján egyező szándékkal rendezzük ezeket a nagy fontosságú ügye-
ket. E megértés gondolatától vezérelve hajlandó vagyok, midőn akcióm teljességéhez
ragaszkodom, úgy a nagybecsű fölterjesztésében megnevezett mint esetleg más
Nagyméltóságod által megjelölendő egyes helyeken újabb mérlegelés alá vonni,
vajon azokra tényleg alkalmazandók vagy nem, azok az indokok, amelyek az iskolák
nagyrésztének államosítására indítanak. Hajlandó vagyok továbbá a harctéren lévő
felekezeti tanítókat, ha iskolájuk helyébe állami iskola lép, ugyanazon a helyen, de
a többieket is, akik az ellenséggel nem távoztak, és akiknél hasonló helyzet áll elő,
s lehetőleg ugyanazon a helyen, de mindenesetre valamelyik állami iskolánál alkal-
mazni, hajlandó vagyok végül a megegyezésünk alapján az államosított iskolákba az
anyanyelvű oktatásnak megfelelő kiterjedésében tért adni, magától értetődően a val-
lási érzelmek tiszteletben tartása.

Mindezeket Nagyméltóságod becses megfontolásába ajánlva, megragadom ezt az alkalmat kiváló tiszteletem nyilvánítására.

Apponyi

MREZSL, 44a fond, Tisza István iratai, VI., 14/1–3. l.

141. APPONYI ALBERT LEVELE MARCZALI HENRIKHEZ

BUDAPEST, 1892. MÁJUS 31.

Igen tisztelt tanár ur!

Köszönettel küldöm vissza feljegyzéseit, melyekre épen nekem igen nehéz megjegyzéseket tenni, mert úgy jönne ki mintha mindent a mit nem kifogásolok magamévá is tenném. Ennélfogva csupán kettőre szorítkozom. Szerintem nincs eléggé méltányolva a kiegyezést előkészítő actiónak fontossága, mert anélkül mindazok az urak a kik 67 óta miniszteri székekben pöffeszkedtek, talán még ma is a semmittevésben keseregnének a hazáért (a meňyiben élnek) – a mint azt a nehéz időkben tényleg tették.

Másodszor nem értem miként lehet atyámnál ridegségről beszélni?⁴⁶¹

Igaz tisztelettel

kész szolgálja

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levelei Marczali Henrikhez. Ms. 5041/88–137. 88.

461 Marczali Henrik személyesen is ismerte a ridegnek titulát Apponyi Györgyöt. „Megírtam, hogy államférfiakkal, politikusokkal volt elég sűrű érintkezésem. De ennek csak az volt a célja, hogy lássak, tudjak minél többet. (...) A kancellárok és miniszterelnökök kikérdezése, az »inkvizíció« ahogy gróf Apponyi György nevezte, csak később volt tudatos és következetes eljárásom.” Marczali Henrik: *Emlékeim*. Múlt és Jövő, Budapest, 2000. 214.

142. APPONYI ALBERT LEVELE MARCZALI HENRIKHEZ

ÉBERHARD, 1896. JANUÁR 4.

Igen tisztelt uram!

Atyám alig fog innen Január folyamán mozdulni, azért kénytelen vagyok azon kérés-
sel terhelni szívességét, hogy minket a zord idő dacára itt keressen föl. E hó 11^{éig} itt
vagyok én is, és nagyon szeretném ha szíves látogatása ebbe az időbe esnék. Szobát
fűtve készen tartunk, a megelőző napon reggel ily czímen: Pozsony Lőrincz kapu
utca 3. feladott sürgöny folytán, kocsi fogja várni a megjelölt vonagnál Pozsonyban.
Ha előzetes híradás nélkül indulna utnak, a pozsonyi indóháznál mindig van bérko-
csi, a ki Eberhard-ra az utat tudja.

Atyám igen fog örülni szíves látogatásának.

Kiváló tisztelettel

kész szolgálja

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levelei Marczali Henrikhez. Ms. 5041/88–139. 90.

143. APPONYI ALBERT LEVELE MARCZALI HENRIKHEZ

CSORVÁS, 1901. SZEPTEMBER 26.

Igen tisztelt tanár ur!

Most már nem csak hogy áttanulmányoztam országgyűléseink fejlődésére vonatkozó nagyon becses tanulmányát, de már meg is írtam annak nyomán munkám e fejezetének legnagyobb részét.⁴⁶² Sajnos rövidre kell azt fognom, mert – politikai okokból a dualismus kifejtésének kell több tért szentelnem, lévén ennek kiciselirozása⁴⁶³ véleményem szerint a magyar nemzet alkotmányozó munkájának remeke, holott az országgyűlések fejlesztésében – sem a szervezet sem a hatáskör körülírása tekintetében – nevezetes dolgot nem produkáltak. E tekintetben ép aŋyira mögötte állunk az angoloknak mint a meŋyire a kir. hatalom szervezésében őket felülmúljuk. Ennek magyarázatát az országgyűléseknek egész a XVI. századig való fennmaradásában látom, illetőleg abban a gondolatban hogy elvileg úgy minden hatalom a nemzeté, és ez meg is tartja e hatalom tényleges érvényesítésének eszközét, tehát kevesebb súlyt fektet normális időkben való működésének jogi formáira, a szigorú körülírást csak annál a hatalmi körnél tartja szükségesnek a melyet a királyra átruház. Persze ezek a gondolatok nem öntudatosan hanem ösztönszerűleg érvényesültek.

Most már nagyon kérem a szíves folytatást – még rövidebben – a megyének önkormányzati szervvé alakulásáról, különös tekintettel arra hogy a megyegyűlés a régebbi képviseleti rendszernek választótestülete volt.

Hogy dolgozatait őrzöm és mindenkor rendelkezésére tartom, az magától értetődik.

Őszinte hálával és tisztelettel

kész híve

Apponyi Albert

U. i. Mikor nyertek a gör. kel. püspökök először ülésezési jogot a főrendiházban?⁴⁶⁴

MTAKK, Apponyi Albert levelei Marczali Henrikhez. Ms. 5041/88–139. 92.

462 Apponyi nem írt parlamentarizmus-történeti művet, de egy rövid francia nyelvű írását ismerjük, amely a levél kelte után kilenc évvel később látott napvilágot. Albert Apponyi: *Le parlement de la Hongrie*. Athenaeum, Budapest, 1910.

463 Kimunkálása.

464 1791-ben.

144. APPONYI ALBERT LEVELE MARCZALI HENRIKHEZ

BUDAPEST, 1906. DECEMBER 23.

Tisztelt tanár úr!

Ehez a tanítványhoz ugyancsak nem gratulálok. Nem tehetem hogy a levélre reá ne írjam véleményemet és nem értem mi indíthatta tanár urat arra hogy ezt velem közölje. Talán csak nem hiszi hogy mi egy éretlen diák kitanítására szorulunk arra nézve hogy socialpolitikát strike-törvénnyel egyedül nem lehet csinálni, vagy hogy minket arra figyelmeztetni kelljen hogy rokonainkat ne részesítsük meg nem érdemelt kedvezményekben? Mindez a szabadelvű rendszer idejében helyén lett volna, melyek mulasztásait – igaz – 6 hónap alatt nem hozhattuk helyre.

A mi pedig a „katolikus butítást” illeti, arról engem, a ki magam is annak produktuma vagyok, nem szükséges kioktatni. Semmi sincs abban a levélben a mit nap nap után a képmutató „Budapesti Napló” meg ne írna: a legbanalisabb közhelyekből és az elveszett uralomért úgy a munkás nép kizsarolásában tapasztalt nehézségek miatt kesergők ráfogásaiból áll az egész.

Ennek a levélnek értékelésében a historiai kritika bizony nem érvényesült.

Tisztelő híve

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levelei Marczali Henrikhez. Ms. 5041/88–139. 96.

145. APPONYI ALBERT LEVELE MARCZALI HENRIKHEZ

BUDAPEST, 1906. DECEMBER 28.

Igen tisztelt tanár ur!

Köszönöm szíves sorait, ha kissé indulatosan reagáltam a tudva levő levélre az onnan jön hogy semmi sem hoz ki úgy a sodromból mint a felületességnek praepotentiája,⁴⁶⁵ az a mi legtávolabb áll az igazi tudományosságtól és néha a tudomány nevét uzurpálja.⁴⁶⁶

Csodálom hogy csak levelemből értesült arról hogy a jelenlegi kormány socialpolitikát akar csinálni: hisz ezzel van telítve annak minden tagja, ez uralkodik egész gondolkodásunkon. Ha van időnk hogy tervünket kivigyük, jól mondta Kossuth, akkor Magyarország lesz a művelt világ élén socialpolitikai tekintetben. A szabadelvű párt egyik legnagyobb bűne éppen ennek a területnek a teljes elhanyagolása volt. Az a banda pedig a mely magát itt socialistának nevezi, a valóságban pedig a munkások kizsárolásából él (dusan és bőven) azért gyűlöl minket oly halálosan, mert, ha valaki, úgy mi vagyunk arra képesítve hogy lába alól kihuzzuk a gyékényt.

A császári absolutismus⁴⁶⁷ ezen kész szolgálai kenyerüket – jobban szólva: pecsenyéjüket féltik tőlünk és vasúti ingyenjegyüket s. a. t. Eñyi az egész.

Szíves üdvözlettel
tisztelő híve

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levelei Marczali Henrikhez. Ms. 5041/8–139. 97.

465 Szemtelensége.

466 Bitorolja.

467 Apponyi az 1905–06-os Fejérváry-kormányra gondolt, amikor abszolutizmusról írt.

146. APPONYI ALBERT LEVELE MARCZALI HENRIKHEZ

BUDAPEST, 1926. ÁPRILIS 3.

Igen tisztelt tanár ur!

A „P[ester]. Lloydból” tudtam meg hogy tegnap ülte meg születésének 70^{ik} évfordulóját. Engedje tehát hogy – némileg elkésetten, de őszinte jó szívből gratuláljak 1^{ör} azért hogy 10 évvel fiatalabb mint én és – saját tapasztalásom szerint – még egy jó tizedébe lép életének, hogy a következő, az a melyiknek küszöbét én léptem át, és a mely 80-assal kezdődik milyen lesz, annak az Uristen a megmondhatója, reméljük a legjobbat, 2^{ör} – és ezt talán első helyre kellett volna tennem – ahhoz a tudományos és hazafias munkához mely eddigi életét gazdag tartalommal töltötte meg és a melynek folytatására adjon Isten erőt. És ezt a munkát szintugy nagyrabecsülöm, merittem is belőle és a munkás iránt azzal az igaz nagyrabecsülést érzem mellyel maradok tisztelő híve

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levelei Marczali Henrikhez. Ms. 5041/88–139. 110.

147. APPONYI ALBERT LEVELE PALÁGYI LAJOSHOZ

BUDAPEST, 1891. OKTÓBER 19.

Kedves Palágyi úr!

Fogadja őszinte hálám kifejezését szíves figyelmeért, és különösen azon szép költeményért, mely bátorító igazságokat tartalmaz.⁴⁶⁸ A szó, a hang, a kő, a festék biztonságban kezelhető anyag, mint az ember, kevesebb és kevésbé kiszámíthatatlan az ellentállása: nem csal. De viszont nem is segít, anyag marad mindig, holott az emberi lélek – ha egyszer alakul, akkor velünk alakít, ha a föld porából fölemelkedik, velünk repül, sőt gyakran visz. Látom a compensatiót és reménylek.

Isten Önnel.

Igaz tisztelettel

kész szolgálja

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Palágyi Lajoshoz. Levelestár. 1.

468 Valószínűleg arról a versről van szó, amellyel Palágyi a Petőfi Társaságnak az aradi vértanúk szobrának leleplezése alkalmából kiírt verspályázatán első helyezést ért el.

148. APPONYI ALBERT LEVELE PEKÁR GYULÁHOZ

BUDAPEST, 1924. AUGUSZTUS 25.

Tisztelt Barátom,

a Népszövetségi Ligák Uniójának tanácsa /Conseil/, mint a most érkezett meghívóból olvasható, f[olyó]. évi október hó 13-15 napjain Londonban tartja ülését. Ezen én – minthogy a Nemzetek Szövetségének genfi gyűlésezésén egész szeptember hóban kinn leszek – nem vehetek részt, amiért is felkérek, hogy a Magyar Külügyi Társaság képviselőjében a tanácsülésen résztvenni szíveskedjél. Kívüled még Paikert Alajos⁴⁶⁹ kiküldetését óhajtom a jelzett alkalommal.

Kedvező válaszd esetén a külügyminiszter urhoz megfelelő előterjesztést fogunk tenni utiköltséged fedezése végett.

Fogadd őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Apponyi Albert
elnök

OSZKK, Apponyi Albert Pekár Gyulához. Levelestár. 1.

469 Paikert Alajos (1866–1948) a Mezőgazdasági Múzeum igazgatója, a Magyar Külügyi Társaság alapító ügyvezető alelnöke.

149. APPONYI ALBERT LEVELE PEKÁR GYULÁHOZ

BUDAPEST, 1925. DECEMBER 1.

Tisztelt Barátom!

Örömmel értesültünk az olasz király Őfelsége által Neked juttatott nagy kitüntetésről, melyet a római Türr-jubileum⁴⁷⁰ alkalmával kaptál. Engedd meg, hogy ehhez a Magyar Külügyi Társaság nevében, mint amelynek alelnöki minőségében igen értékes szolgálatokat végzel, meleg szerencsekívánatainkat fejezzem ki.

Fogadd őszinte tiszteletem nyilvánítását

Apponyi Albert
elnök

OSZKK, Apponyi Albert Pekár Gyulához. Levelestár. 8.

470 Türr István (1825–1908) tábornok 1849-ben, 1859–60-ban az olasz nemzeti egységmozgalom oldalán harcolt a Habsburgok és a nápolyi Bourbonok ellen. A jubileum születésének 100. évfordulóját és az ebből az alkalomból rendezett olasz megemlékezést jelenti.

150. APPONYI ALBERT LEVELE A PESTI HÍRLAP SZERKESZTŐSÉGÉHEZ

BUDAPEST, DÁTUM NÉLKÜL

Tisztelt Szerkesztőség!

A „Pesti Hírlap” mai számában a francia kör megnyitásáról szóló tudósításban az is foglaltatik, mintha én „több ízben élesen hangsúlyoztam volna a német elem káros befolyását hazánk kulturális viszonyaira, ’s ohajomat fejeztem volna ki, vajha ezentul a német helyett inkább a francia műveltség emlőin táplálkoznánk.”

Bármily köszönettel tartozzam is becses lapjának a francia kör szerény kezdeményezésével szemben tanúsított jó akaratáért, még sem mellőzhetem a tudósítás ezen részének helyreigazítását, miután nekem abban oly felfogások tulajdoníthatnak melyeket semmikép nem vallhatok.

A német kultúra befolyását nem csak károsnak nem, de nélkülözhetetlennek tartom, és ezt a francia kört megnyitó beszédemben világosan ki is mondtam. Hibát csupán azon kizárólagosságban látok, melylyel a német műveltség hatása reánk érvényesül, e helyett a nyugati kultúra nagy nemzeti ágainak befolyásában bizonyos egyensúlyt tartok ohajtandónak, és ennek elérése végett kívánom hogy a németek szellemi világának alapos ismerete mellett –nem pedig a helyett – más kulturnépekével, különösen pedig a francziákéval is behatóbban foglalkozzunk.

Ez volt értelme annak a mit a francia körben elmondtam, és ez egészen más mint azon ellenszenv a német kultúra ellen, melyet a t. tudósító ur nekem tulajdonít, melyet én azonban sem nem táplálok, sem annak terjesztését nemzetünkre nézve üdvösnek nem tartom.

Midőn jelen soraim közlését kérném,
tisztelettel maradok szerkesztő urnak
kész szolgálója

Gr Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert a Pesti Hírlap szerkesztőségéhez. Levelestár. I. n.

151. APPONYI ALBERT LEVELE RÁKOSI JENŐHÖZ

BUDAPEST, 1907. JÚNIUS 19.

Igen tisztelt Méltóságos uram!

Olvasván szép cikkét a „Temps” gyalázatos kirohanásáról, eszembe jutott hogy egy párizsi lapban kellene a választ kiadni. Ezt kieszközölni módomban áll, csak a cikk megírására nincs időm – de nem is tehetném, mert egyebek közt a kormányt is meg kellene védeni azon hazug vád ellen hogy semmi hasznosat nem tett, holott – az általános politikai helyzet javítására irányuló és a kiegyezésre vonatkozó tárgyalások emésztő gondjai közt, létrehozta az iparfejlesztési,⁴⁷¹ a munkásbiztosítási⁴⁷² (...), cseléd,⁴⁷³ vasúti törvényt,⁴⁷⁴ no meg az én tanítási törvényeimet melyek 6-6 millióval többet adnak a szegény tanítóknak: elég alkotás egy évre ilyen körülmények közt és csupa olyan dolog a mely a köztársasági és demokrata iránynak csak kedves lehet. Adóreform, önkormányzati biztosítékok s. a. t. pedig körülbelül már készen van, öszre okvetlen elkészül. Hogy egy köztársasági lap az alkotmánybiztosítékokkal szemben a császári absolutismust veszi oltalmába, ez olyan curiosum melyet alkalmasint az orosz szövetség hatásának kell tulajdonítani.

Az egész ne legyen hosszú, meg lehet írva bármely nyelven – mégis, ha francziául nem lehet, inkább németül mint magyarul, mert így könnyebben gondoskodhatom lefordíttatásáról.

Kérem irassa meg és holnap délelőtt küldje hozzám, a miniszteriumba, a haza szent nevében. (Holnap délután 2 napra elutazom)

Igaz tisztelettel

őszinte híve

Apponyi Albert

(Az alkotmány-biztosítékok elmaradása fölött hiába ujong a „Temps” ha minden jel nem csal azok meg lesznek – úgy a hogy.)

MTAKK, Apponyi Albert levelei Rákosi Jenőhöz. Ms. 536/14. I. n.

471 1907. évi III. tc. „a hazai ipar fejlesztéséről”.

472 1907. évi XIX. tc. „az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esetére való biztosításáról”.

473 1907. évi XLIV. tc. „a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról”.

474 1907. évi XLIX. tc. „a vasúti szolgálati rendtartásról”. 1907/L. tc. „a magyar királyi államvasutak évi fizetéssel bíró alkalmazottai illetményének rendezéséről”.

152. APPONYI ALBERT LEVELE RÁKOSI JENŐHÖZ

ÉBERHARD, 1910. ÁPRILIS 26.

Méltóságos Uram!

A temesvári merényletnél is rosszabbul esett – mert amarra el voltam arról az oldalról készülve, de emerre nem – az a mit a „Budapesti Hírlapnak” egy ízléstelenül élcéldő kronikása velem ugyanabban a számban követett el a mely az én tollamból közölt cikket.⁴⁷⁵ Nem tudom mivel érdemeltem azt meg, hogy az én házamat és családomat teljesen légből kapott valótlanságok alapján nevetségessé tenni iparkodjanak, talán bosszuból azért hogy egy magánlátogatás kedélyességét és az azzal összekötött komoly magánbeszélgetést nem engedtem a nyilvánosság közprédájává tétetni, egyuttal gondoskodtam arról hogy a sajtó mindenről értesüljön a mi a nyilvánosságot érdekelheti? Az egész közlemény tendenciája is minden kritikán aluli – zsidó szabadkőműves lapba való, de a „Bpi Hírlap”-ban megdőböntő. Ha igazán pap- vagy jezsuita nevelő volna fiamnál, legkisebb okom sem lett volna ezt Roosevelttől titkolni, a ki Amerikában nem egyszer volt a jezsuiták vendége és a ki előtt ez az európai butaság a melyet antiklerikalizmusnak neveznek teljesen ismeretlen.

Hiszem, hogy ez a cikk, melyhez epitetont⁴⁷⁶ fűzni nem akarok, a szerkesztőség elnézéséből került a lapba. A ki azt írta, annak helye inkább – más lapnak munkatársai közt volna. De nem fojthatom magamba a keserűséget a melyet ez az insultus nekem okozott.⁴⁷⁷

Igaz tisztelettel
őszinte híve

Apponyi Albert

OSZKK, „Roosevelt nálunk” c. hírlapi karcolat visszhangja. Analekta, 10.256. l. n.

475 Roosevelttel látogatásáról ebben az ügyben ld. *Budapesti Hírlap*, 1910. április 19. 1. és 6-10.

476 Jelző.

477 Apponyi mellett kritikai leveleket küldtek papok és Apponyi Györgynek a nevelőtanára (dr. Alleram Gyula okleveles főgimnáziumi tanár 6 oldalas levélben világosította fel a szerkesztőséget a helyzetről) a Budapesti Hírlaphoz. Ld. OSZKK, „Roosevelt nálunk” c. hírlapi karcolat visszhangja. Analekta 10.256. l. n.

153. APPONYI ALBERT LEVELE RÁKOSI JENŐHÖZ

ÉBERHARD, 1910. ÁPRILIS 29.

Méltóságos uram!

Levelemnek végig olvasása meggyőzte volna Méltóságodat arról hogy az ismert karcolatot nem tulajdonítottam a szerkesztőségnek, hanem csupán egy szerkesztői elnökségnek, melyre figyelmét fölhívni épen régi barátságos viszonyunknál fogva, kötelességemnek tartottam. Vagy talán megfelelőbb lett volna ha keserűségemet magamba zárom és bensőleg megnöveszttem? Higgye el hogy 100 olvasó közt alig volt egy a ki a célzatot megértette és nem vette betűszerint a dolgot. Ép ezért írtam, mert azt ohajtottam hogy régi jó viszonyunkon ez az epizód ne változtasson semmit, ennek pedig föltétele a nyíltság.

Igaz kiváló tisztelettel
régi híve

Apponyi Albert

OSZKK, „Roosevelt nálunk” c. hírlapi karcolat visszhangja. Analekta, 10. 256. l. n.

154. APPONYI ALBERT LEVELE RÁKOSI JENŐHÖZ

BUDAPEST, 1922. SZEPTEMBER 19.

Tisztelt barátom!

Tegnap jöttem haza Ausztriából, tehát olyan helyről, ahol közel egy hétig ujságot nem láttam, de éppen jókor érkeztem ide hogy tudomásomra jusson a Te 80-ik születésnapod és hogy annak alkalmából szívem egész melegével üdvözölhesselek. Téged – bizonyos pontig engem is – az Uristen azzal áldott meg hogy kivételesen magas korig fentartotta bennünk a munka és a lelkesedés képességét, első sorban azt kívánom hogy ez még igen sokáig legyen osztályrészed, mert benső megnyugvásodnak – meglegedettségről ma nem lehetvén szó – bizonyára ez a fő tényezője. Kívánom azt is hogy munkádnak valami sikerét megéljed, de legyen ez akár így akár amugy, magára erre a munkára jól eső önérzettel tekinthetsz – vissza és előre. Ezt sokan méltányolják, de bizonyára senki őszintébben és melegebben mint tisztelő híved

Apponyi Albert

MTAKK, Apponyi Albert levelei Rákosi Jenőhöz. Ms 536/19. l. n.

155. APPONYI ALBERT LEVELE RÁKOSI JENŐHÖZ

GYÖNGYÖSAPÁTI-NAGYGENCS, 1928. OKTÓBER 26.

Igen tisztelt Barátom!

Köszönöm tegnap vett szíves soraidat, melyek megnyugtattak arra nézve, hogy levelemnek szándékát átérezted és nem ütköztél meg azon az erős hangon, melyet tekintettel az ügy fontosságára és régi baráti összeköttetéseinkre megengedtem, sőt szükségesnek tartottam. Egyéb megnyugvást leveled sajnos nem hozott.

Nem értem hogyan lehet Ottót, Albrechtet⁴⁷⁸ meg X-t és Y-t, mint trónkövetelőket egy nevezőre sorba helyezni. Ottó nem trónkövetelő, nem király-jelölt, nem egy személy, hanem egy elv a nemzetfenntartó elvek egyike: a jogfolytonosság, melynek latbadobása hosszú időre benső válságba sodorná a nemzetet, tehát épen az erőfeszítés órájára bénítaná meg. Kárpótlást egy Napoleon⁴⁷⁹ esetleg nyújthatna, de egy Napoleon-nak nyomát sem látom és ő is ha az erők mérlegelése nélkül rohanna valamely kalandos vállalkozásba olyan ribilliót hozna nyakunkra, hogy végpusztulást jelentene.

A nemzeti erők egybefogását csak a törvényes királyság hozhatja meg, mert amikor a tény a joggal ellentétbe áll az egyiknek és a másiknak is vannak hívei, ellenben ha a tény és a jog összeesik, mindenki találkozik. Az a kevés ember, aki valamely személy-kultusznál fogva kívül marad nem számít. Már pedig a revíziós akciónak alapfeltétele a megbonthatatlan nemzeti egység, abból a szempontból a mai provizórium is jobb mint egy kalandos királysági kísérlet.

A mi a lordhoz⁴⁸⁰ való viszonyomat illeti az abban a feltevésben, hogy a neki tulajdonított egészségtelen ötletektől távol áll, változatlan ugyanaz: a háláé azért a nagy szolgálatért amelyet a revízió eszméjének felébresztésével hazánkna tett. Genfben eléggé iparkodtak engem ettől eltéríteni, nem ugyan a vezető államférfiak, akik beszélgetéseink során soha célzást sem tettek akciójára, de velük összeköttetésben álló és az ő felfogásukat tolmácsoló tényezők. De én velük szemben rendíthetetlenül állottam hazánk nagy barátja mellé és vallottam azt, hogy Magyarország neki hálával

478 Habsburg Albrecht császári főherceg és magyar királyi herceg több legitimista elképzelésében lehetséges trónkövetelőként került szóba.

479 Napóleon olyan értelemben jelenik meg párhuzamképpen, mint akit zseniális lángelméje, akaratereje és cselekvőképessége alkalmassá tesz az ország problémáinak megoldására.

480 Hamsworth, Sidney Harold, Rothermere lordja (1868–1940) brit sajtómágnás, 1927-től a magyar revíziós mozgalom támogatója.

tartozik, tudván hogy nyilatkozatomat tovább adják. E tekintetben tehát ne legyen félreértés. Persze ha a Lord a fiával kapcsolatos hírek szerint táplálna beteges amitiókat, mindez alaposan megváltoznék.

A mi már most azokat a Habsburg-ellenes nyilatkozatokat illeti, amelyek téged impresionáltak, ezek bizonyos körökben, tényleg létező eszme-áramlatokat hoznak kifejezésre, mely most azért jutott el hozzád mert mai állásfoglalásod folytán nálad visszhangra találni véltek. De én tudok – még pedig nagyon komoly tényezőktől származó ellenkező irányu nyilatkozatokat idézni, melyek ugyanabból a korból hoz-
zám kerestek utat. Előttem sem az egyik, sem a másik nem perdöntő, a valóság az, hogy az európai közvélemény a tekintetben hullámszik és már ezért sem vehetünk tőle irányítást, hanem azt kell keresnünk ami a nemzeti erőt fokozza, ez pedig egyesegyedül a jogfolytonosság.

Bocsáss meg, hogy ismét hosszúra nőttek fejtegetéseim, én csak két sort akartam írni, csak épen annyit, hogy köszönöm leveledet és mind azt ami abban személyemre vonatkozik, de ismét magával ragadott egy látás és egy meggyőződés melynél világosabb és erősebb soha sem lakott lelkemben.

Igaz tisztelettel
őszinte híved

Apponyi Albert

OSZKK. Apponyi Albert Rákosi Jenőhöz. Levelestár. I. n.

156. APPONYI ALBERT LEVELE SIMOR JÁNOSHOZ

POZSONY, 1875. JANUÁR 3.

Főmagasságu Bíbornok Ur, Magyarország Hercegprímása!

A tanulmányi alap jogi természetének megvizsgálására kiküldött albizottság bevégezte működését, és a közalapítványi teljes bizottságnál bemutatta jelentését, melylyel szemben különvéleményt nyújtottam be. Mindkét okmányt ezennel bátorodom Eminentiádnak átküldeni.⁴⁸¹ Ohajtottam volna több példánnyal szolgálni, mert Eminentiád környezetében több tudós találkozik kiket az ügy érdekel, és kikkel eddigi működésem eredményét szívesen közöltem volna, így név szerint Palásty kanonokkal. Miután azonban birtokomban csak ezen egy példány van, Eminentiádat arra kell kérnem hogy a kikkel jönnek látandja azt közölni kegyeskedjék.

Az ide mellékelt két vélemény képezendí január hó második felében a teljes bizottság megvitatásának tárgyát, azon nézet melynek védelmét különvéleményemben megkísértettem, valószínűleg a teljes bizottságban is kisebbségben fog maradni. Ugy hallom hogy a „mérsékelt szellemű” szóvivők már megállapodtak egymással abban, miszerint a vallásalapot felekezetinek elismerik, de a tanulmányi alapot államinak deklarálják. Már az albizottságban is ezt mutogatták nekem barátságos egyezség alapjaként: én azonban arra azt válaszoltam, hogy alkudozásra senki által megbízva nem lévén, a szigorú jogtól egy halszálnyit sem térhetek el, quia omnes fiunt incerta quando ajure neccessum est.⁴⁸² Az egyetemi alapra nézve nem ismerem a conventiculomok⁴⁸³ megállapodásait.

Így tehát a tanulmányi alapról mindenesetre erős vitám lesz a teljes bizottságban, és miután ott valószínűleg kisétségben maradunk, onnan is különvéleményt kellend a képviselőház elé terjesztenünk.

Ezen különvélemény sokkal nagyobb fontossággal és nyilvánossággal bírand, mint az melyet egyedül a bizottság használatára készítettem. Részint hogy ez annál alaposabb és kimerítőbb lehessen, részint hogy a bizottsági megvitatásnál tökéletesebb fegyverzettel bírjunk, arra kérem Eminentiádat, és azokat kikkel jelen munkálatom közölni fog, kegyeskedjenek engem annak minden hiánya és hibájára kíméletlenül figyelmeztetni, ha az általam felhozottakon fölül az ellenvélemény cáfolatára

481 EPL, Különvélemény a tanulmányi alap dolgában. Simor 1. Cat. 59. 353/1875. I. n.

482 Mivel minden bizonytalanná válik, mert a jogtól nem térhet el.

483 Bizottság.

vagy a helyes álláspont bebizonyítására érveket tudnak – azokat velem közölni, szóval engem a nehéz és szokatlan feladat teljesítésében segíteni. Különösen vonatkozik ezen kérésem mindazon felvilágosításra, melyet az ellenvélemény alaptételének – a fiscus⁴⁸⁴ örökösödésének megszűnt egyházi testületek jószágaiban – cáfolata érdekében netalán még nyerhetnék.

Különben nagyon valószínűtlen hogy a jelen képviselőház plénuma az alapítványi ügygyel egyáltalán még foglalkozzék, nem hiszem hogy a tárgy tovább vitatnék mint a teljes bizottság jelentéstételéig.

Ezek után magas kegyeibe ajánlott hódoló tisztelettel maradtam Eminentíád alázatos szolgája

gróf Apponyi Albert

EPL, Apponyi Albert véleménye a tanulmányi alap jogi természetéről 1875.
Simor Cat. 59. No. 353/1875. I. n.

484 Államkincstár.

157. APPONYI ALBERT LEVELE SIMOR JÁNOSHOZ

BUDAPEST, 1888. MÁRCIUS 13.

Főmagasságu Bíbornok Érsek Úr! Magyarország Hercegrímása!

Már hetek óta várom, hogy az időjárási viszonyok hódolatom bemutatását lehetővé tegyék. De miután a kívánt változás be nem állott, és a Sz[ent] István társulat közgyűlésének napja közeledik, kénytelen vagyok írásban bejelenteni azon nem csekély fájdalommal és hosszú megfontolás után megérlelt elhatározásomat hogy a Sz[ent] István társulat elnökségéről lemondok.

Ha szerencsém lehetett volna Eminentíádnál megjelenni, és indokaimat teljes nyíltsággal behatóan előadni, nincs semmi kételyem hogy Eminentíád azokat helyeselte volna. Így kénytelen vagyok indokolásával várni addig míg vagy magam, vagy az egri érsek Ő Méltósága, vagy gr. Károlyi Sándor⁴⁸⁵ Eminentíáddal értekezhetni szerencsés lesz. A nevezett urak teljesen be vannak avatva a helyzetbe, és nevemben mindent elmondhatnak, ha – a mi nem lehetetlen – fontos családi tekintetek engem arra készítenek, hogy még a közgyűlés megtartása előtt Budapestről elutazzam. Levélre indokaimat bízni nem merem, csupán annyit jegyzek meg, hogy azok távolról sem folynak bárminemű, a társulat kebelében előfordult összeütközésekből vagy kellemetlenségekből, mert ilyen egyáltalán nem volt, hanem kizárólag politikai állásom természetéből, és az avval összekötött nagymérvű elfoglaltságból.⁴⁸⁶

Mint választmányi tag ezentul is örömmel és teljes ügyszeretettel fogok közreműködni a társulat magasztos céljainak megvalósításán. Csupán az elnöki munkakör és felelősség az, melyet meg nem tarthatok. Lemondásomra pedig a mostani nyugodt időpont annyira a legalkalmasabb, hogy azt minden esetre ezen közgyűlésen kérem előadatni.

485 Károlyi Sándor Apponyival együtt társelnökként vezette a Szent István Társulatot 1884 és 1888 között.

486 Apponyi nem az igazságot írta meg, mikor azt állította, hogy nem a Társulaton belüli összeütközések, vagy kellemetlenségek miatt mond le az elnökségről. Egy másik levélből, amelyet Bellér Imre, a Társulat kurátora intézett az esztergomi érsekhez, egyértelműen kiderül, hogy Apponyi lemondása mögött Steiner Fülöp prelátus, társulati alelnök összeférhetetlen magatartása állt. „Főmagasságod előtt a valódi tényállást felfedezni részint nem akarják, részint nem merik, pedig inkább száz Steiner, mint egyetlen Apponyi, Károlyi, vagy bármelyik más jó katolikus főúr távozzék a Sz-István-társulat éléről...” EPL, Simor, Societas S. Stephani 1867–1891. 19. Cat. 44. No. 2042/1888. I. n.

Mínt hogy pedig a társulat két elnökének egyidejű távozása kínos feltűnést okozhatna, gr. Károlyi Sándor beleegyezett abba hogy az ő lemondása most be ne jelentessék, és egyelőre megtartja az elnöki tisztelet.⁴⁸⁷

Szerény véleményem szerint a másodelnöki állás betöltése most nem is szükséges, alapszabályaink azt csak permissive tartalmazzák, és ez bővebb megfontolást igényel. A társulat ügyeinek vezetése különben oly jó kerékvágásban van, hogy semmi nemű fennakadástól nem kell tartani.

Nehezemre esik ezen díszes feladattól megválni, melyet Eminentiád kegyes ajánlása folytán hazánk legrégibb és legtekintélyesebb katolikus társulatának bizalmából nyertem. Csak igen fontos okok bírhattak ily elhatározásra. Eminentiádnak ez alkalommal még egyszer köszönetet mondok azért a kitüntető kegyért, melylyel engem erre az állásra kiszemelni és annak betöltésében támogatni méltóztatott.

Ezek után pedig hódoló tisztelettel maradok Eminentiádnak
alázatos szolgája

gr. Apponyi Albert

EPL, Apponyi Albert lemondása a Szt. István Társulat elnökségéről 1888.
Simor Cat. 44. fasc. 4. No. 1594. 2042/1888. 299. d. 19. sz.

487 Károlyi Sándor egy esztendővel Apponyi után, 1889-ben mondott le társelnöki tisztségéről.

158. APPONYI ALBERT LEVELE SOMLÓ SÁNDORHOZ

BUDAPEST, 1908. JANUÁR 19.

Tisztelt igazgató ur!

Az „Örök küzdelem” nevű új darabot pénteken meg akartam nézni, de közbejött elháríthatatlan akadály miatt nem mehettem színházba és így csak rokonaim látták a kiket páholyomba híttam volt.

Ezek felháborodással beszélték el nekem – a mit más oldalról is megerősítettek – hogy a darab szövegében két helyen durva élczelődés fordul elő – a kath. egyház egyik tanával, a Szűz Mária szeplőtlen fogantatásával.

Ilyen dolognak az adózók pénzén segélyezett nemzeti színházban előfordulni nem szabad, az országban létező vallások bármelyikének tanítása, szertartásai, kegyeletének tárgyai minden körülmények közt kímélendők.

Kérem tehát igazgató urat szíveskedjék ezt az ügyet a szerzővel, a ki komoly ember letére be fogja látni kifogásom elvi helyességét, tisztázni és akkép intézkedni hogy a megütközést keltő élczelődések lehetőleg már a mai előadáson a szövegből kiagyassanak.⁴⁸⁸

Jövőre pedig az itt hangoztatott szempontokat, melyeknek föltétlenül érvényt fogok szerezni, különös gondosságába ajánlom.

Igaz tisztelettel
kész híve

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Somló Sándorhoz. 24/26. fond. I. n.

488 Apponyi e levelében vallás- és közoktatásügyi miniszteri minőségében avatkozik bele a színház dolgaiba. A színházak felügyelete éppen az ő minisztersége kezdetén került a kultusztárca felügyelete alá, korábban a belügyminisztériumhoz tartozott.

159. APPONYI ALBERT LEVELE HAROLD STEINACKERNEK

ÉBERHARD, 1914. DECEMBER 22.

Igen tisztelt Professzor Úr!

Köszönöm baráti figyelmességét, amelyet irányomban, emlékezve vitáinkra, legutóbbi publikációjának megküldésével tanúsított. Nincs itt az ideje a nyilvános vitának; ezért sajnálkoznom kell amiatt, ha meghatározó tényezők Ausztriában, még ha olyan tompított módon is, mint ahogy az Ön írásában megjelenik, a Monarchia egyfajta fejlődésének az ügyét a háború gyümölcseként kilátásba helyezik, amely Magyarország függetlenségét szűkíti és az úgynevezett birodalmi gondolkodást juttatja érvényre. Teljesen eltekintve attól, hogy én azt tárgyszerűen helytelennek tartom, amit Magyarország teljesít, csak önálló nemzeti és állami individualitással tudja teljesíteni. Ezért nem járna többlet teljesítménnyel a teljes értékű nemzeti egzisztencia (államjogi értelemben) hiánya, pszichológiailag akadályozná a nemzeti erők kibontakozását – eltekintve attól, hogy nem eredményezne mást, mint a hazai lelkesedés lehűtését, a lelkek meghasadását, ha perspektívaként, hadi díjazásként további államjogi *capitis diminutio*⁴⁸⁹ kellene végrehajtani. Ez a gyanú fennáll, – mi akik valamennyi nemzeti erőnk a háború rendelkezésére bocsátottuk, mindent megteszünk a küzdelem sikere érdekében; munkánkat azonban az ilyen jellegű osztrák nyilatkozatok nagyon megnehezítik.

Kötelességemnek tartom, hogy ezeket Önnek elmondjam. Talán lesz egyszer arra lehetőségem, hogy mindezeket a jelen idők fő érdekeit nem sértő módon nyilvánosan is kifejtsem.

Kiváló tisztelettel
az Önnek elkötelezett

Apponyi Albert

Huter, Franz: Harold Steinackers Briefwechsels mit Albert Graf Apponyi (1914/1915).
In: *Gedenschrift für Harold Stenacker (1875–1965)*. Verlag R. Oldenburg, München, 1966. 38–39.
Németből fordította Marinovich Endre.

489 Jogfeladás.

160. HAROLD STEINACKER LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

INNSBRUCK, 1914. DECEMBER 30.

Excellenciás Uram!

Lekötelezett és köszönetemet fejezem ki azért, hogy vette a fáradságot és a „Süddeutsche Monatsheften”-ben megjelent dolgozattal foglalkozik. Helyesebbnek találnám, hogy magyarul válaszoljak, de tollam szülőhazám és iskolai éveim nyelvéből már nagyon elszokott. Ha azt kérem, hogy tekintsünk el ettől, csak azért van, mert bizonyos szavak használata, amelyeket egy általam nem teljesen birtokolt nyelvben alkalmazok félreértéseket okozhatnak és nekem mint az újosztrák gondolatok képviselőjének kevésbé tűnik lehetségesnek, hogy Magyarországon félreértsenek, mind személyes motivációból, mind pedig a gondolatfolyamat tárgyyszerű magva végett annak feltételezett helyessége, saját logikai és etikai előfeltételeiben rejlő politikai összefüggés rendszere érdekében.

Attól tartok, hogy határozatlannak tűnök. Ezzel a viszontválasszal azonban olyan lehetőséget használok ki, amely többé nem kínálkozik. Remélem ezért, hogy Excellenciás uram nem találja úgy, hogy az alkalommal visszaélek.

Dolgozatom bizony még a háború közepén Magyarország és Ausztria közös berendezkedésének szorosabb felépítését irányozza elő, de – olyan formában, amely „apel-lál a magyar nemzet belátására” és azzal a nyomatékos előfeltétellel, hogy az újjá alakított szervezet Magyarország „szabad elhatározásával” jöhet létre. Ha ebben valaki áldozatnak tűnik, mint ahogyan Magyarországról feltételezik (ellentétben velem, aki a valós magyar érdekek védelmezője vagyok) – ugyanarról az áldozatról van szó, amelyet mi Ciszlajtániában adott esetben a magunk részéről is meghoznánk. Kérdezem én, hogy lehet az, hogy egy paritásos alapú szövetségben az egyik fél a másik számára nem ajánlhat megfontolásul egy olyan önkéntes áldozatvállalást, melyet az önmagától is ugyanúgy megkövetel? Nem marad más számomra, mint hogy – ha szabad ezt így kimondanom – azt állítsam, Magyarország a paritás kifejezést csupán jogként értelmezi, ám kötelezettségként nem.

Elöttem van egy új könyv – Réz Mihály: „Közjogi tanulmányok”²⁴⁹⁰ – amelyben egy élesen és világosan gondolkodó magyar arra a következtetésre jut, hogy az Ausztriával való kapcsolat önmagában akadályát jelenti a magyarországi alkotmányosság és parlamentarizmus teljes kiépítésének; úgy tűnik, hogy ezzel számára a Deák által

490 Réz Mihály: *Közjogi tanulmányok*. Pallas, Budapest, 1914.

1867-ben Ciszlajtániának is követelt alkotmányosság ma már nem előny Magyarország számára, Magyarországnak parlament nélküli, vagy gyenge parlamenttel rendelkező Ausztriára van szüksége.

Nincs figyelemre méltóbb, mint az őszinteség. Csodálom a Salandra-féle „szent egoizmusnak” ezt a nyílt megvallását, mely a magyarországi napi sajtóban az utóbbi időben meglehetősen kendőzetlen módon látott napvilágot – elég csupán a Pesti Hírlapban megjelent cikkekre emlékezmem, Magyarország fizetségéről e háborúért. De kérdezem én, milyen következtetéseket kell nekünk, Ciszlajtániában élőknek, azokból a nézetekből levonnunk, amelyek szerint az alkotmányosságot és a politikai szabadság kiépítését saját országukban a legszentebbnek tekintő magyarok számára ugyanez egyfajta *quantité négligeable*-t⁴⁹¹ jelent Ciszlajtánia tekintetében, amellyel pedig mégiscsak jóban–rosszban szövetségesek; tegyük a kezünket a szívünkre, nem csak saját javukat nézik?

A válasz számomra egyértelmű: arra kell törekednünk, hogy mindkét állam jelenlegi viszonya, amely az egyiknél gyengeség, a másiknál erősség, megváltozzék, és a politikai erkölcsösségnek jobban megfelelő formát kell bevezetni. A szövetséget zárni vagy szorosabbá tenni: harmadik lehetőség nincs.

Amint eljöttek az idők, amikor a jelenlegi hallatlan veszély tanulságai mindkét állam számára levonhatók, hogy jelenlétük igazi ütőerőt, azaz egységes nagyhatalmi politikát igényel, akkor láttam a lélektani pillanat eljöttét, hogy mindazokat a gondolatokat mérlegeljük, amelyek Magyarországon korábban feltétlen ellentmondásba ütköztek. Ez szeptember végén volt. Azóta, hogy megkaptam az Ön igen megtisztelő sorait, keserű csalódottsággal beláttam, hogy reményem elsietett volt.

Mégsem adhatom fel. Ha a vita tárgya a háború idején nyugvópontra is kerül, én vagy valaki más a háború után fel fog lépni a Monarchia megújítása érdekében, hogy a súlyos hibák kijavíthatóak legyenek, amelyek a Monarchia katonai és morális hatalmi helyzetéből következően mindkét oldalon megtörténtek. Hibák, amelyek nem csak a politikai rendszer kezelésében rejlenek, hanem magában a rendszerben. Nem tartom kizártnak, hogy a háború alatt szerzett benyomások miatt Magyarországon is, legalább az önállóan gondolkodóknál ismét érvényre jut annak beismerése, ami tisztán belpolitikai irányultsága miatt a hosszú békeidőben csak nálunk történet-szeknél és politikai elemzőknél tűnt felejtethetetlennek és élőknek: gondolok itt a „nagyhatalmi” alapelképzelésekre, amelyek ma már csak a politikátörténet részei. A kis és közepes népek és államok a kultúrtörténetben játszhatnak ugyan szerepet, de a nagyhatalmak politikailag fel fogják őket szívni. Még a jogilag semlegesek is csak a különlegesen kedvező földrajzi helyzetüknek köszönhetően menekülhetnek meg.

491 Lényegtelen.

Számomra a kérdés az, hogy tarthatatlan dualizmusunkat a perszónálunio vagy a szövetségi állam irányába kell-e átalakítani, amit csak a nemzetközi erőviszonyok figyelembe vételével lehet eldönteni. Két közepes erejű állam szövetsége gyengébb lenne, mint egy belőlük összeálló nagyhatalom, még akkor is, ha tartós szövetségükre lehetne számítani. Ez azonban csak akkor volna elképzelhető, amennyiben Magyarország egynyelvű állam volna, súrlódási felületek nélkül Ausztria és a külföld irányában. Ciszlajtániában senki sem tartja lehetségesnek egy magyar nemzetállam létrehozását. Azonban ha tévednénk és ez mégis lehetséges, csak súlyos belső harcok árán történhetné meg, méghozzá azon népek költségére, amelyeknek törzsi társai Ciszlajtániában a politikai hatalom részesei, és ellentétben van a nemzeti autonómia alapelveivel, amelyek a föderalizmussal és a centralizmussal államunk szociáletikai alapját képezik. Ez veszélyeztetné az összetartó erőt, végezetül a szövetség létét. A délszláv kérdés megoldása és a Balkán politika zátonyra futna. Mindenek előtt Magyarország belpolitikája külpolitikai ellenségeskedéshez vezetne, kiéleződnenek az ellentétek Oroszországgal és az egész Balkánnal, olyan erőszakos szláv és román irredentizmushoz vezetnének, hogy Magyarország és Ausztria a következő elmaradhatatlan összecsapásnál Oroszország és a Központi Hatalmak között nagyon meggyengülne és a balkáni szomszédok magatartása miatt alul maradna. Magyarország, de még inkább Ausztria számára ez teljes katasztrófát jelentene. Ha mi ezt a lehetőséget meg kívánjuk előzni, úgy gondoljuk, hogy Magyarország érdekeit is szolgáljuk. Az ember úgy is lehet a magyar szeparatizmus ellenzője, hogy Magyarország vagy a magyarság ellensége legyen. – Kérem, legyen elnéző jelen levelem terjedelmes volta miatt, és fogadja Excellenciás uram kiváló tisztelem és elkötelezettségem kinyilatkoztatását.

H. Steinacker

Huter, Franz: Harold Steinackers Briefwechsels mit Albert Graf Apponyi (1914/1915).
In: *Gedenschrift für Harold Stenacker (1875–1965)*. Verlag R. Oldenburg, München, 1966. 39–42.
Németből fordította Marinovich Endre.

161. APPONYI ALBERT LEVELE HAROLD STEINACKERHEZ

ÉBERHARD, 1915. JANUÁR. 5.

Igen tisztelt professzor úr!

Fogadja hálás köszönetem nagybecsű soraiért. Egy négy szemközti eszmecsere, még ha levél útján történik is, pontosabb bepillantást enged a valós gondolatokba és szándékokba, mint bármiféle, a nyilvánosság előtt lefolytatott polémia. Nem állíthatom azonban, hogy közelebb kerültem volna felfogásához. Amit az Ön iskolájának követői következetesen ignorálnak, az a magyarországi néplélek, valamint az, hogy egy olyasmi, mint a néplélek, nem művileg létrehozható dolog. Mivel Magyarország egy organikus, tehát a lelkekben gyökeret vert produktuma a történelemnek, ellenben Ausztria mégiscsak egy alapvetően mechanikus képződmény, a nemzeti lét teljességéről való lemondás és az önállóság feláldozása Magyarország számára egészen más horderejű probléma, mint Ausztria számára, s így ebben az értelemben nem lehet (érületi) paritásról beszélni. Én azt akarnám, hogy Ausztria egy afféle organikus teremtménnyé fejlődjön, mint amilyen Magyarország; a Réz féle ostobaságokért (Rézt egyáltalán nem tartom világos gondolkodású embernek) nem vállalok felelősséget; ő a magyar érzülettől is teljesen távol áll, tipikus képviselője a „pártos” tudománynak. Mi ellenben Ausztria szabad és organikus fejlődését óhajtjuk, s a végsőig hűek vagyunk az [állam]szövetséghez. Ám e fejlődés még csupán a kezdet kezdetén tart, s ezért ma a Monarchia egyetlen kész organikus ereje Magyarország. Ezt [az alakulatot] szétrombolni, ahelyett hogy megerősítenék, a Monarchia szempontjából is a legnagyobb aberrációnak tartom. Legyen hát minden laza és különálló?

A magyar nemzetállam nem a nem magyar etnikumú állampolgárok elnyomását jelenti; hanem a nemzetiségnek mint államjogi kollektivitásnak a tagadását, továbbá az egységes magyar állampolgárságot, amely – az állami szükségszerűség határain belül – biztosítja az anyanyelvi jogot mint az állampolgár individuális jogát. E rendszer, mely a mi történelmi államgondolatunkon nyugszik, ezért aztán elvből megmáshíthatatlan, kevesebb teret adott az irredentáknak, mint az osztrák föderalizmus – ezt bizonyítják a jelenlegi háború eseményei. Mindez a legnagyobb méltányosságot biztosítja az egyénnek, ám kizárja bármiféle föderációs gondolat keresztülvitelét a magyar államon belül. Horvátország egy más eset.

További fejtegetések helyett mellékelem egy nemrégiben tartott előadásomat, mely január folyamán némi kiegészítést kap még a következő címen: „A magyar nemzet természetes elhelyezkedése a világpolitikában”.⁴⁹²

Bocsánatát kérem fejtegetéseim felületes jellege miatt – mindenféle jellegű munkákkal vagyok agyonterhelve.

Feltétlen nagyrabecsüléssel,

odaadó híve

Apponyi Albert

Huter, Franz: Harold Steinackers Briefwechsels mit Albert Graf Apponyi (1914/1915).

In: *Gedenschrift für Harold Stenacker (1875–1965)*. Verlag R. Oldenburg, München, 1966. 42–43.

Németből fordította Orosz László.

492 Apponyi Albert: A magyar nemzet természetszerű elhelyezkedése a világpolitikában. In: *Buda-pest Szemle*, 1915/161. 182–207.

162. HAROLD STEINACKER LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

INNSBRUCK, 1915. FEBRUÁR 9.

Nagyméltóságú Uram!

Abban a nagy kegyben részesített, hogy már jó ideje elküldte nekem rendkívül érdekes december 5-i beszédét. Ez és még inkább az a tény a legmélyebb hálára kötelez engem, hogy válaszolt december 30-i levelemre, melyre tömören és világosan áll a megállapítás, hogy ütközik az Ön felfogásának némely alapgondolatával. Hálám annál is inkább megilleti, mivel úgy vélem, a háború jelen folyása során idejét duplán is igénybe veszem. Levelét és beszédét legnagyobb figyelemmel olvastam. Némi szomorúsággal vettem ki belőlük, amit Nagyméltóságod is nyomatékosan állapít meg, hogy a háború tanulságai sem hozták meg a magyar nemzeti gondolatnak és az összállami nagyhatalmi gondolatnak a közeledését.

Komoly betegségem megakadályozott abban, hogy köteles hálámat azonnal nyilvánítsam. Ezek után válaszom terjedelmes polemikus emlékirattá változott, mely egy levél terjedelmét messze meghaladja, és a későbbiekben valamikor nyilvános megszólalás alapjául szolgálhat. Éppen ezen okból mondtam le elküldéséről. Nincs értelme érdemleges véleménycsatát vállalni addig, amíg magyar oldalról egy olyan logikát alkalmaznak, mely – megbocsássa Nagyméltóságod nyíltságomat – túlzottan együgyű, erőszakosan egyszerűsített ahhoz, hogy bármi fajta megvilágítás alapjául szolgálhasson, és úgymond megkerüli a problémát. Csak Nagyméltóságod azon kijelentése, mely szerint a dolog személyes kibeszélését előnyben részesítené a nyílt polémiával szemben, bátorít engem arra, hogy figyelmét még egyszer – utolsó alkalommal – igénybe vegyem. Néhány olyan megjegyzést szeretnék tenni, melyek nem a magyar és az összállami álláspont közötti viszály érdemi részét, hanem annak pszichológiáját érintik.

A magyar bizonyítás arra a képletre lyukad ki, hogy amint azt a háború is tanúsítja, egy erős Magyarország hatalmas értékkel bír a Monarchia számára, Magyarország ereje pedig a magyar nemzeti állam jelenlegi rendszerén nyugszik. Így tehát mindaz, ami a magyar állameszmét támogatja, a Monarchia érdekében álló, a dualista monarchián belüli államjogi helyzetének mindenfajta gyengítése, a magyarországi magyar uralom mindenfajta korlátozása pedig éppen a Monarchia álláspontjáról kiindulva elhibázott. Ez a gondolatmenet teljes mértékben a pillanatnyi helyzetre van szabva. Ha Magyarország most ugyan kiválóan bizonyított is, azt semmiképpen sem szabad elfelejteni, hogy a legfenyegetettebb helyzetben van és hogy ez a háború

éppen hogy megfelel Magyarország érdekeinek. Ha ugyanakkor a Monarchiának a jövőre nézve célszerű formát akarunk adni, akkor azt a kérdést is szem előtt kell tartanunk, hogy vajon Magyarország más esetben, például annak esetén, ha a későbbiekben adriai pozícióink megvédése érdekében elkerülhetetlen lenne egy Olaszországgal való háború, vajon éppen ennyire feltétlenül egybevetné-e saját érdekeit a Monarchiáéval? Mindenekelőtt pedig, ugyan jórészt kinek a felelőssége az, hogy a Monarchia a délszláv kérdésben ilyen kedvezőtlen helyzetbe került? A magyaroké és a horvátokkal szembeni türelmetlen politikájuké. Ki akadályozta leginkább a közös hadsereg fejlesztését, kinek ellenállásával szemben kellett a legutóbbi döntéseket a legszélsőségesebb eszközökkel keresztülvinni? Mindezek a magyarok voltak és az a párt, mely az ő tulajdonképpeni képviselőtüket tűzte zászlajára, a függetlenségi párt. Csak mindezzel a néhány ténnyel is már annak nyilvánvaló bizonyítékát adtuk, hogy a magyar nép számára a Monarchia biztonsága és ütőereje saját nemzeti kívánságai után következik.

A mostani helyzettől függetlenül fel kell azt a kérdést vetnünk, hogy a Monarchia és Magyarország jelenlegi államjogi formája valamint az Ausztriában érvényesített államelvek a Monarchia nagyhatalmi összérdekét biztosítja-e abban a nehéz jövőben, melybe a világháború sodorta. És ha ezt mérlegeljük, akkor nem elégíthet ki bennünket az a föntebb már jellemzett képlet, mely a Monarchia érdekét egyszerűen egyenlősíti a magyar népével. Ennek megfelelően az egyedi dolgokat nem előlegező képletként, mely a dolgok megfelelő megvilágítása alapjául szolgálhat, inkább valami ilyesfélét kellene számításba venni: Az új világpolitikai helyzet megköveteli a Monarchiától, hogy erőit fokozza és fogja össze; következésképpen minden népének erejét lehetőség szerint fejlesztenie kell, ugyanakkor viszont meg kell akadályoznia, hogy ezek az erők az elkerülhetetlen mértéknél jobban felörlődjenek a kölcsönös sűrűlódásokban. Hogy ilyen alapon hogyan kell a két állam belpolitikáját alakítani? Hogyan lehet megakadályozni azt, hogy a Monarchia két államának kicsiny érdekellentétei az érdekirány tartós különbözőségévé mélyüljenek el? Hogyan biztosítható a két állam erőegyensúlya? Hogyan lehet, hogy a dinasztia hatalma, mely őt mindkét államban megilleti, és mintegy közvetítő hatalomként folyamatosan érdekkompromisszumokra kényszeríti, kifelé olyan, amennyire csak lehetséges egységes összakaratként mutakozzon, melynek érdekében az összes belső erőforrás a rendelkezésre áll? Amint azt a magyar képlet megfordításával kimondható, hogy a magyarok léte is csak a Monarchia létén keresztül biztosított, és ezáltal mindaz, ami a Monarchia hatalmát elősegíti, legalábbis bizonyos fokig a magyar érdeket is szolgálja, úgy a pillanatnyi feladat az, hogy meg kell állapítani, hogy Magyarország milyen önkéntes engedményeket tud és milyeneket kell tennie a Monarchia megváltozott helyzete érdekében.

A magyarok azonban már ennek a kérdésnek a felvetését is eleve elutasítják. Tisza szerint, aki egyáltalán felveti, az egy „közveszélyes örült”. De Nagyméltóságod is megvitathatatlanként utasítja el, pedig csak azon az alapon nyilvánítja lehetetlennek, mert engem is másokkal együtt azzal a váddal illet, hogy konzekvensen figyelmen kívül hagyjuk a magyar néplelket. Engedtessek meg nekem, hogy e magyarázat helyességét legalábbis személyemet tekintve vitassam. Egészen az érettségi vizsgáig Magyarországon jártam iskolába. Én meséljem el egy valamikori magyar kultuszminiszternek, hogy a magyar iskolában éppen az ifjakba milyen erősen belenevelik a magyar nacionalizmus naiv pátoszát? Vannak magyarországi rokonaim és barátaim is, akik német vérük ellenére feltétlenül magyarérezelműek. Ha tehát meg akarom azokat érteni, akiktől személyes odafigyelésemet sem szívesen tagadnám meg, akkor újra és újra beleérezést kell gyakorolnom a magyarok nacionalizmusába. De éppen ennek a nacionalizmusnak az arra való készsége és képessége, hogy magába fogadjon idegen elemeket, mely még attól is oly messze áll, ami előző generációk vére, nyelve és hagyományai voltak, mindez kiválóan megmutatja, hogy itt tulajdonképpen nem egy olyan létfontosságú dologról van szó, mint amilyen az egy faji jellegében és történetiségében kinőtt néplelékre minden esetben jellemző, hanem minden rokonság ellenére itt lényegében egészen másról van szó: egy politikai meghatározottságú ideológiáról.

Ami többé-kevésbé minden nemzeti ideológiára érvényes, az a magyart különösen jellemzi: mégpedig az, hogy önbecsapásba ringatja a népeket saját erejükkel és jogukkal kapcsolatban. Azért alakulnak ki, hogy azt a hatalmat, melyet egy nép magának kíván önmaga számára és a többiekkel szemben saját jogaként, történeti szükségszerűségként, az összes résztvevő közös érdekeként mutassa be. A magyar nép kicsiny és Európában egyedi voltánál fogva kizárólag szokatlanul erős nemzeti ösztöne révén maradhatott meg. Az a következetesség, mellyel minden más állami és kulturális érdekét ennek rendelt alá, történelmének egyfajta zárt nagyságot kölcsönöz. Teljes megértéssel viseltetem ezen nagyság iránt és ezen nép kemény élni akarásával szemben igazi tisztelettel adózok, amennyiben az becsülettel ilyennek mutatkozik, de küzdök ellene, ha egy modern ideológia álcájaként jelentkezik. A magyarság számára töretlen ösztöne azt diktálja, hogy számára a Monarchia többi népével való szabad versenyben a gazdasági termelékenységet és kulturális teljesítőképességet nem szabadna annak a hatalmi állásnak kölcsönöznie, mely most számára a politikai hatalom azon tőkejáradékaként jelentkezik, mely őt a populus Verböczyanus örököséként illeti meg úgy, hogy közben teljes mértékben kihasználja legerősebb tehetségét, a politikait. Ennek megfelelően nemzeti érdeke, hogy birtokolja a feltétlen magyarországi nemzeti főhatalmat. Mivel azonban Magyarország egy közös dinasztia által Ausztriához van kötve, és erre az összeköttetésre a közös külvédelem okán

feltétlenül rászorul, így hát a magyar érdek a következőket követeli meg: a magyar korona lehetőség szerinti gyengesége, az ország lehetőség szerinti önállósága a Monarchia kötelékén belül, és amennyiben a közös intézmények nélkülözhetetlenek, azok magyar befolyás alá helyezése, mivel csak így adott annak biztosítéka, hogy sem a korona, sem a Ciszlajtániában élő népek nem használják fel a magyarországi nemzetiségeket a magyar uralom ellenében.

A tények ilyenképpen állnak. Ha a magyarok ezt nyíltan elismernék, akkor elképzelhető lenne az eszmecsere. A magyarok jogát nemzeti létük lehetséges megóvására a többiek minden további nélkül elfogadhatnák, mivel abból számukra ugyanazon jog fakadna. Ezen elvi engedmények alapján azután az egymásnak ellentmondó igények között meglegelő volna egy kompromisszum, amely éppúgy számításba venné az adott hatalmi viszonyokat, miképpen a Monarchia érdekeit is, ami megköveteli, hogy valamennyi nép rendelkezze a Habsburg Monarchia keretén belül a politikai fejlődés lehetőségének minimumával.

Ez a kompromisszum lehetetlenné válik a magyarok taktikája okán, mellyel a kellemetlen tényeket egyszerűen tagadják és állítják, hogy a mostani állapot úgymond a legjobban megfelel a Monarchia és a többi nép valós érdekeinek. Nagyméltóságod azt állítja például, hogy a magyar állameszme nem jelenti a nemzetiségek „elnyomását,” csupán megtagadja „államjogi kollektivitásként” való elismerését, hiszen az „állam érdekeinek határain belül” az anyanyelv használata, mint „egyéni jog” biztosított. Nyíltan megvallom, hogy nem vagyok képes kézzelfogható értelmet tulajdonítani ezeknek a szavaknak. Nemzetiség és nyelv bizony éppenséggel kollektív fontossággal bíró dolgok – nyelvében él a nemzet – így a nemzetiségeket, mint politikai testet tagadni, épp annyit tesz, mint magunkat tagadni. Sem fondorlatos okoskodás, sem álhistoriai érvelés nem változtathat azon, hogy Magyarországon, éppúgy, mint Oroszországban, a szabad és szerves kibontakozás az államnemzet kiváltsága, miközben a nemzetiségeknél ezt megakadályozzák. Ciszlajtánia kultúr- és jogállam, Magyarországon mindez az államnemzetre szorítkozik.

Ami pedig a Monarchiát illeti, bizonyos magától értetődőnek tűnik minden egyes nem magyar ember számára, hogy egy közös hadsereg és egy nagy közös gazdasági tér alkotja a legjobb alapját egy nagyhatalmi politikának, és tisztán gazdaságilag szemlélve, előnyös is mindkét állam számára. A magyarok azonban nem elsősorban tárgyilagosan tekintenek eme kérdésekre, vagyis katonailag és gazdaságilag, hanem nemzetileg. Azt, hogy Magyarország katonai és gazdasági önállósága erőteljes előmozdítója a magyar hegemoniának Magyarországon belül, mindazonáltal nem tagadhatjuk. Csakhogy akkor nem azt kellene állítani, hogy mindezek a Monarchia érdekében állók.

Azért bátorítottam a magyar politikának az iménti nyílt és kíméletlen kritikáját adni, mivel úgy vélem, hogy a háború válaszút elé állítja Magyarországot. Áldozatául

esnek-e a magyar nép vezetői majd a kísértésnek, hogy a pillanat hasznával élve, eddigi rendszerük szellemében, Magyarországon és a Monarchiában még inkább érvényt szerezzenek a magyarság hatalmának, mi több azt meg is növeljék? Avagy élnek-e a soha vissza nem térő alkalommal ideológiájuk revízió alá vételére azért, hogy megtegyék azon engedményeket, melyeket a későbbi fejlődés amúgy is kikényszerít, most, mikor ezek nem kényszer következményeiként tűnnek fel, hanem kifejeződései lennének nagylelkűségnek és a belátásnak? Mindez az Ön népének a vezetését Magyarországon belül, és a befolyásos pozíciót a Monarchián belül hosszú távra biztosítaná. Ha azonban a magyarok kitartanak rendszerük mellett, melynek közép-pontjában a parlamenti uralom utáni törekvés és az uralkodói hatalom megbénítása állnak, akkor épp ezzel provokálják ki előbb vagy utóbb az összeütközést az uralkodóval. Ha ezenközben a felszabadítás politikáját a korona folytatja, vagyis választójogi reformot az országgyűlés és a megyék számára, valamint a jogszolgáltatás és közigazgatás igazságosabb működtetését nem csupán ígéri, hanem keresztül is viszi, akkor aligha lehet az utóbbi győzelme felől kétely.

Egy ilyen fejleményt, amely nagyon is lehetséges, szerencsétlenségnek tartanék. Az államcsíny mindig kétélű fegyver, nagy elkeseredést keltene, és újból felélesztené a magyarság veszélyes hajlamát arra, hogy külföldön keressen segítséget. Akkor azután az ellenzékkel egyetemben a magyarság erejét is meg kellene törni. Jóllehet eme egyoldalú, mégis értékes erő aligha nélkülözhető a Monarchia megújítása számára. Magam személyesen sajnálnám a dolgok olyan alakulását, amely politikai nézetem vezérgondolatát, hogy a magyarokat megnyerjük a Monarchia erőteljes átalakításában való közreműködésnek, évtizedekre elásná. Csaknem egyedül a magyarok vezetőitől függ, hogy ezt el lehet-e kerülni. Az egyetlen dolog, ami Ausztria oldalán a nem félhivatalos helyzetben lévők részéről történhet az, hogy nyilvános és nem nyilvános kritika útján, vállalva még az udvariatlanságot és a keménységet is, ellenvetéseik által megkísérlik a magyarokat megrögzött vonaluktól eltéríteni. A külső világhelyzet, amely révén 1867-ben a dualizmus a magyarok ölébe hullott és számukra negyven év békét biztosított, hogy elnyert előnyös helyzetüket kiaknázzák, megváltozott. A helyzet megköveteli a Monarchiától, hogy összes erejét megnövelje és egybefogja, ami könnyen elérhető a magyarokkal együtt, általuk tett engedmények által, máskülönben az ő ellenükben, nehéz küzdelemben kell ezt keresztülvinni. A háború és a Habsburg Birodalom valamennyi népének fegyverbarátsága révén, az ellentétek mérséklődése és az egymásrautaltság tudatosodása által, a két állam uralkodó nemzeteinek, valamint kormányainak az alkalom mindenestre kínálkozik politikai cselekvésük és gondolkodásuk irányultságának megváltoztatására. Ezzel megérlelődne a helyzet az egyetértésen alapuló alkotmányos és közigazgatási reformokhoz. Nagyméltóságod láthatja, hogy az erőszakos vagy katasztrófapolitikától ezek az elképzelések messze esnek.

Mindemellett, Nagyméltóságodra ezen elgondolások bizonnyal nyomasztólag hatnak. Ebben a tekintetben a tárgyszerűség oly magas fokával kell viszont számolnom, amint az megfelel az elvonatkoztatás ama igen emelkedett szintjének, melyen Nagyméltóságod általam támadott beszédei is mozognak. Ezt követően érveim alátámasztására, szükséges a magam szigorú objektivitásra irányuló törekvéseit is megemlítenem. Azok közé sorolom magam, akik a pártos és nemzeti ideológia szuggesztív hatásától mentesek, minthogy én – jöllehet Nagyméltóságod az „én iskolám embereiről” beszélt – politikai eszméimmal egyes egyedül állok a Lajtán innen. Sem tudományos iskolához, sem pedig politikai párthoz nem tartozom, és összausztriai patriotizmusomat személyes életutam határozta meg. Aminthogy németajkú magyarként ifjúságomat Magyarországon töltöttem és olyan férfiú gyermeke vagyok, aki önzetlenül küzdött egy életen át a parlamentben és a sajtóban a magyarországi németiségért és a nemzetiségek közös érdekeiért, számomra igencsak felfogható, milyen hátrányokkal jár az egyoldalú nemzeti centralizmus. Amiként pedig osztrák-németként élek húsz éve, és fiaimat is annak neveltem, azonképpen számomra egy elhamarkodott nemzetiségi politika hátrányai érthetővé válnak, és az államnemzet és államn nyelv értékét illetően Magyarország tekintetében is méltányos megítéléssel élek. Személyes érdementől függetlenül vagyok mentes azon korlátoktól, melyek ellene hatnak a tudomány tárgyilagos fegyelmezettségének, és úgy vélem, hogy az Ausztria–Magyarország előtt álló történelmi szükségszerűségek felismerése, amely mellett síkra szállok, jóval inkább képezik előidéző okát német nemzeti érzésemnek és összausztriai államhűségemnek, semmint emezek okozatát. Kérem, hogy ezen észrevételeim személyem javára írássanak, polémiám élessége pedig azon igaz érzület révén nyerjen igazolást, amelyből fakad.

Nagyméltóságod engedelmével kifejezem nagyrabecsülésemet és odaadó hűségemet.

H. Steinacker

Huter, Franz: Harold Steinackers Briefwechsels mit Albert Graf Apponyi (1914/1915). In: *Gedenschrift für Harold Stenacker (1875–1965)*. Verlag R. Oldenburg, München, 1966. 44–64. Németből fordította Joó András – Kovács Kálmán Árpád.

163. APPONYI ALBERT LEVELE HAROLD STEINACKERHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1915. FEBRUÁR 15.

[Igen tisztelt professzor úr!]

Köszönetem e hó 9-i igen érdekes leveléért. Megválaszolására sort fogok keríteni, amint lélegzethez jutok. Mondandóm kvintesszenciája egyébként megtalálható a ceruzával megjelölt helyen a mellékelt könyvecskében, amit szíves figyelmébe ajánlok.

Apponyi

Huter, Franz: Harold Steinackers Briefwechsels mit Albert Graf Apponyi (1914/1915).
In: *Gedenschrift für Harold Stenacker (1875–1965)*. Verlag R. Oldenburg, München, 1966. 64.
Németből fordította Orosz László.

164. HAROLD STEINACKER LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

INNSBRUCK, 1915. FEBRUÁR 19.

Kegyelmességed

fogadja lekötelező hálámat szívélyesen megküldött legutóbbi írásáért. Öröömre szolgál, hogy második szónoklatát nem [csak] a „Budapest[i] Hírlapban”, hanem a teljesebb és idézhető német szövegváltozatban is birtokolhatom.

Minél inkább látom, hogy a háborús fejleményekre tekintettel milyen intranzigens módon mobilizálódik Magyarország közvéleménye, annál élénkebben óhajtok az osztrák és német olvasóközönség előtt kellő részletességgel szembeszállni épp ezzel a típusú történeti érveléssel. Egyelőre lemondok erről, mert kritikám nagyon élesre sikerülne, a modern magyar történetfelfogást pedig alapvetően csak egyfajta történetpolitikai legendaként lehetne jellemezni. Így nem marad más, mint hogy megvárjam a béketárgyalások idejét e polémiával, legalábbis a teljesen nyílt, részletekbe menő polémiával. Akkor nem kell már majd elhallgatni (tekintettel a saját táborban és a külső ellenség körében gyakorolt hatásra), hogy milyen eminens veszélyt rejt magában a magyar függetlenségi gondolatok túlzott feszegetése a központi hatalmak jövője számára. A figyelmeztetés gyakorlati hatásának lehetősége addigra persze elvész. A nyíltság, mellyel a magánlevelezés keretében szót ejthettem mindezekről, egyfajta morális megkönnyebbülés volt számomra, s visszatérés az egész más irányú tudományos kötelezettségekhez. Fogadja Kegyelmességed stb.

[Steinacker]

Huter, Franz: Harold Steinackers Briefwechsels mit Albert Graf Apponyi (1914/1915).
In: *Gedenschrift für Harold Stenacker (1875–1965)*. Verlag R. Oldenburg, München, 1966. 65.
Németből fordította Orosz László.

165. APPONYI ALBERT LEVELE HAROLD STEINACKERHEZ

ÉBERHARD, 1915. FEBRUÁR 23.

Igen tisztelt professzor úr!

Legutóbbi levele a legfőbb nemzeti értékeinknek szóló hadüzenet révén végérvényesen elvágja a további baráti eszmecserék fonalát. Sajnálom, hogy e bizonyára nem közkeletű gondolkodásmód erre az útra tévedt, az ember ilyenkor végeredményben csupán annyit mondhat: állunk elébe. Nem tartok attól, hogy mértékadó ausztriai körök e szóban forgó útra lépnének; merthogy nem látom sem a „quis”-t,⁴⁹³ sem a „quid”-et,⁴⁹⁴ sem pedig a „cur”-t,⁴⁹⁵ és legkevésbé sem a „quibus auxiliis”-t.⁴⁹⁶ Amennyiben mégis megtörténne ez, úgy ma könnyebben megbirkóznánk ezzel, mint a korábbi hasonló kísérletek során. Ám hogy milyen visszahatása lenne a katasztrofális kísérletek efféle megismétlődésének a Monarchia hatalmi állására és konzisztenciájára nézvést, mely ma még rendelkezik Magyarország teljes ereje fölött, ezután viszont harcba keveredne ezzel az erővel, azt bárkinek a gondos mérlegelésére bízom.

Kiváló tisztelettel

odaadó híve

Apponyi Albert

Huter, Franz: Harold Steinackers Briefwechsels mit Albert Graf Apponyi (1914/1915).
In: *Gedenschrift für Harold Stenacker (1875–1965)*. Verlag R. Oldenburg, München, 1966. 66.
Németből fordította Orosz László.

493 Ki?

494 Mit?

495 Miért?

496 Kinek a segédletével?

166. APPONYI ALBERT LEVELE BERTHA VON SUTTNER BÁRÓNÓHÖZ

ÉBERHARD, 1895. JÚNIUS 15.

Tisztelt bárónő!

Szíves közvetítése folytán megkaptam Gaston Moch⁴⁹⁷ ur levelét és körlevelét, válasszom tegnap elment, amely sajnos elutasító volt.

Teljesen kizárt hogy Magyarországon, ahol a pénzhiány és a kiáltó szükségletek állandó kontrasztban állnak, a vállalkozás számára jegyzés útján jelentős eredményeket lehetne elérni. De magam sem tudok érte lelkesedni és ezt Moch urral részletesen és nyíltszívűen közöltem is. Egy napilapnak minden világjelentőségű kérdésben – vallásos, szociális, stb. tekintetben – határozott irányt kell képviselnie. Ez azonban nem történhetik meg anélkül, hogy a béke legmelegebb barátai egy vagy másik részének meggyőződését és érzelmeit, amelyeket ezek drágának tekintenek, meg ne sértsék. Ha azonban ilyesmi olyan lapban történik, amely a békemozgalom hivatalos orgánuma – vagy esetleg akarata ellenére azzá bélyegezhetik –, sokaknak talán a békemozgalmat magát teszik ellenszenvessé.

Attól félek tehát, hogy egy ilyen sajtóorgánum nem egyenlítően, hanem bomlasztóan hatna a béketörekvésekre, amelyeknek sikere nagyrészen attól függ, lehet-e az összes pártok híveit (a szó legmesszebbmenő értelmében) azokba bekapcsolni. Ezért azt kívánom mindig és azt kívánom most is, hogy a béke kérdésében minden árnyalatu lap egy ad hoc Unio formájában részt vegyen, hogy minden olvasó más olyan ideákkal együtt kapja meg a béke gondolatát is, melyek nekik szimpatikusak. Központi orgánunként, véleményem szerint, egy havi folyóirat lenne legalkalmasabb, amely más kérdéseket kikerülhetne, vagy azoknak kezelésénél minden vélemény számára megnyithatná hasábjait. A napilapnak azonban minden kérdésben szint kell vallania.

A felvetett ideát tehát őszintén szólva nem tekintem szerencsésnek, jobban félek tőle, mint amennyire megvalósítását remélem, és ezért kellett személyem közreműködését is megtagadnom.

Őszinte nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híve

Apponyi Albert

Ujság, 1938. február 13. 25–26.

497 Moch, Gaston (1859–1935) francia katonatiszt, aki a hadseregéből kilépett és életét az Interparlamentáris Unió pacifista eszméjének és munkájának szentelte.

167. APPONYI ALBERT LEVELE BERTHA VON SUTTNER BÁRÓNŐHÖZ

POZSONY, 1897. JANUÁR 2.

Tisztelt bárónő!

Szívélyes köszönet a nekem küldött röpiratokért, valamint azért, hogy kérésemet jószágosan teljesítette és nem jelentet meg többé semmit az „orosz incidensről”. Normann úr érdekében sajnos nem tudtam semmit sem tenni, idegeneknek itt nehéz elhelyezkedni, a bárónőnek van az állandó személyzete, hivatalos körökben és bank-körökben pedig nincs semmi befolyásom.

Attól tartok hogy tevékenységem az Ön interparlamentáris konferenciáján megszakítást fog szenvedni. Eltökélt szándékom ugyanis, hogy semmilyen nyilvános tevékenységben nem veszek részt addig, amíg az a mai kormány uralkodik, amely az erőszak és a korrupció hallatlan mértékével bünt követett el a népszabadság és a nép-jellem ellen. A párttal, amely a kormányt támogatja nem akarok együtt dolgozni. Ha a mai méltatlan és vigasztalan helyzetben nem áll be változás, én nem mutakozom sehol, ahol ezekkel az urakkal együtt kellene tevékenykedjem. Remélhetőleg ez csak rövid ideig tart.

Őszinte nagyrabecsüléssel vagyok
híve

Apponyi Albert

Ujság, 1938. február 13. 25.

168. APPONYI ALBERT LEVELE BERTHA VON SUTTNER BÁRÓNŐHÖZ

ÉBERHARD, 1899. AUGUSZTUS 28.

Igen tisztelt Bárónő!

Megköszönve barátságos sorait meg kell jegyeznem, hogy minden körülmények között nagy hangsúlyt fektetek arra, hogy kijelentéseimet az Ön nagyon kompetens ítéletének alávessem, de a felelősség azért a gondolatért, hogy Önt a „Budapester Tageblatt” számos példányával kellene terhelni, kizárólag e lap szerkesztőségéé. A magam részéről kérem, tekintsen ebben a kérdésben ártatlannak.

Örülök, hogy azok a sorok, melyeket leírtam, elnyerték tetszését. Az az optimizmus, melyről bizonyosságot teszek, valós meggyőződésként tényleg több mint egy taktikai manőver. A nagyhatalmak Hágában nem egyszerűen erőtlenekek voltak, és nem vagyok teljesen biztos benne, hogy a hágai egyezményhez való csatlakozásuk – különösen Németországé és Ausztria-Magyarországé – be fog következni. Az uralkodók nem akarják ezt a dolgot, a háborút sem akarják, de minden olyan intézmény, ami az ő teljhatalmuk (tegyenek akár jót vagy rosszat) korlátozását jelentené, eleve ellenükre van.

Időközben mi itt Magyarországon – ahol a jótevő téli parlamentáris revolúció után talán már a gyógyulás útján vagyunk (de ahogy azt megismétlem: talán), minden lehetőséget megragadunk, hogy alkotmányos nyomásgyakorló eszközeink által Monarchiánkat a helyes irányba kormányozzuk. Pozícióm e cél szempontjából javult, és én ezt bizonyára ki is fogom használni. Azon leszek, hogy egy olyan sajtóligát is létrehozzunk, amelyre cikkemben utalok, mely arra hivatott, hogy az interparlamentáris unió és a lakosság közötti kapcsolatot létrehozza. Másrésztől csak a jó előrelátó gondoskodás tud ebből a rossz anyagból jót kihozni.

Az ön megbecsülésében bízva
kiváló tisztelettel

Apponyi Albert

Suttner, Bertha von: *Lebenserinnerungen*. Verlag der Nation, Berlin, 1968. 502–503.
Németből fordította: Kovács Kálmán Árpád.

169. APPONYI ALBERT LEVELE BERTHA VON SUTTNER BÁRÓNŐHÖZ

ÉBERHARD, 1899. OKTÓBER 7.

Tisztelt bárónő!

Őszinte hálával tartozom jószágos soraiért és a nagyon érdekes küldeményeiért. A regény „Die Waffen nieder”⁴⁹⁸ már ismert volt előttem: hosszabb idővel ezelőtt olvastam a legfokozottabb érdeklődéssel.

A békeakció megbeszélését, sajnos későbbi alkalomra kell halasztanunk. Addigra remélem személyesen jelentkezhetek, ami ma lehetetlen: sajnos, mert ágyhoz vagyok kötve.

Félek, hogy nagyon is józannak fogok tűnni, ha már ma kijelentem, hogy nézetem szerint az a tempó, amely szükséges lesz a sikerhez, nem felel meg az Ön nemes és lángoló igyekezetének.

De Passy is, aki iránt nagy szimpátiát és tiszteletet éreztem, brüsszeli pompás asztali beszédében ezt mondta: „A mi ügyünk haladása érdekében két dologra van szükségünk: kitartásra és mértékletességre.” Az interparlamentáris konferencia ennek az intelemnek teljesen megfelelt.

Hálám ismétlésével vagyok őszinte nagyrabecsüléssel
teljes híve

Apponyi Albert

Ujság, 1938. február 13. 26.

498 Bertha von Suttner: *Die Waffen nieder*. Piersons Verlag, Dresden, 1896.

170. APPONYI ALBERT
SZALAY GÁBOR BÁRÓNAK
HELYSZÍN ÉS DÁTUM NÉLKÜL

Méltóságos báró Szalay Gábor úrnak!

A Budapesti Ének és Zeneegyesület 1928. május 7-én az egyesület 150-ik ünnepi hangversenye alkalmából a magyar zene egyik legnagyobb szabású alkotását Hubay Jenő⁴⁹⁹ magánének, vegyeskar, gyermekkar és nagy zenekar írt Petőfi symphoniáját adja elő. Ezen ünnepély előkészítésére a magyar zenebarátok köréből képzendő bizottság alakul a célból, hogy a mű a legnagyobb magyar költő zenei apoteozisához és szerzője díszes nevéhez méltó keretben keljen új életre.

Van szerencsém felkérni, hogy ezen „Ünnepi Bizottság”-hoz csatlakozni és a bizottsági tagok névsorába való felvételét megengedni méltóztassék.

Egyben tisztelettel kérem, hogy ez ügyben tartandó értekezleten hétfőn, f. hó 26-án délelőtt 11 órakor a Hungária Nagyszálló Türr István utcai Vöröstermében megjelenni szíveskedjék.

Apponyi Albert

PIMK, Apponyi Albert Szalay Gábornak. V. 3606/2. 1. n.

499 Hubay Jenő (1858–1937) zeneszerző, zenepedagógus.

171. APPONYI ALBERT LEVELE SZÉCHÉNYI IMRE GRÓFHOZ

BUDA [!], 1883. FEBRUÁR 24.

Kedves Imre barátom!

A doktor⁵⁰⁰ itt maradása ügyében eddig 2000 ftom van biztosítva, ebben A[ndrássy]. Manó,⁵⁰¹ 1000, a primás⁵⁰² (csak) 400, Sztáray Antal 200, atyám 400 fttal szerepel persze évenként. Így tehát erősen hiszem, hogy 3000–3500 Magyarországon rövid idő alatt aláírva lesz, több azonban nem. Az összeg másik fele eñyitt tehát sietve kellene a Lajtán túl tenni.

Én nyakig benne vagyok a szövetkezeti közgyűlésben, illetőleg ezen publikummal való folytonos érintkezésben, mely erre feljött. A Szemlének szánt cikknek azon részét, mely a te könyvedet⁵⁰³ ismerteti, már körülbelül meg van írva, most valószínűleg Géza⁵⁰⁴ könyvéről csak pár szót teszek hozzá és kilátásba helyezek folytatást 1–2 hónap múlva, ha a doktor munkája megjelent, melyet előre jelezhetek és a homesthead-kérdés⁵⁰⁵ megbeszélését ezen II. cikkre tartom fenn. Így azután az I. cikket minden baj nélkül most publikálhatom.

A doktor levelét ma vettem, mond neki, hogy én hiszek törekvéseinek sikerében még a rövid terminus mellett is. Egyébiránt legközelebb írok neki.

Viszontlátásig híved

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Széchenyi Imre grófhhoz. Fond 32/257. I. n.

500 Rudolf Meyer német keresztényszocialista publicista, aki egy időben Magyarországon tartózkodott, mivel szülőhazájából menekülnie kellett Bismarck kancellár haragja elől, akivel szemben komoly kritikát fogalmazott meg.

501 Andrássy Manó gróf, Széchenyi Imre és Rudolf Meyernek útítársa volt az Amerikai Egyesült Államokban.

502 Simor János.

503 Széchenyi Imre: *Amerikai levelek*. Wilckens és Waild, Budapest, 1883.

504 Andrássy Géza gróf (Manó testvére), ő is részt vett az amerikai úton, az ott szerzett benyomásairól könyvet írt Széchenyi Imréhez hasonlóan. *Az otthont mentesítő törvények*. Légrády, Budapest, 1883.

505 Otthonmentesítés. Az Amerikai Egyesület Államok több tagállamában a földbirtok- és egyben a szociálpolitika részét képezte az a jog, hogy a földtulajdonos otthonát (és birtokainak egy részét – birtokminimum) mentesítették a jelzálog alól.

172. UJHÁZY FŐÜGYÉSZHELYETTES LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

SZÉKESFEHÉRVÁR, 1901. NOVEMBER 30.

Nagyméltóságú Elnök Úr!

A fejérmegyei vaáli választókerületben legutóbb megtartott országgyűlési képviselőválasztásból kifolyólag két feljelentés tétetett a vezetésem alatt álló kir. ügyészségnél a btk. 185. §-ba ütköző választási jog ellen elkövetett vétség miatt. Ezek a feljelentések azonban a feljelentések tárgyát képező cselekmények elkövetését követő 30 napon túl, tehát a btk. 189. §-a értelmében elkéssetten érkeztek be a kir. ügyészséghez. Minthogy azonban az 1899. évi XV. t. cz. ⁵⁰⁶ 173. § értelmében: „az 1878 évi V. t. cz. ⁵⁰⁷ (btk.) 189. §-ban meghatározott határidő, - amennyiben a kérdéses választás iránt az eljárás a képviselőház, vagy a Curia⁵⁰⁸ előtt megindítatott, – ezen eljárás befejezésétől számíttatik,” – annak elbírálhatása végett, hogy a feljelentések, – a most idézett törvényre való tekintettel, – elkéssetten adatottak-e be vagy sem? – azzal a tiszteletteljes kéréssel járulok Nagyméltóságodhoz, miszerint kegyeskedjék értesíteni engemet arról, vajon a vaáli választókerületben a folyó évi október 2.-án megtartott országgyűlési képviselőválasztás miatt a képviselőház előtt az 1899. évi XV. t. cz. értelmében indítatott-e eljárás? S ha igen, befejeztetett-e már az s mikor?

A királyi ügyészség vezetője:

Ujházy
királyi főügyészhelyettes

MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 754. cs. B XIII. 1–3.
A Képviselőház elnökéhez érkezett megkeresések. 1896–1943. 36.

506 1899. évi XV. tc. „az országgyűlési képviselő-választások feletti bíraskodásról”.

507 1878. évi V. tc. „a büntettekről és a vétségekről”. (Csemegi-kódex.)

508 1945 előtt a legfelsőbb bíróság szerepét betöltő igazságügyi intézmény.

173. APPONYI ALBERT LEVELE
A SZÉKESFEHÉRVÁRI KIRÁLYI ÜGYÉSZSÉGNEK
BUDAPEST, 1901. DECEMBER 6.

Folyó év november hó 30-án 5153/kü. 901. j[elzet]. a[latt]. kelt megkeresése folytán értesítem a kir. ügyészséget, hogy a vaáli választókerületben f[olyó]. é[v]. október hó 2-án megtartott országgyűlési képviselőválasztás miatt a Képviselőház előtt eljárás nem indítatott meg, s a nevezett választókerületben megválasztott Eötvös Bálint a Képviselőház 1901. évi november hó 21-én tartott ülésében hozott 149. sz. határozata alapján végleg igazolt képviselőnek jelentetett ki.

A képviselőház elnöke:

Apponyi Albert

MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 754. cs. B XIII. 1–3.
A Képviselőház elnökéhez érkezett megkeresések 1896–1943. 37.

174. APPONYI ALBERT LEVELE SZÉLL KÁLMÁNHOZ

BUDAPEST, 1902. DECEMBER 16.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Mai napon kelt becses átíratában Nagyméltóságod felvilágosítást kér tőlem f[olyó]. hó 14-én a képviselőház I. osztály-termében tartott értekezlet tárgyról és lefolyásáról. Nagyméltóságod a kívánságát azzal indokolja, hogy bizonyos nemzetközi vonatkozások szempontjából annak az értekezletnek tárgyában Excellentiához kérdés intéztetett.

Az említett értekezlet kizárólag képviselőknek közügyben való tanácskozása volt, mely célra én, elnöki hatáskörben a képviselőház egyik osztálytermét a képviselő uraknak rendelkezésére bocsátottam. A történtek tehát kizárólag a képviselőháznak és a képviselőház elnökének jogkörébe tartozván, azokért a kormányt semmi felelőség nem terhelheti.

Mínthogy azonban a képviselőház és a képviselőház elnöke sem hagyhatja figyelmen kívül a nemzetközi tekinteteket, minden esetre kívánatos, hogy Excellentiád azokat, a kiktől ez irányban kérdést vett felvilágosíthassa, hogy a f. hó 15-én tartott képviselői értekezlet ezen tekinteteknek teljesen megfelelt.

Az értekezlet tárgyát az úgynevezett örménykérdés képezte, mely iránt az örmények érdekében buzgolkodó, a francia parlament nagytekintélyű tagjainak ajánlásával ellátott férfiak magán közleményei által több képviselő érdeklődött. Ezek a képviselők zártkörű értekezleten óhajtottak találkozni, hogy az előbb nevezett urak egyikének Guillard úrnak előterjesztését meghallgassák, magukat az ügyről bővebben informálják, és azt maguk között csupán négy meghívott vendég jelenlétében megbeszéljék. Ebbeli kívánságuk a nemzetközi jog szempontjából kifogás alá nem eshetett, mert a berlini szerződés 61. pontja értelmében a szerződést aláírt hatalmasságok hivatva vannak az örmény-lakta földön az örmények oltalmára tett intézkedéseket és reformokat ellenőrizni, tehát ezen hatalmasságok parlamentjei is fel vannak jogosítva kormányaikat ama nemzetközi kötelesség teljesítésére felhívni, a miből önként folyik, hogy e parlamentek tagjai is csak hivatásuk körében mozognak, ha a vonatkozó tényekről tudomást szerezni iparkodnak, és azokat egymás között megbeszélik. Képviselőtársaim december 14-én tartott összejövelele ennél tovább nem is terjedt, a képviselőház egyik helyiségét csupán erre a célra bocsátottam rendelkezésükre, kifelé való agitációt nem kezdeményeztek, – a mit ha a jövőben netán tenni kívánnának, ilyen célból semmi esetre sem használhatnák föl a képviselőház

helyiségeit. De még ilyen körülmények között is az értekezletre meghívott francia vendégtől előzetesen biztosítást vettem, hogy előadásában mindent mellőz, a mi a velünk barátságos viszonyban álló török birodalom jogos érzékenységet érinthetné, a minnek ő tényleg meg is felelt, mert majdnem kizárólag az angol és francia diplomáciai ügyvivőknek a kék- és sárgakönyvekben közzétett levelezéseinek idézésére szorítkozott. Az értekezlet ily korlátok körében való maradását személyes jelenlétemmel ellenőriztem.

Az ezután megindult eszmecsere lényegét a lapok helytelenül közölték. Nevezetesen nem felel meg a váláságnak, hogy az értekezleten elnöklő Zichy Jenő gróf egy folyó hó 16-án tartandó szélesebb körű és agitatorius jellegű összejövetelt hirdetett volna. Megtörtént igenis az, hogy egy képviselő, a ki egyszersmind hírlapíró, Guillard urat az újságírók egyletében tartandó előadásra hívta meg, de ehez sem a képviselőháznak, sem a képviselőház elnökének többé semmi köze. Végül én megállapítottam, hogy az örmény kérdés parlamenti megvitatása nem bírhat a török birodalom ellen irányuló éllel csak úgy, amint nem bír azzal a hatalmak által ez érdekében újból- és újból diplomáciai actió, úgy az egyik, mint a másik a berlini szerződés 61. pontjában, illetőleg a parlamentek alkotmányos jogkörében bírja megtámadhatatlan alapját.

Ezen tényállás alapján Excellentiád valószínűleg osztani fogja azon nézetemet, hogy minden további észrevétel, mely annak ismeretében a történetek ellen mégis tétetnék, mint a magyar képviselőház jogkörébe ütköző föllépés egyszerűen visszautasítandó volna.

Ezek után fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Gr Apponyi Albert

MNL OL, Miniszterelnökség (K 467), 11. cs. Széll Kálmán 1902–1903. 182/7–8.

175. APPONYI ALBERT LEVELE SZÉLL KÁLMÁNHOZ

ÉBERHARD, 1903. SZEPTEMBER 15.

Tisztelt Barátom!

Kívánságodra írásban összefoglalom azokat az okokat, amelyek miatt a tervezett kibontakozási program alapján nem vehetnék részt a kormány alakításában.⁵⁰⁹

Előre bocsátom, hogy nem érzek e részben semmi személyi kötelezettséget régebbi programom, vagy a jelenlegi krízis korábbi stádiumában tett javaslataim alapján. – A hibák és mulasztások láncolata folytán mindez [meg]haladott állásponttá lett és mindenki csak akkor köteles valamely helyzet orvoslására vállalkozni, ha megadják neki azt, ami az ő legjobb hite szerint annak a helyzetnek, (nem pedig valamely korábbiak) orvoslására alkalmas.

De elismerem, hogy lehetnek körülmények, amidőn ilyen személyi kötelezettség nélkül is részt kellene vennem egy utolsó kísérletben, nagy veszélyek elhárítására, ha t.i. a kísérlet lehetősége az én közreműködésemhez van kötve.

Az ilyen hazafias kötelesség megállapítására a következő két kérdésre adandó választól függ:

1. Olyan-e a kísérlet tartalma, hogy abban erkölcsi integritásom sérelme nélkül részt vehetek? Ezt az első kérdést pedig nemcsak az egyéni önérzet szempontjából kell felvetnem, hanem azért is, mert erkölcsileg megsebezve a kísérlet sikeréhez mivel sem járulnék, sőt inkább annak esélyeit csökkenteném.

2. A siker valószínűsége és hordereje olyan nagy-e, hogy ellensúlyozza, ésszerű számítás alapján, az azzal összekötött rizikót – nem az egyénit értve, hanem a helyzet azon rosszabbodását, amely a kísérlet bukása esetén okvetlenül előáll:

Hozzátehetném azt a harmadik kérdést is, vajjon a most tervbevett kísérlet valóban és múlhatatlanul az utolsó-e? De erre itt nem akarok kiterjeszkedni.

Ad 1. mum. Az alapul megjelölt program az úgynevezett Szentiványi-féle pontozatok közt mellőzi a következőket:

a békelétszámnak törvényhozási megállapítását,

a közös hadsereg póttartalékának contingentálását,⁵¹⁰

509 Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök 1903 augusztusi lemondása után Ferenc József kihallgatáson fogadta Széll Kálmán korábbi kormányfőt, aki ezután egy tervezetet dolgozott ki, amely szerinte kivezette volna a képviselőházat az obstrukcióból. Apponyi erre a tervre reagált fenti levelében.

510 Meghatározott kulcs alapján egy adott mennyiség kiszámítása.

annak törvénybe iktatását, hogy magyar állampolgár (esetleg a horvátok kivételével) tiszti rangot csak úgy nyerhet, ha a magyar nyelvet bírja.

Minthogy kijelentéseim szerint az újonclétszám felemelését ezek nélkül meg nem szavazhatom, olyan kormánynak tagja nem lehetek, amely az újonclétszám felemelését tervezi és ezeket a pontokat programjába fel nem veszi.

A zászló és a jelvénykérdésnek tervbe vett megoldását pedig sem közjogi, sem politikai szempontból elfogadhatónak nem tartom. – Ez visszaélés volna még az 1868-ban, a véderőbizottság akkori előadója, Kerkápolyi Károly által, illetékes cáfolat nélkül tett nyilatkozatokkal szemben is, amelyek kilátásba helyezték azt, hogy a magyar katonák a csata tüzeiben saját hazájának színeit és jelvényeit fogja maga előtt látni.

Ami végül a magyar szolgálati és vezény-nyelv kérdéséről illeti, két dolog reám nézve föltétlenül ki van zárva:

először, hogy a tervezet közjogi álláspontját képviseljem vagy csak elfogadjam is, mely szerint a szolgálat és vezénylet nyelvének meghatározása, illetőleg a magyar nyelvnek abból kiküszöbölése, az 1867. XII. t.-c. 11. paragrafusa értelmében felségjog, mely a nemzet beleegyezése nélkül is gyakorolható, mellyel szemben a nemzeti akarat illetéktelen és tehetetlen; (már 1889-ben tölem telhető erővel fejtettem ki az ellenkező elméletet⁵¹¹), másodszor, hogy a nemzetnek ezen, szerintem jogos és természetes kívánsága végleg elejtessék. Utolsó beszédem álláspontjához e tekintetben feltétlenül ragaszkodnom kell; de ha nem is tettem volna e részen semmi kijelentést, benső meggyőződésemmel tiltja, hogy a mostani állapotot véglegesnek tekinthessem, mint ilyent képviseljem.

Ad 2. mum. A jelzett alapon a sikert kizártnak tartom, akárki vállalkozik annak keresztülvitelére és pedig azért, mert nemcsak a nyelvkérdés van abból kizárva, még pedig a legaggályosabb közjogi indoklással, hanem a többi úgynevezett engedmények is teljesen elégtelenek azon kérdések sikeres megoldására, amelyekre vonatkoznak. Némileg másképp állana a dolog, ha a nyelvkérdés csak opportunitási szempontokból és csak mostanra kapcsolhatnánk ki – a jövőnek szóló praejudicium⁵¹² nélkül – de ha viszont a magyar katonai oktatás, a zászló és címer, a magyar katonai törvénykezés, a magyar tisztek visszahelyezésének kérdései és a többi függőben maradt Szentiványi-féle pontozatok teljesen kielégítő megoldást nyernének. Még akkor is kétes volna a siker, sőt még akkor is az, ha a nyelvkérdésben csak a Wekerle-féle tervezet határáig megyünk el, a többi a jövőnek fenntartván; de akkor legalább volna esély; így amikor egyetlen kérdés sem nyer a nemzet jogos igényeinek megfe-

511 AAGB. I. köt. (1889. január 11., 1889. január 28., 1889. február 19., 1889. március 2. beszédek.) 1896. 539–684.

512 Előzetes döntés.

elő megoldást, a siker szintén matematikailag ki van zárva. – Azt a tátongó úrt, amely a tervbevett program és a közvéleménynek most már megjegecesedett követelései közt van, egyes emberek popularitásával nem lehet kitölteni; hisz ez a popularitás csak azon a hiten alapul, hogy azok a férfiak legalább bizonyos pontig ezekben a közvéleménnyel együtt éreznek. – Ezt az erkölcsi erőt tehát fel lehet és adandó alkalommal fel – sőt el – kell használni a mérséklésre, de a negatio keresztülvitelére az nem képes, egyszerűen azért mert megszűnik létezni, mihelyt a negatio terére lép.

Ám tegyük fel, hogy valami csoda, vagy furfang, vagy véletlen által elérnének a „sikerből” annyi, hogy az obstrukció leszerelne vagy legyőztnék, mit érne ez magában?

Sem a parlament, sem a közvélemény nyugvó ponthoz nem jutott volna; a harc a legközelebbi alkalommal ismét kitörne fokozott erővel és kíméletlenséggel – nem lévén aki mérsékelje, hol maradna a véderőjavaslat? Hol a kiegyezés? Hol a folyton kísérő incidensek elintézése?

De amilyen ingatag volna még a legjobb, alig várható esetben is, az ilyen bázison alakult kormánynak helyzete lefelé, éppoly bizonytalan volna felfelé is. A korona minket nem bizalma és hajlandósága folytán venne be a kormányába, hanem a bizalmatlanságának és averziójának dacára, politikai kényszerűségből, egy bizonyos feladat megoldására; a feladat megoldása után is megmaradna az a mérhetetlen távolság, amely a magyar állami és nemzeti igények összes kérdéseiben a korona felfogásai és a mi felfogásunk közt, sajnos, fennáll és mely előbb, vagy utóbb – de inkább előbb, mint utóbb – múlhatatlanul konfliktushoz vezetne. E konfliktus esetén, ha a mostani vállalkozás nem törte volna meg prestigeünket a nemzet előtt – a korona a mainál is nehezebb helyzetbe jutna; ha pedig ebben a mostani kalandban lejárta volna magunkat (ami valószínű), egyszerűen félrelöketnének és az egész vonalon olyan politikai rendszer érvényesülhetne – a mi mostani úttörésünk folytán – amelyet szívünk mélyéből perhorreszkálunk. – Olyan helyzetben lévő politikusok, mint amilyenben én vagyok, a kormányba csak úgy léphetnek be, ha előbb teljesen tisztáztak minden kérdést a koronával és ha nemcsak azt tudják, vagy legalább hiszik, hogy a kezükbe adott eszközökkel a jelenlegi mozgalmat elsímitani képesek, de azt is, hogy ezzel milyen politikai rendszernek egyengetik az utat. – Én pedig az előbbit hiszem, az utóbbira nézve pedig sajnos, nem vagyok jó elővéleménnyel.

De mindezekkel szemben is talán reá szánhatnám magamat a curtiusi ugrásra,⁵¹³ a mostani helyzet végtelen komolysága által indítva, ha nem látnám azt, hogy e vállalkozásnak szerintem majdnem biztos kudarca után ez a helyzet még sokkal rosszabbá, sokkal veszélyesebbé fogna válni.

513 Önfeláldozásra.

Az eddigi tapasztalás azt mutatja, hogy minden megghiúsult kísérlet után nehezebbé vált a kibontakozás, nagyobb igényekkel lépett fel nemcsak az obstrukció (hisz régtől fogva nem csupán ezzel van dolgunk), hanem a közvélemény is. – Ennek a most tervbevett kísérletnek bukása esetén ez a következmény fokozott mértékben állana be; nem kell magyaráznom, hogy miért. – Ma a közélet még visszaterelhető a rendes kerékvágásba olyan áron, amelyet a legjobb hitem szerint meg lehet adni a 67-es intézmények sérelme nélkül; akkor az már nehezen lesz így, különösen ha e végső kísérletben a 67-es alapon álló neves emberek mind lejáratták magukat.

Neked ugyanis egyik kedvenc érved az, hogy a jelenlegi mozgalmat táplálja az a körülmény, hogy vannak 67-es alapon álló neves férfiak, akiktől a közvélemény aspirációinak kielégítését várja és hogy lelohadna a mozgalom, ha ettől a reménytől meg volna fosztva; én ezt nem hiszem, én sokkal mélyebbnek tartom a mozgalmat, semhogy ilyen táplálékra szorulna, vagy ilyen kilátásoktól lényegében függne. – De akármin legyen ez, van ennek a gondolatnak egy másik oldala is, t. i. az, hogy a mozgalom ma még számol possibili emberek gondolkozásával és megtartja ezen gondolkodás határait, vagy legalább azok közé visszaszorítható; de ha többé a 67-es alapon állók közül senkivel sem kell számolnia, akkor nincs annak megmondhatója, hogy meddig terjedhet és akkor lehet, hogy a korona és nemzet közti konfliktusok objective elkerülhetetlenné válik, holott ma csak szubjektív elfogultságok állják a megoldás lehetőségének útját.

Épp ezért, még a konfliktus kitörése is, ha csakugyan beállanék, amit komolyan nem tudok hinni, kevésbé veszélyes most, mint amilyen volna akkor; mert úgy tárgyi, mint személyi momentumoknál fogva könnyebb lenne abból ismét kibontakozni, mint akkor. Mert kibontakozni azután is kell és így erre az eshetőségre is kell gondolnunk. Ez egyszersmind válaszom arra a kérdésedre, hogy mikor látom tehát én elérkezettnek az időt a 67-es alap utolsó rezerváinak akcióba lépésére most, ha a mostani kibontakozásra ésszerű bázis nyújtatik – azután, ha most teendő reménytelen kísérletek következményeinek orvoslásáról lesz szó.

Ma tehát csak ennyit mondhatok:

Vétenénk az ország ellen, ha olyan kísérletben vennénk részt, mely – teljes meggyőződésem szerint – biztos kudarca által a helyzetet még jobban megrontaná, a ma még csupán subjective kibonyolíthatatlan csomót objective megoldhatatlanná csomózná, vagy pedig a nem várt pillanatnyi siker esetén, kiszámíthatatlan, kezembe többé nem levő politikai fejleményeknek egyengetné az utat.

Ellenben hiszem, hogy némi jóakarattal a mai helyzet nem csak orvosolható, de ebből az orvoslásból a nemzet és korona valódi egyetértésének egy áldásos érája fejleszthető ki.

Arra a kérdésre, hogy mi volna a magatartásom, ha a tudvalevő alapon nélkülsem mégis megalakulna egy kormány, két okból lehetetlen határozott választ adnom: először, mert ezt még meg kellene előbb beszélnem azokkal, akik hozzám politikailag legközelebb állanak; másodsor, mert ama kormányalakulásnak annyiféle tárgyi és személyi mellékkörülménye lehet, amely annak tulajdonképpen jellegét alaposan módosítja, hogy lehetetlen előre kötelezettséget vállalni. Ha p[éldának]. o[káért]. az a kormány már most kizárja a Szentiványi-féle pontok egy részét a véderőtörvény keretében megvalósítandók köréből, úgy alig lehet mást tennem, mint már most ellenzékbe mennem. Csupán annyit mondhatok, hogy obstrukciókban részt venni semmi esetre nem veszek, sőt annak leszereltetésére működni fogok, ha csak nem állok szemben valamely alkotmányellenes kísérlettel, vagy egy olyan miniszterelnökkel, vagy belügyminiszterrel, akitől a választások erőszakos vezetését kellene várnunk. Ezen nem várt rendkívüli és rendbontó esetektől eltekintve, mindent el fogok követni, hogy legalább a mostani abnormis parlamenti helyzetből szabaduljunk és a dolgok tovább fejlődése rendes alkotmányos útra tereltessek. Ennél többet ma lehetetlen mondanom.

Ezek után baráti üdvözlettel maradva
tisztelő híved

Apponyi Albert

Sárkány Sándorné Halász Terézia: *Széll Kálmán életrajza*. Fodor, Budapest, 1943. 221–226.

176. APPONYI ALBERT LEVELE SZILÁGYI DEZSŐHÖZ

ÉBERHARD, 1899. JÚLIUS 14.

Kedves barátom!

A lapokban olvasom hogy e hó 30^{án} Pozsonyba jössz beszámoló beszédet mondani. Ha ez igaz, akkor legyen szabad emlékezetedbe hívnom hogy Eberhard Pozsonytól csak egy órányira van, és megmondanom – a mi szinte fölösleges – hogy nőm és én nagyon örülnénk ha ez alkalommal meglátogatnál. Én mindenesetre bejönnék beszéded meghallgatására, és azután ideszöktetnélek – akár banket után is, akkor holdvilág lesz, és a hűvös esti levegőben a kocsikázás igen kellemes előkészítője a jó alvásnak.

Talán jó is volna ha találkoznánk és egyet-mást megbeszelnénk. Ha Nándor esetleg veled jön Pozsonyba, akkor természetesen ő reá is számítok, ha pedig valakit magaddal hozni kívánsz a ki beszéded meghallgatására Pozsonyba jön, azt is szívesen látom. Beszéded revíziójára ez a legalkalmasabb hely.

Szóval: nagy volna itt az öröm ha meghívásunkat elfogadnád.

Szíves üdvözzlettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Szilágyi Dezső (P 634), 1. cs. 1. t. Apponyi Albert 1899–1900 + é. n. 18–19.

177. APPONYI ALBERT LEVELE SZILÁGYI DEZSŐHÖZ

ÉBERHARD, 1900. DECEMBER 1.

Kedves barátom!

Teljesen magamévá teszem azt a formulát melyet Te a „désignation”⁵¹⁴ előzményeit, Ő felségének ebbe belevonását illetőleg, lényegileg velem egyetértően felállítottál. Szíves soraiddal együtt azonban Széllnek levelét vettem, melyben csak azt magyarázza (helyesen) hogy itt tulajdonképpen kinevezésről nincs szó, hanem csak kijelö-lésről és notificációról,⁵¹⁵ a melyet minden hatalom részéről csak a külügyminiszter eszközöl. Azokról a melyek a Te leveledben foglaltatnak – és a miket ő, a mint írod, helyeseknek talált – egy szót sem szól, ez nekem kissé feltűnt, mert én ugyanezeket a követeléseket régebben hozzá intézett levelemben (-melyre ez volt a válasz-) még kissé (...) alakban állítottam volt föl.

Ennélfogva Széllnek a következő táviratban feleltem: „A nyert felvilágosítás után abban a formában melybe Ferenc József belenyugodott szívesen elvállalom.” Egyide-jűleg pedig levelet is menesztettem hozzá, melynek lényege hogy: 1. ohajtom annak a formának a megtartását melyet Te kívántál (melyet a levélben recapituláltam⁵¹⁶). 2. Ha Te abból conditio sine qua non-t⁵¹⁷ csinálsz, akkor én is. 3. Ha Te (esetleg idő-közben folytatott eszmecsere folytán) attól elálltál, akkor én is elálllok.

E szerint mióta tudom (és nagyon örülök neki) hogy hajlandó vagy a megbízást elfogadni, a modalitásokat illetőleg benned compromittálok, mert – nem lévén a hely színén – nem nyerhetek közvetlen értesítést minden mozzanatról, és mert tudom hogy ép oly kevésbé mint én vagy hajlandó to make yourself cheap.⁵¹⁸

Egyébiránt holnap (vasárnap) este a casinóban leszek, és örülnék ha veled talál-koznám.

Szíves üdvözléssel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Szilágyi Dezső (P634), 1. cs. 1. t. Apponyi Albert 1899–1900 + é. n. 16–17.

514 Kijelölés.

515 Értesítésről.

516 Összefoglaltam.

517 Elengedhetetlen feltétel.

518 Rangodon alul fraternizálni.

178. APPONYI ALBERT LEVELE IFJABB SZÖGYÉNY-MARICH LÁSZLÓHOZ

ÉBERHARD, 1909. ÁPRILIS 16.

Kedves barátom!

Nagyon köszönöm utolsó szíves leveledet, melyből egyebek közt igen hálával vettem ki azt is, hogy külügyi hivatalunk külön felszólítás nélkül működik tervem megvalósítása érdekében.

A mi pedig azt a nekem tulajdonított számárságot illeti, hogy a meddig én miniszter vagyok a német iskoláról szó sem lehet, dites á qui veut – on ne veut pas – l’entendre,⁵¹⁹ hogy az abszolút hazugság. Én nem vettem észre annak idején a lapokban, különben mindjárt demonstráltam volna. De Carolanszky herceg gyenge emberismerő lehet, ha az interparlamentáris értekezlet alatt együtt eltöltött idő nem volt elegendő arra hogy hasonló ostobaságot rólam el ne higgyen.

Egy heti vacatióra idejöttem, a politikát szinte elfelejtettem, de a jövő héten belé kell mélyednem nyakig – esetleg bele is fulladni. Igazán nem merek prognosztizálni, bár a törökországi események a belső consolidáció szükségét kell hogy mindenki éreztesse. Igen – de másképp érzik azt itt és másképp ott. Bizonyos bécsi körök megrészegedtek az utolsó külügyi „sikerek”-től⁵²⁰ és azokból azt a következtetést vonják le hogy a „Reichseinheit”⁵²¹ érdekében Magyarországgal szemben intranszignensnek kell lenni! Ez a hagyományos (...) ne továbbja, mintha csak a „sikerek” lehetővé lettek volna ha a függetlenségi magyar parlament nem követ oly példás magatartást és mintha e magatartás nem alapult volna azon a bizalmon hogy az ország mérsékelt és jogos követelményének érvényt tudunk szerezni. Félreértés elkerülése végett meg kell mondanom hogy Ährendtalt⁵²² ma ehhez a körhöz nem számítom, eddig nem ellenzője hanem támogatója törekvéseinknek. Ha ez az áramlat felülkerekedik akkor ki van zárva hogy a krízis békés megoldását csak meg is próbálhassuk, ha ellenben a katonai dolgokban czélt érünk és a banknál is formai engedményeket nyerünk, akkor van remény hogy a dolog otthon elsimítható lesz.

Legjobb volna a függetlenségi pártot az önálló bankkal – bizonyos föltételek mellett – kielégíteni. Akkor egy hosszú nyugalmas idő biztosítva volna és a két bank utólag multhatatlanul olyan viszonyba lépne mely a monarchia védelmének pénzügyi

519 Mondja, aki akarja, aki nem akarja, nem hallja.

520 Bosznia-Hercegovina annexiójára gondolt Apponyi a „sikerek” alatt.

521 Birodalmi egység.

522 Az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere.

előfeltételeit biztosítaná. Én a tőlem telhető energiával ezt fogom ő felségének ajánlani. Minden más megoldás, föltéve hogy keresztülvihető, csak ideig óráig tartó foltozás volna.

Szíves üdvözlettel
tisztelő híved

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert ifjabb Szőgyény-Marich Lászlóhoz. 234/21. fond. I. n.

179. APPONYI ALBERT LEVELE
TÁRKÁNYI BÉLÁHOZ
BUDAPEST, [1884.]⁵²³ FEBRUÁR 8.

Nagyságos Apát Kanonok Úr!

Tegnap egész hitelesen értesülvén arról, hogy a Nagyméltóságú püspöki kar a Szent István társulati elnökség betöltése iránt csak most fog tanácskozni, nem tettem semmi lépést gróf Zichy Nándor barátomnál, és addig míg főpásztoraink összességének beleegyezését hivatalosan nem tudom, a magam személyét illetőleg is tartózkodó állást kell követnem és Nagyságodat ugyanerre kérnem, mert a Nagyméltóságú püspöki kar csak egy részének is akarata ellenére a reám ruháztatni szándékolt díszes állást el nem vállalhatnám.

Engedje Nagyságod, hogy becses látogatásának viszonzását is egyenlőre néhány nappal elodázzam, ki egyébként kitűnő tisztelettel maradok

Nagyságodnak
alázatos szolgája

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Tárkányi Bélához. Levelestár. 1954. 57. 2.

523 A levél keltezésének évszáma nem ismert, de az 1884-es esztendőre enged következtetni, hogy Apponyit 1884-ben választották a Szent István Társulat elnökének és ebben az időben Tárkányi Béla volt a Társulat alelnöke.

180. APPONYI ALBERT LEVELE
TIMKÓ JÓZSEFHEZ

BUDAPEST, 1896. OKTÓBER 31.

Igen tisztelt városi tanácsos ur!

A balsikernek daczára is mindenkor büszkeséggel tekinthetnek a kassai ellenzék küzdelmére mindazok a kik abban tényezők voltak, és legszebb emlékeim közé számítom azt hogy ennek a küzdelemnek egyes mozzanataiban részt vehettem. Igaz hálát fogunk mindenkor érezni a vezetők önfeláldozó hazafias tevékenysége iránt, és a hála adóját akarom kegyeddel szemben e sorokkal lerónni. Isten jutalmazza önzetlen fáradozásait, és adja hogy jobb sikerrel találkozassunk ismét szoros fegyverbarátságban ugyanazon a harczmezőn.

Igaz tisztelettel és őszinte ragaszkodással
őszinte híve

Apponyi Albert

OSZKK, Apponyi Albert Timkó Józsefhez. Fond 66/9. I. n.

181. APPONYI ALBERT LEVELE TISZA ISTVÁN GRÓFHOZ

ÉBERHARD, 1915. SZEPTEMBER 25.

Kegyelmes Uram!

A Heves megyei függetlenségi párt elnökétől levelet vettem, melynek mellékleteit idezárom. Látni való ezekből, hogy az ottani ellenzéki elemek a pártszempontok előtérbe tolásától tartanak a küszöbön álló megyei választásoknál. Ez csakugyan nem volna helyes és ellenkeznék annak a megállapodásnak⁵²⁴ a szellemével, melyért a felelősséget a függetlenségi párt előtt én viselem (- és szívesen viselem, mert egyedül ez felel meg a nemzet nagyobb érdekének) mellyel azonban már a sz. gotthárdi mandátum ügyében követett eljárást is nehezen tudom megértetni. Kérlek légy szíves intézkedni, hogy a nagy nehezen fenntartott pártközi fegyverszünet holmi lappaliák⁵²⁵ által ne veszélyeztessék.

Kiváló tisztelettel

híved

Apponyi Albert

MREZSL, Tisza István iratai 1878–1918. 44a fond. 27/154. 1–2.

524 Az első világháború kirobbanásakor a magyar képviselőház ellenzéki pártjai a háborúra való tekintettel politikai fegyverszünetet kötöttek a kormánypárttal, amely a románok 1916-os hadba lépéséig volt érvényben. Apponyi erre a megállapodásra hivatkozott több levelében, melyeket Tiszához intézett.

525 Semmiség.

182. TISZA ISTVÁN GRÓF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1915. SZEPTEMBER 26.

Kegyelmes Uram!

E percben vett szíves soraid kapcsán értesítlek, miszerint a magam részéről sem helyeselném azt, ha a háború közben felmerülő megyei tisztviselőválasztások alkalmával a pártszempontok előtérbe helyeztetnének.

Az a tény, hogy a következő törvényhatósági bizottsági ülés napirendjére tűzött választások megbeszélésre a hevesmegyei munkapárt tagjai értekezletre hivatnak egybe, magában véve nem kifogásolható, mert hiszen természetes dolog, ha az ilyen közügyeket, amidőn azok mintegy *automatice* napirendre kerülnek, a pártok saját kebelükben megbeszélés tárgyává teszik. Csakis az ellen lehetne nézetem szerint joggal kifogást tenni, ha valamelyik párt a jelöltek megválasztásánál a közigazgatási közérdek elé helyezné a pártszempontokat.

Nem kétlem, hogy ez nem áll a hevesmegyei munkapárt intézőinek szándékában, de azért módot keresek reá, hogy tájékozzam magamat.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok
őszinte híved

Tisza

Gróf Tisza István összes munkái. IV. köt. Franklin, Budapest, 1927. 176–177.

183. TISZA ISTVÁN GRÓF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1915. OKTÓBER 5.

Kegyelmes Uram!

A hevesmegyei tisztviselőválasztási ügyekre vonatkozólag örömmel értesítlek, miszerint a munkapárt vezetőinek intenciója az, hogy a megüresedett árvaszéki elnöki állásra a 32 éves érdemes köztisztviselői multtal bíró s politikai magatartását illetőleg ellenzéki Piller Ede helyetteselnök választassék meg. Állítólag a kérdésnek teljes egyhangúsággal való megoldását a szintén ellenzéki dr. Vass Jenő II-od aljegyző akadályozza, aki az elnöki állást mindenáron elnyerni akarja s a főispánnak azt a javaslatát, hogy elégedjék meg a Piller előlépésével megüresedő helyetteselnöki állással, visszautasította.

Általában a megüresedett állások túlnyomó nagy részének betöltésénél a mi pártunk is a közszolgálati szempontból legtöbb igénnyel bíró ellenzéki tisztviselő mellett foglalt állást.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok
őszinte híved

Tisza

Gróf Tisza István összes munkái. IV. köt. Franklin, Budapest, 1927. 177.

184. APPONYI ALBERT LEVELE TISZA ISTVÁN GRÓFHÓZ

BUDAPEST, 1915. OKTÓBER 26.

Kegyelmes uram!

Bocsáss meg, hogy a Heves megyei tisztújításra vonatkozó második becses leveledre ily elkéssetten válaszolok. Be akartam várni, hogy hallok-e onnan újabbat és mit?

Most arról értesültem hogy az ottani ellenzék kettőt nehezményez, mint olyant a mi az ismert hallgatólagos pártközi megállapodással nem egyezik:

1^{ör} hogy az ottani munkapártnál az a tendentia nyilvánul [meg] hogy az árvaszéki elnöki állásnál való szavazást pártkérdéssé tegye, holott az ellenzék azt saját tagjai közt kinek-kinek egyéni meggyőződésére bízza.

2^{ör} hogy az ekkép hivatalos jelölté nyilvánított jelölt mellett minden függő szavazat megnyerésére a legnagyobb pressio jön alkalmazásba. Ezt a körülményt nem menti a szóban levő jelöltnek – az ottaniak szerint inkább névleges – ellenzéki pártállása.

Annak a czélnak érdekében, a melyet szem előtt tartottunk, midőn a pártpolitikai küzdelmeket lehetőleg ki akartuk küszöbölni mai helyzetünkből, kötelességemnek tartom ezeket veled közölni.

A heves megyei munkapárt vasárnap tart értekezletet, melyen végleges megállapodásra fog jutni. Az ellenzék nincs értekezletre összehívva.

Kiváló tisztelettel
őszinte híved

Apponyi Albert

MREZSL, Tisza István iratai 1878–1918. 44a fond. 27/153. 1–3.

185. TISZA ISTVÁN GRÓF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1916. JANUÁR 16.

Kegyelmes Uram!

Gyöngékedésed alatt nem akartalak zaklatni abban a reményben, hogy mielőbb helyreállott egészséggel foglak a Házban viszontláthatni. Fájdalom jelenlétedet még mindig nélkülöznünk kell és nem hallgathatom el ennek a parlamenti helyzetre gyakorolt hatására vonatkozó aggodalmaimat.

Már a mult szerdán olyan kényes kérdéseket pertraktáltak⁵²⁶ olyan modorban, ami komoly aggodalmakat kellett hogy ébresszen és az ellenzéknek a háború kitörése óta tanusított hazafias önmérséklésével egyáltalán nem volt összeegyeztethető.

Ha már a kizárólag belügyi kérdésekkel kapcsolatos élesebb és szenvedélyesebb vitákat is került az ellenzék, bölcsen és hazafiasan belátva, hogy azok a háború alatt csakis káros következményekkel járhatnak, még sokkal inkább áll ez a hadseregére és Ausztriához viszonyunkra vonatkozó kényes kérdések gyűlölködő tárgyalásáról.

Ha ezekben a kérdésekben is beledobjuk az izgalom üszkét a politikai helyzetbe, ezzel kárt okozunk kint és bent, gyengítjük a pozíciót és olyan parlamenti helyzetet teremtünk, amely – hogy egyebet ne említsek – a Pénzügyi Bizottság Központjára vonatkozólag létrejött megegyezés indító okaival s a megegyezés létesülte kapcsán újból vállalt erkölcsi obligókkal is ellentétben áll. Már pedig úgy látszik, hogy a gyűlölséget és izgalmat keltő interpellációk folytatása van bizonyos oldalról tervbe véve.

Reménylem, holnap Andrássyval fogok találkozni és lesz alkalmam őt e szituáció káros következményeire s a pártok vezetőit terhelő felelősségre figyelmeztetve hatékony intervencióra felkérni. Kénytelen vagyok azonban nálad is alkalmatlankodni, mert te vagy az egyedüli, akiről tudom, hogy egyéniséged súlyának teljes latba vetésével igyekszel a függetlenségi pártot minden a közügyre káros meggondolatlanságtól visszatartani és reménylem, hogy a távolból is sikerrel foglalhatsz állást ez aggályos jelenségekkel szemben.

Szíves elnézésedet kérem, hogy gyöngékedésed alatt is kénytelen voltam e kérdésben alkalmatlankodni, s mielőbbi teljes gyógyulást kívánva maradok

tisztelőd híved

Tisza

Gróf Tisza István összes munkái. IV. köt. Franklin, Budapest, 1927. 375–376.

⁵²⁶ Megvitat.

186. TISZA ISTVÁN GRÓF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1916. JANUÁR 21.

Igen tisztelt barátom!

Nagy köszönettel vett leveledre legalább pár sorban válaszolni kívánok addig is, amíg személyesen lehet hozzád szerencsém. Teljes nyíltsággal beszélek veled annál a feltétlen bizalomnál fogva, amelyet intenciód abszolút tisztasága felől táplálok. Kérlek azonban, hogy kizárólag számodra írottaknak tekintsd az alábbiakat.

Egyáltalán nem kívánom letagadni az utóbbi időkben fokozott mérvben nyilvánuló jelenségeket. Talán, részben a mi hibánkból, tényleg vannak magyarellenes elemek a tisztikarban, akiknek a háború első hónapjaiban teljesen háttérbe szorult működése nem egy helyen érezteti hatását. Első helyen állanak ezek között a tisztikarban s különösen a Generalstab-ban⁵²⁷ is meglehetősen nagy számban létező csehek, akiknek a magyarok iránti rosszindulatát a saját fajtájuk gyalázatos viselkedése feletti szégyenérzet csak növelheti.

Ennek tulajdoníthatom a mutatkozó nagyon méltatlan, felháborító, a magyar nemzetre sérelmes s a hadseregére káros jelenségeket, amelyeket éppen olyan hiba volna letagadni vagy eltussolni, mint nagyítani. Már pedig – és ezen nem is lehet csodálkozni – ebben az irányban számos tévhit terjed el a magyar közönségben.

Az Isonzo-fronton tényleg nagyon sok magyar csapat áll, de ott állanak a két boszniai hadtestnek a monarchia minden részéből összealkotott hadosztályai, a gráci hadtest, s mint legtöbbször emlegetett csapat, a József főherceg vezérlete alatt álló 7-ik hadtest, amelynek többsége délkeleti Magyarország nemzetségeiből kerül ki. József főherceg katonai erényei tudommal általános elismerésben részesülnek és Tersztyánszkynak az ő ellene irányuló fellépése nem eltávolítására, hanem hadtestparancsnokká való előléptetésére vezetett.

Böhmről úgy tudom, hogy éppen e hadjárat alatt lényegesen megváltoztatta a magyarság felőli felfogását és nem csinál titkot irántunk érzett meleg rokonszenvéről.

Arról pedig, hogy Bardolff⁵²⁸ a trónörökös mellé kerüljön, absolute nincsen szó.

Az az ember nem tudja, mit beszél, aki azt mondta neked, hogy a magyar csapa-

527 Tábornoki kar.

528 Bardolff, Carl von, báró (1865–1953) osztrák tábornok, a levél keltekor a k. u. k. 2. hadsereg vezérkari főnöke.

tok állíttatnak mindég a legnehezebb helyzetekbe. Az, hogy egyes hadtestek többször vagy ritkábban kerülnek-e nagyon veszedelmes helyekre, a háború véletlen esélyeitől függ. Tudjuk, hogy pl. a horvát hadtest egyike azoknak, amelyik legtöbb-ször jutott exponált helyzetbe.

Az, hogy minden olyan hadseregben, amelynek egyes része belértékre egyenlőtlenség, a jobbaknak sokszor kell a gyengébbek okozta bajokat helyrehozniok, s hogy a gyenge szomszéd magaviselete sokszor hárit rájuk veszélyeket és veszteségeket, fájdalom, nagyon is igaz, de az eddigi veszteséglistákból ítélve az a veszteségtöbblet, amelyet a magyar elem (a némettel együtt) felmutat, korántsem olyan nagy, mint aminő volna, ha rendszeresen a magyarságot akarnák a legnagyobb vérveszteségeknek kitenni.

A zászló- és jelvénykérdés rendezése, reményilem, a legrövidebb idő alatt végrehajthatik, az pedig, hogy a magyar zászlóval szemben a horvát zászló előnyben részesült volna, azt hiszem, sohasem fordult elő.

Ezek után a helyreigazítások után is ismétlem, hogy a létező bajokat sem letagadni, sem kicsinyelni nem akarom, azokkal szemben igyekszem megtenni minden lehetőt és ha képviselőházi tárgyalások ellen felemelem óva intő szavamat, abban a tudatban teszem ezt, hogy ezek az incidensek megnehezítik munkámat.

Ami e téren eddig történt, az már mögöttünk van, s még azt is készséggel elismerem, hogy az Urmánczy-féle interpelláció sokkal megfelelőbb és kevésbé kártékony hangon kezelte a kérdést, mint gondoltam. Nagyon, nagyon óhajtandó volna azonban, hogy most már békét hagyjunk e témának s az ellenzék ne használja fel interpellációs jogát arra, hogy minden héten újra napirendre hozza a dolgot.

Nagy örömmel fogadtam mielőbbi Budapestre érkezésednek hírét úgy egészséged, mint a közügy szempontjából. Jelenlétedre az országgyűlés együttléte alatt valóban nagy szükség van.

Igaz nagyrabecsüléssel maradok
őszinte híved

Tisza

Gróf Tisza István összes munkái. IV. köt. Franklin, Budapest, 1927. 376–378.

187. APPONYI ALBERT LEVELE TISZA ISTVÁN GRÓFHÓZ

ÉBERHARD, 1916. MÁJUS 14.

Kegyelmes uram!

Vette e hó 17^{ére} szóló szíves meghívásodat és természetesen kész vagyok megjelenni. Mivel azonban Andrássy azon a napon nem lehet Budapesten (16^{án} kedden este tartván Münchenben előadást) talán célszerű volna a találkozást elhalasztani. Én magam Máj. 21^{én} Veszprémben, 25^{én} Nyíregyházán és 29^{én} Pozsony megyében vagyok vállalt kötelezettségek folytán lefoglalva. Egyébként rendelkezésre állok. Minthogy a parlament összehívása csak Jun. 7^{ére} van tervezve, a dolog úgy sem sürgős. Kérem szíves távirati válaszodat ide, hogy a szerint intézkedhessem.

Felhasználom ezt az alkalmat, hogy a családban előfordult megrendítő gyászeset iránt érzett mély és igaz részvétemet fejezzem ki, úgy neked, mint öcsédnek.⁵²⁹

Kiváló tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MREZSL, Tisza István iratai 1878–1918. 44a fond. 37/4. 1–2.

529 Tisza István testvéröccsének, Tisza Kálmánnak tizenhat esztendőös Imre fia hunyt el 1916. májusában hosszú betegeskedés után.

188. APPONYI ALBERT LEVELE TISZA ISTVÁN GRÓFHOZ

BUDAPEST, 1916. MÁJUS 27.

Kegyelmes uram!

F[olyó]. hó 31^{én} okvetlen meg fogok jelenni, de nagyon hálás volnék, ha a találkozást 6 vagy legalább 5 órára lehetne halasztani, mert aznap délután az anya- és csecsemő-védő szövetségnek nagyon fontos újpesti megalakítása történik meg, Lónyay grófné⁵³⁰ jelenlétében és magam is megígértem megjelenésemet. Ha azonban ragaszkodnod kell a 4 órához, akkor ott valahogy képviseltetem magamat.

Kiváló tisztelettel
híved

Apponyi Albert

MREZSL, Tisza István iratai 1878–1918. 44a fond. 37/229. 1–2.

530 Stefánia belga királyi hercegnő (1864–1945) Rudolf trónörökös özvegye, akinek Lónyay Elemér gróf volt a második férje. A hercegnő, mint védnök lett névadója az Országos Stefánia Szövetségnek, amely az anya- és csecsemővédelem szolgálatában alakult Apponyi elnökletével 1915-ben.

189. TISZA ISTVÁN GRÓF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1916. MÁJUS 31.

Kegyelmes Uram!

Ma vett soraid folytán sajnálattal vagyok találkozásunk elhalasztásába belenyugodni. Sajnálattal, mert azt hiszem, hogy mindnyájunk előtt különbség nélkül az a cél lebeg, hogy a magyar parlament a háború egész tartalma alatt azon a magaslaton maradjon, amelyre azt az ellenzék vezéreinek magatartása a háború kitörésekor helyezte, s ebből a szempontból jó lett volna megbeszelnünk a dolgot, mielőtt az ellenzéki pártok nagyobb számmal feljövő tagjaival érintkeznének s nekik irányt adhatnátok.

Kötelességemnek véltem arra reámutatni, milyen kiszámíthatatlan fontossággal bír a nemzet legszentebb érdekei szempontjából, hogy az összes pártok vezérei az első perctől fogva egyéniségük egész súlyát latba vessék az ország érdekeire káros viták, kijelentések és jelenetek megakadályozására. Amint jeleztem volt, most már 6-áig nem állhatok rendelkezésre.

Szíves megjelenésedet 6-án kedden délután 4 órára kérem.

Kiváló tisztelettel vagyok

őszinte híved

Tisza

Gróf Tisza István összes munkái. V. köt. Franklin, Budapest, 1927. 205.

190. APPONYI ALBERT LEVELE TISZA ISTVÁN GRÓFHOZ

HELYSZÍN ÉS ÉVSZÁM NÉLKÜL, AUGUSZTUS 23.

Kegyelmes uram!

A mellékelt levélről, melynek eredetije a címzettnek (jó magyar érzelmű svábnak) birtokában van, aki azt mindjárt közölte pártelnökségünkkel, kell hogy tudomásod legyen, mert élénk világot vet százsz „barátaink” némelyikének földalatti munkájára. Zombolyán nem lesz baj, ott már intézkedtem híveimnél, a kik egytől egyig lelkes magyarok – de ilyenek tudtommal az ottani munkapártiak is. Másutt azonban nincs kizárva valamely kellemetlenség – a miért én kötelességemnek tartom a dolgot tudomásodra hozni. A levél másolatát visszakérem. Az abban megnevezett Pető szintén jó hazafi.

Kiváló tisztelettel
híved

Apponyi Albert

MREZSL, Tisza István iratai 1878–1918. 44a fond. 37/341. 1.

191. APPONYI ALBERT LEVELE VASZARY KOLOSHOZ

BUDAPEST, 1906. ÁPRILIS 18.

Főmagasságú Bíbornok, Hercegprímás és Érsek Úr!

Ő császári és apostoli királyi Felsége folyó évi április hó 8-án Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával vallás- és közoktatásügyi m[agyar]. kir[ályi]. miniszterré legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott.

Van szerencsém erről Főmagasságodat tisztelettel azzal értesíteni, hogy a minisztérium vezetését átvettem. Egyúttal arra kérem Főmagasságodat, hogy hivatalos működésemet nagybecsű támogatásában részesíteni méltóztassék.

Fogadja Főmagasságod

kiváló tiszteletem

őszinte nyilvánítását

Apponyi

EPL, Apponyi Albert kultuszminiszteri bemutatkozása. 1906. Cat. B.

192. APPONYI ALBERT LEVELE VASZARY KOLOSHOZ

BUDAPEST, 1909. JÚNIUS 30.

Főmagasságú Bíbornok, Hercegprímás és Érsek Úr!

Főmagasságod folyó év április hó 15-én 2413 szám alatt hozzám intézett nagybecsű átíratában közölni méltóztatott velem azokat az észrevételeket, amelyeket a katolikus lelkeszkedő papság kongruaigényének megállapítása s az azzal kapcsolatos teendők intézése céljából létesítendő új bizottság szervezete s hatásköre tárgyában készített előadói tervezetre vonatkozólag a nagyméltóságú püspöki kar legutóbbi tanácskozmánya folyamán megállapított.

Ezeket az észrevételeket teljes tisztelettel méltányolva és a lehetőség szerint figyelembe véve, meg kell jegyezmem azt, hogy én a szóbanlévő előadói tervezetet nem hivatalos formák között a nagyméltóságú püspöki karral magával, hanem teljesen bizalmasan a nagyméltóságú püspöki kar azon tagjaival közöltem, akikkel a katolikus kongruarendezés némely kérdésében a múlt év folyamán volt szerencsém tárgyalásokat folytatni, – kérve azt, hogy a tervezetben foglaltakra nézve véleményüket velem bizalmas úton közöljék.

További hivatalos tárgyalásunk szükségét annál kevésbé láthattam, mert Főmagasságod m. é. május 21-én 3039 szám alatt kelt nagybecsű átíratában már közölni méltóztatott velem, hogy a nagyméltóságú püspöki kar milyen feladatkört óhajtana a szervezendő új bizottság részére megállapítani. Eminenciád ezen, tisztelettel említett átírata már pontokba foglalva megjelölte az új bizottságnak a nagyméltóságú püspöki kar által javasolt feladatkörét és erre a tervezet elkészítésénél figyelemmel is voltam. Csak egy lényegesebb pontban tért el az általam készített tervezetben körülírt feladatkör a nagyméltóságú püspöki kar javaslatától, nevezetesen abban a pontban, mely a vallásalapból eredő kongruakiegészítések megvonása körüli eljárásra vonatkozik, ámde erre vonatkozó álláspontomat már múlt évi június 26-án 2423 elnöki szám alatt volt szerencsém Főmagasságoddal tüzetesen kifejtve közölni, és Főmagasságodnak ugyanazon évi szeptember 3-án kelt 4082/908. sz. nagybecsű átírata, a nagyméltóságú püspöki kar megnyugvását fejezte ki az álláspontommal szemben, úgy hogy, az idézett átírat szavaival élve: „további tárgyalások szükségességét elesettnek tekintette.”

Az elvi álláspontok a hatáskör kérdését illetőleg ilyenképpen tisztáztatván, a nagyméltóságú püspöki karnak Eminenciád nagybecsű átíratában kifejezésre jutott észrevételeit bizalmas jellegű információnak tekintem, melynek azonban az ügy termé-

szeténél és azon óhajomnál fogva, hogy a részletekben is lehetőleg a nagyméltóságú püspöki karral egyetértőleg járjak el, nagy erkölcsi súlyt tulajdonítok.

Hogy mennyiben vehettem tekintetbe a Főméltóságod nagybecsű átiratában kifejtett aggodalmakat, azt a főbb pontokra nézve a következőkben vagyok bátor megvilágítani.

A nagyméltóságú püspöki karnak azt a kívánságát illetőleg, hogy a bizottság alakítása és működése csak arra az időre szóljon, míg az országos katolikus autonómia létrejötté esetén más intézkedés nem történik, és hogy egy ezzel egyező kijelentés a legfelsőbb elhatározásba felvétessék: tiszteletteljesen megjegyzem, hogy a katolikus autonómia szervezése csupán a vallásalapnak a bizottságban való képviseltetési módját érintheti, de nem magának a bizottságnak szervezését, mely törvényen alapul és amelyre nézve a törvény azt rendeli, hogy abban az egyes tényezők hozzájárulásuk arányában képviseltessenek. Ezen korlátok között méltányoltam a nagyméltóságú püspöki kar megjegyzését és a vallásalap képviselőjében kiküldendő tagok kiszemelésének módjára nézve fenntartani kívánom azon módosítások eszközlésének lehetőségét, melyek az autonómia szervezésével együtt valószínűleg létesíteni fognak.

Sajnálatomra nem tartom elfogadhatónak a nagyméltóságú püspöki karnak azt a javaslatát, hogy a szervezendő bizottság elnöke a nagyméltóságú püspöki karnak egyik, Ő Felsége által kinevezett tagja legyen. Ezen eltérő álláspontomban ne méltóztassanak akár a püspöki tekintély csorbítására irányuló, akár a miniszteri onnipotencia felé hajló gondolatot keresni. Annak egyedüli okát a kongruaügy és a kongruatanács hivatásának természete képezi, mely utóbbi a pusztán véleményező eddigi katolikus kongruabizottságétól lényegesen eltérő természetű.

Ha csupán egyházi érdekekről volna szó, ha a katolikus kongrua tisztán egyházi források igénybevételével, illetőleg csak a nagyobb egyházi javadalmasok hozzájárulása által rendeztetett volna, akkor magam is egyedül azt tartanám helyesnek, hogy a nagyméltóságú püspöki kar egyik tagja legyen a bizottságnak elnöke. Ámde Eminenciád bölcsen tudja, hogy egy ilyen irányú rendezés nem sikerülvén, az állami rendezés elvét kellett elfogadni olyképpen, hogy a katolikus lelkészek és segédlelkészek kongruális jövedelmét is éppen úgy, mint a nem katolikus lelkészekét és segédlelkészekét az állam biztosítja, azzal a világos kikötéssel mégis, hogy ehhez a célhoz a nagyobb egyházi javadalmasok és a vallásalap bizonyos, a törvényben megállapított összeggel járuljanak. Míg tehát az egyházi eredetű források hozzájárulása meghatározott összegekben van megállapítva, addig az állam hozzájárulása a szükséghez mérten korlátlan, minden újabb megterheltetés tulajdonképpen az államkincstár terhére történik.

Mindebből önként következik az is, hogy az új bizottság működésénél nem csupán egyházi, elsősorban fontos állami érdekek érvényesüléséről és megvédéséről van

szó, mert az állami kincstár már a mostani, szerintem csak ideiglenesnek tekinthető rendezés mellett és még egyszer akkora összeggel járul a katolikus lelkészek és segédlelkészek jövedelmének kiegészítéséhez, mint a nagyobb egyházi javadalmasok, és így sem az állam tekintélyével, sem a kongruarendezés céljából vállalt nagy terhével nem volna összeegyeztethető, ha a szóbanlévő, nemcsak egyházi, hanem fontos állami érdekeket szolgáló intézménynek egyházi jelleg adatnék az által, hogy annak vezetője mindenkor egyházi férfiú lenne.

Az új bizottságot a törvény szerint Ő Felsége mint államfő, és pedig mint főkegyur fogja szervezni és így ennek a bizottságnak leghivatottabb vezetője az, aki Ő Felségét úgy általános államfői, mint főkegyuri minőségében képviselni hivatva van, vagyis a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Ezekkel a tekintetekkel ellenkeznék az, ha egy országos törvény végrehajtása, amely az állami kincstár érdekeit oly nagy mértékben érinti, egy egyházi állást betöltő egyén vezetése alatt történnék, aki lelkészi útján közvetve maga is érdekelt félnek tekintendő. Egy ilyen szervezéssel szemben bizonyára parlamenti körökben is komoly aggályok merülhetnének fel, amelyekkel szemben az állami érdekeket képviselő parlamentáris miniszternek nehéz lenne a felelősséget elvállalni.

De nemcsak elvi, hanem gyakorlati szempontból is szükséges, illetőleg kívánatos, hogy a bizottságnak a vallás- és közoktatásügyi miniszter legyen az elnöke, mert így lesz biztosítható az ügyeknek gyors és sima elintézése, valamint az is, hogy a miniszterium és a bizottság közötti ellentétek keletkezésének lehetőleg eleje vétetik.

Ellenben méltányolom a nagyméltóságu püspöki karnak az ügyvezető alelnöki állás szervezésével szemben felhozott aggodalmait.

Ezen állás tervezése abból az adminisztratív gondolatból indult ki, hogy a kath. lelkészi kongrua-ügy kormányzatilag egész önállóan szerveztessék, amely esetben azt nélkülözni valóban nem lehetett volna. Szervezése esetén pedig sem a tervbe vett tiszteletdíj tulnyomónak nem lett volna tekinthető, sem a burokratizmus túltengésének vádját nem tarthattam volna indokoltnak. Bővebb megfontolás után azonban magam is helyesnek vélem, hogy az adminisztratív folyó munkát ebben az ügyben is a miniszterium rendes személyzete végezze és a bizottság, melyet kongrua-tanácsnak nevezek, csupán a hatáskörébe utalt elvi határozatokat hozza, melyek végrehajtásáról a miniszter rendes közegei útján gondoskodik. Az ügyvezető alelnöki állás szervezését e szerint elejtem és csupán arra vonatkozólag kívánok intézkedést tétetni, hogy a miniszter akadályoztatása esetén a tanács valamely tagja által helyettesíthesse, aminél bizonyára mindig tekintetbe fog vétetni a nagyméltóságu püspöki kar tagjainak magas egyházi állása.

A főmagasságod nagybecsű átiratában az ügygyel kapcsolatos némely érvelésre azonban lehetetlen ellenészrevételeimet elhallgatnom.

Főmagasságod nagybecsű átirata a „bürokratikus szervezkedéseknél”-nél és a „költséges szervezet beállításánál”, melynek veszélyét látja, szerintem nem egész alaposan, az ügyvezető alelnöki állás szervezésében, intő példa gyanánt utal arra, hogy a központi kongruabizottság fennállása óta mintegy 200.000 koronát emésztett fel, ez összeggel arányban nem álló munkaeredményrel.

Nem hagyhatom megjegyzés nélkül Főmagasságod nagybecsű átiratának ezt a pontját, mert ha ezt tenném, úgy esetleg abból azt a téves következtetést lehetne levonni, hogy azt az egész 200.000 koronát vagy annak tulnyomó nagy részét azok kapták, kik a kongruabizottság irodájában a kongruarendezés nagy munkáját teljesítették.

Szükségesnek tartom e végből megállapítani azt, hogy 1894-től 1909 január végéig, tehát 15 év alatt 181.000 korona lett a létesítendő kongruaalap terhére kiutaltványozva. Ebből az összegből 20.000 koronát tesz ki a kongruabizottság irodájának házbére, 48.000 koronát az iroda felszerelése, évi irodai szükségletek, nyomtatványok, körülbelül 30.000 koronát tesz ki a törvényhatósági felülvizsgáló bizottságok egyházi tagjainak aapidíja, így tehát a tiszteletdíjakra mindössze 83.000 korona esik: és pedig a közp[onti]. előadó évi 4000 K[orona]., a bizottság titkára évi 1440 K., a jegyző pedig évi 1000 K. tiszteletdíjban részesült. Meg kell még jegyeznem, hogy az előadó két éven keresztül, még pedig éppen akkor, amidőn az Ő Felsége által jóváhagyott összeírási szabályzatokat és irányelveket dolgozta ki, ezért az alapvető munkálataért semmiféle ellenszolgáltatásban nem részesült, és ha tekintjük azt a nagy fáradságos munkát, mely a több mint 5.300 plébánia jövedelem összeírásának átvizsgálásával, a kongruarendezéshez szükséges összes előkészítő munkálatok vezetésével járt, ha végül figyelembe vesszük azt a szakképzettséget, mely a közp. előadót mindezeknél a munkálatoknál egyenesen nélkülözhetetlenné tette, alig hiszem, hogy az ő 4.000 korona évi tiszteletdíját bárki is tulzottnak tarthatná.

Azt hiszem, ép úgy mérsékeltnek mondható a titkár és a jegyző tiszteletdíja is, kik közül az előbbi a kongruarendezéshez szükséges levéltári anyag felkutatásában és egybeállításának munkájával volt megbízva, azonkívül a közp. előadónak az összeírások revisiójában és referálásában segédkezett, a jegyző pedig nemcsak a bizottság nagy számban tartott üléseiről készítette a naplószerű jegyzőkönyveket, hanem a mellett az összes irodai munkálatokat is végezte.

A munkálatot, melyet a kongruabizottság végzett, én semmiképen sem tartom kicsinyelhetőnek. Éppen 100 év telt el az utolsó generalis conscriptio⁵³¹ óta: az új összeírásokat nagy körültekintéssel és a hazai jogviszonyok alapos ismerete mellett egészen új alapon kellett végeztetni, főleg azért is, mert nemcsak az volt a cél, hogy

531 Általános összeírás.

az összeírásokból a kongruaszükséglet megállapíttassék, hanem hogy azok egyuttal teljesen megbízható alapot és anyagot szolgáltatassanak a kongruával kapcsolatos további nagyfontosságú kérdések tárgyalásához. Az a kiadás, melyet Eminenciád nagybecsű átirata, mint látszólag nagy összeget említ, nagyon is mérsékeltnek tekinthető.

Főmagasságod nagybecsű átirata további részében az új bizottság hatáskörére vonatkozó tervezetet kifogásolja.

Ezek a kifogások többnyire azon az elven alapulnak, mely szerint a nagyméltósági püspöki kar kívánalma szerint a kongruához járó három tényezőnek a maga külön illetékességi körében kell maradnia s ebben egymástól külön kell határozni.

Ez a kívánság csupán a kongrua-elvonás esetében bír nézetem szerint jogosultsággal. Egyebekben, jelesül a kongrua igényének megállapításával összefüggő minden kérdésben, a bizottságnak – tanácsnak – a törvény értelmében is, de a dolog természeténél fogva is, együttesen kell határozni. Ilyen értelemben figyelembe akarom venni a nagyméltósági püspöki kar észrevételét és a legfelsőbb elhatározásban kimondani, hogy a vallásalapra eső jövedelem-kiegészítési hányad elvonása fölött a vallásalap képviselőjében kiküldött tagok, mint albizottság, határoznak, a nagyméltósági püspöki kar egy kiküldöttjének részvételével. Hasonlóképpen külön határozni lesznek hivatva a nagyméltósági püspöki kar által kiküldött tanácsstagok a nagyjavadalmasok hozzájárulására eső hányad elvonása kérdésében. Ez a püspök-kari albizottság lesz hivatva arra is, hogy a nagyjavadalmasok jövedelmi összeírásának időnként szükségesnek mutatkozó felülvizsgálata, illetve módosítása iránt a főkegyurnak javaslatot tegyen.

Ami a hatáskör részleteire vonatkozólag tett észrevételeket illeti:

Nem fogadhatom el azt a javaslatot, hogy új állásoknak kongrua-kiegészítéssel szándékolt szervezése tárgyában a bizottság javaslata előbb a nagyméltósági püspöki kar elé terjesztessék, mert amennyiben az új állásnak egyházi szempontból való indokolásáról van szó, egyedül a megyés püspök illetékes a nyilatkozattételre, akinek kezdeményezése nélkül a kérdés úgy sem vettetik fel, a pénzügyi tekintetek mérlegelésénél pedig a tanács összeállítása már magában megadja minden tényezőnek azt a hozzászólást és befolyást, mely az általa vállalt teher-hányaddal arányos, ebből a szempontból a püspöki karnak mint testületnek külön joga volna indokolható.

Az a javaslat, hogy kimondassék irányadó elvül, hogy mikor áll elő az új lelkesítő állás szervezésének tárgyi indokoltsága, megfontolás tárgyát képezheti, de ennek az elvnek megállapítása véleményem szerint nem a bizottság hatáskörére vonatkozó főkegyuri elhatározásba tartozik, hanem erre nézve, minthogy ily elv megállapításának az összes bevett vallásfelekezetekre kellene kiterjeszkedni, csak a törvényhozás intézkedhetik.

A nagyméltósági püspöki kar kifogásolja azt, hogy tervezetem szerint az új bizottság lenne feljogosítva határozni a vallásalapnak úgy korábbi, mint új hozzájárulásából eredő kongrua kiegészítéseket illetően, és ezt a jogát a bizottságnak csak a régi, a jelen rendezés előtt megállapított járulékokon felüli hozzájárulásra véli szorítandónak.

A nagyméltósági püspöki kar ily irányú javaslatával szemben álláspontomat már múlt évi június hó 26-án 2423 elnöki szám alatt Főmagasságodhoz intézett átiratomban volt szerencsém megismertetni. Kifejtettem ebben az átiratomban, hogy a vallásalapnak minden jövedelme fölötti rendelkezés mindaddig, míg a kath. autonómia létesítésével e tekintetben más rendezés nem történik, Ő Felségének, mint Főkegyurnak jogkörébe tartozik és így a vallásalapnak ama régiebb, kerekösszegben 900.000 koronát kitevő járuléka fölötti rendelkezés elvileg vagy állandóan nem tartozhatik a püspökök hatáskörébe, hanem a fölött is épen úgy, mint a vallásalap új járuléka, illetően az abból eredő kongruakiegészítések fölött az előbb említett rendezésig csak a Főkegyur van jogosítva rendelkezni, ha tehát Ő Felsége a vallásalap régi járulékaiból eredő kiegészítések fölötti rendelkezés tekintetében már előbb akar valamely új intézkedést tenni, ezt kiterjesztheti a vallásalapból vett úgy régi, mint újabb elhatározáson alapuló hozzájárulására.

E helyen csak ismételhetem, amit már bevezetőleg mondtam, hogy Főmagasságod 1908. évi szept. 3-án kelt 4082/908 szám átiratának kijelentéseivel a kérdést elvileg tisztázottnak kell tekintenem, úgy, hogy annak újból felvetését csodálkozással olvastam Főméltóságod legújabb átiratában, az idézett régiebb átiratban ugyan is világosan kifejezést nyert a nagyméltósági püspöki kar megnyugvása abban, hogy a vallásalap bizottsági képviseltetése a vallásalap egész hozzájárulására kiterjedő jogkörrel létesíttessék, a nagyméltósági püspöki kar azon kívánságának pedig, hogy a vallásalapra eső jövedelem-kiegészítési hányad megvonásának kérdésében kizárólag a vallásalapot képviselő bizottsági tagok határozzanak, a magam részéről eleget tenni kívánok.

A kérdés fontosságára való tekintettel legyen mégis szabad azt úgy elvi mint célszerűségi szempontból még a következőkkel megvilágítanom.

A nagyméltósági püspöki kar abból a felfogásból indul ki, hogy a vallásalapnak ama régi, állandó természetű járuléka „mint konszolidált, a régiebb kongrua összeírásokban is megállapított javadalmi részletek az illető javadalmak részére lekötve, el nem vonhatók, a kiutalványozásoknál változást nem szenvedhetnek.” Ezt a felfogást a nagyméltósági püspöki kar megerősítettnek látja egy részt az új kongruatörvényben foglalt azon kijelentés által, mely szerint a vallásalap 1.200.000 koronányi járulékaiban bennfoglaltnak tekintendő az az összeg, mely nevezett alaphoz állandó kongrua-kiegészítés stb. czímen egyes lelkészeknek már eddigel is kiutal-

ványoztatott, másrészt az Ő Felsége legfelsőbb elhatározásában foglalt azon kijelentés által is, mely szerint „e járulék jövőben is kiutalandó lesz.”

A nagyméltóságu püspöki kar azonban meggyőződése szerint tévesen vonja le a következtetését a törvény szavaiból és a Főkegyur kijelentéséből. Mert a törvény említett rendelkezése csak annyit foglal magában, hogy a vallásalap terhe gyanánt megállapított 1.200.000 koronányi hozzájárulás nem teljes összegében új terhe a nevezett alapnak, tehát hogy az eddig is kiszolgáltatót járulékon – t. i. a 900.000 koronán felül csak még azt az összeget kell évenként kiszolgáltatni, amely az 1.200.000 korona hozzájárulás biztosításához még szükséges, a Főkegyur elhatározása pedig szintén csak a vallásalapot terhelő egész járulék kötelező kiszolgáltatásáról intézkedik és nem arról, hogy az egyes lelkészségek hagyandók meg az eddig a vallásalapból kiutalt illetmények élvezetében, sőt, a törvény világos intézkedései ennek ép ellenkezőjét mondják.

Azokat a lelkészeket és segédlelkészeket, akik már a mostani kongruarendezés előtt élveztek régi jogcímen a vallásalapból kongrua-kiegészítést, lóttartási átalányt, vagy földadó megtérítést, saját személyükre – addig míg jelenlegi állomásukon vannak – továbbra is jogosan megilletik ezek az illetmények, tekintet nélkül arra, hogy jövedelmük kongruán aluli, vagy felüli, mert azok az illetmények javadalmuknak, melyre investálva lettek, alkatrészét képezik, azonban semmiképen sem volna megindokolható és a mostani törvényes rendezés mellett keresztülvihető, hogy ezeknek a lelkészeknek utódai olyan állásokban, melyeknek jövedelme a kongruát meghaladja, sőt némelyiknél jelentékenyen felülhaladja, szintén megkapják a régi kongrua-kiegészítést, ezektől tehát a vallásalapból eddig kiutalt illetmények meg lesznek vonva, illetőleg jövedelmük csak a törvényben megállapított kongrua mérvéig terjedőleg fog kiegészítettetni, mert úgy a törvény, mint a főkegyuri elhatározás helyes értelmezése mellett a vallásalapnak egész 1.200.000 koronányi járuléka a mostani kongruarendezés folytán előálló kongruaszükséglet fedezésére szolgál.

A törvény világos rendezése szerint ugyanis az állami hozzájárulás feltételét képezi az, hogy az egyházi forrásokat terhelő járulékok egész összegükben ugyanazt a célt szolgálják, melyet az államkincstár hozzájárulása, vagyis, hogy mindezek a járulékok a valódi kongruaszükséglet fedezésére fordíttassanak, tehát úgy a nagyobb egyházi javadalmak 700.000 koronányi, mint a vallásalap 1.200.000 koronányi hozzájárulásából csak a törvényben megállapított kongrua mérvéig részesülhetnek a lelkészek és segédlelkészek kiegészítésben /vagyis a lelkészek 1600, illetőleg 800 K-ig, segédlelkészek 1000, illetőleg 800 K-ig/, másféle illetmények, vagy segélyek a vallásalap ezen 1.200.000 koronát tevő kongrua járulékából sem lesznek már ezután engedélyezhetők, és csakis a már szerzett jogok lesznek még figyelembe veendőek oly lelkészeknél és segédlelkészeknél, kik – ha mindjárt jövedelmük kong-

ruán felül is van – a vallásalapból eddig huzott illetményeik élvezetében meghagynak addig, míg jelenlegi állomásukon vannak, de az ilyen természetű illetmények fokozatosan – a lelkészek személyében beálló változások folytán – meg fognak szünni és akkor a vallásalap egész hozzájárulása a törvény szerinti rendeltetésének megfelelően csak a tényleges kongrua szükséglet fedezésére fog fordíthatni.

Az állam egyenesen ehhez a feltételhez kötötte annak a kötelezettségnek elvállalását, hogy a lelkészi jövedelemnek a törvényes minimumig való kiegészítéséről feltétlenül gondoskodik. Ha a vallásalap ennek a feltételnek meg nem felel, az állam kötelezettsége ipso jure⁵³² megszűnik.

A törvény és a dolog természete a kongruaigények megállapítása és a kongrua kiutalása tekintetében egységes eljárást kíván és ez az eljárás sem lehet más, mint-hogy a jövedelmi kiegészítések azon része fölött, mely az államkincstár hozzájárulásából ered, az állam képviselőjében a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezék, az egyházi forrásokból eredő másik két hányad fölött pedig az illető vagyoni forrás képviselői, vagyis a nagyobb egyházi javadalmak nevében a nagyméltóságu püspöki kar, a vallásalap képviselőjében pedig a kath. autonómiával kapcsolatosan eszközlendő új rendezésig, a Főkegyur megbízásából kiküldött bizottsági tagok.

Ennek az egységes eljárásnak előfeltétele az, hogy minden jövedelmi kiegészítésben – tehát a régi jogcímen még ideiglenesen élvezett illetményekben is – idealiter benfoglaltnak tekintendő mind a három tényezőnek a hozzájárulása, mert másképpen ki van zárva, hogy a gyakorlatban keresztülvihető legyen annak megállapítása, hogy a vallásalapnak évi 1.200.000 koronányi, a nagyobb egyházi javadalmaknak évi 700.000 koronányi és az államkincstárnak mintegy 1.300.000 koronányi hozzájárulásából milyen összeg esik az egyes lelkészekre?

Egy kulcsot szükséges létesíteni, annak megállapítása végett, hogy minden egyes kongrua kiegészítésben milyen hányadot képez a 3 féle vagyoni forrás mindegyikének a járuléka? Ez a kulcs annak a figyelembevételével létesíthető, hogy az összes kongruaszükséglethez a vallásalap 12/32 részben, a nagyobb egyházi javadalmak 7/32, az államkincstár pedig 13/32 részben járul. Ily arány felállítása nem volna lehetséges, mihelyt a vallásalapnak csak új, a mostani rendezés folytán reá hárított járuléka vétetnék figyelembe, mert ez esetben, valahányszor egy oly lelkészi állás üreseedik meg, melytől – mivel jövedelme kongruán felüli – a régi kongruakiegészítés megvonandó, a kulcsot folyton változtatni kellene, holott az itt felhozottak alapján megállapított kulcsnak módosítása csak hosszabb időközökben fog szükségessé válni, amikor az állam hozzájárulási hányada lényegesen emelkedik.

532 A jog erejénél fogva.

A tisztelettel előadottak szem előtt tartása mellett a vallásalapból már a jelen rendezés előtt kiutalt illetmények ezentul már nem fognak mint ilyenek, hanem mint mind a három forrásból származó kongruakiegészítések kezeltetni és mivel a vallásalap 1.200.000 K.nyi járuléka a Főkegyur rendelkezése szerint egész összegben beutalandó a kongrua alapba, azok az illetmények is, melyet egyes lelkészek eddigelé a vallásalapból élveztek, ezentul már nem egyedül a vallásalapot terhelik, és így már nem az egyes lelkészségek részére állandóan előírt illetmények maradnak, nem a lelkészek kezeihez utalványoztatnak, hanem úgy mint a többi – az új kongrua kiegészítések – ezekkel együtt évről évre utalványoztatnak az illető egyházi főhatóságokhoz. Ezeknek a régi illetményeknek kiutalása tekintetében is ugyanazok a szabályok lévén irányadók, mint az új kongruakiegészítéseknél. Kivételt képeznek ezen elv alkalmazása alól az erdélyi részekben levő lelkészségek, melyekre a magyar vallásalap segélyezése ki nem terjeszthető. De ez a kivétel nem töri át a kongruaalap egységes kezelésének elvét, hanem csak a különböző források részesedési hányadát módosítja, amennyiben az Erdélyrész lelkészsége a kongruakiegészítésben a nagyjavadalmak hozzájárulása 7/32, az államé 25/32 részszer lesz számítandó. Szigorú számítás szerint az erdélyrészi lelkészségeknél alkalmazandó a külön számítás a régi értelemben vett magyarországi lelkészségeknél is módosítaná a hányadok kiszámítását. Ez a különbség azonban oly csekély, hogy amikor ugyanis csak egy hozzávetőleges kulcsról lehet szó, azt teljes megnyugvással figyelmen kívül lehet hagyni.

Ezekben kívántam megvilágítani azt az eljárást, melyet a vallásalap járulékából eredő kongruakiegészítések tekintetében mint a törvény szerint egyedül helyeset követendőnek tartok.

Főmagasságod nagybecsű átirata szerint a nagyméltóságú püspöki kar a tervezetbe felvételre kíván egy oly intézkedést, mely szerint a nagyobb egyházi javadalmak egyházi járulékánál a 700.000 K.án felül mutatózó évi feleslegre nézve a további intézkedés végett a hercegprímáshoz jelentés teendő.

Ilyen intézkedésre azonban semmi szükség nincs, mert olyan fölösleg, melynek hova fordítása iránt intézkedni kellene, egyáltalán nem állhat elő.

Ugyanis a Főkegyur által az egyes javadalmak terhe gyanánt megállapított járulékok – tekintet nélkül arra, vajon ezeknek a járulékoknak az összege a 700.000 koronát meghaladja-e, egészben a kongruaszükséglet fedezésére fordítandók, mint hogy pedig az egyházi forrásokból eredő hozzájárulás által a katolikus csak részben nyer fedezetet, a hiányzó összeg az államkincstárból fedeztetik és így fölöslegről az egyházi járulékoknál nem lehet szó. Abból, hogy a törvény szerint az államkincstár hozzájárulása ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a nagyobb egyházi javadalmak legalább évi 700.000 K.val, a vallásalap pedig legalább 1.200.000 K.val járuljanak a

kongruához, nyilvánvaló, hogy a nagyobb egyházi javadalmak hozzájárulásának csak minimumát képezi az általuk egyetemleg elvállalt 700.000 K.

A nagyméltóságu püspöki kar azon kívánalmára nézve, hogy a létesítendő bizottságban a vallásalap képviselőjére kinevezendő öt tag közül kettő püspök legyen, tiszteletteljesen megjegyzem, hogy a nagyobb egyházi javadalmak – tervezetem szerint – hozzájárulásuk arányának megfelelő számu képviselővel fognak bírni a bizottságban, hogy a vallásalap képviselőjére a Főkegyurnál kiket fogok javaslatba hozni, erre nézve felelős állásomban ígéretet nem tehetek, de nem zárkózom el az elől, hogy a vallásalap képviselői között egy vagy két egyházi férfi is – de nem szükségképpen nagyjavadalmas legyen – sőt tekintettel arra, hogy a vallásalap járulékaik elsősorban az alsópapságot érdeklik, indokoltnak tartom, hogy a vallásalap képviselői között az alsópapság egy-két képviselője foglalna helyet.

Arra pedig készséggel vállalkozom, hogy amikor a vallásalapra eső jövedelemkiegészítési hányad megvonásáról van szó, a nagyméltóságu püspöki karnak egy kiküldötte az illető albizottsági határozathozatalban részt vegyen és a miniszter távollétében az albizottságban elnököljön.

Midőn az eddigiekben iparkodtam álláspontomat egész nyíltsággal feltárva Eminenciád előtt, a nagyméltóságu püspöki kar aggodalmait eloszlatni, tiszteletteljesen kérem, hogy valamint a bizottság szervezetére s hatáskörére vonatkozó tervezetet bizalmasan ohajtottam megismertetni, úgy a fentebbi fejtegetéseimet is bizalmas jellegűeknek tekinteni s egyben tudomásul venni méltóztassék, hogy a létesítendő bizottság szervezete s hatásköre tárgyában Ő Felségéhez teendő legalázatosabb előterjesztésemnél alapul Eminenciád mult évi május 21-én 3039 sz. a. kelt valamint ugyanazon évi szeptember hó 3-án 4082 sz[ám]. a[latt]. kelt nagybecsű átiratait fogom venni s azt felterjesztésem kapcsán legfelsőbb helyen is bemutatni, mint amely becses átiratokban a nagyméltóságu püspöki kar javaslatára létesítendő bizottság hatáskörére nézve pontokba foglalva van előadva.

Végül tiszteletteljesen kérem Eminenciádat, hogy a bizottság szervezetére s hatáskörére vonatkozó felségelhatározási tervezetemet a jelzett módosítások eszközölése és haladéktalan felterjesztés céljából hozzám mielőbb visszaszármaztatni méltóztassék.

Fogadja Főmagasságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Gr. Apponyi Albert

EPL, 1909. Cat. B. 18. Országos Katholikus Kongruatanács ügyében
a kultuszminiszter. 4335/1909. I. n.

193. APPONYI ALBERT LEVELE VASZARY KOLOSHOZ

BUDAPEST, 1909. SZEPTEMBER 28.

Főméltóságú Bíboros, Herczegprímás és Érsek Úr!

Ő császári és apostoli királyi Felsége folyó évi szeptember hó 24-én kelt legfelsőbb elhatározásával rendelkezni méltóztatott az 1909. évi XIII. törvénycikknek a katolikus alsóbb világi papság jövedelmi kiegészítésére vonatkozó intézkedéseinek végrehajtása tárgyában. Nevezetesen főkegyúri jogánál fogva és az 1909. évi XIII. törvénycikk 7. §-ában foglalt rendelkezés végrehajtása céljából legalázatosabb előterjesztésemre „Országos Katolikus Kongruatanács” néven egy, a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszter elnöklete alatt álló állandó bizottságot méltóztatott kirendelni és egyúttal annak szervezetét és hatáskörét legkegyelmesebben megállapítani.

Egy másik, ugyancsak folyó évi szeptember 24-én kelt legfelsőbb elhatározással pedig Ő Felsége legalázatosabb javaslatomra az Országos Katolikus Kongruatanács tagjait folyó évi október hó 1-től számítandó három évi időtartamra legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott és pedig a magyar vallásalap képviselőre: Dedek Crescens Lajos tiszteletbeli udvari káplánt, egyetemi könyvtárórt, dr. Simonyi Semadam Sándor⁵³³ országgyűlési képviselőt, Szabó Jenő⁵³⁴ nyugalmazott miniszteri tanácsos, főrendiházi tagot, dr. Timon Ákos⁵³⁵ miniszteri tanácsos, egyetemi nyilvános rendes tanárt és gróf Zichy János⁵³⁶ belső titkos tanácsos, országgyűlési képviselőt, továbbá az államkincstár képviselőre: Bakonyi Géza pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsost, gróf Majláth József⁵³⁷ belső titkos tanácsos, főrendiházi tagot, dr. Ruffy Pál miniszteri tanácsost. Az Állami Gyermekekmenhelyek országos felügyelőjét, dr. Sághy Gyula udvari tanácsos, országgyűlési képviselőt, a budapesti tudományegyetem rektorát, Széll Ignác belső titkos tanácsos, nyugalmazott államtitkárt és dr. Szmialovszky Valér, Trencsén vármegye főispánját.

533 Simonyi Semadam Sándor (1864–1946) katolikus néppárti országgyűlési képviselő, miniszterelnök 1920-ban.

534 Szabó Jenő (1843–?) görög katolikus egyházpolitikus, közlekedési szakember.

535 Timon Ákos (1850–1925) jogtörténész, egyházügyi szakember, egyetemi tanár.

536 Zichy János gróf (1868–1944) politikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter 1910-től 1913-ig és 1918-ban.

537 Majláth József gróf (1858–1940) császári és királyi kamarás.

Midőn a két rendbeli legfelsőbb elhatározás szó szerinti másolatát Eminenciádnak tudomás és a nagyméltóságú püspöki karral való szíves közlés végett ./ alatt idezártan megküldeni szerencsém van, tiszteletteljesen kérem Eminenciádat, méltóztassék intézkedni, hogy a nagyobb egyházi javadalmaknak a kongruatanácsban való képviselőjére a legkegyelmesebb rendelkezésnek megfelelően a nagyméltóságú püspöki kar a nagyobb egyházi javadalmak közül négy tagot küldjön ki és ennek megtörténtéről engem mielőbb értesíteni méltóztassék.

A legfelsőbb elhatározás szövegéből azt méltóztatik látni, hogy a nagyméltóságú püspöki karnak mindazon kifogásait, amelyeket előbbi tervezetemmél szemben Főmagasságod folyó évi 2413 sz. átirata szerint fentartott, figyelembe vettem, amiért is újabb tanácskozásnak szükségét nem láttam. Egyedül az a kívánsága a nagyméltóságú püspöki karnak nem nyerhetett ebben a keretben teljesítést, mely szerint új lelkesítések kongruaigénye bizonyos körülmények között kötelezően elismerendő, ez, szerintem, a törvény módosítását tartalmazná és így csak törvényhozási úton valósítható meg. Éppúgy nem tartozik ezen legfelsőbb elhatározás keretébe az arról való gondoskodás, hogy azok a lelkesítések, amelyek eddig a vallásalapból kongruasegélyt kaptak, ámbár jövedelmük 1600 K-át meghalad és amelyek a mostani intézkedés folytán – de csak a javadalmas személyében beálló változás után – ettől elesnek, olyan helyeken, ahol a méltányosság indokoltá teszi, a vallásalapból – az ismert 1.200.000 K-ás tételen túlmenő – külön segélyt nyerjenek. Erről a vallásalap költségvetésének összeállításánál vagyok hajlandó gondoskodni. Megállapíthatom tehát, hogy őszinte megnyugvásomra, ezt az ügyet végső stádiumában is a nagyméltóságú püspöki karral egyetértőleg sikerült megoldanom.

Egyben van szerencsém Eminenciád nagybecsű tudomására hozni, hogy – miként azt Ő Felségének is bejelentettem – a kongruatanács előadójául dr. Wolff Nándor miniszteri segédtitkárt, a központi kongruabizottság jegyzőjét rendelem ki.

Fogadja Főmagasságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Apponyi

EPL, 1909. Cat. B. 18. Országos Katolikus Kongruatanács ügyében
a kultuszminiszter 6305/1909/I. l. n.

194. APPONYI ALBERT LEVELE VASZARY KOLOSHOZ

BUDAPEST, 1910. JANUÁR 17.

Főmagasságú Bibornok, Hercegprímás és Érsek Úr!

Ő császári és apostoli királyi Felsége folyó év január 17-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszteri állásról való lemondásomat legkegyelmesebben elfogadni méltóztatott.

Midőn erről Főmagasságodat szíves tudomásul vétel végett tiszteletteljesen értesíteni szerencsém van, felhasználom az alkalmat, hogy őszinte szívből köszönetet mondjak azért a kegyes támogatásért, melyben engem miniszteri működésem egész ideje alatt részesíteni méltóztatott.

Midőn biztosítom Főmagasságodat, hogy ezen támogatásra mindenkor hálásan fogok gondolni, kérem, méltóztassék engem megtartani szíves emlékezetében.

Fogadja Főmagasságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Apponyi

EPL, Darányi és Apponyi lemond a miniszterségről. 1910. Cat. B. 19. 445/1910. I. n.

195. APPONYI ALBERT LEVELE KARL VON VOGELSANG BÁRÓHOZ

BÉCS, 1879. AUGUSZTUS 25.

...Emiatt⁵³⁸ van szükségem munkatársakra, akik pontosan ismerik pénzügyi és népgazdasági viszonyaink zürzavarát, és ha ilyen az utóbbi kategóriát illetően nincs, akkor az első lépés ismételten egy népgazdasági ankét lenne. De itt még az első előmunkálatok elvégzéséhez is hiányoznak nekem az anyagiak és a segédek.

Szóljunk akkor még egy szót arról a rendkívül érdekes tanulmányról, melyet ön a havilap augusztusi füzetében jelentetett meg. Hogy jön Ön egy olyan végkövetkeztetésre, ahogy „a most regnáló magyar kisebbség”-ről beszél, mint ami valami különös véletlen vagy perfid usurpáció⁵³⁹ lenne. A magyar elem azt a vezető szerepet tölti be Magyarországon, mely őt Isten és a világ előtt megilleti, mivel a tulajdon és a képzettség, a szociális befolyás két természet adta faktora az ő kezeiben vannak. A nem magyar elemek nagyon jó szlovák stb. parasztok és detto ravasz zugprókátorok, mindenféle Catilina-szerű⁵⁴⁰ egzisztenciák és német zsidók. Ezek melyikére bízna azt a vezető szerepet, amit tőlünk megtagadna? Bocsássa meg kérem, nyíltságomat, de azon frázisok, melyeknek értelme csak a károkozásban rejlik, és melyek a „Vaterland” állandó repertoárjához tartoznak, Önhöz egyáltalán nem méltók. Emiatt a „Vaterland” számomra nem lehet állandó olvasmány, és rendkívüli módon csodálkoztam, hogy ezt éppen Ön vezette ebbe a havilapba.

Végső soron túlon túl hosszúra is nyúlt ez a levél. Ma egészen véletlenül éppen Bécsben tartózkodom, októberig maradok Pozsonyban.

Maradok szívélyes tisztelettel

Apponyi Albert

Tóth László: Vogelsang és a magyar konzervatív politika 1867 után. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése 80. fordulójának ünnepére*. 1933. október 7. Sárkány, Budapest, 1933. 534–535.

Németből fordította Kovács Kálmán Árpád.

538 A levél töredékes formában maradt fenn.

539 Álnok bitorló.

540 Catilina antik római politikus, a római köztársaság elleni összeesküvés-kísérlete miatt kivégezték. Neve az összeesküvő szinonimája lett.

196. APPONYI ALBERT LEVELE WCLASSICS GYULÁHOZ

ÉBERHARD, 1895. FEBRUÁR 10.

Tisztelt barátom!

Tarnay Károly – előbb kadet iskolai⁵⁴¹ növendék – a polgári pályára szándékozván átlépni, a pozsonyi lyceumba iratkozott be V. osztályba. De minthogy a kadet iskolában egy pár évet vesztett, és minthogy özvegy anyjának szűk vagyoni viszonyai miatt kívánatos volna hogy a fiú mielőbb jusson a kenyérkereseti képességhez, ő – vagy nevében anyja – a vallás és közoktatásügyi miniszteriumhoz folyamodott hogy két osztály összevonására nyerjen engedélyt.

Ismervén a körülményeket, és tudván menyire kívánatos ez a család érdekében, nagyon kérlek hogy a folyamodványt ha csak lehet kedvezően méltóztassál elintézni.

Igaz tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 1.

541 Katonai tisztképző iskola.

197. APPONYI ALBERT LEVELE WLASSICS GYULÁHOZ

ÉBERHARD, 1898. JÚLIUS 4.

Tisztelt barátom!

Fogadd mindenekelőtt hálámat szíves távirati üdvözlésedért, valóban nagy boldogsággal ajándékozott meg az ég kegye,⁵⁴² és nagyra becsülöm hogy azok sorában akartál lenni a kik ez alkalomból velem éreznek.

Köszönöm a Nagy Erzsébet ügyében nyilvánított jó indulatodat is, a képezde ki-
szemelését illetőleg megkérdeztem atyját, a ki rögtön azt válaszolta hogy legfőbb
ohaja volna leányát a kolozsvári tanító nő képzőbe (II. osztály) benlakó ingyenes
növendékül fölvétetni.

A közbejött izgalmas napok miatt csak ma közlöm ezt veled: gondolom ezt meg
lehet nekem bocsátani. Ismétlem hogy egy 10 gyermekkel megáldott szegény, becsü-
letes tisztviselővel teszek nagy jót kérésének teljesítése által.

Ezek után őszinte tisztelettel
maradok híved

Apponyi Albert⁵⁴³

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 5.

542 1898. június 30-ra virradó éjjel született meg Apponyi Albert első gyermeke, György.

543 A levél hátlapjára Wlassics Gyula a következőket írta fel ceruzával: „Rényi helyezze el a nekem visszaadandó levelek közé. W.”

198. APPONYI ALBERT LEVELE WLASSICS GYULÁHOZ

CSORVÁS, 1900. MÁJUS 24.

Igen tisztelt barátom!

Nagy köszönettel vettem f[olyó]. hó 21-én kelt szíves értesítéset a jászberényi iskolügyi elintézésére nézve, valamint jóindulatod kifejezését Náray Emil fiával szemben. Ez utóbbit illetőleg a időközben a kalocsai érsek⁵⁴⁴ urnál is tájékozódást fogok keresni, és annak eredményéről bátor leszek téged értesíteni, véleményem szerint a családnak azt a mi biztos, mihelyt ilyen kínálkozik, meg kell ragadni.

A jászberényi ügyben üdvözlöm azt a lépésedet, mely hivatott lesz ott – legalább ezen a téren – nyugalmat teremteni, hogy később mi a teendő, azt azután nyugodtan lehet megbeszélni és lehetőleg közös egyetértéssel létrehozni, de kiindulási pontul csak a mai kétségtelenül megállapított jogállapot szolgálhat.

Kitűnő tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 7.

544 Császka György kalocsai érsek 1892 és 1904 között.

199. APPONYI ALBERT LEVELE WLASSICS GYULÁHOZ

CSORVÁS, 1900. JÚNIUS 6.

Igen tisztelt barátom!

A jászberényi kath[olikus]. iskolaszék panaszos kérvénye május 28^{án} ment föl a miniszteriumba. Felhívom erre szíves figyelmedet, mert az a benyomásom hogy az osztályban nem jóakarólag tárgyalják ezt az ügyet, és bizonyára keresni fognak újabb ürügyeket, Pontiusnak és Pilatusnak megkérdezését 's efféléket, hogy annak az elintézésnek kiadatását megakasszák melyet szíves voltál kilátásba helyezni, t. i. a jászberényi iskolák kath. jellegének végleges constatálását. Pedig egyedül ez vethet véget a mai áldatlan állapotnak, mert egyedül ez a törvényes igazság.

Különben ilyen elintézés számára már előkészítettem a talajt, és biztosíthatlak hogy ez teljes megnyugvással fog fogadtatni a jelenlegi képviselőtestület többségénél is, mert volt alkalmam arról meggyőződni hogy az én ellenpártom javarésze nagyon is érzi milyen hibát követett el midőn az iskolaügyet a politikai harcz eszközéül használta, és örülni fog minden olyan felsőbb intézkedésnek mely e hiba következményeit megszünteti.

Ez alkalommal bocsásd meg ha két kisebb fontosságú kéréssel terhellek, mely elől nem tudtam kitérni. Egyik vonatkozik egy Cseh Sándor nevű fiatalemberre, a ki a bpi áll. polgári tanítóképezdébe folyamodott ingyenes – legrosszabb esetben félfizetési helyért. Nagyatya Eöry Jenő volt Ungmegyei alispán, később képviselő és közjegyző volt, a ki valamikép elzüllött és családját nyomorban hagyta. Az ung-megyeiek kiválóan érdeklődnek ezért az esetért, ottani barátaim és rokonaim kértek föl közbenjárásra. A másik ügy Barna Jólánnak, a jászberényi gym. igazgató leányának folyamodványa óvónői állásért, minthogy ez a kiválóan derék tanfőri nagy-számu család terhét viseli, kérését melegen ajánlom szíves jó indulatodba.

Kiváló tisztelettel maradok
őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 9–10.

200. APPONYI ALBERT LEVELE WCLASSICS GYULÁHOZ

WEIDLINGEN, 1900. JÚLIUS 20.

Igen tisztelt barátom!

Tudomásomra esett hogy a Terezianumban⁵⁴⁵ újból egy bátaszéki egész alapítványi hely megüresedett, ebből reményt meríték hogy ezt a második üres helyet Návay Emil alap[ítványi]. Tisztnek fia elnyerhetné, és azért bátor vagyok őt erre a helyre újból szíves figyelmedbe ajánlani.

Jász N[agy]. K[un]. Szolnok megye főispánjától értesültem hogy a jászberényi iskola kath[olikus]. jellegét megállapító rendelet legközelebb kimegy, ezért nem is alkalmatlankodtam mikor utoljára B[uda]pe[ste]n voltam, de ha e régen kilátásba helyezett rendelet még nem ment volna ki, újból kérem annak minél gyorsabb kibocsátását, mert egyfelől a város belbékéje nagyrészt ettől függ, másfelől a további halogatás a katolikusok önérzetét mélyen sértené – mert úgy látnák hogy egyedül ők nem képesek legigazságosabb ügyeikben célzt érni.

Igaz tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 8.

545 Collegium Theresianumot Mária Terézia alapította Bécsben 1749-ben, nemes ifjak nevelőintézeteként. Finanszírozására a Tolna megyei bátaszéki és három osztrák egyházi javadalom szolgált. Nemesi jellegét Ferenc József császár szüntette meg 1849-ben. Kezdetben csak katolikus, később már más keresztény felekezethez tartozó gyermekeket is felvettek az intézetbe.

201. APPONYI ALBERT LEVELE WCLASSICS GYULÁHOZ

ÉBERHARD, 1901. FEBRUÁR 2.

Igen tisztelt barátom!

Minthogy hétfőn nem lehetek szerencsés abban az újabb értekezletben részt venni mely közted és az autonómiai megbízottak közt tartatni fog, írásban vagyok bátor azokat a pontokat megjelölni a melyekben álláspontod némi módosítását a siker lehetőségének érdekében fölöttébb kívánatosnak tartom. Hangsúlyozom: „a siker lehetőségének érdekében” – mert még ezen módosításokkal is aŋyira szűkmarku maradna a kormány a katolikusokkal szemben, hogy nem tudok semmi garantiát vállalni azért hogy meglesz-e a resignationnak⁵⁴⁶ az a foka melyet ez az álláspont feltételez.

Teljesen kizártnak tartom azonban a megállapodást ha a kormány a következő pontokban ragaszkodik mostani kijelentéseihez.

1. Az alapok tekintetében nem akarjátok a költségvetés megállapításának, hanem csupán a véleményadásnak jogát az autonómiának adni. Ez reám nézve meglepetés volt, mert azok a jegyzetek a melyeket Horánszky összeállított, és melyeket disentiát hatóknak mondtam, a 27-es bizottság⁵⁴⁷ 115. és 116. §aira való hivatkozással a költségvetés megállapításának jogát tartalmazták. Ez pedig a minimuma annak a mivel én szerintem is megelégedni – a mit a congressuson keresztülinni próbálni lehet. Utolsó nyilatkozatod szerint az autonómia egyszerűen a mostani ellenőrző bizottság⁵⁴⁸ hatáskörébe lépne – (a mivel párhuzamosan az alapítványi tanintézetekben is csak aŋyi jogot „nyerne” a meŋyit most a püspökök gyakorolnak, a kiktől függne azt velünk megosztani vagy nem.) Ilyent a congressuson még csak javaslatba sem lehet hozni.

2. Nem fogadható el a kath[olikus]. felekezeti tanítók fölötti fegyelmi jognak az a megszorítása, mely szerint az elmozdító intézet a miniszter megerősítésére szorul.

A többi hitfelekezetek fegyelmi joga ennek a korlátozásnak nincs alávetve.

546 Megnyugvásnak.

547 A katolikus autonómia megszervezése érdekében összehívott második szervező kongresszus (1897–1902) egy 27 fős bizottságot állított ki saját soraiból, amely az autonómia működési szabályzatát volt hivatva elkészíteni. Apponyi tagja volt ennek a bizottságnak.

548 A katolikus vallás- és tanulmányi alapokra 1880 és 1944 között egy bizottság felügyelt, melynek tagjait a király nevezte ki, felerészben világi, felerészben egyházi személyekből állt. Apponyi 1902 és 1904 között volt tagja ennek a bizottságnak. MNL OL Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 753), Katolikus vallás- és tanulmányi alapokra felügyelő bizottság 1880-1944. 1. cs. Bizottsági jegyzőkönyvek. 1880-1921.

Az 1868. XXXVIII t. cz.⁵⁴⁹ 138. § ez összefüggés szerint nyilvánvalóan – az 1876. XXVIII t. cz.⁵⁵⁰ 7. §a pedig *expressis verbis*⁵⁵¹ csak a községi és állami tanítóokra vonatkozik, végül az 1893. XXVI t. cz.⁵⁵² 13. §-ának első bekezdéséből a contrario világos hogy a nem subventionált felek[ezeti]. iskolák tanítóival szemben a felek. fegyelmi hatóság elmozdító ítélete nem szorul miniszteri megerősítésre. A kath. tanítókra nézve a kormány ezt a jogot ma nem törvények hanem régi helytartótanácsi rendeletek alapján veszi igénybe. Az autonomia létesítésének egyik fő célja éppen az ilyen megalázó egyenlőtlenségek megszüntetése, hogy azok fentartásába belenyugodjunk, az elvileg ki van zárva, gyakorlatilag is ez a fentartott felülbírálati jog csak a felek. hatósággal szemben való renitentiának⁵⁵³ erkölcsi támogatására szolgál, nem a kormánynak szándékából, de a dolog természetéből folyólag. A kath. iskolák és azok tanítóival szemben gyakorlandó autonom fegyelmi jog nem vethető alá több korlátozásnak mint azoknak a melyeket a törvények – különösen pedig az 1893. XXVI t. cz. az összes felekezetekre kiterjesztőleg megállapítanak.

3. A mint már mellesleg megjegyeztem, az a mit a kormány nekünk az alapítványi gymnasiumokra nézve concedálni akar, egy pontnak kivételével (a tankönyvek kiszemelése) tulajdonkép ugyanaz a mit a püspökök már ma is gyakorolnak, és a mi lényegileg az ő specialis hatáskörükbe tartozik: t. i. a tanításnak és nevelésnek való ellenőrzése. Az autonomiára nézve itt egy nagyon illusorius jogkör keletkezik, melyet valami „tartalmas”-ként elfogadtatni alig lesz lehető. A jogakadémiákon ez az ellenőrzés sem érvényesülhetvén, ezek – bár kath. alaptól tartanak fen – teljesen kívül esnének a kath. autonomia minden befolyásán. A tanügy ilyen rendezését a congressus előtt plausibilissé tenni olyan feladat a mely emberi képességet felülhalad, nem is vállalkozhatom reá. Legalább az illető tanintézetek igazgatójának kinevezését kellene concedálni, hogy a dolognak valami teste legyen. Akkor is csak ugyanolyan óvás mellett mehetnénk bele, a melyet az alapokra nézve kell megtennünk. A helyzet itt annyival nehezebb, mert az alapoknál a jelenlegi kezelési állapotot a 48-iki törvénnyel lehet indokolni, az alapítványi gymnasiumokra nézve azonban a legjobb akarattal sem tudok a középiskolai törvényben olyan intézkedést fölfedezni mely azon állításnak útjában állana. Itt csak egy gyakorlatra lehet hivatkozni, mely azonban éppen kath. autonom községek hiányában leli magyarázatát, és olyan politikai indokokra melyeket sem magam nem osztok, sem senki

549 1868. évi XXXVIII. tv. „a népiskolai közoktatás tárgyában.”

550 1876. évi XXVIII. tv. „a népiskolai hatóságokról.”

551 Félreérthetetlenül.

552 1893. évi XXVI. tv. „a községi valamint a hitfelekezetek által fentartott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetésének rendezéséről.”

553 Ellenszegülésnek.

a congressussal elfogadtatni nem bír. Mindezekért ezen a téren ha czélt akarunk érni, és egy nagy ódiumot elkerülni, valami kézzelfogható concessióra szükség lesz, ilyen volna a gymnasiumi igazgatót illetőleg gyakorolt candidationalis jog. A főiskolák tekintetében még nem kész fejemben az a forma melyben az autonomia befolyása érvényesülhetne, de hogy azokról teljesen még egy ideiglenes rendezésnél sem mondhatunk le, az előttem világos.

Nagyon kérlek kegyeskedjél ezeket bölcs figyelmedre méltatni, mert igen súlyos helyzetek elé megyünk ha ez a kísérlet is dugába dől, és ha a legmérsékeltebb gondolkodásuak is azon alternatívához szoríttatnak hogy vagy az elégedetlen katholicismus szószólói közt szerepeljenek, vagy annak körében minden befolyásukat elveszítsék.

Kiváló tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895-1931, + é. n. 14–17.

202. APPONYI ALBERT LEVELE WLASSICS GYULÁHOZ

BUDAPEST, 1901. DECEMBER 25.

Igen tisztelt barátom!

Először is boldog ünnepeket és újévet kívánok, azután meg bocsánatot kérek hogy olyan Caprioléval⁵⁵⁴ alkalmatlankodom minő az idezárt levél ügye, de egy igen előkelő és jóra való jászberényi emberemről van szó (a ki még mint polgármester-jelölt is tekintetbe jön) volt törvényszéki bíróról, az ügy természete pedig olyan hogy nem esik az incompatibilitási törvény⁵⁵⁵ tilalma alá.

Hogy miben áll a dolog őszintén szólva nem tudom, de az illető osztály öt percz alatt előkeresi és ha lehet, tegyék meg neki a mire ugy látszik mint valami életkérdésre fektet sulyt.

Igaz tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 12.

554 Ugratási mutatvány a műlovaglásban. Itt a mellékelt levélre és az ahhoz fűzött megjegyzésre utal Apponyi, miszerint úgy közvetít egy kérelmet, hogy nem tudja, miről van benne szó.

555 Összeférhetetlenségi törvény.

203. APPONYI ALBERT LEVELE WLASSICS GYULÁHOZ

ÉBERHARD, 1902. ÁPRILIS 1.

Igen tisztelt barátom!

Köszönöm a pozsonyi tanárra vonatkozó szíves közleményedet, és mellékelve küldöm azoknak a megállapodásoknak lényegét a melyekre a tanulmányi alaptól fentartott gymnasiumok tekintetében jutott a 27-es bizottság, még pedig az én indítványaim folytán, és nagy nehezen. Az egész ügynek sorsa ezen a kérdésen fordul meg és méltán. Mi reáléptünk arra a térre a melyet a kormány nekünk megjelölt, t. i. pro hic et nunc⁵⁵⁶ nem vesszük igénybe a vezetést és rendelkezést, ámbár Isten és ember előtt jogunk van hozzá, és ámbár annak nélkülözése által az ország szellemi és erkölcsi életében a többi felekezetekkel szemben igazolhatatlan inferioritásban⁵⁵⁷ tartunk. De hát az autonomia létrejövetelének kedvéért reáléptünk arra a térre hogy feladatunkat a jelleg ellenőrzésében keressük, a mint azt a miniszteri följegyzés nekünk ajánlja. Csak hogy azután az ellenőrzés hatásosságának eszközeivel kell bírunk, mert mondva csinált befolyással (– minő volna az a „jog” hogy egy atheista professzorral szemben egy esetleg szintén atheista miniszterhez fordulhassunk –) megelégednünk a nyi volna mint a magyarországi katholicismus jövőjét a véletlennek kiszolgáltatni. Ilyen állapotot elszenvedhetünk ha nem tudunk rajta segíteni, de a magunk hozzájárulásával nem létesíthetünk. Itt azután a kötelesség parancsoló szava vet véget minden transactionnak.

Minden attól függ tehát hogy erre a pontra nézve valamely megállapodásra jusunk. Ha ilyenre biztos kilátásom nincs, úgy nem vállalhatom magamra azt a felelősséget hogy a congressust a szilárd elvi álláspontok elhagyásával opportunisticus lejtőre vigyem.

Mindezek mérlegelését bölcsességedre és az ügy iránti rokonszenvedre – némileg személyes jó indulatodra is bízva,

igaz tisztelettel maradok

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 18–19.

⁵⁵⁶ Itt és most, az adott ténnyel kapcsolatban.

⁵⁵⁷ Alsóbbrendűségben.

204. APPONYI ALBERT LEVELE WLASSICS GYULÁHOZ

BUDAPEST, 1903. ÁPRILIS 30.

Tisztelt barátom!

Az ifjuság Rákoczy-ünnepség bizottsága az ünnepély egyik védőjéül engem is meg akar választani. Én tekintettel a mai helyzetre, mely alig engedni remélni hogy ez az ünnepség programszerűleg „minden politikai vonatkozás nélkül” folyjék le, el akartam magamtól ezt a tisztséget hátrítani és ebből a célból a bizottság elnökét, Zsembery Istvánt, a ki úgy látszik jó indulatu ifju, magamhoz kérttem. Tőle azonban azt hallottam hogy úgy Te, tisztelt barátom, mint a hercegprímás, a védőséget már elfogadtátok. Ez persze változtat a dolgon, ha Te valóban elfogadtad és vissza nem lépsz (a mit távolról sem tanácsolok) úgy én is elfogadom. Minthogy holnapra ígértem a választ kérem erre vonatkozólag szíves felvilágosításodat.⁵⁵⁸

Esti 6 órától leveled vagy telefon izeneted otthon talál (Verbőczy utca 23).

Tisztelő híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 22–23.

558 Apponyi ekkor a képviselőház elnöke volt és nem kívánt ebben a pártok feletti pozícióban olyan szituációba kerülni, ami az elnöki posztjából eredő semlegességét megkérdőjelezte volna.

205. APPONYI ALBERT LEVELE WLASSICS GYULÁHOZ

BUDAPEST, 1907. JANUÁR 6.

Igen tisztelt barátom!

Talán érdekelni fog az a törvényjavaslat melyet az állami tanítók fizetésrendezésével kapcsolatosan – föltéve hogy a minisztertanács hozzájárul – legközelebb beadni szándékozom és, a melyben a mi új, nagyobbbrészt az én személyes munkám. Egyidejűleg az állami tanítók fizetésrendezéséről és jogviszonyairól akarok törvényjavaslatot beadni, mely azonban még nem kész.⁵⁵⁹

Közlésemet kérlek szorosan bizalmasnak tekinteni: baj volna ha a dologból bármi nyilvánosságra kerülne mielőtt az illetékes tényezők hozzájárulnak.

Igaz tisztelettel

őszinte híved

Apponyi Albert

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 34.

559 E törvényjavaslat elfogadásával keletkezett az 1907. évi XXVI. törvény, az úgynevezett „Lex Apponyi”.

206. WLASSICS GYULA BÁRÓ LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1927. SZEPTEMBER 20.

Kegyelmes Uram! Mélyen tisztelt barátom!

Hatalmas, utolérhetetlen megnyilatkozásod bölcsessége előtt a legmélyebb tisztelettel hajol meg minden igaz lelkű magyar ember. Imponáló egyéniséged hazánk legnagyobb szellemi értéke és legékesebben szóló bizonyíték, ha annak a nemzetnek melynek ily elmét és nemes szívet adott a gondviselés, a legszörnyűbb csapások között sem szabad kételkednie az eljövendő jobb sorsban.

Kétszer háromszor is elolvastam minden szavadat és valóban hálás lehet Neked nemcsak nemzedet de az egész művelt világ mert egyenesen catastrofális csapástól mentetted meg az emberiség egyik legféltékenyebben őrzött kincsét a döntő bíraskodást, és a döntőbíraskodásban is az államhatalmi megoszlás alaptörvényét a bírói függetlenséget.⁵⁶⁰

Fogadd nagyrabecsülésem kifejezését melylyel vagyok és maradok
régi igaz barátod

Wlassics Gyula

MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. 24.

560 Apponyi 1927. szeptember 17-én Genfben a Népszövetség ülésén az optánsügyben tartott nagyhatalmú szónoklatot.

APPONYI ALBERTHEZ
INTÉZETT LEVELEK

207. BÁNFFY KÁZMÉR BÁRÓ LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

NAGYENYED, 1917. DECEMBER 10.

Nagyméltóságu Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Ur!

Folyó 1917 évi október 6-án 153795/917 sz[ám]. a[latt]. kelt rendeletére hivatkozva Alsófehérvármegye területén működő görög keleti román lelkészek magatartása és állami szempontból való ténykedéseit illetőleg jelentésemet következőkben teszem meg:

1., Szucs Kandin muzsnaházai gör[ög]. kel[eti]. lelkész a román nemzetiségi mozgalmakban mindig részt vett és emiatt a román háború kitörésekor internálva is lett.

2., Lázár György kisgyógyapataki görög keleti lelkész a község képviselő testületében olyan határozatot szavaztatott meg, mely a képviselő testület jegyzőkönyvek oláhnyelven való vezetését mondta ki. Ehez törvényes joga van ugyan, és jellemzi a magatartását amikor Ő maga jól bírja a magyarnyelvet szóban és írásban is.

3., Goja Demeter az aranyosszohodoli gör. kel. lelkész ellen széna szállítási ügyből kifolyólag a gyulafehérvári kir[ályi]. törvényszéknél büntető eljárás van folyamatban.

4., Kok János mogosi gör. kel. lelkész gyanus magatartása miatt internálva volt.

5., Gombos József az abrudfalvi gör. kel. lelkész internálva volt. Minden magyar ellenes és román nemzetiségű mozgalomnak hű támogatója.

6., Birlea János mogoskozsokányi gör. kel. lelkész a román nemzetiségű és magyar ellenes mozgalmaknak mindig támogatója és terjesztője volt.

7., Barbáth János bucsonyi gör. kel. lelkész alattomos és rossz indulatos magyar ellenes.

8., Belgyán János oláherepei,

9., Raczeu Demeter akmári,

10., Kirilla Dániel marcskarnai,

11., Oánesa Szilárd alsócsórai,

12., Rádu J. alsótatárlaki,

13., Pogdán János tátéi,

14., Stanka Viktor alvincz borbereki,

15., Mán Aurél rakatói,

16., Sztujkoca János borsómezői,

17., Morár Titusz bervei,

18., Mihelyczán Zakariás lombfai görög keleti lelkészek mindig a román nemzetiségű országgyűlési képviselő jelölt mellett agitáltak és vezették a népet.

19., Sztojka János kisludasi gör. kel. lelkész azon alapos gyanú alatt áll, hogy testvére fiát romániában való átszökésnél 1915 évben elősegítette.

20., Tekuleszku János gyulafehérvári gör. kel. lelkész gyanus magatartása miatt rendőri felügyelet alá helyeztetett, a háboru előtt romániai és ellenünk izgató lapokat járatott és ezeket hívei között is terjesztette.

21., Ruszán Florián gyulafehérvári gör. kel. lelkész ellen vád állíttatott, hogy tanítványait állam ellenes irányban befolyásolta.

A többiek ellen az elsőfoku hatóságoknak kifogásuk nincsen ugyan de úgy tartom, hogy bennük bízni nem lehet és én nem is bízom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Bánffy Kázmér
főispán

MNL OL, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 305), 1. cs. 16. t. 476.
Egyházigazgatási ügyek. 1918. 444.

208. BÁRÁNY LUKÁCS LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

SZAMOSÚJVÁR, 1917. NOVEMBER 18.

Nagyméltóságú M[agyar]. Kir[ályi]. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

Drága magyar hazánk általános öröme megváltozott politikai viszonyaink között Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterünknek kinevezve, ki a magyar állami eszme souverenitásának igaz és következetes védelmét azonnal áldott kezeibe vette. És most mi magyar-örményeink megbízottjai, a hazai örmény katolikus egyház szervező bizottságának tagjai, teljes bizalommal, erős ragaszkodással folyamodunk ohajtott és várva-várt Kegyelmes Miniszterünkhöz örmény katolikus egyházfőségünk visszaállítására irányuló 200.éves mozgalmunk ügyében: hisz áldott emlékü püspökünk Verzireshy Oxendius⁵⁶¹ 1715. márciusában halt el Bécsben – kinek emlékét a már begyűlt összeggel emléksoborral fogjuk nemsokára megörökíteni, és ezóta függőben maradt az egyházi főnökség kérdése. Magyar-örményeink e kérdést csak a lovagias magyar nemzet akaratával akarták elintézni. Hiába tettek ezért ajánlatokat a Bach-korszak és a provizorium idejében.

1868-ban eljött az ideje a kérelmünknek, melyet a m. kir. Vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz intéztünk és jeleztük, hogy „az abszolutizmus közel mult gyászos emlékü korszakában, midőn Magyarország különböző nemzetiségi deputatiokkal és kérvényekkel járultak Bécsbe és nem egy érseki és püspöki székek felállítását eszközölték ki az akkori kormánynál... mi ezt tenni állhatatosan vonakodtunk, nem akartunk abbeli célunkhoz alkotmányos érzületünk megtagadásával jutni.”

1910. október 28-án megismételtük kérelmünket, melyet egy tekintélyes 40 tagból álló küldöttség nyújtott át Budapesten Gróf Zichy János m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak a magyar-örmény Govrik⁵⁶² mechtariata érsek-főapát vezérlete alatt, melyben az 1868. XLIII. t. cz. 14. §-a alapján,⁵⁶³ mely törvény a hazai örmény katolikus egyházat is a bevett vallásfelekezetek közé iktatta, saját ritusú főnökséget /: vicarostus:/ állami javadalmazással kérelmeztünk, kik mindenkor ott voltunk a haza oltárán vérrel és vagyonnal áldozók között.

561 Verzireshy Oxendius (1655–1715) az erdélyi örmény katolikusok püspöke.

562 Govrik J. Gergely (1840–1931) főapát, címzetes érsek.

563 1868. évi XLIII. tc. „Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról.”

Mély tisztelettel, hazánk iránti igaz szeretettel megújítjuk eme 1910-iki kérelmünket Nagyméltóságod előtt is, hisz Erdély kontemplált rekonstrukciójánál még inkább indokolt az örmény plébániáknak a nemzetiségi áradat e magyarrá vált hazafias erdélyi őrszemeinek egy Vikáriátusság keretében állami javadalmazással leendő tömörítése és megerősítése.

Az államalkotó souverain magyarsággal együttérző és vérző örmény faj erdélyi népszívetének eme elismerése megjutalmazása a világháborúban megingott hűségű nemzetiségek előtt egyuttal fényes példaadás lesz.

De örömünk is teljes lesz, hogy a drága magyar hazához mindig hű magyar-örményeknek 200. éves kérése éppen szeretett és áldott lelkű főpásztorunk Nagyméltóságú Gróf Majláth G[usztáv]. Károly idejében és kormányzata alatt lesz teljesítve.⁵⁶⁴

Hazafias tisztelettel és ragaszkodással vagyunk Nagyméltóságodnak alázatos szolgája:

Bárány Lukács
kanonok, főesperes-plébános.

MNL OL, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 305), 1. cs. 16. t. 21196.
Egyházigazgatási ügyek. Örmény püspökség felállítása. 1918. 7–8.

564 A magyarországi örmények püspökséget óhajtó kívánsága nem teljesült.

209. EÖTVÖS LORÁND BÁRÓ LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1902. DECEMBER 28.

Nagyméltóságú Elnök Úr!

A M[agyar]. Tud[ományos]. Akadémia az 1895. december 16-án tartott összes ülésében elhatározta az 1843/4-iki büntügyi javaslatok teljes anyag gyűjteményének kritikai kiadását s a Képviselőház, a nagy mű költségeinek fedezését illetőleg, egy részletesen kifejtő memorandum előterjesztését.

E határozat értelmében a M. Tud. Akadémia 1896. január 6-án kérvényt intézett a Képviselőházhoz, melyben e célra 5000 frt segélyt kért.

A Képviselőház 1896. márczius 13-ikán kedvezően intézte el a kérvényt s az 5000 frtnyi segélyt az igazságügyi miniszterium 1896. évi költségelőirányzata XXI. fejezet 10. címén felvett codificationalis⁵⁶⁵ költségek rovatából megszavazta.

A kiadás költségei ekként biztosítva lévén, a M. Tud. Akadémia, a II. osztály ajánlatára, Fayer László⁵⁶⁶ I[evelező]. tagot bízta meg az anyag összegyűjtésével s a munka szerkesztésével.

A munka immár teljesen megjelent⁵⁶⁷ s a M. Tud. Akadémia a következő költségeket fordította rá:

I. köt.	1897-ben	4189 Kor.	44 fillér
II. „	1898-ban	2369 „	66 „
III. „	1901-ben	1760 „	61 „
IV. „	1902-ben	1880 „	09 „
		10.199 Kor.	80 fillér

A mű teljes elkészülte alkalmából megragadom az alkalmat, hogy a Képviselőháznak a M. Tud. Akadémia őszinte köszönetét nyilvánítsam, azért az áldozatkészéért, melylyel lehetővé tette, hogy az 1848 előtti magyar törvényhozás egyik legfőbb nyesebb mozzanata irodalmunkban maradandó becsű művel megörökíttessék.

Fogadja Nagyméltóságú Elnök Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

⁵⁶⁵ Jogszabályszerkesztési.

⁵⁶⁶ Fayer László (1842–1906) büntetőjogász, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő.

⁵⁶⁷ Fayer László (szerk.): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. I–IV. köt. M. Tud. Akadémia, 1896–1902.

b[áró]. Eötvös Loránd
elnök⁵⁶⁸

MNL OL, Országgyűlési Levéltár (K 2), 753. cs. A Képviselőházat vagy elnökét üdvözlő vagy
pártolását kérő feliratok 1896–1944. 79.

568 Apponyi Albert betérjesztette a tisztelt Ház elé az akadémiai elnök beszámolóját a költségekről, melyet az el is fogadott, és a képviselőházi elnök ennek megfelelően rövid levélben tájékoztatta Eötvös Lorándot. E válaszlevél vázlata az MTA elnök fenti levele mellett megtalálható.

210. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1919. DECEMBER 23.

Nagyméltóságu Gróf, Elnök Úr!

Bizottságunk,⁵⁶⁹ a mely egy év óta foglalkozik a békekötéssel kapcsolatos múzeumi és levéltári kérdésekkel, a legerősebb szükségét látja annak, hogy a béke-bizottságban szakemberek is helyet foglaljanak mert az ott felmerülő s közjogi helyzetünkből folyólag sokszor igen bonyolult kérdésekben, – bár az anyagot a leglelkiismeretesebben és s legrészletesebben előkészítettük – szakértők nélkül a szóban forgó igen fontos tudományos és kulturális érdemeink megvédése lehetetlen volna.

A békekonzferencián a múzeumi és levéltári kérdéseket külön szakbizottságok tárgyalják, kétségtelen tehát, hogy nekünk is kell ilyenekről gondoskodnunk, hogy kétségtelen jogainkat megfelelő módon érvényesíthessük.

Bátor vagyok tehát Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, méltóztassék oda hatni, hogy e ránk nézve igen fontos érdekek ne maradjanak gondozás és védelem nélkül, s egyben bátor vagyok javasolni, hogy a múzeumok és műkincsek szakértőjének dr. Gerevich Tibor⁵⁷⁰ m[agyar]. n[emzeti]. múzeumi igazgató úr, egyetemi magántanár, a prímási múzeum igazgatója, levéltári szakértőnek pedig dr. Szekfű Gyula,⁵⁷¹ a volt cs[ászári]. és kir[ályi]. házi, udvari és állami levéltár levéltárnoka, egyetemi magántanár küldessék ki.⁵⁷²

569 A bécsi közös és udvari gyűjtemények felosztását előkészítő miniszteri bizottság. Az első világháborút lezáró békekonzferenciára készülve a magyar tudósok előkészületeket tettek arra, hogy a Bécsben található, de magyar vonatkozású, vagy tulajdonú műkincseket és levéltári anyagokat lajstromba vegyék.

570 Gerevich Tibor (1882–1954) művészettörténész, muzeológus, művelődéspolitikus.

571 Szekfű Gyula (1883–1955) történész, egyetemi tanár, konzervatív ideológus, moszkvai nagyköv.

572 A tudósok nem utaztak a békedelegációval Párizsba. Szekfű Gyula esetében az elutasítás mögött az is meghúzódhatott, hogy a világháború előtt megjelent *A száműzött Rákóczi* című műve elleni kampányban Apponyi is szerepet játszott, illetve Fejérpataky sem számított jó ajánlónak a gróf előtt, aki pedig a Rákóczi-vitában Szekfű pártját fogta. Ld. Ujváry Gábor (szerk.): *A negyedik nemzedék és ami utána következett. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében*. Ráció, Budapest, 2011. 52., 97. A történészeknek a delegációba való bevonásának elutasítása ettől még nem feltétlenül köthető Apponyi korábbi Szekfű-ellenes érzéseéhez, hiszen ilyen alapon az őt a sajtóban erősen támadó Ady Endrét is elutasíthatta volna, aki öccse tanári kinevezése érdekében kilincselte nála vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején. Ld. 8. levél.

Dr. Gerevich Tibor, aki mint bizottságunk tagja, hónapokon át dolgozott Bécsben az ide vágó kérdések anyagának tudományos előkészítésén, külföldi tudományos összeköttetései révén közvetlen is tudott érintkezést találni a békekonferencia múzeumi szakbizottságával, elsősorban az olasz megbízottakkal, a kiket e kérdésekben irányadóknak tekintenek, ezekkel már több levelet váltott s reménye van, hogy ezt az érintkezést ott is fenn tudja tartani, a mi ránk nézve nagy haszonnal járhat.

Dr. Szekfü Gyula szintén már egy év óta foglalkozott Bécsben a levéltári kérdésekkel, teljesen ismeri mindazon közös és udvari levéltárakat, a melyeknek likvidálásáról rendelkezéseknek kell történnie, állandó érintkezésben volt az érdekelt államok szakembereivel s így az ő kiküldetésétől is hasznos eredményeket várhatunk.

Mindezek alapján kérésünket Nagyméltóságu Gróf, Elnök Úrnak szíves figyelmébe ajánlva maradok
mély tisztelettel

Fejérpataky László
ügyvezető alelnök

OSZKK, A bécsi közös és udvari gyűjtemények felosztását előkészítő bizottság iratai.
1919–20. Fol. Hung. 1829. 385.

211. FEMINISTA EGYESÜLET ELNÖKÉNEK LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1925. AUGUSZTUS 12.

Kegyelmes Uram!

A kötelező döntőbíráóság elfogadására vonatkozó itt mellékelt iratokat tisztelettel átnyújtva bátorkodom az azokban foglaltakat a következőkkel kiegészíteni. A múlt hó elején beszéltük meg a kérdést Lukács György⁵⁷³ kegyelmes úrral, aki az ez irányban kifejtendő propagandához teljes mértékben hozzájárult, s megígérte egyrészt, hogy a Nemzetek Szövetségét támogató magyar Békeegyesület nevében aláírja a beadványt, másrészt, hogy ő fogja azt Nagyméltóságod elé terjeszteni azon kérelemmel, hogy a Külügyi Társaság nevében is aláírni méltóztassék. De akkor Kegyelmes Uram nem volt Budapesten és úgy beszéltük meg, hogy – minthogy nekem Innsbruckban alkalmam lesz a különböző nemzeti csoportok kiküldötteivel találkozni – informálódjam, mi történik ez irányban a többi nemzetnél. Azt tudtam meg, hogy nagy arányú propaganda aláírások gyűjtésével folyik ilyen irányban Angliában – az erre vonatkozó nyomtatványokat bátorkodom visszakérőleg mellékelni – és a Békeliga végrehajtó bizottsága lelkesen magáévá tette az eszmét és utasította a nemzeti csoportokat, hogy mindegyik hasson oda, hogy amennyiben kormánya még el nem ismerte a genfi protokollt teljes egészében, a kötelező döntő bíróság elvét ismerje el.

Minthogy nagyon sok aláírás gyűjtésére most már rövid lenne az idő, úgy gondoljuk, hogy legnagyobb súlya lesz kérelmünknek, ha az összes békeszervezetek nevében adjuk át, s ezért juttatjuk most Lukács kegyelmes uramhoz, méltóztassék a beadványon, ha szükségesnek látja, változtatásokat eszközölni és ha az eszmét helyesli és a beadványt hajlandó a Külügyi Társaság nevében aláírni, méltóztassék azt hozzánk mihamarább visszajuttatni, hogy a végleges formában Excellenciádhoz aláírásra elküldhessük és azután a Kegyelmes Uram által javasolt célravezető módon juttassuk az illetékes helyre.

Kegyelmes Uramnak vagyok a legmélyebb tisztelettel hűséges és tisztelő híve

Feminista Egyesület elnöke

MNL OL, Feministák Egyesülete (P 999), 4. d. 8. t. Apponyi Albert 1923–1930. 26–27.

573 Lukács György (1865–1950) békési főispán, a darabont kormány kultuszminisztere, az Interparlamentáris Unió, a Népszövetségi Ligák Uniójának tagja, a Revíziós Liga elnöke.

212. FEMINISTÁK EGYESÜLETÉNEK LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1929. DECEMBER 10.

Kegyelmes Urunk!

Mellékleten van szerencsénk egy másolatát beküldeni annak a beadványnak, melyet a képviselőház közigazgatási bizottsága tagjainak adtunk át és mint kérvényt a képviselőháznak nyújtottuk be.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy tudomásunk szerint a Fővárosi Törvénytervezet bizottsági vitájában egyenjogúsítási követeléseinknek nem akadt szószólója és most már biztosítani kívánjuk, hogy a plenáris parlamenti vita e nélkül ne fejeződjék be.⁵⁷⁴

Nagyméltóságú Urunk már ismételten tanújelét adta annak, hogy a nők egyenjogúsításának híve és azért több alkalommal síkra is szállt, bátorkodunk tehát felhívni nagybecsű figyelmét beadványunkra és azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulunk Nagyméltóságodhoz, hogy a Fővárosi Törvénytervezet plenáris vitája alkalmából legyen ismét szószólója a nők egyenjogúsításának.⁵⁷⁵

Egyesületünk minden tagja, törekvésünk minden barátja igaz hálájáról biztosítjuk Nagyméltóságodat és vagyunk a legmélyebb tisztelettel

Feministák Egyesülete

MNL OL, Feministák Egyesülete (P 999), 4. d. 8. t. Apponyi Albert 1923–1930. 28.

574 A feministák 1925 tavaszán Apponyi Albert feleségét is felkérték, hogy támogassa az akkori választójogi vitában az arisztokrácia nőtagjai körében a nők választójogának bővítését. Ld. MNL OL, Feministák Egyesülete (P 999), 4. d. 8. t. Apponyi Albertné 1920–1935. 34. Apponyi Albertné ekkoriban a Magyar Nőegyesületek Szövetségének elnöki tisztjét töltötte be.

575 Apponyi Albert és a női választójogi követelés témája először 1917-ben találkozott. Akkor ugyanis a Feministák Egyesülete az országgyűlési képviselők körében kérdőíves közvéleménykutatást végzett. Apponyi az alábbi kérdésekre az alábbi válaszokat adta: „1. Hajlandó-e képviselő úr a parlamentben a nők választójogára vonatkozó indítványt előterjeszteni? 2. Számíthatunk-e arra, hogy képviselő úr mellette szavaz, ha más terjeszt be ilyen javaslatot? 3. Híve-e képviselő úr a nők általános választójogának? 4. Ha a nők censzos választójogának híve, milyen mértékben kívánja megvalósítani azt és milyen indokolással? (...) Gróf Apponyi Albert: Pártkérdést nem csinál belőle. Ő maga híve censzosnak, Nőszövetség kérvényét signalta.” MNL OL Feministák Egyesülete (P 999), 14. d. 37. t. A választójog nőkre való kiterjesztése parlamenti támogatottságának felmérése: a képviselőknek megküldött és kitöltve visszaküldött kérdőívek 1917. 49. Apponyi egyik párttársa, Földes Béla ugyanekkor a következőket válaszolta az első két kérdésre: „Apponyi párt magatartásától teszi függővé.” Uo. 50.

213. FEMINISTÁK EGYESÜLETÉNEK LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1930. MÁJUS 15.

Kegyelmes Urunk!

Mély tisztelettel van szerencsénk átnyújtani egy nemzetközi deklarációt, kérve, hogy azt nagy értékű aláírásával ellátva, hozzánk visszajuttatni kegyeskedjék.

A Nők Nemzetközi Békeligája, melynek egyesületünk a magyar képviselője, minden szekciójának feladatául tűzte, hogy igyekezzék megszerezni ezen deklarációra hazájának az egész világon ismert és nagyrabecsült vezérférfinak aláírását. Ezen deklarációra később a legszélesebb körökben fognak aláírásokat gyűjteni.

Annál is inkább reméljük, hogy Kegyelmes Urunk nem tagadja meg a nemzetközi békemozgalomnak ilyenén támogatását, mellyel elősegítené az általános és teljes leszerelést, mert teljesen megegyezik Nagyméltóságod minden alkalommal hangsúlyozott kívánságával.

Értesülésünk szerint kitűnő nevek fogják a deklaráció súlyát növelni, mint például Stauning, Dánia, Albert Einstein, Berlin, Rober Bosch, Stuttgart, Charles Gide, Franciaország, Selma Lagerlöf, Romain Rolland, stb.

Nagyméltóságod kegyes válasza és az aláírt deklaráció mielőbbi beküldését érdeklődéssel tekintve vagyunk Nagyméltóságod mélyen tisztelő hívei:

Feministák Egyesülete

MNL OL, Feministák Egyesülete (P 999), 4. d. 8. t. Apponyi Albert 1923–1930. 29.

214. LAKATOS OTTÓ LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

ARAD, 1917. NOVEMBER 25.

Nagyméltóságú Gróf Apponyi Albert vallás és közoktatásügyi miniszter úrnak!
Az ország összes katolikusai pártpolitikai különbség nélkül nagy lelkesedéssel, osztatlan örömmel és bizakodással fogadták Nagyméltóságodnak vallás és közoktatásügyi miniszterré való kinevezését, mert biztosan reménylették és remélik, hogy Nagyméltóságod mint a magyar katolikus egyház egyik leghűségesebb és legkíválóbb fia, a magyar katolikusoknak évtizedeken keresztül hangoztatott vágyát és jogos követelését, a katolikus autonómiát a megvalósítás stádiumába juttatja.

Bizakodásunkat és jogos várakozásunkat csak növelte a katolikus közjogi intézmények kiépítésének a kormányprogrammba való fölvétele, amit főképen Nagyméltóságodnak köszönhetünk, mert köztudomású, hogy Nagyméltóságod a följánlott miniszteri tárca elfogadásának egyik kardinális pontjául a katolikus autonómia megvalósításának követelményét kötötte ki.

Azt is tudjuk, hogy Nagyméltóságod a katolikus autonómiára vonatkozó törvényjavaslatot már teljesen kidolgozta, az benyújtásra készen áll⁵⁷⁶ és hogy nincs semmi akadály, hogy az ország összes katolikusának forró vágyakozását és követelő óhajtását képező katolikus autonómia mielőbb országgyűlésileg letárgyalassék, elfogadtassék és törvényerőre emeltessék, annál is inkább, mert Apostoli Királyunk Ő Felseége, legfőbb Kegyurunk, a nagyméltóságú m[agyar]. kir[ályi]. kormány, a főtisztelendő püspöki kar és az összes magyar katolikusok egyaránt óhajtják a magyar katolikus egyház fejlődése érdekében az autonómia közjogi intézményes megvalósítását.

Arad szab[ad]. kir[ályi]. város katolikus közönségének a mai napon tartott nagygyűlése egyhangú határozatából mély tisztelettel és határtalan bizakodással kérjük Nagyméltóságodat, méltóztassék nagy befolyásával oda hatni, hogy a katolikus autonómiára vonatkozó törvényjavaslat az országgyűléshez azonnal benyujtassék, még a jelen őszi ülésszak alatt letárgyalassék és törvényerőre emeltessék.

576 Alig egy hónappal a levél kelte után, 1917. december 21-én Apponyi kultuszminiszter benyújtotta a képviselőháznak a törvényjavaslatot, melyet a képviselők soha nem vettek napirendre.

Kelt Arad szab. kir. város katolikus közönségének 1917. évi november hó 25-iki nagygyűléséből.

A közönség nevében:

Lakatos Ottó

minorita rendfőnök

MNL OL, Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium (K 305), 1. cs. 16. t. 476.
Egyházigazgatási ügyek. 1918. 431.

215. LISZT FERENC LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

VILLA D'ESTE, 1874. DECEMBER 6.

Kedves és mélyen tisztelt barátom!

November 27-én keltezett kitűnő levele tegnap érkezett meg. Hadd fejezzem ki mély köszönetemet, és sietek őszinte választ adni a zeneakadémia kérdésére.

Először is igazat adok Huszár „erőszakos eszközének”, amely megszabadít minket az üres locsogástól, a meddő vitától; dobjuk a tengerikígyót a Dunába, vagy ahogyan mondás tartja, tessék: Jobb semmit nem tenni, mint butaságot csinálni.

Ám buták lennénk? - A kormány elköteleződött ez ügy mellett: elnyerték az Ural-kodó pozitív döntését; nem tudom, milyen hivatalos publikáció következett. Kedves Grófom, ön is briliánsan meggyőzte a képviselőház tagjait arról, hogy az úgynevezett akadémia hasznos lenne a művészet kellő rangra emelésében Magyarországon.⁵⁷⁷ Kötelező alázatos visszafogottságomat a közönség beleegyezésnek vette. Vajon megtehetjük, hogy nem vesszük figyelembe az efféle előzményeket és visszatáncolunk, amikor haladnunk kellene? Nem hiszem, és felsorakozom az ön bölcs és időszerű véleménye mögé.

Az anyagi eszközök szűkössége és sötét rögeszmékből fakadó nehézségek ellenére, ki kell állnunk az eredeti tervünk mellett és nem szabad meghátrálnunk.

Ami a „személyes kényelmemet” illeti, amellyel annyit törődik, kedves barátom, biztosítom önt, hogy csak egyetlen egy dologra vágyom: a nyugodt és békés munkára a szobámban. Orare et laborare.⁵⁷⁸ Olyan becsületbeli ügyek, amelyeket önnél jobban senki nem érthet, kapcsolnak Magyarországhoz, a hazánkhoz. Szívből remélem, hogy eleget tudok tenni e feladatnak.

Február 10-én térek vissza Pestre (a Hal térre), és előre örülök annak, hogy hallhatom tevékeny barátunk, Mihalovich balladáját. Holnap írok is neki.

Az ön hűséges barátja

Liszt Ferenc

Franz Liszt's Briefe. Gesammelt und herausgegeben von La Mara. II. (Von Rom bis an's Ende.) Verlag von Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1893. 213–214. Franciából fordította Monostori Ágnes.

577 Apponyi Albert a képviselőházi szűzbeszédét a Zeneakadémia megalapítása érdekében tartotta 1873. február 8-án. AAGB. I. köt. 1–4.

578 Imádkozni és dolgozni.

216. LISZT FERENC LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

HELYSZÍN NÉLKÜL, 1875. FEBRUÁR 18.

Ma reggel a „Politisches Volksblatt” hasábjain láttam a portréját, igen tisztelt, kedves barátom. Az azt követő írás csak annyiban tetszik, hogy nagy jövőt jósol önnek az érdemei és tehetsége alapján. Szó esik az ön nagy termetéről („Haupteslänge”) – de annyi baj legyen, hisz’ az nagyon is illik az ön jellemének a nagyságához. Fogadni mernék, hogy soha nem szállna szembe a közgondolkodással „korszellem úr és a felesége a közvélemény” – ahogy azt az igen tisztelt Gozzi herceg mondta szertartásosan), csak annak az ostoba, kalandor elemeivel, amelyek korunk szellemébe vegyülnek.

A baráti meghívás holnap estére él az ön alázatos és hálás

Liszt Ferencéhez

Franz Liszt's Briefe. Gesammelt und herausgegeben von La Mara. II. (Von Rom bis an's Ende.)
Verlag von Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1893. 219. Franciából fordította Monostori Ágnes.

217. LISZT FERENC LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

LOO-I PALOTA,⁵⁷⁹ 1875. MÁJUS 9.

Igen tisztelt, kedves barátom!

Íme jelentkezem a Loo-i palotából, ahogy megígértem. Egész pontosan május 2-án, vasárnap érkeztem. A király⁵⁸⁰ is kegyeskedett üdvözölni, a lehető legszívélyesebb módon. Az a hitvallása, hogy a szépművészetek a korona részei, ennél fogva királyi módon támogatja és jutalmazza a művészeket. Néhány fiatal holland zenész és festő különös előnyt élvez, mert két hétig Őfelsége palotájában lakhatnak. A tehetségüket sokra tartják errefelé; a festők kiállítják képeiket, a zenészek pedig – hangszeresek és énekesek – a rezidencia kedves színházában lépnek fel naponta Őfelsége és az általa meghívott művészeti notabilitások előtt. Ez alkalommal a következő személyek vannak jelen: Ambroise Thomas úr, a Hamlet és a Mignon operák zeneszerzője és a Párizsi Konzervatórium igazgatója. Itt van még Henri Wieniawski úr világhírű hegedűművész, a Brüsszeli Konzervatórium tanára, és olyan híres festők, mint: Jean-Francois Portaels, Hamman, Ten Kate, Rochussen és Heemskerk. Mindennap összegyűlünk a Király társaságában délben ebédkor, este hatkor a vacsoránál és az azt követő koncerteken. A tegnapi programot mellékelem a levelemhez. Ezen alkalmakkor kizárólag az Őfelsége által meghívott és fogadott személyek alkotják a közönséget – alig lehetünk húsznál többen. Az étkezéseken sem hölgyek, sem pedig kisasszonyok nem vehetnek részt. A szebbik nem távolmaradása nagyon is érezhető, de néha a rondábbik nem javára is válik – a nélkül persze, hogy bántanánk a hölgyeket.

Holnapután visszatérek egyenesen Weimarba. A Trisztánt május 15-én és 19-én adják elő. A kettő között a Madame de Moukhauoff emlékére rendezett zenei matinéen veszek részt. A lányom is oda érkezik.

Szívélyes baráti üdvözlétemet küldöm Mihalovichnak és persze önnek is.

Liszt Ferenc

Franz Liszt's Briefe. Gesammelt und herausgegeben von La Mara. Achter Band. 1823–1886.

Neue Folge zu Band I und II. Verlag von Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1905. 292–293.

Franciából fordította Monostori Ágnes.

579 Királyi rezidencia a hollandiai Apeldoorn mellett.

580 II. Vilmos holland király (1849–1890).

218. NŐK NEMZETKÖZI BÉKELIGÁJA MAGYAR SZEKCIÓJÁNAK LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1924. AUGUSZTUS 25.

Kegyelmes Uram!

Mint a Nők Nemzetközi Békeligájának (Women's International League for Peace and Freedom) magyar szekciója, a Liga IV. Washingtonban, 1924. májusában tartott kongresszusának a Népszövetségre vonatkozó határozatait bátorkodunk tisztelettel mellékelni,⁵⁸¹ azon kéréssel, méltóztassék ezeknek érvényre jutását a Népszövetség munkájában hathatós befolyásával támogatni.

Amennyiben Nagyméltóságod, a Liga működése és a kongresszus többi határozataira (leszerelés, nemzetközi törvények ismertetése, stb.) vonatkozólag bővebb ismertetést óhajt, élfőszóval, vagy írásban, készséggel szolgálunk ezekkel.

Mély tisztelettel mint a Nők Nemzetközi Békeligája magyar szekciója elnök, titkár⁵⁸²

MNL OL, Feministák Egyesülete (P 999), Apponyi Albert 1923–1930. 25.

581 Ennek dokumentumait ld. MNL OL, Feministák Egyesülete (P 999), 15. d. 56. t. Washingtoni kongresszus 1924.

582 Név és szignó nélkül szerepelnek a tisztségek.

219. THEODORE ROOSEVELT LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

NEW YORK, 1914. SZEPTEMBER 17.

Kedves Apponyi gróf!

Most kaptam meg a dátum nélküli levelét egy nagyon érdekes cikkel együtt, melyet számomra küldött. Nem tudom biztosítani, hogy be fog kerülni valamelyik lapba, ha csak nem az „Outlook” elfogadja.⁵⁸³ Én már nem vagyok tagja az „Outlook” szerkesztőségének, kapcsolatom annyi csupán, hogy közreműködök, de azonnal továbbítottam a cikket és tanácsoltam nekik, hogy jelentessék meg. Remélem meg is teszik.

Engem érdekel, amit mondott erről az ügyről, hogy sem vitarendezésre, sem nemzetközi vizsgálatbeadására nem alkalmas. Kedves Apponyi gróf! Pont azért nem tudok együtt érezni a pacifista mozgalommal, mert a vezetői ragaszkodnak ahhoz, hogy minden esetről lehet döntést hozni és minden eset alkalmas beadásra nemzetközi vizsgálatra. Ebben a pillanatban, a mi kormányzati hatóságaink ostobaságot követnek el. Csak azért nem merénylet ez a nemzet ellen, mert annyira kimondhatatlanul ostoba dolog megígérni, hogy minden egyes ügyet bíróság elé lehet vinni, független attól, hogy alkalmas-e beadásra nemzetközi vizsgálatra vagy sem. Az ilyen hozzáállás tudatosan vagy öntudatlanul álszent és őszintétlen, mert akkor biztat cselekvésre, amikor biztosan nem kellene cselekedni.

Ez a háború kimondhatatlanul elszomorít engem. Nem kételkedem abban, hogy ön teljesen helyesen állítja a magyarok, osztrákok és németek mély és őszinte meggyőződését. Úgy gondolom, hogy nem fogja fel, hogy az oroszok, franciák és angolok a másik oldalon ugyanilyen meggyőződéssel látják igazukat. Azonfelül van egy ország, amely ártatlansága a jelen háborúban nem kérdéses. Ez Belgium. Ha számítanak az egyezmények, ha hűek akarunk maradni az ígérvényekhez, az csak úgy lehetséges, ha találunk valamilyen hatékony eljárási módot, hogy megakadályozzuk annak megismétlődését, ami Belgiummal történt. Ráadásul jóvá kell tenni a Belgiumot ért sérelmet.

Mást nem tehetek, minthogy megismétlem, milyen mély szomorúságot érzek. Az a jó szerencsém, hogy a barátaim között vannak angolok, franciák, németek, magya-

583 Apponyi Albert Roosevelthez fűződő barátságát és ez utóbbi sajtókapcsolatait akarta felhasználni arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok közvéleménye előtt propagandát folytasson az első világháború idején az Osztrák–Magyar Monarchia érdekében. A gróf többet tett az Amerikai Egyesült Államok szimpátiájának megnyerésére, mint a Monarchia és Németország hivatalos képviselői. Ld. Glant Tibor: *Kettős tükrökben. Magyarország helye az amerikai közvéleményben és belpolitikában az első világháború idején*. Debrecen, 2008. 107.

rok és osztrákok. Bár nem mondhatom, hogy Oroszországban lennének barátaim, de vannak olyan oroszok, akiket alig ismerek ugyan, viszont tisztelek és respektálok. Ezek az emberek lényegében pontosan olyanak, mint az amerikai barátaim. Ugyanazon okok miatt tisztellem őket, mint amerikai barátaimat, és számomra siralmas látni, ami most történik.

Kérem üdvözetemet adja tovább a grófnénak és a többi barátomnak.

Őszinte tisztelettel

Roosevelt

Morison, Elting Elmore (eds.): *Letters of Roosevelt, Theodore*. VIII. Cambridge, 1951–1954. 819–820. Angolból fordította Varjú László Gyula.

220. THEODORE ROOSEVELT LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

OSTER BAY, 1915. MÁRCIUS 5.

Kedves Apponyi gróf!

Alig tudom, hogyan válaszoljak, mivel ön egy élet-halál harc közepében találta magát, amelyben kockán forog hazája sorsa, és jó magam viszonylag könnyedén megvagyok egy semleges országban. Tehát nem szeretnék még nagyobb terhet rakni önre. Azonban nem lehet engem úgy értelmezni kedves Apponyi gróf, mintha egyet-értenék mindazzal, amit mond. Emlékeznie kell, hogy még tavaly júniusban valamennyire a szememre vetve írt nekem, azzal indokolva, hogy nem nyújtok segítséget önnek és barátainak az erőszakos osztrákellenes küzdelmükben. Tavaly júniusban az önhöz hasonló magyarok, önt is beleértve, olyan nyelvezetet használtak Ausztriával szemben, amely hatásában pont olyan volt, mint amit most mond azokról, akik Ausztria és Németország ellen harcolnak. Amikor ön itt volt, úgy érezte, hogy közömbös voltam a szabadság iránt, mert azt mondtam önnek, komolyan remélem, a magyarok minden erőfeszítést megtesznek, hogy együtt maradjanak Ausztriával, mert máskülönben veszélynek lesznek kitéve Berlintől és Szentpétervártól egyaránt. Már évek óta az összes panasza Ausztria ellen szólt. Oroszországról egy szót sem mondott; és ez így is maradt egészen harminc nappal a háború kezdete előttig. Azt mondja, hogy ez a háború egy Oroszország ellen irányuló küzdelem. Berlin mégis azt jelenti be, hogy elsősorban Anglia elleni harc, és a gyűlölet dala, amit az összes német énekel Anglia ellen, bizonyára azt mutatja, hogy ez egy gyakori német érzelem. Úgy tűnik, egészen az utolsóig Oroszország arra törekedett, hogy mellőzze a háborút, megkérve a hágai bíróságot (azt a bíróságot, amelyben korábban annyira hitt és amelyhez hűséggel ragaszkodott,⁵⁸⁴ sokkal erősebben mint jómagam bármikor tettem volna) vegye fel Ausztria és Szerbia ügyét.

Amit Belgiumról mondott, azzal kapcsolatban kizárólag a mélységes egyet nem értésemet tudom kifejezni. Úgy gondolom, hogy a jelenlegi brit kormány nem ment volna bele a háborúba, ha Németország azonnal beleegyezik abba, hogy Belgium semleges maradjon. Franciaország elfogadta Anglia kérését, hogy teljes mértékben mellőzi a belga semlegesség megsértését. A lengyelek szenvedése borzasztó, de a belgák szenvedése szintén az. Siralmas, hogy a háború során eddig azoknak az embereknek jutott a legrettenetesebb bűnhődés, akiknek semmi közük nem volt hozzá.

584 Apponyi tagja volt a hágai székhelyű Nemzetközi Választott Bíróságnak.

Szívszorító mindaz, ami eddig történt. Nekem nem kell mondani, hogy mennyire tisztetem a magyarokat; és jelenleg ön sem fog tiltakozni, ha azt mondom, hogy az osztrákokat és a németeket szintén tisztetem. Sok barátom van közöttük. És sok barátom van az angolok és a franciák között – viszont kevés oroszot ismerek. A fő gondom, ami a háborút illeti, ha már nem tehetünk semmit annak érdekében, hogy véget vessünk neki, az az, hogy Amerika próbáljon felkészülni, hogy ne szenvedjen katasztrófát, és remélem az összes pacifista megérti, hogy a jövőben kriminális dolog lenne olyan szerződést vagy egyezményt vagy megállapodást kötni vagy részt venni bármilyen békemozgalomban, ha először az nincsen gondosan mérlegelve, hogy az ígéret, az egyezmény vagy a megállapodás be lesz tartva, vagy ha kell, az erő alkalmazásával biztosítjuk annak betartását.

Nem fogja elnyerni tetszését ez a levél, de higgye el kérem, továbbra is rendíthetetlen barátja és tisztelője, valamint népének rajongója vagyok.

Tisztelettel

Roosevelt

Morison, Elting Elmore (eds.): *Letters of Roosevelt, Theodore*. VIII. Cambridge, 1951–1954. 906–907. Angolból fordította Varjú László Gyula.

221. SZÉLL KÁLMÁN LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1901. MÁRCIUS 13.

Tisztelt Barátom!

Nagybecsű érdeklődésed folytán a jászberényi laktanya-ügyre vonatkozólag a következőkről van szerencsém Téged értesíteni:

Ehhez járult azon körülmény, hogy a honvédség vezetői részéről általánosan konstatalva lett, hogy Boros Jenő és Jászberény azon állomások, a melyeknek társadalmi viszonyai a honvédtiszteknek az egész országban a legkevésbé felelnek meg, sőt azokra határozottan kedvezőtlen befolyással vannak.

A laktanya helyreállítása olyképen, hogy abban egy zászlóalj gyalogság és egy lovas osztály⁵⁸⁵ megmaradhasson, a kincstárnak legalább is 300.000⁵⁸⁶ koronába került volna, ezen aránylag oly nagy költséggel pedig csakis az elhelyezési miserián⁵⁸⁷ lehetett volna segíteni, míg a kedvezőtlen egészségi és társadalmi viszonyok természetesen továbbra is változatlanul fennállottak volna.

Ezekkel szemben Szabadka város a honvédelmi minister úrnak⁵⁸⁸ egy igen előnyös ajánlatot tett, a mennyiben a rendes törvényes bérföltételek mellett, egy új, kifogástalan lovas laktanya építését helyezte kilátásba.

A honvédelmi minister úr, évek hosszú sora óta a kedvezőtlen pénzügyi viszonyok folytán, a legszükségesebb szükségletekre is alig rendelkezhetik megfelelő fedezettel. Igen természetes tehát, hogy örömmel ragadta meg Szabadka ajánlatát, a mely legalább a huszár osztály megfelelő elhelyezését biztosítja, és a város törvényhatóságával a szerződést az 1900. évben már meg is kötötte.

A lovasság tehát Jászberényből tényleg el fog menni, a gyalogzászlóalj azonban, más megfelelő elhelyezés hiányában, egyelőre mindenesetre ott fog maradni.

Ugy magam, valamint különösen a honvédelmi minister úr, aki újabban lett Jászberény díszpolgárává megválasztva, igen sajnáljuk tehát, hogy azon óhajotok, hogy a honvédségi csapatok Jászberényben továbbra is változatlan mennyiségben megmaradjanak, immár nem teljesíthető, - a mit azonban fentiekből kivenni méltóztatod,

585 Ezreden belüli lovassági csapategység, amely két századból állt.

586 Széll Kálmán miniszterelnök e levélvázlatra eredetileg 150 ezer koronát írt, majd áthúzta és 300 ezret írt utána.

587 Probléma, zavar.

588 Fejérváry Géza báró (1833–1914) honvédelmi miniszter 1884 és 1903 között.

a dolog most már oly bevégezett stádiumban van, hogy azon, - bármily kellemetlen is legyen – változtatni nem lehet.

A midőn mindezeket saját tájékoztatásodra, bizalmasan közölném, kérlek, fogadd ezentul is kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Széll

MNL OL, Miniszterelnökség (K 467), 10. cs. Széll Kálmán 1900–1901. 72.

222. SZÉLL KÁLMÁN LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1902. SZEPTEMBER 13.

Tisztelt Barátom!

Deák Mária néhai Deák Lajos tárnoki zalamegyei földbirtokos leánya azzal a kérdéssel fordult hozzám, ajánlanám őt Neked az új országgház valamelyik telephon állomásánál alkalmazást nyerhessen.

Ez a nő teljesen vagyontalan, kézi munkája után és abból él amit családos fivére Deák Ferencz budapesti posta és távirdai főtiszt neki nyújtani képes.

A folyamodó édes atyja Deák Lajos, hazánk bölcsének Deák Ferencznek unokaöccse volt.

Deák Mária 43 éves, 4 polgári osztályt végzett és ovónői képesítési bizonyítvánnyal rendelkezik. Hozzám intézett leveléből meggyőződtem arról, hogy kellő intelligenciával bír és a kért foglalkozásra teljesen alkalmas. Igen kérek tehát, hogy őt az új országgházi telephonnál alkalmazni méltóztassál.

Szíves tisztelettel

őszinte híved

Széll

MNL OL, Miniszterelnökség (K 467), 11. cs. Széll Kálmán 1902–1903. 118.

223. WEKERLE SÁNDOR LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1908. FEBRUÁR 3.

Tisztelt Barátom!

A ref[ormátus]. egyház egyetemes konventjének elnöke, báró Bánffy Dezső közbenjárásomat kérte az iránt, hogy a ref. egyháznak az 1848. évi XX. t. cz. 3. §-a⁵⁸⁹ értelmében leendő segélyezésére előirányzott 1.000.000 kor. részükre már most az év elején kiutalványoztassék, – hivatkozván arra, hogy ez a kormány részéről kilátásba helyeztetett.

A magam részéről ugyan azon tanácskozás óta, a melyet a szóban forgó segély megállapítása tárgyában báró Bánffyval és báró Prónayval tartottunk, a segély kiutalásáról senkivel sem beszéltem, úgy emlékszem azonban, hogy ezen tanácskozások során tényleg úgy nyilatkoztunk, hogy a segély már az év elején fog kiutaltatni.

Tisztelettel kérlek tehát, légy szíves a kiutalványozása iránt intézkedni, és pedig oly módon, hogy a fő célok, a melyekre a segély fordíttatni fog, megjelöltesse, nehogy a segély személyzeti kiadásokra vétetvén igénybe, tulajdonképpen céljától, az adók csökkentésétől elvonassék.

Kiváló tisztelettel

igaz híved

Wekerle⁵⁹⁰

MNL OL, Miniszterelnökség (K 467), 13. cs. Wekerle Sándor 1906–1908. 7.

589 1848. évi XX. tc. „a vallás dolgában.”

590 Wekerle miniszterelnök Apponyihoz írt leveleinek itt közölt darabjai a MNL OL, Miniszterelnökség (K 467) félhivatalos levelezéseiből származnak. A miniszterelnök a leveleit mindig az ügyirat iktatólapjára írta vázlatként – gyakran áthúзва benne szavakat és mondatrészeket –, amelyet egy fogalmazó hivatalnok nyilván elegánsan véglegesített és Wekerle csak aláírta a végleges leveleket.

224. WEKERLE SÁNDOR LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1909. JÚNIUS 12.

Igen tisztelt Barátom!

A „Temesvári Arany János Társaság” nevében Szentkláry Jenő és Szabolcska Mihály elnökök kérték közbenjárásomat az iránt, hogy a Temesvári Arany János Társaságnak – a temesvári születésű Brocky Károly festőművész,⁵⁹¹ Anglia világhírű nagy festője születésének százéves évfordulójára kiadni szándékolt Brocky album tárgyában Hozzád intézett kérvényét – Nálad támogatnám.

Őszintén méltányolván Temesvár sz[abad]. kir[ályi]. város e jeles irodalmi társaságának hírneves hazánkfia emléke iránt táplált e kegyeletes és hazafias törekvését – engeddd meg kérlek, hogy a Temesvári Arany János Társaságnak Hozzád intézett beadványában előadott kérelmét, mint Temesvár sz. kir. város képviselője nagybecsű figyelmedbe ajánljam.

Szívélyes üdvözlettel

őszinte híved

Wekerle

MNL OL, Miniszterelnökség (K 467), 14. cs. Wekerle Sándor 1909. 8. fólió.

591 Brocky Károly (1807–1855) festőművész Temesvárról származott és került Bécs, Itália, Franciaország után Angliába, ahol komoly arcképfestői karriert futott be, a hírnevet Viktória királynő megrendelése hozták el neki.

225. WEKERLE SÁNDOR LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1909. SZEPTEMBER 29.

Igen tisztelt Barátom!

Novák Lajos esztergomi tb. kanonok szentszéki tanácsos, hitoktatási érseki felügyelő a megüresedett pozsonyi kanonoki stallum elnyerésére pályázik.⁵⁹²

Engedd meg hogy ez érdekes egyházférfiú, nekem régi jó ismerősöm ez irányú szíves pártfogásodba ajánljam s egyúttal felkérjelek, hogy a pályázatával Novák Lajos kanonok urat a Herczegprímás úr Ő Eminentiájának⁵⁹³ jóindulatú magas figyelmébe ajánlani méltóztassál.

Szívélyes üdvözzel

őszinte híved⁵⁹⁴

MNL OL, Miniszterelnökség (K 467), 14. cs. Wekerle Sándor 1909. 39. főlíó.

592 Novák Lajos nem nyerte el a pozsonyi kanonoki stallumot.

593 Vaszary Kolos hercegprímás.

594 A levél hátlapjára nagyrészt szó szerint megegyező tartalmú levélvázlatot írt Wekerle Kohl Medárd püspök részére, hogy Novákot neki is figyelmébe ajánlja.

APPONYI ALBERTHEZ
HETVENÖTÖDIK
SZÜLETÉSNAPJA ALKALMÁBÓL
INTÉZETT LEVELEK

226. APPONYI GÉZA GRÓF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

HÖGYÉSZ, 1921. MÁJUS 27.

Kedves Albert Bátyám!

Közelgő kettős ünnepedhez – melyhez az egész ország öröme és hálája benned összpontosul, – nemcsak mint régi tisztelőd, de a közeli rokonsággal és rokonszenv kapcsával kettősen jogosult, engedd meg, hogy én is legőszintébb és legmelegebb üdvözlőletemnek adjak kifejezést.

Nagyon jól tudod, hogy boldogult édes atyámtól,⁵⁹⁵ – kinek mindig is kedvenc unoka öccse voltál, – átplántálódott reám is, – a meleg rokon érzésével –, az őszinte tisztelet, szeretet és bámulat nyilvánulása is.

Örömmel tapasztaltam részedről is egy mindig egyenlő jóindulatu, baráti vonzódást.

És azért, ha ezen mozgalmas –, és reád is fárasztó napokban, – nem jövök el személyesen, ne tulajdonítsd ezt közönynek, vagy a lelkesedés hiányának, hanem tisztán csak annak, hogy hivatalos missióban nem lévén, alig volna módomban Téged csak a legrövidebb időre is mint szerény magán-ember élvezhetni, és szerénytelenség is volna részemről ezen családi élvezet- és ohajaimat a Te nagy elfoglaltságod és ünnepeltetésed közepén megvalósítani.

Most tehát fogadd, kedves Albert, írásban legjobb és legmelegebb üdv- és jókívánságaimat, és azon reményemnek kifejezését, hogy akár Högyészen,⁵⁹⁶ akár Éberhardon, nyugalmasabb napokban pótolhatom majd azon óhajomat, melyet most ugy sem valósíthatnék meg.

Paula⁵⁹⁷ e napokban írt Clotildnak, és most újból csatlakozik hozzám üdvnyilvánításával.

Szegény még mindig igen lassan jobbul komoly kar-sértésével, és ujabban erős gripp⁵⁹⁸ bántja, torok fájással, láz- és oldalfájdalmakkal.

595 Apponyi Károly gróf (1805–1890) tábornok, aki osztrák oldalon részt vett az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverésében, Apponyi Albert nagybátyja.

596 Tolna megyei település, amely szintén a grófi család birtoka volt. Ebben a megyében még Lengyel településen is volt birtokuk és kastélyuk az Apponyiaknak.

597 Széchenyi Paula grófnő (1854–1928) Apponyi Géza felesége.

598 Influenza.

Én elég jól vagyok, hallásom is jobbult Szekszárdon történt kezelés után, orrom is szerencsésen meg van operálva, és a varrások eltávolítása után már majdnem teljesen meggyógyult.

Még egyszer szívből üdvözl Övéiddel együtt,
igaz, őszinte híved és rokonod

Géza⁵⁹⁹

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözetek.

Fol. Hung. 2178/II. 366–367.

599 1921-ben két Apponyi Géza is élt, itt az idősebb Géza (1853–1927) levelét olvashatjuk.

227. BABICH PÁLNÉ LIPTAY LINKA LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BÉKÉSCSABA, 1921. MÁJUS 28.

Kegyelmes Uram!

Valamikor azokon a csabai képviselő választásokon a melyeken Kegyelmes Uram is jelen volt, oly szerencsés voltam a fogadtatásoknál én is ott lenni.⁶⁰⁰

Engedje meg Kegyelmes Uram, hogy most a midőn az egész ország ünnepli legnagyobb Fiát, én is kifejezhessem legmélyebb hódolatomat.

Engedje meg, hogy kérjem a jó Istent, éltesse még nagyon sokáig Hazánk és mind-azok igaz örömére – kik rajongva szeretjük és tiszteljük.

Babich Pálné Liptay Linka

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözetek.

Fol. Hung. 2178/II. 46–47.

600 Az 1878-as képviselőházi választásokon Apponyi a békéscsabai választókerületben indult, de nem tudta megszerezni a mandátumot.

228. BÁNFFY MIKLÓS GRÓF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 30.

Nagyméltóságu Gróf!

Albrecht királyi herceg⁶⁰¹ párisi követségünk útján megbízott, hogy Nagyméltóságod kettős ünnepéhez mind az ő, mind fenséges anyja legőszintébb szerencsekívánatait tolmácsoljam Nagyméltóságodnak.

Öfensége kéri a Mindenhatót, hogy Nagyméltóságodat, szerencsétlen hazánk érdekében, sokáig tartsa erőben és épségben.

Amidőn magas megbízásomnak örömteljesen teszek eleget, kérem Nagyméltóságodat, fogadja mélységes tiszteletemet és legteljesebb nagyrabecsülésem őszinte nyilvánítását.

Bánffy

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözletek.

Fol. Hung. 2178/II. 337.

601 Habsburg Albrecht magyar királyi hercegről (1897–1955) van szó, aki Habsburg Ottó (1912–2011) mellett szintén szóba került a legitimisták körében, mint a trón várományosa.

229. BÉLDI ÁKOS GRÓF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 24.

Kegyelmes Urunk!

Nagyméltóságod országos ünnepeltetése által az utcán egy lobogó alatt, melyet először az EMKE⁶⁰² bontott ki az 1889. évben, melyet Erdély vérlázító megszállása idején – mint szent ereklyét mentett meg a magyarság: egy csapat főiskolai hallgató vonult ki, magával hozva lelkes rajongását a nemzet prófétalelkű pátriárkája iránt. E csapat jövőendő sorsa tölt el fájdalmas aggodalommal minket, az Emke-kollégium igazgató választmányát. Ugy fordult a sors, hogy e csapat árvaságra jut, oltalom és védelem nélkül, mindenből kifosztva az ínség vándorbotját vegye kezébe. Hét éve, hogy az EMKE központi igazgatósága – a háboru alatt menekült ifjak számára – a kollégium szervezését megkezdte. Öt alapítványi helyet teremtett. Az 1920/21-ik évig e helyek segélyösszegét fizette. De a közhangulat, lelkes férfiak összetartó buzgalma virágzó intézetté fejleszté a kollégiumot, mely a Bocskay Szövetség házában virágzó internátust hozott létre, melynek létszáma 80-ra emelkedett. A karhatalmi segélyösszeg egy részét az ifjak az internátus költségeire fordították. A kollégium szervezeti szabályzatának 2. §-ában kifejezett célok között szerepel az is hogy a kelettel való gazdasági és kulturális érintkezés felkarolása érdekében a kelet rokon vagy rokonérzésű ifjai is elhelyezést találnak a kollégiumban, ha a magasabb foku kiképzést hazánkban óhajtják megszervezni. Jelenleg hét török ifju veszi igénybe az Emke-kollégium jótéteményét. Ez ifjak is Nagyméltóságodra tekintenek reménységgel, mint a Turán-egyesület vezér férfira. A szomorú politikai viszonyok oda fejlődtek, hogy az Emke kolozsvári működése meg van bénítva, az anyaországgal, szellemi központjával való összeköttetése el van vágva, sőt a kolozsvári központ állandó veszélynek van kitéve és minden lépése kémkedés, denunciáció, lesben álló rendőri felügyelet alá kerül az irredentizmus gyanuja alatt a román polgári hűség megszegésével van vádolva. Ily viszonyok meggondolása a budapesti Emke-kollégium igazgató választmánya, s illetve felügyelő bizottsága elé állítá azt a kínos feladatot, azt a fájdalmas választást, hogy ifjai érdekében elszakadjon a kolozsvári központtól, miben mintha a szent lobogó iránt hűtlenség lenne, itt tegye le címét, hogy ott testvéreinket zaklatásnak, üldözésnek, barbár elnyomásnak ki ne tegyük, az irredentizmus árnyékától is rettegő román hatalom figyelmét magunkra ne vonjuk, hogy ürügyet szolgáltatassunk az üldözésnek.

602 Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület.

Nagyméltóságodnak adta meg az isteni gondviselés azt a kiváltságot, hogy nevének varázsán megtörik az ellenséges nyilak, mégpedig mérgezett nyilak hatása. Ezért támadt az a mentő gondolat mindannyiunk lelkében, hogy szüntessük meg az Emke-kollégium jelenlegi szervezetét. Illetékes jogi vélemények megerősítettek abban a meggyőződésben, hogy ezt jogosan tehetjük, hogyha a lefolyt hét év alatt megőrzött vagyónkat a maga teljességében ugyanazon célra fordítjuk, melyet az Emke-kollégium alapítása alkalmával kitűztünk: a főiskolai és exact tanulmányokra Budapestre került, többnyire menekült diákok anyagi és erkölcsi támogatására. És mivel a kolozsvári egyetem az újabb törvényhozási akció folytán Szegedre kerül, az itteni műegyetem és közgazdasági egyetem végzésére jelentkező ifjak budapesti megélhetése volna biztosítandó. Minimálisan 100, esetleg 150 többnyire erdélyi ifju elhelyezéséről, gondozásáról erkölcsi és anyagi támogatásáról van szó. Tehet-e joggal, kivált hazafias szempontból bárki ellenvetést az ellen, hogy az ifjak internátusát minden áron fentartani óhajtjuk?

Érezzük, hogy ez kötelességünk. Elhatároztuk a teljes függetlenséget és oly szervezet alkotását, melynek jellemét maga az új cím teljes mértékben kifejezi. Intézetünk címe volna:

GRÓF APPONYI ALBERT FŐISKOLAI DIÁKOTTHON.

Ebben elfér hazánk minden menekült ifja, ebben elfér a Kelet fia is, elfér a kolozsvári egyetem olyan tagja, ki csak Budapesten folytathatja tanulmányait. Ilyenek a műegyetem, közgazdasági egyetem és kereskedelmi akadémia tagjai. A megcsónkított Magyarország szellemi integritásának nevelünk jellemes, tiszta erkölcsű, keresztyén ethika szellemében érző és gondolkodó olyan értelmiséget, mely az elszakított hazarészbe visszatérve is hirdetője legyen a magyar kultúra fölényének.

De szükségünk van az önzetlen hazaszeretet élő, lelkesítő symbolumára és ezt Nagyméltóságod nevében találjuk meg. A Gróf Apponyi Albert Főiskolai Diákotthon név mindezt magába foglalja. Eszményünk: műveltséget adni, melynek mintaképe Nagyméltóságod műveltsége, lelket adni, melynek mintaképe Nagyméltóságod lelke. Szerény, nagyon is szerény eszközeink vannak, de még is meg van a drága Erdély talajából átültetett kollégium mustár magva, melyből mint a bibliai magból terebélyes fa nő fel és sudárba szökken. A mi szegénységünkéből Gróf Apponyi Alapítvány gyanánt átadjuk: összes felszereléseinket, megszerzett helyiségeinket. A magyar közoktatási kormány főfelügyelete alatt kívánjuk ez intézményt átteremteni, de Nagyméltóságod szellemében fejleszteni.

Deákotthont akarunk, melyben az ifjut hazafias légkör veszi körül, deákotthont akarunk, melyben az ifju a tanulás segédeszközeit megtalálja, erkölcsi felügyelet alatt áll, deákotthont akarunk, melyben a nyugati kultúra nagy nemzeteinek nyelvét az ifju elsajátíthatja, szellemi látókörét Europa és Amerika szellemi közösségébe

belekapcsolhatja. Ha Nagyméltóságod ez ajánlatunkat kegyes lesz elfogadni, a Deákotthon szervezését odaadó lelkesedéssel valósítjuk meg. Az irányzásra a Nagyméltóságod bölcs tanácsait követjük. A vezetésre egy igazgató tanácsot alkotunk a Nagyméltóságod által elfogadott férfiakból, kikből alkotandó testület élén Nagyméltóságod áll, az igazgatást egy igazgató vezeti az igazgató – kormányzó – tanács intencioi szerint, ki a Deákotthon ügyeiben az előadói tisztet viseli.

Ez igazgatótanácsban helyet foglalna a közoktatási kormány képviselője. A közoktatási kormány a maga befolyását segélyezése arányában gyakorolná, a nélkül hogy e társadalmi szervezet elvesztené a maga önkéntes munkásságának önállóságát.

A társadalom támogatását az igazgatóság igyekeznék megnyerni, áldozatkészséget felkelteni, természetbeli és pénzbeli segélyeit a leggondosabb és leglelkülmertesebb kezeléssel gyümölcsöztetni.

A szervezeti szabályzat részletes kidolgozása előtt Nagyméltóságod kegyes utmutatását kérjük, melyet annál hívebben követnők, minél mélyebben meg vagyunk győződve arról, hogy Nagyméltóságod pályája megadta örök időkre a példát, a mintát.

A politikai szempontokat teljesen kizárjuk. A kormányzótanács szervezésénél is csak a megbízható hazafiság, az önzetlen hazaszeretet szempontja legyen az irányadó. Nem egy a kormány által fenntartott intézményt akarunk, de olyat, melyet a kormány a maga támogatására méltónak tart.

Intézetet akarunk, melyben európai műveltségű ifjakat akarunk a magyar hazaszeretet hitében felnevelni. Intézetet akarunk, mely a haladás szellemét a történelmi hagyomány szent zászlója alatt szolgálja. A múlt és jövő ölelkezik abban, mint Nagyméltóságodban félévszázados pályáján mindig ölelkezett. A középkori hitélet fenséges hangja: Sursum corda⁶⁰³ csengjen diadalmas énekben ez új otthonban nemzedékről nemzedékre Nagyméltóságod életében, míg a Gondviselés kegyelme Nagyméltóságodat életben tartja és késő korokban is a Nagyméltóságod elévülhetetlen emlékezetében. Quod Deus faxit.⁶⁰⁴

Hazafias bizalommal tett eme felterjesztésünk kegyes elfogadását kérve maradtunk mély tisztelettel Nagyméltóságod lelkes hívei

Gróf Béldi Ákos

v[alóságos]. b[első]. t[itkos]. t[anácsos].,

az E.M.K.E. elnöke

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlések. Fol. Hung. 2178/I.
Testületek, egyesületek. 218–220.

603 Emeljük fel szívünket.

604 Isten adja.

230. FREUDIGER ÁBRAHÁM LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 29.

Nagyméltóságú Gróf Úr! Kegyelmes Úrunk!

Excellentiád hetvenötéves születésnapjának és eredményekben oly dúsgazdag közéleti működésének félszázados évfordulójának megünneplésére egybegyűlt a budapesti autonóm orthodox izraelita hitközség, hogy hálát adjon a mindenható Istennek azért a nagy kegyelemért, melyben szerencsétlen hazánkat és nemzetünket részesítette, amidőn Nagyméltóságodat nekünk ajándékozta és kivételesen megáldott testi és szellemi erejének teljességében megtartotta nekünk.

Hálát adunk a Mindenható Istennek azért a nagy és kivételes kegyelemért, hogy ezeréves országunk súlyos megcsonkíttatásának ezen fájdalmas lesújtó szomorú napjaira a patriarchák korán túl ép erőben, egészségben megtartotta nekünk Excellentiádban azt a providentialis⁶⁰⁵ államférfiút, aki megpróbáltatásunk ezen legsúlyosabb napjaiban fenntartja porba sújtott nemzetünkben egy jobb jövő reményét és miként ama tűzoszlop a pusztaságban /világító szövétnekként/ megmutatja a balszerencse vaksötét éjszakájában egymást marcangolva tévelygőknek azt az egyedüli igaz utat, amely összetört országunk újrafeltámadásához vezet.

Könyörögtünk az Örökkévalóhoz, adjon Nagyméltóságodnak lankadatlan erőt és kitartást nemzeti újjáépítésünk nagy munkájának elvégzésére, engedje nemzetünket ismét nagyra, országunkat ismét teljesnek látnia és tartsa meg egy újra boldog hazában ép erőben, egészségben az emberi kor legvégső határáig!

Kegyelmes Úrunk!

Hitközségünk képviselőtestülete, a mai ünnepnapot a maga részéről is örök időkre emlékezetessé óhajtván tenni, elhatározta, hogy elszegényedett munkaképtelen aggok részére menházat emel és ezt abban a biztos meggyőződésben bátorodik Nagyméltóságodnak hódolatteljes tisztelettel bejelenteni, hogy az ünneplésnek ezzel a módjával legméltóbban felelünk meg azoknak a nemes emberbaráti eszméknek, melyeket Excellentiád mindenha leglelkesebb és legodaadóbb szószólója volt.

Isten áldja, Isten tartsa Nagyméltóságodat még sok hosszú esztendőn keresztül családja örömére, nemzete büszkeségére és az emberiség javára!

Hódolattal a budapesti aut. orth. izr. hitközség nevében:

Freudiger Ábrahám
hitk[özségi]. elnök.

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlések. Fol. Hung. 2178/I. 120–121.

605 Gondviselészerű.

231. GIESSWEIN SÁNDOR ÉS SZMIK ANTAL LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 28.

Nagyméltóságú Gróf Apponyi Albert úrnak

A Népek Szövetségét Előkészítő Magyar Béke-Egyesület a fennállása 25. évfordulója alkalmával, f. hó 18.-án megtartott ünnepi közgyűlésén hálás érzelmekkel emlékezvén meg azon egyénekről, kik egyesületünk felvirágoztatása nemes munkájában tevékeny részt véve magoknak maradandó érdemeket szereztek, elhatározta, hogy őket egyesületünk tiszteletbeli tagjainak választja meg.

Mi a benső hála és kiváló köszönet el nem múló érzelmeivel adozunk azon nemeslelkű támogatás és pártfogásért, mellyel Nagyméltóságod vallás- és közoktatásügyi miniszter korában hazánk összes iskoláiban az évenkénti békenap megtartását elrendelvén, ezzel egyesületünket megtisztelni kegyeskedett, és mi viszont önmagunkat tiszteltük meg akkor, midőn ezen ünnepi közgyűlésünkön Nagyméltóságodat egyesületünk tiszteletbeli tagjának egyhangúlag megválasztottuk és mély tisztelettel kérjük, hogy e megválasztását igaz jó szívvvel elfogadni kegyeskedjék.

Midőn ez ünnepi közgyűlésünk ezen egyhangú határozatát Nagyméltóságod becses tudomására hozni bátorkodunk, egyben kérjük, hogy fogadja legkiválóbb tiszteletünk és nagyrabecsülésünk igaz megnyilvánítását.

Dr. Giesswein Sándor elnök

Szmik Antal főtitkár

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözletek.
Fol. Hung. 2178/I. Különleges iratok. 224.

232. GYULAI ÁGOST, HORGER ANTAL, SZINNYEI JÓZSEF LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 24.

Kegyelmes Urunk!

Az Áll[ami]. Erzsébet-Nőiskola Polgáriskolai Tanárképző Főiskolájával és az Áll. Polgáriskolai Tanárképző Főiskolával kapcsolatos női és férfi Apponyi-Kollégiumok tanári testületeinek és hallgatóinak nevében örömmel üdvözljük Nagyméltóságodat nemes és áldásos közéleti működésének ötvenedik évfordulója alkalmával.

Nemcsak magyarokként, hanem ezenfelül az Apponyi-Kollégiumok vezetőiként is mély és őszinte hálával tartozunk Nagyméltóságodnak, mert a Kollégiumok Nagyméltóságod vallási és közoktatási minisztersége idején kapták mai szervezetüket és egyuttal azt a kitüntető jogot is, hogy címükben Nagyméltóságod nevét viselhessék. A Kollégiumok szervezeti szabályzata biztos alapját rakta le a tanítóképző intézeti tanárjelöltek elméleti és gyakorlati kiképzésének, a Kollégiumok címe pedig erkölcsi köteleességünkkel tette megfelelni Nagyméltóságod belénk helyezett bizalmának. Azt hisszük, hogy eddig valóban sikerült is a Kollégiumok munkáját a tudományos és nemzeti célokra egyformán gondos ápolásával Nagyméltóságod szellemében irányítanunk, és ez ünnepélyes alkalommal ünnepélyesen ígérjük, hogy a jövőben sem fog soha eltérni e nemes szellemtől.

Hálásan köszönve mindazt, amit Nagyméltóságod a vezetésünk alatt álló Apponyi-Kollégiumokért tett, különösen pedig azt, hogy egész életének önzetlen és fáradhatatlan munkájával oly nemes példát adott a gondjaira bízott ifjúságnak, szívünkben kérjük Isten áldását Nagyméltóságod drága életére.

Nagyméltóságod alázatos tisztelői

Dr. Gyulai Ágost

főiskolai igazgató
egyetemi magántanár

Szinnyei József

Az Apponyi-Kollégiumok min. biztosa
egyetemi ny. r. tanár

Dr. Horger Antal

főiskolai igazgató
egyetemi magántanár

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlések.

Fol. Hung. 2178/I. Testületek, egyesületek. 166.

233. HUBAY JENŐ ÉS MORAVCHIK GÉZA LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 28.

Kegyelmes Urunk!

E magasztos ünnepélyen, amidőn a magyar nemzet együttérző lelkesedéssel üdvözlí Nagyméltóságodat hazafiui működése félszázados évfordulója alkalmából, e ritka pillanatban, amidőn minden magyar ember szíve összeforr a Nagyméltóságod nemes egyénisége iránti szeretetben és nagyrabecsülésben, – engedje meg, hogy az ünnep-lők közé sorakozva, mi is, az Orsz[ágos]. M[agyar]. kir[ályi]. Zeneművészeti Főiskola hódoló tiszteletét és ragaszkodását tolmácsolhassuk Nagyméltóságod előtt.

A zeneművészet munkásait a tisztelet és ragaszkodás érzésein kívül a mélyen érzett hála is fűzi Nagyméltóságod személyéhez, mint aki nem csak őszinte barátja, alapos ismerője és egyuttal hivatott művelője ennek a művészetnek, hanem a ki telje-sen átérzi és méltányolja azon fontos nemzeti kultúrérdekeket, amelyek a zene maga-sabb művelésével és nagyjelentőségű felvirágzásával egybefüggnék. Amidőn Nagy-méltóságod a hazai kultúrának hivatalból volt vezetője,⁶⁰⁶ akkor is benső örömmel és hálával tapasztaltuk azt, hogy Nagyméltóságod figyelme, nemcsak az államférfiú kötelességszerű és hivatalos érdeklődésével fordult művészetünk felé, hanem lelke mélyéből át volt hatva a zene szépségétől és jelentőségétől és meggyőződéssel hitt e művészet kulturális hivatásában.

Hálásan emlékszünk vissza arra is, hogy azok között, akik a Zeneakadémia meg-alapításáért, sokféle ellenséges áramlatok között, ezelőtt 46 évvel erős lélekkel küz-döttek,⁶⁰⁷ ott volt Nagyméltóságod is, és ifju lelkének eszményi lelkesedésével és szónoki tehetségének megragadó erejével szintén hozzájárult ezen intézet létrehozá-sához. Amidőn aztán hosszas viszontagságok után intézetünk új épületébe⁶⁰⁸ Nagy-méltóságod vezetése mellett bevonultunk, a megnyitáskor mondott nagyszabásu beszéde mintegy relevációként hatott s mély és maradandó befolyással volt az egész

606 A levélíró itt Apponyi vallás- és közoktatásügyi miniszterségére céloz.

607 AAGB. I. köt. (1873. február 8. beszéd). 1–4. Apponyi Albert tagja volt annak az ideiglenes igaz-gatótanácsnak is, amelyet 1880-ban Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter azzal a céllal hozott létre, hogy javaslatot tegyen az akadémia feladatainak kibővítésére, végleges alap-szabály elfogadására és új tanszékek létrehozására.

608 A Zeneakadémiának először a Hal téren béreltek épületet, majd a mai Andrássy úton (Sugár út), végül Wlassics kultuszminisztersége idején hoztak döntést egy új palota építéséről. Ennek fel-épülése és megnyitása esett Apponyi első miniszterségének idejére (1907. május). Az épületet Korb Flóris és Giergl Kálmán tervezte.

ország közfelfogására s a valódi zenei szépség érzékének felköltésére. Az az elismerés, melyben ez alkalommal Nagyméltóságod intézetünket részesítette, azért volt ránk nézve különösen fölemelő hatású, mert éreztük, hogy ez nem a hivatalos többségnek nyilvános ünnepeken elhangzani szokott dicsérete, hanem a valódi szakértőnek a valódi tapasztalatokon és megfigyelésen nyugvó bírálata volt, amely tárgyilagos ítéletet mond munkálkodásunk eredménye fölött.

Nagyméltóságod kormányzása alatt intézményünk tekintélye megnövekedett és megszilárdult s a vidék zenei élete és kultúrája rohamosan föllendült.⁶⁰⁹

Nagyméltóságodnak hazafiui érdemekben gazdag közéleti szereplését társadalmunknak nálunk hivatottabb tényezői fogják méltatni s azért engedje meg, hogy mi, hazai zeneművészetünk szerény munkásai, csak azokra a nagy érdemekre hivatkoztunk, melyek Nagyméltóságod történeti alakját a zeneművészet felvirágoztatása terén ékesítik.

Kegyelmes Urunk!

Amidőn 75-ik évfordulója alkalmával örömmel látjuk magunk előtt Nagyméltóságodat teljes szellemi és testi frisségében, egyuttal arra kérjük a Gondviselést, hogy Nagyméltóságodat még hosszú éveken át tartsa meg hazánk javára és dicsőségére, valamint minden igaz magyar lélek örömére!

Az Orsz. M. kir. Zeneművészeti Főiskola igazgatósága és tanári kara nevében mély tisztelettel

Dr. Hubay Jenő
igazgató

Moravchik Géza
titkár

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözetek.
Fol. Hung. 2178/I. 74–75.

609 Apponyi miniszterként valóban több pénzt juttatott a zeneművészetnek.

234. K. LIPPICH ELEK ÉS K. LIPPICH ELEKNÉ LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

MERAN, 1921. MÁJUS 26.

Kegyelmes jó Uram.

A Nagyméltóságod nevével Ég felé emelkedő milliónyi imádság között ott a miénk is.

Kérjük Istent, részesítse Nagyméltóságodat legszebb kegyelmeiben és áldó sugalmaiban családja és tisztelő hívei örömére, nemzetünk és szegény hazánk megváltására, az emberiség díszére és dicsőségére.

Nagyméltóságodnak örökké hálás híve

K. Lippich Elek és K. Lippich Elekné

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözetek.

Fol. Hung. 2178/II. Magánosok üdvözlő iratai. 20–21.

235. MAJORNÉ PAPP MARISKA LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 18.

Méltóságos Uram!

Itt küldöm a köszöntőt – lehet hogy nem jó hogy nem kifogástalan – de én összes drámai tudományom elővéve úgy elszavaltam volna díszmagyarban hogy Apponyi azt el nem felejtette volna, mint ahogy a Kormányzó sem felejtkezik el soha az „Állj meg Horthy”-ről.⁶¹⁰ Hát ha nem lehet – Istenem, istenem hát nem lehet.

Mély tisztelettel

Majorné Papp Mariska

APPONYI ALBERT – SZÜLETÉSNAPIJÁRA

1921. május 29.

Van egy tölgyfa.
Ég fele fordul minden ága,
Tartja – százezrek imádsága.
Koronáját vad szél cibálja
A vihart ezer éve állja.
Gyökerét csúf kukacok rágják
Lombjait hitvány rablók vágják.
Pokoli rémség szakadt rája,
Olyan – mint a Krisztus fejfája.
Ájult-aléltnan üdvöt esdve
Függ rajta egy bús nemzet teste.
Nappal villám hasítja széjjel
Mégis virágot nyílik éjjel,
Háromszínű magyar virágot,
Nagy szeretetet – boldogságot,
Hitet – örökös reménységet,
Új – dicsőséges ezer évet.

Ez a tölgy – ez az ország!

610 Majorné Papp Mariska színésznő saját költeményét 1919. november 17-én szavalta el Horthy Miklós előtt a Budapesti Keresztény Nők nevű egyesület Vigadóban tartott rendezvényén.

Van egy férfi!
 Tudásának a hit a titka.
 Törhetetlen magyar kőszikla.
 Fehér fején az ősznek estje,
 Vállán nehéz idők keresztje.
 A vészek böszült hullámozása
 Dús talaját hiába ássa.
 Nem csábítja más ország bérce,
 Nem rontja meg a pénz lidérce.
 Nem hatja meg szó – csak tettek!
 Egy ember – kit még meg nem vettek!
 Büszke oldatlan magyar kéve,
 Itt él köztünk hetvenöt éve.
 A mag – mit földünkben vetett,
 A Krisztusi szent szeretet.
 Szívének minden óhajta,
 Hogy vetését kalászban lássa.
 Dicső ősök, dús maradéka,
 Istentől – nemzetajándéka.
 Nagyemlékű magyarok mása,
 Az erős tölgy – erős hajtása.
 Ez a férfi – Apponyi Albert!
 Hozsannával – égi jóval
 Kérjük a szent Szűz Máriát!
 Tartsa meg földjét – büszke tölgyét,
 Országunk nagy, dicső fiát.
 Mennyei éket – üdvösséget,
 Csak akkor engedjen neki,
 Hogy ha ez ország – szép Magyarország!
 Őt már majd nélkülözheti.⁶¹¹

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözletek. Fol. Hung. 2178/II. 24–26.

611 A gyűjteményben több költemény található, amelyet Apponyi születésnapjára írtak. A szerzők: Csomay Klárka, Dömötör György, Kaposi Illés, özv. Krasz Müller Janka, Sajó Sándor, Sággy Gyula, Setéth László, Szalay Józsefné, Szászvárosi V. Jenő, illetve az itt bemutatott Majorné Papp Mariska. A verseket egy bizottságnak küldték meg, amely a születésnap ünnepséget hivatalosan szervezte. OSZKK, Fol. Hung. 2178./II. 30–35., 88., 288., 293., 315., 322–323.

236. NAGY FERENC LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

KISPEST, DÁTUM NÉLKÜL.

Mélyen tisztelt Nagyméltoságu uram!

Bocsánatot kell először is kérnem, hogy bátor vagyok soraimmal fel keresni. De én is ki akarom fejezni, mély hódolatomat magas 75 éves születése és 50 éves politikai pályájának nagy napján.

Boldogok a mai gyermekek és az emberek hogy ezt a napot meg érhattük, ezért ara kérem Nagyméltóságodat hogy kis szívem minden jó kívánságát lábaihoz tehessem. Isten tartsa meg sokáig és oly magas életkorral és jó egészséggel hogy még gyönyörködessen szegény Magyar hazám teljes épségében és minden nap imádkozom azért hogy Isten áldása legyen Nagyméltóságod minden lépésén és egész (és nem csonka) Magyar ország áldása kísérje ez az én kicsi szívem óhajta.

Egy hadi fogoly tüdő és szív beteg kisfia

Nagy Ferenc IV osztáju tanuló

Nagyméltóságodnak ajálva

Becsés születése napjára

Írt költeményem

Nem nem soha...

Isten van a magaságban Isten

Ki nem engedi hogy szép hazám elvesszen

Ezért tehát bátran kiáltjuk:

Hogy édes hazánkat nem agyuk soha

Nem nem soha!

Itten szerb, amott cseh és oláh

Kik édes hazám földjét rossz szándékkal taposa

De mi honszerző Árpád földjét nem agyuk soha

Nem nem soha!

Felzúdul az öt világrész Tája
Magyar ország öt részre van vágva.
De nem! Ez nem maradhat így soha
Nem nem soha!

Nagy Ferenc.
Egy hadi fogoly gyermek

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözetek.
Fol. Hung. 2178/II. Magánosok üdvözlő iratai. 276–277.

237. PIRKNER JÁNOS LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 29.

Nagyméltóságos Gróf Úr, Kegyelmes Uram,
a legnagyobb magyarnak országos ünnepeltetéséről szálló híreket nemcsak meghattottan, hanem áhítattal és figyelemmel kisérven élénk sajnálattal nélkülöztem kis, szűkebb közös hazánk, a Csallóköz megnyilatkozását. Az az áldott föld, melyben elődeink alusszák örök álmukat néma maradt. Ha jó öreg Sággy Gyula bátyám még élne, bizony gondoskodott volna, hogy a Csallóköz is tolmácsolja háláját.

Engedje meg Excellenciád, hogy bátor lehessek úgy is mint földije, ugysis mint egykori képviselőtársa, de ugysis mint annak a családnak sarja, mely boldogult nagy bátyját néhai gróf Apponyi József urat félévszázadon át Tolna és Pozsony vármegyei uradalmi kezelésében hűen és becsületesen szolgálta. Előtte mélyen meghajolva a jóisten áldását kérem Excellenciád és családja részére, hogy valamint Excellenciád fényes képességeit és hazánk körüli fáradozásának megbecsülhetetlen sikereit egy felsőbb Hatalomnak tulajdonítani méltóztatott, szintúgy minden élő magyarnak örök háláját ezen mindenesetre leghathatósabb közvetítő áldása útján szálljon Excellenciád fejére.

Fogadja Kegyelmes Uram hódoló tiszteletemnek kifejezését.

Legalázatosabb szolgálja

békei Pirkner János

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözetek.

Fol. Hung. 2178/II. Magánosok üdvözlő iratai. 36.

238. SCHNELLER ISTVÁN LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 15.

Kegyelmes Uram!

Isten kegyelme adta nemzetünknek Nagyméltóságodat!

Isten iránti hálaérzetem kötelez arra, hogy most, a midőn nemzeti megaláztatásunk legszomorúbb napjaiban a magyar nemzet a maga egészében felemelkedik Apponyinak jubiláló ünneplésére – e meggyőződésemmnek Nagyméltóságod előtt adjak kifejezést – e sorokban.

Kevés embernek adatott meg, hogy megszakítás nélküli 50 éves politikai aktív szereplésre tekinthessen vissza: de alig egynek, hogy ily lesújtó viszonyok közt vele együtt egy nemzet jubiláljon!

Ennek magyarázatát abban látom, hogy Nagyméltóságod igazán sosem volt párt-ember. Mindég szent meggyőződést követte: de mindég annak tudatában, hogy ezzel igazában nem a pártot, hanem a hazát, a nemzetet szolgálja. Ezért is akkor, midőn a nemzet geniusa (...) a haladás útján új meg új célokat tűzött ki: ez új feladatokhoz simulva Nagyméltóságod is ez új meg új célok feltétlen szolgálatába állott be. A magyar haladó genius haladó útját követte Nagyméltóságod: a nemzeti genius szellemében élt, s mivel abban élt – most ez elhalás napjaiban éppen Nagyméltóságod hirdetheti leginkább hivatottan a nemzeti genius életének erejében a biztos feltámadás éltető ígését! – Nagyméltóságodban mindég a nemzet győzedelmeskedett a párt fölött, ezért is a nemzet és nem egy párt üli meg 50 éves politikai szereplésének jubiláló ünnepét, a melyben Nagyméltóságod politikai jelleme megdicsőül!

Hogy pedig ez ünnepet ily lesújtó viszonyok közt mégis jubilálva ülheti meg a nemzet: ennek mélyebb, vallási alapja van.

Nagyméltóságod szíve mélyében arról van meggyőződve, hogy Isten kegyelme nemzetünket magasztos missio teljesítésére hívta meg: arra, hogy itt, a legkülönbözőbb, egymással nem egyszer ellenséges nemzetiségek és vallásfelekezetek érintkezési területén, - a természet által bámulatosan védett és gazdaságilag egészen egymásra utalt geographiai egység keretén belül – a magában álló turáni származású magyar nemzet vezetése mellett s az általa lobogtatott szabadság zászlaja alatt oly országot szervezzen, a melyben minden egyes nemzetiség és vallásfelekezet és társadalmi osztály és ezen belül minden egyes egyén a történeti alapon nyugvó egységesítő nemzeti szellem által áthatottan sajátos energiáit úgy mint a nemzetnek egészen sajátos szerve – szabadon kifejtse, kifejllessze a nemzet dicsőségére. – Nem a vérrel,

nem a fajjal, nem a nyelvvel – egy szóval: nem a természettel adott egység, hanem nemzetünk történetében érvényesülő vallási és ethikai erők egysége, Isten által nemzetünknek adott, Isten országát itt e földön előképző szent missiója: ez nemzeti létünk és fejlődésünk egységesítő, szervező elve!

Ha pedig erről szentül meg vagyunk győződve: úgy Isten velünk van, s ha Isten velünk: ki ellenünk?! Fel kell támadnunk!!

Nagyméltóságod jubiláló ünneplése: ám legyen nemzetünk pünkösdi ünnepe! Ez imám.

Hódoló tisztelettel

hálás híve

Dr. Schneller István

kolozsvári egyetemi professor

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözlések.

Fol. Hung. 2178/II. 102–103.

239. SZÖLGYÉNY FERENC LEVELE APPONYI ALBERTHEZ

BUDAPEST, 1921. MÁJUS 25.

Nagyméltóságú Gróf Úr! Kegyelmes Uram!

Amily ködös-borult árva nemzetünk mai hangulata, oly verőfényes és szeplőtlen az az egyetemes, az a lelki szükségletszerű fellángolás, mely e hangulat alól kitör, hogy ünnepelje Kegyelmes Uramat születése 75. évfordulóján, kitör, hogy keserveit feledje és Kegyelmes Uram eszményi életének és hazaszeretetének csodálatából új erőt merítsen.

A nemzeti ünneplés ez általános kigyulladásá emlékeztet az elnyomatás évei alatti⁶¹² búcsújárásra, melyet Scitovszky⁶¹³ primás vezetett Maria Cellbe⁶¹⁴: a nemzet lelke által megragadott fenséges alkalom ez arra, hogy Kegyelmes Uram patriarchális hitével és bizalmával forduljon tekintetünk az ég felé, hogy Isten segítő kezét keressük és abba kulcsolódjunk.

De míg e példátlan szépségű ünneplés Kegyelmes Uramban az önzetlen nagy hazafi eszményét magasztalja, nekem legyen szabad a családapát is ünnepelnem, ki féltő szeretettel él övéiért s kit házi tűzhelyében a jó Isten kegyes áldásaként boldog család vesz körül, ki jóindulatának emelő nyilvánításával tünteti ki azokat, kiknek szerencsájuk volt részt nyerni gyermekei nevelésében. Öt évvel ezelőtt méltóztatott Kegyelmes Uramnak magas megjelenésével megtisztelni 30 éves tanárságom intézeti emlékünnepeét, egy évvel utóbb pedig boldogult feleségem temetését s e leereszkedésével nekem feledhetetlen példáját adta a szülő és tanár közti viszony megbecsülésének. Áldja meg Isten Kegyelmes Uramat családjában és érje meg csodált erőinek teljes birtokában azt a derűt, melyet a mai egységes lelkesedés hajnalhasadása ígér e hazának.

Legmélyebb tiszteletem kifejezésével Nagyméltóságú Gróf Úrnak legkisebb szolgálja

Szölgyény Ferenc

m[agyar]. kir[ályi]. Ferenc József nevelőintézeti kormányzó

OSZKK, Apponyi Alberthez 75. születésnapja alkalmából intézett üdvözletek.

Fol. Hung. 2178/II. 69.

612 A neoabszolutizmus idejére utal.

613 Scitovszky János (1785–1866) 1849-től esztergomi érsek, hercegprímás.

614 A XV. századtól Európa egyik leghíresebb búcsújáróhelye Alsó-Ausztriában, ahol a XII. századtól egy csodatevőnek hitt Szűz Mária-szobor körül alakult ki kultusz.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁBTL – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
BCEL – Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára
MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár-Országos Levéltára
MNMTF – Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár
MREZSL – Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára
MTAKK – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár
NYÁL – Nyitrai Állami Levéltár
OSZK – Országos Széchényi Könyvtár
OSZKK – Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
PIMK – Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára
PIL – Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
EPL – Esztergomi Prímási Levéltár
RGYK – Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének Kézirattára
SOL – Semmelweis Orvostörténeti Levéltár

NÉVMUTATÓ

A neveket követő számok a levelek sorszámát jelzik.

Ady Endre 211	Bartha Miklós 127
Ady Lajos 1	Bathó János 83
Ährental, Alois Lexa von, gróf 178	Bathó Kálmán 42
Ambroise Thomas 217	Bathó Károly 38
Andrássy Géza, gróf 171	Battenberg Sándor, bolgár fejedelem 97
Andrássy Gyula (id.), gróf 95, 103, 134	Bánffy Dezső, báró 27, 79, 92, 125, 223
Andrássy Gyula (ifj.), gróf 134, 185, 187	Bánffy György, gróf 64
Andrássy Manó, gróf 171	Belgyán János 207
Apáthy István 104	Benedek Elek 136
Apponyi Albertné Mensdorff-Pouilly- Dietrichstein Klotild („Clotilde”), gróf- nő 9, 118, 127, 131, 226	Beöthy Ákos 103, 109, 111
Apponyi Antal, gróf 5	Beöthy Zsolt 10
Apponyi Franciska („Fanny”), grófnő 7	Bernáth István 116, 123
Apponyi Gézáné Széchényi Paula, grófnő 226	Bethlen Gábor, gróf 105
Apponyi György (id.), gróf 6, 108, 112, 114, 142	Bethlen István, gróf 74
Apponyi György (ifj.), gróf 7	Bica János 207
Apponyi Gyula, gróf 119	Birlea János 207
Apponyi József, gróf 237	Bolgár Ferenc 127
Apponyi Károly, gróf 226	Borza János 139
Apponyi Lajos, gróf 5	Bosch, Robert 213
Ábrányi Kornél 97	Böhm-Ermolli, Eduard von 186
Bakonyi Géza 193	Brentano, Lujo 101
Barbat György 139	Brocky Károly 224
Barbáth János 207	Carolanszky, herceg 178
Barbier Vazul 139	Carp, Petrarche 97
Bardolff, Carl von, báró 186	Cibu Konstantin 140
Barna Jolán 199	Chiuedea Mátyás 139
Baross Gábor 133	Csáky Albin, gróf 104
	Cseh Sándor 199
	Dániel Gábor 130
	Deák Ferencz 222
	Deák Mária 222

- Deák Lajos 222
 Dedek Crescens Lajos 193
 Dejenar Viktor 139
 Dessewffy Aurél, gróf 127
 Doller János 54–55, 87
 Eabrat János 139
 Einstein, Albert 213
 Eöry Jenő 199
 Eötvös Károly 92
 Erdély Sándor 21
 Esterházy Ferenc, gróf 130
 Esterházy Mihály, gróf 112
 Esterházy Mihályné, grófnő 112
 Falk Miksa 116
 Fayer László 209
 Fejérváry Géza, báró 30, 34, 221
 Ferenczi Zoltán 76
 Festetics Tasziló, herceg 77, 116
 Gajári Géza 130
 Gerevich Tibor 210
 Gide Charles 213
 Gobat, Charles Albert 91
 Goja Demeter 207
 Gombos József 207
 Govrik J. Gergely 208
 Grecsák 103
 Grünwald Béla 103
 Guillard 174
 Gulner Gyula 125
 Günther Antal 122
 György Endre 105, 116
 Gyulay Pál 10
 Habsburg Albrecht, királyi herceg 155, 228
 Habsburg József, királyi herceg 27, 186
 Habsburg Ottó, királyi herceg 155
 Hajdú Tibor 58
 Hajós József 123
 Hansell 86
 Haymerle, Carl Heinrich 95
 Hegedűs 130
 Hentaller Lajos 115
 Hitze, Franz 103
 Horánszky Nándor 64, 109, 111, 116, 120
 Horváth Gyula 105
 Horváth Lajos 64, 173
 Hódossy Imre 64, 111, 127
 Jäger, Eugen 103
 Justh Gyula 127
 Kállay Benjámin 81, 97, 103, 125
 Kálnoky Gusztáv 97
 Károlyi Erzsébet, grófnő 108
 Károlyi István („Pista”), gróf 120
 Károlyi László, gróf 7, 107, 120
 Károlyi Mihály, gróf 107–109, 119–120
 Károlyi Sándor, gróf 64, 96, 157
 Károlyi Sándorné Kornis Klarissza („Clarisse”) grófnő 104–105, 108, 115, 118
 Kerkápoly Károly 175
 Kirilla Dániel 207
 Kok János 207
 Koncsek Béla 71
 Koncsek István 14, 41, 71
 Koncsek Pál 71
 Kossuth Ferenc 92, 98, 129, 145
 Kovács Albert 79
 Lagerlöf, Selma 213
 Láng Lajos 71
 Lázár György 207
 Likácsi Kristóf 60
 Linder György 80
 Lipthay Béla, báró 11
 Lónyay Elemér, gróf 188
 Lukács György 211
 Lukács Gyula 135

Majláth Gusztáv Károly, gróf 60
 Majláth József 193
 Makfalvy Géza 121–123
 Manduk János 207
 Marzani, gróf 119
 Mán Aurél 207
 Mednyánszky Dénes, báró 132
 Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein Albert, gróf 119
 Meyer, Rudolf 171
 Miaskovszki 101, 110
 Mihalovich Ödön 67, 215, 217
 Mihályi Viktor 58
 Mihelyczán Zakariás 207
 Mircea Kornél 139
 Moch, Gaston 166
 Molnár János 49
 Molnár Viktor 1
 Morár Titusz 207
 Münnich 130
 Nagy Erzsébet 22, 197
 Napóleon 155
 Návay Emil 198, 200
 Neumann Ármán 130
 Novák Lajos 225
 Oánesa Szilárd 207
 Obrenović Milán, szerb király 97
 Palásty 156
 Pikler Gyula 71
 Piller Ede 183
 Pogdán János 207
 Pouquer-Quartier 101
 Polya Jakab 128
 Polónyi Géza 92
 Portaels, Jean-Francois 217
 Raczeu Demeter 207
 Rakovszky István 127
 Rádu J. 207
 Révy 48
 Réz Mihály 76, 160–161
 Rolland, Romain 213
 Roosevelt, Theodore 152
 Ruffy Pál 193
 Ruszán Florián 207
 Samassa József 102, 127, 157
 Sághy Gyula 24, 129, 193, 237
 Schäffle 101
 Schlauch Lőrinc 104, 116
 Schorlemer-Alst 102
 Simonyi-Semadam Sándor 193
 Simor János 104
 Stanka Viktor 207
 Stauning, Thorvald 213
 Surariu Demeter 139
 Szabolics Mihály 224
 Szeinc Ferenc 51–52
 Szekfü Gyula 210
 Szemere Attila 85
 Szemere Bertalan 85
 Szentiványi Árpád 127
 Szentkláry Jenő 224
 Széchényi Imre, gróf 95
 Széll Ignác 193
 Széll Kálmán 40, 126, 127
 Szilágyi Dezső 21, 64, 95, 103–104, 116
 Szmialovszky Valér 193
 Szmrecsányi Arisztid 100
 Szmrecsányi György 50
 Szőgyény-Marich László 97
 Sztáray Antal, gróf 64
 Sztójka János 207
 Sztujkoca János 207
 Szucs Kandin 207
 Taaffe Eduard, gróf 95
 Takátsy Endre 18
 Tarnay Károly 11–12, 196

Tekuleszku János 207	Weinawski, Henri 217
Telbicz Károly 51	Wekerle Sándor 104, 108–109
Tertyánszky Károly 186	Wenckheim Frigyes, báró 64, 107, 111, 120, 129
Tige, grófné 112	Wilson, Woodrow 99
Timon Ákos 112	Windthorst 102
Tisza István 129–130	Wlassics Gyula 22
Tisza Kálmán 64, 95, 100, 102, 104, 121–123	Wolff Nándor 193
Tóth János 127	Yolland Artúr 86
Tóth József 31	Zeller Pál 60
Török Aladár 24	Zichy Aladár, gróf 47
Ugron Gábor 104, 115	Zichy János, gróf 193, 208
Vass Jenő 183	Zichy Jenő, gróf 120, 174
Vaszary Kolos 54, 87	Zichy Nándor, gróf 108, 116, 179
Várady 48, 50	Zselénszky Róbert, gróf 64, 127
Verzireshzky Oxendius 208	Zsembery István 204
Viola Miklós 139	

TÁRGYMUTATÓ

Az egyes fogalmakat követő számok a levelek sorszámat jelzik,
melyekben valamely formában szerepelnek.

Apponyi Albert:

- atyja anyagi gondjai 121, 123
- atyja egészségi állapota 6, 108, 112, 114, 117–119
- beszédgyűjteménye 134–135
- birtokügyei 122, 124–125, 129
- diák iskolai elhelyezéseért lobbizik 197
- egyházi stallum betöltéséért lobbizik 50, 54–55
- esküvője 9, 118
- első gyermeke születésének körülményei 125, 131, 197
- hetvenedik születésnapja 56–57
- hetvenötödik születésnapja 226–239
- jászberényi oktatási intézményért lobbizik 32, 42, 198–200
- jászberényi támogatójáért lobbizik 17, 22, 202
- különvéleménye a tanulmányi alap jogi természetéről 156
- lemondása a Szent István Társulat elnöki tisztségéről 157
- lemondása a vallás- és közoktatásügyi miniszteri állásról 194
- nyolcvanadik születésnapja 146
- oktatási intézményért lobbizik 88
- Operaház színésznőjéért lobbizik 69
- pénzügyei 117, 122, 129–130

agrárius ügyek 63, 100–101, 103, 110, 171

amerikai magyarok 74

Anschluss 3

anya- és csecsemővédelem 8, 188

Állami Gyermekekmenhelyek 193

bankkérdés 94

bányatörvény 98

békekongresszus 113

Brüsszeli Konzervatórium 217

Budapesti Ének és Zeneegyesület 170

Budapesti Hírlap 152, 164

Budapesti Poliklinikai Egyesület 75, 128

civillista 127

Deutsche Landwirthschaftsraht 110

Die Agrarfrage der Gegenwart 103

első világháborús események 7, 72, 99, 186, 219–220

első világháborús területi igények 72, 99

Esti Kurír 2

Európai Diáksere Akció 65

Feszty-körkép 70

francia kultúra befolyása 150

Függetlenségi Párt 36–37, 47, 94, 130, 181, 185

Generalstab 186

görögkeleti felekezeti tanítók, iskolák 138–140

görögkeleti lelkészek 138–140

- Hamlet 217
 hitelszövetkezeti törvény 123–125
 Hunyady János víz 64
 Interparlamentáris Unió Tanácsa 91
 Janszky-ügy 64, 102
 katolikus autonómia 47, 58–59, 104, 201, 214
 Katolikus Néppárt 47, 49
 katonai javaslatok 79, 116, 126, 175
 képviselőjelölt állítás 85
 kiegyezési ügyek 36, 64, 109, 116–117, 126, 151, 159–165,
 kongrua 48, 122–123, 192–193
 Kossuth Lajos temetése 107
 Kossuth-szobor 134
 Königgrätz 64, 102
 „labourparty” 74
 Landes Oeconomic Collegium 110
 Legitimizmus 2–3, 155
 Liszt Egylet 45
 Magyar Figyelő 76
 Magyar Külügyi Társaság 148–149, 211
 megyei tisztviselő választások 181–184
 Nemzeti Kaszinó 134–135
 Nemzeti Összetartás Társasköre 3
 Nemzeti Ujság 68, 108–109
 nemzetiségi kérdés 138–140, 207
 nemzetiségi oktatás 138–140, 207
 német kultúra befolyása 150,
 Népszövetségi Ligák Uniójának Tanácsa 148
 „norvég dráma” 128
 Nők Nemzetközi Békeligája 213
 orosz hadifoglyok 53
 Országos Katolikus Kongruatanács 193
 Országos Magyar Királyi Zeneművészeti Főiskola 233
 Outlook 219
 örmény kérdés 174
 örökbéke 78
 „Örök küzdelem” című színdarab 158
 pacifista sajtószövetség 91
 pacifizmus 78, 90, 166–169, 219
 Párizsi Konzervatórium 217
 pártfinanszírozás 40, 52, 120, 129–130
 pártszervezés 64, 85, 133
 Pester Lloyd 67–68, 146
 Pesti Hírlap 150, 160
 Pesti Napló 16, 66, 96–97, 107
 Petőfi-szimfónia 170
 Pénzüntézetek Központja 185
 politikai magatartás 1918–1919-ben 61, 99
 Politisches Volksblatt 216
 pozsonyi liceum 196
 Prometheus 45
 Rákóczy-ünnepség 204
 Reichsrath 110
 serlegbeszéd a Széchenyi-lakomán 62
 szabadkőműves 108, 152
 Szapáry-kormány 104–105
 Széll-kormány válsága 126–127
 Szélsőbal 104–105, 115
 Szent István Társulat 104, 157, 179
 Szilágyi Dezső kilépése a Mérsékelt Ellenzékből 64
 színdarab véleményezése 132
 szociálpolitika 98, 144–145, 151
 tankönyvpolitika 136, 201
 tanulmányi alap 104, 201, 203
 Teresianum 200
 Trianon 74
 Trisztán 217
 Türr-jubileum 149
 udvartartás 64
 vallásalap 104, 192–193

- Vaterland 195
választási pénzek 38–39, 129–130
vezérlő bizottság 92
Women’s International League for Peace
and Freedom 218
zászló- és címerügy 116, 127, 175, 186
„zsidótörvény” 64
1848. évi XX. törvénycikk 61, 201, 223
1867. évi XII. törvénycikk 127, 175
1868. évi IX. törvénycikk 139
1868. évi XXXVIII. törvénycikk 201
1868. évi XLIII. törvénycikk 208
1872. évi operátum 104
1875-ös választások 80
1876. évi XXVIII. törvénycikk 201
1881-es választások 11–12
1887-es választások 64, 73
1889-es véderőtörvény 127
1893. évi XXVI. törvénycikk 139
1896-os választások 180
1901-es választások 23–25
1905-ös választások 129–130
1907. évi III. törvénycikk 151
1907. évi XIX. törvénycikk 151
1907. évi XXVII. törvénycikk 136, 139,
140, 205
1907. évi XLIV. törvénycikk 151
1907. évi XLIX. törvénycikk 151
1909. évi XIII. törvénycikk 193
1910-es választások 38–39
110324/917. sz. vallás- és közoktatásügyi
miniszteri rendelet 139
110335/917. sz. vallás- és közoktatásügyi
miniszteri rendelet 139
110336/917. sz. vallás- és közoktatásügyi
miniszteri rendelet 139
110373/917. sz. vallás- és közoktatásügyi
miniszteri rendelet 139
110382/917. sz. vallás- és közoktatásügyi
miniszteri rendelet 139
110407/917. sz. vallás- és közoktatásügyi
miniszteri rendelet 139
13619/917. sz. vallás- és közoktatásügyi
miniszteri rendelet 139
153795/917. sz. vallás- és közoktatásügyi
miniszteri rendelet 207
27-es bizottság 203

SACHVERZEICHNIS

Die den Begriffen folgenden Zahlen bezeichnen die Nummer der Briefe,
in denen die Begriffe in irgendeiner Form vorkommen.

Apponyi Albert:

- finanzielle Probleme seines Vaters 121, 123
- Gesundheitsumstand seines Vaters 6, 108, 112, 114, 117–119
- Sammlung seiner Reden 134–135
- Sachen seines Besitztums 122, 124–125, 129
- Lobby für Studentenwohnheim 197
- Lobby für Einföhrung einer kirchlichen Pfründe 50, 54–55
- Hochzeit 9, 118
- Umstände der Geburt seines ersten Kindes 125, 131, 197
- Seiner 70. Geburtstag 56–57
- Seiner 75. Geburtstag 226–239
- Lobby für eine Bildungsanstalt in Jászberény 32, 42, 198–200
- Lobby für einen Förderer von Jászberény 17, 22, 202
- Sondermeinung über die rechtlichen Umstände des Studienfondes 156
- Abdankung von dem Präsidium des Sankt Stefan Vereins 157
- Abdankung von dem Posten des Ministers für Religion und Unterrichtswesen 194
- Seiner 80. Geburtstag 146
- Lobby für Bildungsanstalt 88

- Lobby für eine Schauspielerin des Opernhauses 69
- Finanzen 117, 122, 129–130

Agrarangelegenheiten 63, 100–101, 103, 110, 171

amerikanische Ungarn 74

Anschluss 3

Mutter- und Säuglingsschutz 8, 188

Staatliche Kindheime 193

Bankprobleme 94

Bergwerkgesetz 98

Friedenskongress 113

Konservatorium von Brüssel 217

Gesang- und Musikverein von Budapest 170

Budapesti Hírlap 152, 164

Budapester Verein für Poliklinik 75, 128

Liste der Zivilen 127

Deutsche Landwirtschaftsrath 110

Die Agrarfrage der Gegenwart 103

Ereignisse des Ersten Weltkrieges 7, 72, 99, 186, 219–220

Gebietsansprüche des Ersten Weltkrieges 72, 99

Esti Kurír 2

Aktion der europäischen Studententäuschung 65

Feszty-Rundbild 70

- Einfluss der französischen Kultur 150
 Unabhängigkeitspartei 36–37, 47, 94, 130, 181, 185
 Generalstab 186
 Griechisch-orthodoxische Lehrer und Schulen 138–140
 Griechisch-orthodoxische Geistlichen 138–140
 Hamlet 2
 Gesetz für Kreditgenossenschaft 123–125
 Hunyady János Wasser 64
 Rat des Interparlamentarischen Unions 91
 Janszky-Affäre 64, 102
 Katholische Autonomie 47, 58–59, 104, 201, 214
 Katholische Volkspartei 47, 49
 militärische Anträge 79, 102, 116, 126, 175
 Stellung der Wahlkandidaten 85
 Ausgleichsangelegenheiten 36, 64, 109, 116, 126–127, 151, 159–165, 175
 Kongrua 48, 122–123, 192–193
 Begräbnis von Kossuth Lajos 107
 Kossuth-Statue 134
 Königgrätz 64, 102
 „labourparty“ 74
 Landes Oeconomic Collegium 110
 Legitimus 2,3, 155
 Lisztverein 45
 Magyar Figyelő 76
 Magyar Külügyi Társaság 148–149, 211
 Wahlen von Komitatsbeamten 181–184
 Nemzeti Kaszinó 134–135
 Nemzeti Összetartás Társasköre 3
 Nemzeti Ujság 68, 108–109
 Nationalitätsproblem 138–140, 207
 Nationalitätsunterricht 138–140, 207
 Einfluss der deutschen Kultur 150
 Rat der Union von Völkerbund-Ligen 148
 „Norwegisches Drama“ 128
 Internationale Friedensliga der Frauen 213
 russische Kriegsgefangene 53
 Landes Katholischer Kongressrat 193
 Országos Magyar Királyi Zeneművészeti Főiskola 233
 Outlook 219
 armenische Frage 174
 ewiger Friede 78
 „Ewiger Kampf“ Theaterstück 158
 pazifistische Pressebund 91
 Pazifismus 70, 90, 166–169, 219
 Pariser Konservatorium 217
 Parteifinanzierung 40, 52, 120, 129–130
 Parteiorganisation 64, 85, 133
 Pester Lloyd 67–68, 143
 Pesti Hírlap 150, 160
 Pesti Napló 16, 66, 96–97, 107
 Petöfi-Symphonie 170
 Zentrum der Bankanstalten 185
 politische Haltung in den Jahren 1918/19 61, 99
 Politisches Volksblatt 216
 Pressburger Lyceum 196
 Prometheus 45
 Rákóczi-Fest 204
 Reichsrat 110
 Pokalreden an de Széchenyi-Festessen 62
 Freimaurer 108, 152
 Szapáry-Regierung 104–105
 Krise der Széll-Regierung 126–127
 Extreme Linke 104–105, 115
 Sankt Stefan Verein 104, 157, 179
 Abgang von Dezső Szilágyi aus der mäßigen Opposition 64

- Begutachtung eines Theaterstücks 132
- Sozialpolitik 98, 144–145, 151
- Lehrbuchspolitik 136, 201
- Studienfond 104, 201, 203
- Theresianum 200
- Trianon 74
- Tristan 217
- Türr-Jubiläum 149
- Hofstaat 64
- Religionsfond 104, 192–193
- Vaterland 195
- Wahlgelder 38–39, 129–130
- Steuerungskomität 92
- Women's International League for Peace and Freedom 218
- Fahne- und Wappenangelegenheiten 116, 127, 175, 186
- „Judengesetz“ 64
- Gesetz XX von 1848 61, 201, 223
- Gesetz XII von 1867 127, 175
- Gesetz IX von 1868 139
- Gesetz XXXVIII von 1868 201
- Gesetz XLIII von 1868 208
- Operatum von 1872 104
- Wahlen von 1875 80
- Gesetz XXVIII von 1876 201
- Wahlen von 1881 11–12
- Wahlen von 1887 64, 73
- Wehrpflichtgesetz von 1889 127
- Gesetz XXVI von 1893 139
- Wahlen von 1896 180
- Wahlen von 1901 23–25
- Wahlen von 1905 129–130
- Gesetz III von 1907 151
- Gesetz XIX von 1907 151
- Gesetz XXVII von 1907 136, 139–140, 205
- Gesetz XLIV von 1907 151
- Gesetz XLIX von 1907 151
- Gesetz XIII von 1909 193
- Wahlen von 1910 38–39
- Ministerverordnung Nr. 110324/917 des Ministers für Religion- und Unterrichtswesen 139
- Ministerverordnung Nr. 110335/917 des Ministers für Religion- und Unterrichtswesen 139
- Ministerverordnung Nr. 110336/917 des Ministers für Religion- und Unterrichtswesen 139
- Ministerverordnung Nr. 110373/917 des Ministers für Religion- und Unterrichtswesen 139
- Ministerverordnung Nr. 110382/917 des Ministers für Religion- und Unterrichtswesen 139
- Ministerverordnung Nr. 110407/917 des Ministers für Religion- und Unterrichtswesen 139
- Ministerverordnung Nr. 13619/917 des Ministers für Religion- und Unterrichtswesen 139
- Ministerverordnung Nr. 153795/917 des Ministers für Religion- und Unterrichtswesen 207
- Komität 27 203

ABSTRACT

Graf Albert von Apponyi zu Nagyappony ist im Reformzeitalter (am 29. Mai 1846), als Sohn des letzten Kanzlers des ungarischen Ständestaats geboren. Er verbrachte seine Kindheit in Dresden, in Italien und in Wien. Er besuchte die Universität in den 1860-er Jahren. Er begann sich für Politik zu interessieren, als mit der Er befürwortete das neue System lange, dann zur Zeit der Jahrhundertwende wandte er sich dagegen. Er wandelte in der gegensätzlichen Richtung über die Scheidungslinie der 48–67-er-Kontroverse, wie Kálmán Tisza, einer der hervorragendsten Ministerpräsidenten Ungarns, den aber viele missverstanden und in die Vergessenheit dringen wollten. Als Kultusminister (1906–1910, 1917–1918) brachte er wichtige erziehungspolitische Gesetze durch, deren Beurteilung aber auch noch heute das historische Gemeindenken trennt und die auch noch heute negative Erinnerungen innerhalb der ehemaligen Nationalitäten Ungarns der Doppelmonarchie hervorrufen, die heute schon im Rahmen ihrer eigenen Nationalstaaten leben. Mit gutem politischen Gefühl erkannte Apponyi viele Probleme seiner Zeit, stellte die richtige Diagnose fest, aber – in Folge seiner eigenen Persönlichkeit und der lähmenden Umstände des politischen Systems – wandte er oft unrichtige Therapie an. So verbrachte er den größeren Teil seiner politischen Laufbahn in den oppositionellen Banken des ungarischen Parlaments. Vor dem Ersten Weltkrieg befürwortete er pazifistische Gedanken innerhalb der Reihen der Interparlamentarischen Union. Dann meldete er 1914 für den Krieg zum Wort. Nach dem Zerfall der Österreich-Ungarischen Monarchie war er loyal zu der Republik zusammengebunden mit dem Namen des Mihály Károlyi, was noch, eine Zeitweile versuchte er sich auch mit den Leitern der ungarischen Räterepublik von 1919 zu verständigen, letztendlich wurde er zum Fliehen gezwungen. Nach dem Weltkrieg wurde er als Vorsitzender der ungarischen Friedensdelegation nach Paris geschickt, wo er im Januar 1920 seine berühmte Verteidigungsrede hielt. Diese wurde einerseits zum Grunddokument des Revisionismusgedankens, andererseits hieb sie Apponyi in kultische Höhe vor der Nation. Mit dieser Prestige vertritt er dann das in Trianon sein zerrüttetes Land bei dem Völkerbund in der Schweiz. Zu Hause unterstützte er den sogenannten Legitimismus, die Ideen der Treue zur dethronisierten Habsburger Dynastie. Während seiner politischen Laufbahn von mehr als 61 Jahren war er einflussreicher Mitglied und Leiter von circa ein dutzenden Parteien, inbegriffen die mehrmals auseinandertrenende und wiedervereinigende Unabhängigkeits-Partformationen. Ungarn galt in den Jahrzehnten des Dualismus als ein Vielvölkerstaat, wo die politische Macht in der Hand habende Ungarntum nicht die

Mehrheit bildete. Nicht nur im ethnischen, sondern auch im konfessionellen Sinne war das Ungarn des fröhlichen Friedenszeiten ganz bunt. Die Industrialisierung brachte regional betrachtet in unterschiedlicher Weise durch. Der Liberalismus verkündigte die Idee der juristischen und politischen Gleichheit, aber es gelang ihm nicht eine solche Gesellschaft zu Stande zu bringen, die die Massen der Gesellschaft gleichmäßig in den Früchten der gesellschaftlich-wirtschaftlichen Wandeln teilhaftig hätte machen können. Trotzdem gehören die Jahrzehnte der Doppelmonarchie zu den prosperierendsten in der ungarischen Geschichte. Danach verlor das Land eine beträchtliche Mehrheit ihrer Gebiete, Bevölkerung, Industriegebiete und Meerespforte. Ministerpräsident István Bethlen reorganisierte die ungarische Gesellschaft und Wirtschaft mit solchen Mitteln, deren Widersprüche sich in deren 1930-er Jahren zeigten. Apponyi war einer der bestimmenden, repräsentativen, bunten aber auch widersprüchlichen Persönlichkeiten beider Epochen des Dualismus und der Horthy-Zeit bis zu seinem Tode am 7. Februar 1933.

Albert Apponyi baute den Nachkommen sein politisches und privates Profil mit ungeheuerem Fleiß und Geschick. Seine dreibändigen Lebenserinnerungen, seine im Druck ausgegebenen Reden und Pamphlete und der von ihm auch ernährte, für ihn schwärmende Kultus und dessen umfangreiche Literatur stellte ein Portrait eines Mannes der Zweifel, des Nachdenkens, des tiefgläubigen Katholizismus, der sozialen Empfindlichkeit, des Sanftmutes und des Vergebens seinen politischen Gegner gegenüber, der äußersten Moralität, des völligen Mangels an politischen Korruptionen und Missbräuchen, der Toleranz anderen Ideen gegenüber, der Familienzentriertheit im Privatleben den Lesern vor den Augen. Das alles so, dass die nach 1920 geschriebenen Apponyi-Memoiren nicht den ganzen Lebenslauf behandeln, und die über ihn geschriebenen Kultuswerke nicht oder mit wenigen Ausnahmen subjektiv seine Politik in der Dualismuszeit bewerten. Historiker schrieben seine politische Biographie auch nicht. Diejenigen, die sich mit ihm beschäftigten, konzentrierten sich nur auf einige Stückfragen seiner Laufbahn. Diese Krestomathie beinhaltet circa 200 Briefe, die aus den Jahrzehnten zwischen 1875 und 1931 stammen. Die überwiegende Mehrheit wurde von Apponyi geschrieben, einige wurden aber an ihn adressiert. Inhaltlich gesehen sind diese Briefe ganz gemischt. Lebhaftige Vereintätigkeit, parlamentarische Abgeordnetenwahlen, Lobbytätigkeit, strategische Dilemmas, Konzeptionslosigkeit, Kirchenpolitik, Pazifismus, Bestreben der sogenannten Agrariergruppe, Partei- und Presseorganisations, Schwärmerei für Musik. Was noch Heiratspläne, persönliche finanzielle Krisen, Gesundheitsprobleme, Jahrzehnte lange freundliche und getraute oder distanzhaltende, persönliche oder Arbeitskontakte stellen einen weitgehend anderen Menschen und Politiker für die Interessenten dar, als es aus den schon längst erschienenen gedruckten Quellen zu entnehmen ist. Den Memoi-

ren eines bewussten Profilausgestalters gegenüber erkennen wir hier den völlig ehrlichen Apponyi. Diese Tatsache bedeutet auch das Wert dieser Archivquellen. Sie können die Beurteilung Apponyis vor Historikern und vor der bereiteren Öffentlichkeit besser nuancieren. Diese Briefe sind in ungarischen (meist in Budapest) Archiven entdeckt, meist noch unbekannte Dokumente. Ihre Inhalte widersprechen oft direkt dem durch Apponyi von sich selbst formierten Bild. Ihre Bekanntgebung macht nicht nur ihren Verfasser zu einer noch interessanteren Figur, sondern sie können uns auch zum besseren Kennenlernen der dualistischen Zeit führen. Ich empfehle sie ganz herzlich in Ihre Aufmerksamkeit.

BIBLIOGRÁFIA

LEVÉL- ÉS KÉZIRATTÁRI FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára:

- „Almásy Pál”, V–32000/32.
„Beutazott osztályidegen személyek ellenőrzési anyagai”, A–1157.
„CIC szervek az USA-ban”, O–8–185/75.
„Colorado”, USA fasiszta magyar emigráció, O–8–018/1.
„Csanádi”, M–37234.
„Galambos Edit”, BT–748.
„Imrédy Béla és társai”, V–55184/a.
„Kátai Mihály”, M–18729.
„Korbun Liptai Kurt Ede”, O–14961/283.
„Nílus” Angol titkosszolgálat, O–8–028.
„Vegyes ellenséges kategória”, O–12764.
„Vera”, B–78140.
„Vörös János”, V–32000/25.

Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára:

Teleki Pál levele Ernst Sándor kultuszminiszterhez, 1931. szeptember 3. (fogalmazvány). 5/b. 24. d. IV/1389. alapsz. (1389/1931-32. sz.).

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének Könyvtára - Kézirattár:

K. 1. 685. Kovács Albert: Vissza-Emlékezéseim. Kézirat. 1900.

Esztergomi Prímási Levéltár:

- Apponyi Albert kultuszminiszteri bemutatkozása. 1906. Cat. B.
Apponyi Albert lemondása a Szt. István Társulat elnökségéről. 1888. Simor Cat. 44. fasc. No. 1594. 2042/1888. 299. d. 19. sz.
Apponyi Albert véleménye a tanulmányi alap jogi természetéről 1875. Simor Cat. 59. No. 353/1875.
Csernoch-magánlevéltár. Apponyi Albert 1907–1919.
Darányi és Apponyi lemond a miniszterségről. 1910. Cat. B. 445/1910.
Országos Katolikus Kongruatanács ügyében a kultuszminiszter. 1909. Cat. B. 18. 6305/1909/I.

Magyar Nemzeti Levéltár-Országos Levéltár:

K-szekció:

Belügyminisztérium (K 148), 306. cs. 22. t. Egyházi és közoktatási ügyek 1906.

Belügyminisztérium (K 148), 322. cs. 22. t. Egyházi és közoktatási ügyek 1907.

Belügyminisztérium (K 148), 333. cs. 22. t. Egyházi ügyek 1908.

Belügyminisztérium (K 148), 356. cs. 22. t. Egyházi és közoktatási ügyek 1910.

Belügyminisztérium (K 148), 580. cs. 22. t. Egyházi és közoktatási ügyek 1917.

Belügyminisztérium (K 148), 642. cs. 22. t. Egyházi és közoktatási ügyek 1918.

Külügyminisztérium (K 84), 83. cs. 26. t. 13. Apponyi Albertről megjelent könyv.

Külügyminisztérium (K 107), 3. cs. 5/12. t. Gróf Apponyi Albert.

Külügyminisztérium (K 107), 162. cs. XV/e. Apponyi Albert gróf halála.

Miniszterelnökség (K 467), 10. cs. Széll Kálmán 1900–1901.

Miniszterelnökség (K 467), 11. cs. Széll Kálmán 1902–1903.

Miniszterelnökség (K 467), 13. cs. Wekerle Sándor 1906–1908.

Miniszterelnökség (K 467), 14. cs. Wekerle Sándor 1909.

Országgyűlési Levéltár (K 2), Országgyűlés, a Parlamenti Múzeum leltára. 1–5539. t. és 5540–11780. t.

Országgyűlési Levéltár (K 2), 753. cs. A Képviselőházat, vagy elnökét üdvözlő, vagy pártolását kérő feliratok 1896–1944.

Országgyűlési Levéltár (K 2), 754. cs. B. XIII. 1-3. A Képviselőház elnökéhez érkezett megkeresések 1896–1943.

Országgyűlési Levéltár (K 2), 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédeinek gyűjteménye 1895–1927.

Parlamenti Múzeum (K 816), 7. d. 7. t. Feljegyzések, útmutatók a Parlamenti Múzeum kiállításaira, adományozóira, a múzeum részére beszerzendő műtárgyakra vonatkozóan.

Parlamenti Múzeum (K 816), 7. d. 8. t. A Parlamenti Múzeum működésére, kiállításaira vonatkozó jelentések 1922–1949.

Parlamenti Múzeum (K 816), 7. d. 9. t. A Parlamenti Múzeumra és kiállításaira vonatkozó hírlapkiadások 1919–1948.

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 305), 1. cs. 16. t. 476. Egyházigazgatási ügyek. 1918.

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 305), 1. cs. 16. t. 21196. Egyházigazgatási ügyek. Örmény püspökség felállítása. 1918.

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (K 753), Katolikus vallás- és tanulmányi alapokra felügyelő bizottság 1880-1944. 1. cs. Bizottsági jegyzőkönyvek 1880–1921.

P-szekció:

Andrássy család (P 4), 6. t., Apponyi Albert 1931.

Apponyi Albert iratai (P 376), 8. d. 3. 1875–1924 + é. n.

Apponyi Lajos (P 368), A. I. 7 cc. Apponyi Albert 1897.

Apponyi Lajosné (P 369), 6. d. 2. e. Apponyi Albert 1873–1928 + é. n.

Apponyi Lajosné (P 369), 1. d. 2. a. Férje, Apponyi Lajos 1870–1884.

Apponyi Lajosné (P 369), 7. d. 2. f. Gyermeklei levelei.

Az Apponyi család iratai (P 1339).

Darányi Ignác miniszter (P 1441), 2. d. 15. t. Apponyi Albert 1883–1924.

Eszterházy Miklós Mór (P 194), 1. cs. 2. Hozzá intézett levelek 1881–1925.

Feministák Egyesülete (P 999), 3. d. 6. t. Apponyi Albert 1925.

Feministák Egyesülete (P 999), 3. d. 6. t. Apponyi Albertné 1920–1935 + é. n.

Feministák Egyesülete (P 999), 4. d. 8. t. Apponyi Albert 1923–1930.

Feministák Egyesülete (P 999), 4. d. 8. t. Apponyi Albertné 1920–1935.

Feministák Egyesülete (P 999), 4. d. 8. t. Apponyi György 1932–1935.

Feministák Egyesülete (P 999), 14. d. 37. t. A választójog nőkre való kiterjesztése parlamenti támogatottságának felmérése: a képviselőknek megküldött és kitöltve visszaküldött kérdőívek. 1917.

Feministák Egyesülete (P 999), 15. d. 56. t. Washingtoni kongresszus 1924.

Festetics (II.) Tasziló (P 253), 1. d. 2. Apponyi Albert 1927.

Hrabovszky család (P 984), 2. cs. 14. t. Apponyi Albert 1893.

Idegen családok iratai (P 1511), Apponyi család, családi osztályegység 1729.

Jankovich családtagok iratai (P1285), 16. cs. 24. t. Jankovich Béla kultuszminiszter tevékenységével kapcsolatos iratok 1913.

Kaas Ivor báró (P 336), 3. d. 9. Apponyi Albert 1879–1896 + é. n.

Kállay Béni (P 344), 44. cs. A. 1. Apponyi Albert 1895.

Károlyi család iratai (P 380), 5. d. 6. d. Apponyi Geraldine és Zogu albán király esküvői fényképalbuma. 1937.

Károlyi (II.) Sándor (P 389), 2. d. 2. Apponyi Albert 1885–1905.

Kornis Klarissza iratai (P 387), 3. d. 3. Apponyi Albert 1898.

Szilágyi Dezső (P 634), 1. cs. 1. t. Apponyi Albert 1899–1900 + é. n.

Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931 + é. n.

Filmtár:

Justh Gyula hagyatéka 1865–1909. 14540. tekercs.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár – Kézirattár:

Apponyi Albert levelei Marczali Henrikhez. Ms. 5041/88–139.

Apponyi Albert fényképe. Ms. 4611/157.

Apponyi Albert levele Gergely Sámuelhez. Ms. 6298/94.

Apponyi Albert levelei Herman Ottóhoz. 1888–1908. Ms. 250/100–107.

Apponyi Albert levele Károlyi Mihályhoz. Ms. 4744/93.

Apponyi Albertné levele Kerekesházy Józsefhez. Ms. 10.380/46.

Apponyi Albert levelei Lévy Józsefhez. Ms. 5689/44–45.

Apponyi Albert levelei Márki Sándorhoz. Ms. 5160/27.

Apponyi Albert levelei Rákosi Jenőhöz. Ms. 536/14–28.

Apponyi Albert gróf levelei Balogh Jenőnek. Levelezés. 2–r 14. sz.

Apponyi Albert reagálása a 8 Órai Ujság cikkére. Ms. 1399/14.

Apponyi, C. Georgy: Philosophia. Sumulae dialecticae. 1731. Egyh. És Bölcs. 4° 134.

Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára:

Tisza István iratai 44a fond.

Nyitrai Állami Levéltár:

Aponi (Apponyi) z Oponic, 1744–1940, 4,40, b. m. inventár nélkül.

Országos Széchényi Könyvtár:

Gróf Apponyi Albert halálakor megjelent bel- és külföldi sajtóközlemények. I–II. köt. 1933.

Országos Széchényi Könyvtár – Kézirattár:

Apponyi Albert a képviselőház elnökéhez. 1926. április 25. Levelestár.

Apponyi Albert a képviselőház elnökéhez. 1931. május 31., 1932. április 6. Levelestár.

Apponyi Albert a Pesti Hírlap szerkesztőségéhez. Levelestár.

Apponyi Albert Baka Boldizsárhoz. Levelestár.

Apponyi Albert Bartha Miklóshoz. Levelestár.

Apponyi Albert Bartók Lajoshoz. Levelestár.

Apponyi Albert Bulyovszky Lillához. Levelestár.

Apponyi Albert: Cikkek, beszédek, beszédvázlatok az USA-ban 1923-ban tartott előadások. Fol. Hung. 2177.

Apponyi Albert emlékiratai. Fol. Hung. 2176.

Apponyi Albert Földes Bélához. Levelestár.

Apponyi Albert Halmay Elemérhez. Levelestár.

Apponyi Albert Herczeg Ferenchez. Levelestár.

Apponyi Albert ifjabb Szögyény-Marich Lászlóhoz. 234/21. fond.
 Apponyi Albert ismeretlen főjegyzőhöz. 1878. július 25. Levelestár.
 Apponyi Albert ismeretlen főjegyzőhöz. 1878. augusztus 9. Levelestár.
 Apponyi Albert ismeretlen tanár úrhoz. Levelestár.
 Apponyi Albert Jászai Marihoz. Levelestár.
 Apponyi Albert Palágyi Lajoshoz. Levelestár.
 Apponyi Albert Rákosi Jenőhöz. Levelestár.
 Apponyi Albert Somló Sándorhoz. Fond 24/26.
 Apponyi Albert Széchényi Imre grófhoz. Fond 32/257.
 Apponyi Albert Tárkányi Bélához. Levelestár 1954.57.
 Apponyi Albert Timkó Józsefhez. Fond 66/9.
 Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek
 1921. május. Hatóságok és testületek üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/I.
 Apponyi Alberthez hetvenötödik születésnapja alkalmából intézett üdvözlő levelek
 1921. május. Magánosok üdvözlő iratai. Fol. Hung. 2178/II.
 Apponyi család. Qu. H. 2538/1–2.
 Gróf Apponyi Albert: Emlékirataim. Fol. Hung. 1927.
 Gróf Apponyi Albert Falk Miksához. Fond IV/26.
 Gróf Apponyi Albert Fraknoi Vilmoshoz. Levelestár.
 Gróf Apponyi Albert Grünwald Bélához. Levelestár.
 Gróf Apponyi Albert Jókai Mórhoz. Fond V/15.
 Gróf Apponyi Albert K. Lippich Elekhez. Levelestár.
 Gróf Apponyi Albert Koroda Pálhoz. Levelestár.
 Gróf Apponyi Albert Kovács Lajoshoz. Levelestár.
 Gróf Apponyi Albert Singer Zsigmondhoz. Levelestár.
 Gróf Apponyi Albert Társaság iratai és Csekonics Ivánhoz intézett hivatalos levelei
 1937–1944. Analekta, 10.160.
 Jókai Mór válasza Apponyi Albert gróf levelére. Fond V/688.
 „Roosevelt nálunk” c. hírlapi karcolat visszhangja. Analekta 10.256.

Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára:

Ady Endre-gyűjtemény. A.149/4. Ady Endre Ady Lajosnak. Párizs, 1909. május 3.
 Ady Lajos Földessy Gyulának. 1927. március 25. – 1927. december 18. V.23/21–30.
 Apponyi Albert az Egyetemi Ifjúság Kossuth Szövetségének. Budapest, 1906. április 12. V.4897/1/2.
 Apponyi Albert Ábrányi Emilnek. 1895. január 7. V.5180/6.
 Apponyi Albert cikke – 1916. augusztus. V.5240/41.
 Apponyi Albertné az Újság szerkesztőségének é. n. V.5240/3.

Apponyi Albertné Demeczky Mihálynénak. 1908. július 14. V.3628.
 Apponyi Mária utibeszámolója – Aquitania, 1923. november 17. V.5240/42.
 Benedek Elek-hagyaték. V.4657/63. Apponyi Albert Lengyel Miklósnak. Budapest, 1908. június 19.
 Budapesti Poliklinikai Egyesület, Gróf Apponyi Albert Poliklinika. V.3823/115. Apponyi Albert Heltai Jenőnek. Budapest, 1927. november 28.
 Darnay Kálmán-gyűjtemény. V.4713/34. Apponyi Albert Török Jánosnak. Pest, 1872. június 3.
 Darnay Kálmán-gyűjtemény. V. 4713/35/1–2. Apponyi Albert ismeretlennek. Budapest, 1892. január 1.
 Darvas Simon-hagyaték. V.4715/2/1–2. Apponyi Albert Darvas Simonnak. Budapest, 1930. január 2.
 Gyulai Márta-hagyaték. V.4131/123. Apponyi Albert ismeretlenhez. Eberhard, 1898. március 29.
 Kis József-hagyaték. V.5239/44. Apponyi Albert é. n. február 7.
 Perneki Mihály-hagyaték. V.4559/120.
 Perneki Mihály-hagyaték. V.4559/173. Apponyi Albert: Két triász (tanulmány). 1908. ősz.
 Perneki Mihály-hagyaték. V.4559/241. Apponyi Albert Feszty Árpádnak. 1894. augusztus 10.
 Szalay Gábornak, a Magyar Kir. Posta vezérigazgatójának különböző személyek által írt, tudományos szempontból érdektelen levelek 1928–1943. V.3606/1–37.
 Vallás- és közoktatásügyi miniszter a Magyar Pestalozzi szerkesztőségéhez. Budapest, 1907. március 7. V.3826/61.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár:

Károlyi Mihály-gyűjtemény. 704. f. 53. ő. e. Apponyi Albert 1918. december 29.
 Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /1/ 547. ő. e. Apponyi Alberttel kapcsolatos iratok (levélmásolatok, gyászjelentések, beszédvázlatok). 1904, 1913.
 Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /2/45. ő. e. Apponyi.
 Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /2/ 45. ő. e. Apponyi Albert.
 Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /2/45. ő. e. Apponyi György.
 Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /2/45. ő. e. Apponyi Júlia.
 Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /2/ 46. ő. e. Apponyi Albert.
 Révész Mihály-gyűjtemény. 721. f. /2/47. ő. e. Apponyi.

Semmelwies Orvostörténeti Levéltár

Apponyi Poliklinika 303. A Budapesti Poliklinikai Egyesület Gróf Apponyi Albert Poliklinika alapszabályai 1904–1946.

Apponyi Poliklinika 304. Az Apponyi Albert Poliklinika Emlékkötete 1948.

Magángyűjtemény:

Dr. Bathó Iván magángyűjteménye.

SAJTÓFORRÁSOK

A Pesti Hírlap Vasárnapja, Bécsi Magyar Újság, Budapesti Tagblatt, Budapesti Hírlap, Családi Kör, Egyetértés, Esti Kurir, Magyar Figyelő, Magyarság, Nemzet, Nemzeti Ujság, Pester Lloyd, Pesti Napló, Reform, Ujság, Vasárnapi Ujság, Zeneirodalmi Szemle, Zenészet Lapok, 8órai Ujság.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa, 2010.
- A Budapesten 1885. október 3., 4., 5., 6., 7-ikén megtartott Nemzetközi Gazdacongressus jegyzőkönyve*. Brózsza, Budapest, 1886.
- A herceg Batthyány család levéltára*. Repertórium. Összeállította: Zimányi Vera. Levéltári leltárok. 16. Budapest, 1962.
- A magyarországi katolikus vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására a Képviselőház 1880. szeptember 30-iki üléséből kirendelt bizottság előadóinak gróf Apponyi Albert és Apáthy István országos képviselőknék jelentései*. Szent-István-Társulat. Budapest, 1883.
- A Magyar Tudományos Akadémia tagjai. 1825–2002*. I–III. köt. MTA, Budapest, 2003.
- Anka László: A háborúpárti pacifista: Apponyi Albert az első világháború kirobbanásakor. In: *Élet és Tudomány*, 2014/39. 1222–1224.
- Anka László: A békedelegáció elnökének kiválasztása. Miért éppen Apponyi? In: *Élet és Tudomány*, 2013/22. 681–683.
- Anka László: Apponyi Albert és az elemi népiskolai oktatás ingyenessé tétele. In: *Új Pedagógia Szemle*, 2011/11–12. 219–233.
- Anka László: Apponyi Albert gróf és a kongruatörvények. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2010/1. 51–65.
- Anka László: Apponyi Albert gróf lokális kultusza Jászberényben. In: *Redemptio*, 2013/Augusztus, 6–7.
- Anka László: „Fogadják új polgártársuknak forró háláját.” Apponyi Albert 120 éve Jászberény díszpolgára. In: *Redemptio*, 2013/December, 2–3.
- Anka László: Koncsek Béla vizsgálzik: Apponyi Albert lobbija a polgármester fiáért. In: *Redemptio*, 2014/Október. 2–3.
- Anka László: „Vihar tépte büszke tölgyünk.” Gróf Apponyi Albert jászberényi kultusza a kezdetektől napjainkig. In: Ujváry Gábor (szerk.): VERITAS Évkönyv 2014. VERITAS Történetkutató Intézet–Magyar Napló, Budapest, 2015. 99–124.
- Andrássy Géza: *Az otthont mentesítő törvények*. Légrády, Budapest, 1883.
- Apponyi Albert: *Aesthetika és politika. Művész és államférfi*. Révai, Budapest, 1895.
- Apponyi Albert: *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken*. Pantheon, Budapest, 1922.
- Apponyi Albert emlékiratai. 1899–1906*. Királyi Magyar Egyetemi, Budapest, 1934.
- Apponyi Albert: *Élmények és emlékek*. Athenaeum, Budapest, 1933.

- Apponyi Albert válogatott beszédei. Lampel, Budapest, 1902.
- Apponyi Albert beszéde a sajtósövetségről az Interparlamentáris Unió 10. ülésén, Párizsban 1900. 07. 31. In: *Somogy*, 1990/6. 4–13.
- Apponyi Albert grófnak 1920. június 6-án Jászberényben elmondott beszámolóbeszéde. Athenaeum, Budapest, 1920.
- Apponyi Albert: *Le parlement de la Hongrie*. Athenaeum, Budapest, 1910.
- Apponyi Albert: *Megemlékezés IV. Károly királyról*. Stephaneum, Budapest, 1922.
- Arday Lajos: *Száz év. Az Interparlamentáris Unió Magyar Nemzeti Csoportjának története*. Mediart, Budapest, 1996.
- Az anyasági biztosítás. A Stefánia Szövetség kérvénye a képviselőházhoz*. Pfeifer, Budapest, 1917.
- Bencze László: *Uralkodók, főrangúak, katonák*. Paktum, Budapest, 2001.
- Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szent István Társulat, Budapest, 2003.
- Belia György (szerk.): *Ady Endre levelei*. II. köt. 1909–1913. Szépirodalmi, Budapest, 1983.
- Bertényi Iván, Ifj. (szerk.): *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Mathias Corvinus Collegium–Széll Kálmán Alapítvány–Tihanyi Alapítvány, Budapest, 2015.
- Békés Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*. Magyar Nyugat, Vasszilvagy, 2007.
- Békés Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*. Magyar Nyugat, Vasszilvagy, 2007.
- Bérenger, Jean – Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon. 1608–1918*. Napvilág, Budapest, 2008.
- Blénessy János: *Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben*. Pesti, Jászberény, 1940.
- Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Korona, Budapest, 1999.
- Cseh Géza: Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a kiegyezéstől a millenniumig. In: *Zounok*, 1988. 87–122.
- Cseh Géza: Országgyűlési és önkormányzati pártharcok Jászberényben a millenniumtól az első világháború kitöréséig. In: *Zounok*, 1990. 97–124.
- Csík Tibor: A mezőgazdasági érdekképviselő és Károlyi Sándor. In: *Politika, politikai eszmék, művelődés a XIX. századi Magyarországon*. ELTE BTK, Budapest, 2000. 147–165.
- Csík Tibor: Károlyi Sándor. Az ellentmondásos arisztokrata reformer. In: Sebők Marcell (szerk.): *Sokszínű kapitalizmus. Pályaképek a magyar tőkes fejlődés aranykorából*. HVG, Budapest, 2004.

- Csorba László: Apponyi Albert a konzervatív ellenzéki. In: *Interpress Magazin*, 1981/dec. 36–41.
- Csorba László: *A vallásalap „jogi természete”*. ELTE BTK Művelődéstörténeti Tan-
szék, Budapest, 1999.
- Dolmányos István: A „Lex Apponyi” (az 1907. évi iskolatörvények). In: *Századok*, 1968/3–4. sz. 484–535.
- Dupcsik Csaba: *A Balkán képe Magyarországon a 19–20. században*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005.
- Érsek Attila: Apponyi Albert részvétele az országgyűlési választásokon. In: *Jászsági évkönyv*, 2011. 44–55.
- Falk Miksa: *Kor- és jellemrajzok*. Révai, Budapest, 1903.
- Fayer Gyula (szerk.): *Szilágyi Dezső beszédei*. IV. köt. Athenaeum, Budapest, 1913.
- Fehér György (szerk.): *Darányi Ignác – Válogatott dokumentumok*. Osiris, Budapest, 1999.
- Frank Tibor: Apponyi Rudolf londoni követsége (1856–1871). In: *Az Országos Szé-
chenyi Könyvtár évkönyve. 1974–1975*. Budapest, 1978. 481–507.
- Galántai József: Apponyi és Teleki. Két válasz a békeszerződés-tervezetre. In: *Rubicon*, 1993/5. 14–16.
- Gábor Ágnes-Szirányi Gábor: *A Zeneakadémia*. M és M Goldprint, Budapest, 1997.
- Gecse Géza: *Bizáncról Bizáncig. Az orosz birodalmi gondolat*. Nemzeti Tankönyvki-
adó, Budapest, 2007.
- Glant Tibor: Magyarország az amerikai sajtóban az első világháború idején. In: *Aetas*, 1996/1. 36–52.
- Glant Tibor: Rooseveltt, Apponyi és a Habsburg Monarchia. In: *Századok*, 1997/6. 1386–1401.
- Gróf Károlyi Lászlóné (Apponyi Franciska grófnő): *Az anya- és csecsemővédelem-
ről*. Pfeifer, Budapest, 1916.
- Gróf Tisza István összes munkái. II–VI. köt. Franklin, Budapest, 1924–1937.
- Gróf Zichy Géza: *Emlékeim*. I–II. köt. Franklin, Budapest, é. n.
- Gudenus János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. I–V. köt. Budapest, 1990–1999.
- Gudenus János – Szentirmay László: *Összetört címerek. A magyar arisztokrácia sorsa és az 1945 utáni megpróbáltatások*. Mozaik, Budapest, 1989.
- Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek 1919–1924*. Attraktor, Máriabesnyő, 2012.
- Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Kossuth, 1978.
- Hajdu Tibor: *Ki volt Károlyi Mihály?* Napvilág, 2012.

- Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja. 1914-1918.* Osiris, Budapest, 2014.
- Halmai Elemér: *Emlékezés Apponyi Albeŕtről.* Szerző kiadása. 1933.
- Hamman, Brigitte (szerk.): *Kedves Jó Barátném! Ferenc József levelei Schratt Katalinhoz.* Európa, Budapest, 2009.
- Hanuy Ferenc: *A katolikus autonomia főbb problémái.* Stephaneum, Budapest, 1918.
- Hanuy Ferenc: *Hetven éves küzdelem az autonomiáért.* Szent-István-Társulat, Budapest, 1918.
- Herczeg Ferenc: *A gótikus ház.* Kráter, Pomáz, 2005.
- Herger Csabáné: *Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században.* Új Mandátum, Budapest, 2010.
- Hungarus: *Délibábok hőse.* Légrády, Budapest, 1895.
- Huter, Franz: Harold Steinackers Briefwechsels mit Albert Graf Apponyi (1914/1915). In: *Gedenschrift für Harold Stenacker (1875–1965).* Verlag R. Oldenburg, München, 1966. 38–66.
- Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai. I–III. köt. Hornyánszky, Budapest, 1903–1918.
- Jambrikovics László: *Emlékezés gróf Apponyi Lajosról.* Budapest, 1910.
- Jónás Károly – Villám Judit: *A Magyar Országgyűlés elnökei. 1848–2002.* Almanach. Argumentum, 2002.
- Jósika-Herczeg Imre: *Apponyi és Amerika.* New York, 1926.
- Károlyi Mihály: *Egy egész világ ellen.* Gondolat, Budapest, 1965.
- Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban.* Európa, Budapest, 1985.
- Kéky Lajos: *A százéves Kisfaludy-Társaság (1836–1936).* Franklin, Budapest, 1936.
- Kerekesházy József: *Apponyi.* Singer, Budapest, 1943.
- Kertész Manó: *Szállok az úrnak. Az udvarias magyar beszéd története.* K. u. K., 1996.
- Kiss Endre: Apponyi Albert, az ideológus és politikus. In: *Történelmi Szemle*, 1986/1. 1–35.
- Kiss Erika: *Jászberényi múltidéző.* Jászberény, 2006.
- Kiss József: Adatok Apponyi Albert oktatásügyi alkotásaihoz. In: *Jászsági évkönyv*, 1993. 56–57.
- Kiss Károly: Békestratégiák. Apponyi és Teleki eltérő koncepciója és a trianoni békeszerződés. In: Lovas Krisztina-Kiss Károly (szerk.): *Történelem és nemzet – Tanulmánykötet Galántai József professzor tiszteletére.* ELTE Eötvös, Budapest, 1996. 179–243.
- Kiss László: Az ispotálytól a modern kórházig. Kórházak Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig. In: *Századvég*, 2005/3. 49–82.

- Kiss Réka: Bereczky Albert lelkipásztori, püspöki működése. In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*. I. köt. Argumentum, Budapest, 2006.
- Kovács Ernő: *Utazásom Apponyi Albert gróffal Amerikában*. Bicskei, Losoncz, 1911.
- Kozári Monika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere*. Napvilág, Budapest, 2003.
- Liszt, Franz: *Briefe aus ungarischen Sammlungen. 1835–1886*. Gesammelt und erläutert von Margit Prahács. Bärenseiter, Kassel, 1966.
- Litván György (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése. I. köt. 1905–1920*. Akadémiai, Budapest, 1978.
- Magyar Törvénytár. 1884–1886. évi törvénytörvények*. Franklin, Budapest, 1897.
- Magyar Törvénytár. 1887–1888. évi törvénytörvények*. Franklin, Budapest, 1897.
- Magyar Törvénytár. 1898. évi törvénytörvények*. Franklin, Budapest, 1899.
- Major Ervin: *Mihalovich Ödön*. Stádium, Budapest, 1929.
- Mann Miklós: *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. OPKM, Budapest, 1993.
- Mann Miklós: *Magyar oktatási miniszterek. 1848–2002*. ONKONET, Budapest, 2005.
- Mann Miklós (szerk.): *Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- Marczali Henrik: *Emlékeim*. Múlt és Jövő, Budapest, 2000.
- Meszlényi Antal: *A magyar hercegprímások arcképcsarnoka (1707–1945)*. Szent István Társulat, Budapest, 1970.
- Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Osiris, Budapest, 1999.
- Mikszáth Kálmán: *Az én kortársaim*. I. köt. Révay, Budapest, 1908.
- Morison, Elting Elmore (eds.): *Letters of Roosevelt, Theodore*. VIII. Cambridge, 1951–1954.
- Nelle illustri nozze del conte Aurelio Dessewffy colla contessa Palma Karolyi*. Rovigo, 1869.
- Németh Csaba: Gróf Apponyi Albert Tápiógyörgye elfeledett díszpolgára. In: *Thapeu*, 2013/3. sz. 6-7.
- Niederhauser Emil: *Forrongó félsziget. A Balkán a XIX–XX. században*. Kossuth, Budapest, 1972.
- Novák Veronika: *A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938–1945 között*. I. köt. BFL, Budapest, 2004.
- Nyári Sándor: *Brocky Károly festőművész élete és művei. 1807–1855*. Pallas, Budapest, 1907.
- Pálffy, Stephen: *The first thousand years. The first thousand years. A brief family history as told for his grandchildren by Stephen Pálffy*. Balassi, 2008.
- Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón (Politikusok és intézmények)*. História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2001.

- Prahács Margit: Kiadatlan és ismeretlen Liszt-levelek a Zeneművészeti Főiskola levéltárában. In: Szabolcsi Bence-Bartha Dénes (szerk.): *Zenatudományi tanulmányok III.* Budapest, 1955. 109–210.
- Pritz Pál: *Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995.
- Püski Levente: *A Horthy-rendszer.* Pannonica, 2006.
- Püski Levente: *A magyar felsőház története. 1927–1945.* Napvilág, Budapest, 2000.
- Püski Levente: Tekintély és közélet. Arisztokrácia a Horthy-korszakban. In: *Rubicon*, 2007/4–5. 44–51.
- Ruszoly József: *A választási bíráskodás Magyarországon.* Budapest, 1980.
- Salacz Gábor: Tisza Kálmán római intervenciója 1884-ben. In: *Vigilia*, 1935/2. 195–200.
- Sárkány Sándorné Halász Terézia: *Széll Kálmán életrajza.* Fodor, Budapest, 1943.
- Stevens, Mary Elizabeth: *Levelek az Andrássy-házból (1864–1869). Egy angol nevelő levelei.* General Press, Budapest, 2007.
- Sturm Albert (szerk.): *Országgyűlési almanach. 1892–1897. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól.* Pesti Lloyd, Budapest, 1892.
- Sturm Albert (szerk.): *Országgyűlési almanach. 1897–1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól.* Pesti Lloyd, Budapest, 1897.
- Sturm Albert (szerk.): *Új országgyűlési almanach. 1887–1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól.* Nagel, Budapest, é. n.
- Süle Antal (szerk.): *Rákosi Jenő élete és művei.* Fővárosi, Budapest, 1930.
- Szabó Róbert: Legitimista politikus egy liberális pártban. Adalékok gróf Apponyi György politikai életrajzához (Éberhard, 1898-Saarbrücken, 1970). In: Réfi Attila-Sziklai István (szerk.): *MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport évkönyve. 2010/2011.* MTA-ELTE Pártok, pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport. Budapest, 2011. 81–92.
- Szabó Róbert: A Liberális Internacionálé (Liberal International) Magyar Csoportja 1949–1994. In: *Századok*, 2014/4. 983–1004.
- Szalai Miklós: Andrássy a kiegyezésről. In: *Valóság*, 1995/10. 26–41.
- Szalai Miklós: *Ifjabb Andrássy Gyula élete és pályája.* MTA Történettudományi Intézete. Budapest, 2003.
- Szarka László: Apponyi Albert. In: Rácz Árpád (szerk.): *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok.* Rubicon-Könyvek, Budapest, 2002. 250–253.
- Szekfü Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.
- Szendrei Ákos: Tíz választás, egy politikus. Justh Gyula képviselőválasztásai. In: Bodnár Erzsébet-Demeter Gábor (szerk.): *Tradíció és modernizáció a XVIII–XX. században.* Hungarovox, Budapest, 2008. 190–201.

- Szentkláray Jenő: *Brocky Károly festőművész élete*. Arany János Társaság. Temesvár, 1907.
- Széchenyi Imre: *Amerikai levelek*. Wilckens és Waild, Budapest, 1883.
- Szécsényi András: Apponyi Albert kultusza a két világháború között. In: *Valóság*, 2013/9. 40–54.
- Szécsényi András: Az Országgyűlési Múzeum (1923–1949). In: *Történeti Muzeológiai Szemle*, 10. 2010. 65–79.
- Székely Gábor: *Béke és háború. A nemzetközi békeszervezetek története*. Napvilág, Budapest, 1998.
- Szinai Miklós: Egy fénykép. Gróf Apponyi Albert és a Dohány utcai bombamerénylet. In: *Múlt és Jövő*, 1988. sz. n. 88–95.
- Szmrecsányi Arisztid: *Önálló vámterület és védvám*. Nemzetgazdasági tanulmány. Budapest, 1875.
- Szterényi József: *Régmúlt idők emlékei. Politikai feljegyzések*. Pesti, Budapest, 1929.
- Tarján Tamás: Lex Apponyi. In: Ekert Mária–Molnár Attila Károly (szerk.): *Eszme és történet*. NKE, Budapest, 2014. 382–405.
- Tóth László: Vogelsang és a magyar konzervatív politika 1867 után. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése 80. fordulójának ünnepére*. Sárkány, Budapest, 1933. 512–535.
- Tökéczki László: *Tisza István eszmei, politikai arca*. Kairosz, Győr, 2000.
- Tökéczki László: *Történelmi arcképcsarnok. Politikai portrék a dualizmus korából*. XX. Századi Intézet, Budapest, 2002. 16–19.
- Vári András: *Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon. 1821–1898*. Argumentum, 2009.
- Vermes Gábor: *Tisza István*. Osiris, Budapest, 2001.
- Vizi László Tamás: *A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010)*. CEPOLITI, Budapest, 2016. 16–35.
- Wagner, Cosima: *Napló. 1869–1883*. Válogatás. Gondolat, Budapest, 1983.
- Walker, Alan: *Liszt Ferenc 3. Az utolsó évek. 1861–1886*. EMB, 2003.
- Wehler, HansUlrich: *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Vonder „Doppelrevolution“ bis zum Beginn der Ersten Weltkrieses. 1849–1914*. III. Band. Beck, München, 1995.
- Zeidler Miklós: A Nemzetek Szövetsége a magyar külpolitikai gondolkodásban. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 2006. 151–177.
- Zeidler Miklós: A Nemzetek Szövetsége és a magyar kisebbségi petíciók. In: *Etnopolitika. A közösségi magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003. 59–83.

- Zeidler Miklós: Apponyi Albert és a Nemzetek Szövetsége. In: Csapó Csaba-Dobszay Tamás-Zeidler Miklós (szerk.): *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század*. ELTE BTK, Budapest, 2000. 641–658.
- Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony, 2009.
- Zichy Mihály: Család és diplomácia. A Kézirattár II. fondjának bemutatása. In: W. Salgó Ágnes (szerk.): *Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében. Emlékezés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából*. OSZK, Budapest, 1995, 47–53.
- Zilizi Zoltán: A Lex Apponyi végrehajtása a Liptó megyei evangélikus iskolákban. In: *Sic Itur ad Astra*, 2006/3–4. 237–268.
- Zselénzsky (Želenski) Róbert: *Emlékeim*. Pallas, Budapest, 1928.
- IV. Károly visszatérési kísérletei*. I. füzet. M. Kir. Miniszterium.
- Vajda Lőrinc (szerk.): *Széchenyi emlékezete. Serlegbeszéd a Nemzeti Kaszinóban. 1864–1944*. Akadémiai, Budapest, 2010.
- Végváry Ferenc–Zimmer Ferenc (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*. Pázmáneum, Budapest, 1910.

KÉPEK

Apponyi Albert gróf 1908-ban. (MNMTF)

Csernoch János esztergomi érsek 1920-ban. (MNMTF)

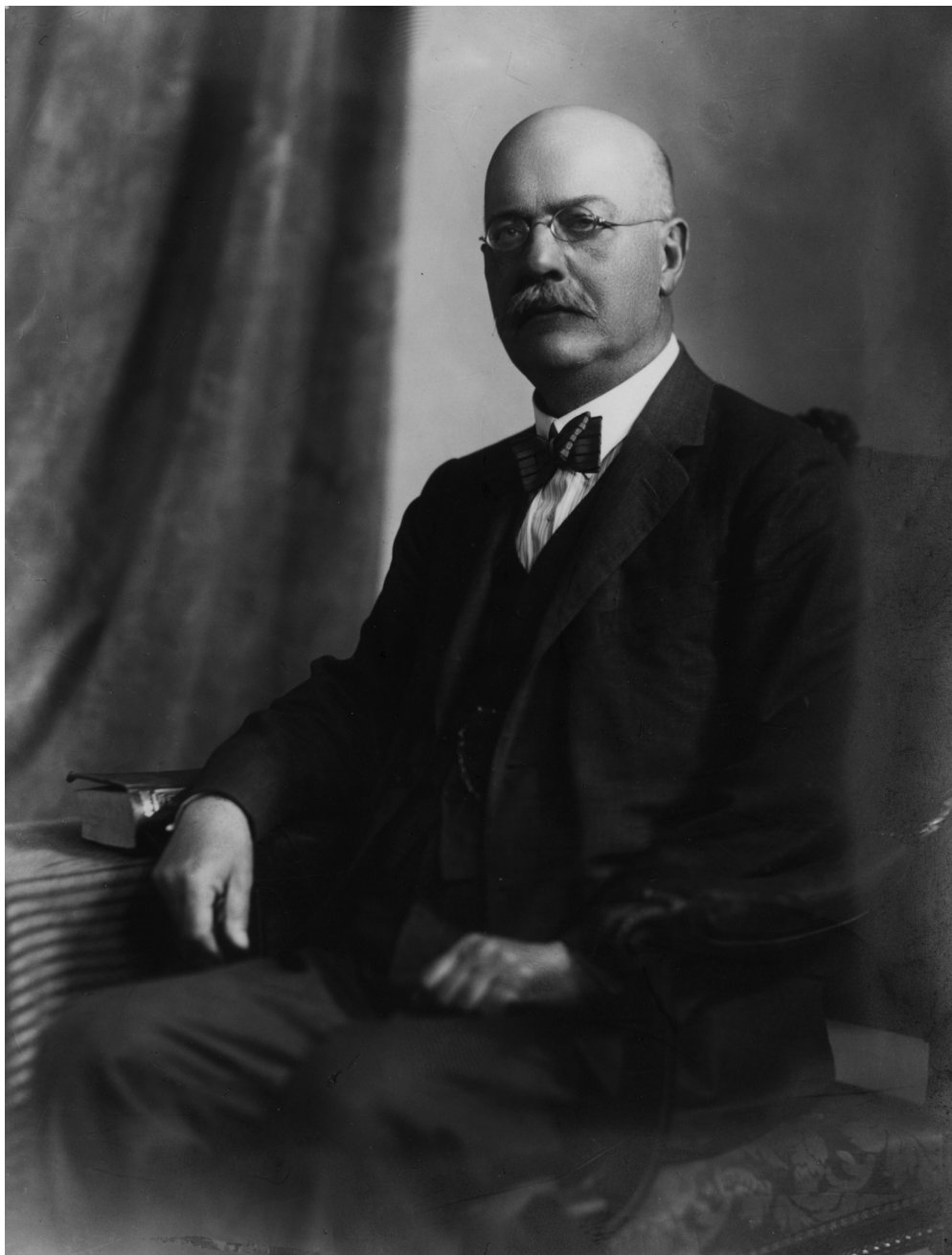

Dessewffy Aurél gróf 1880 körül. (MNMF)

Fejérpataky László történész 1918-ban. (MNMTF)

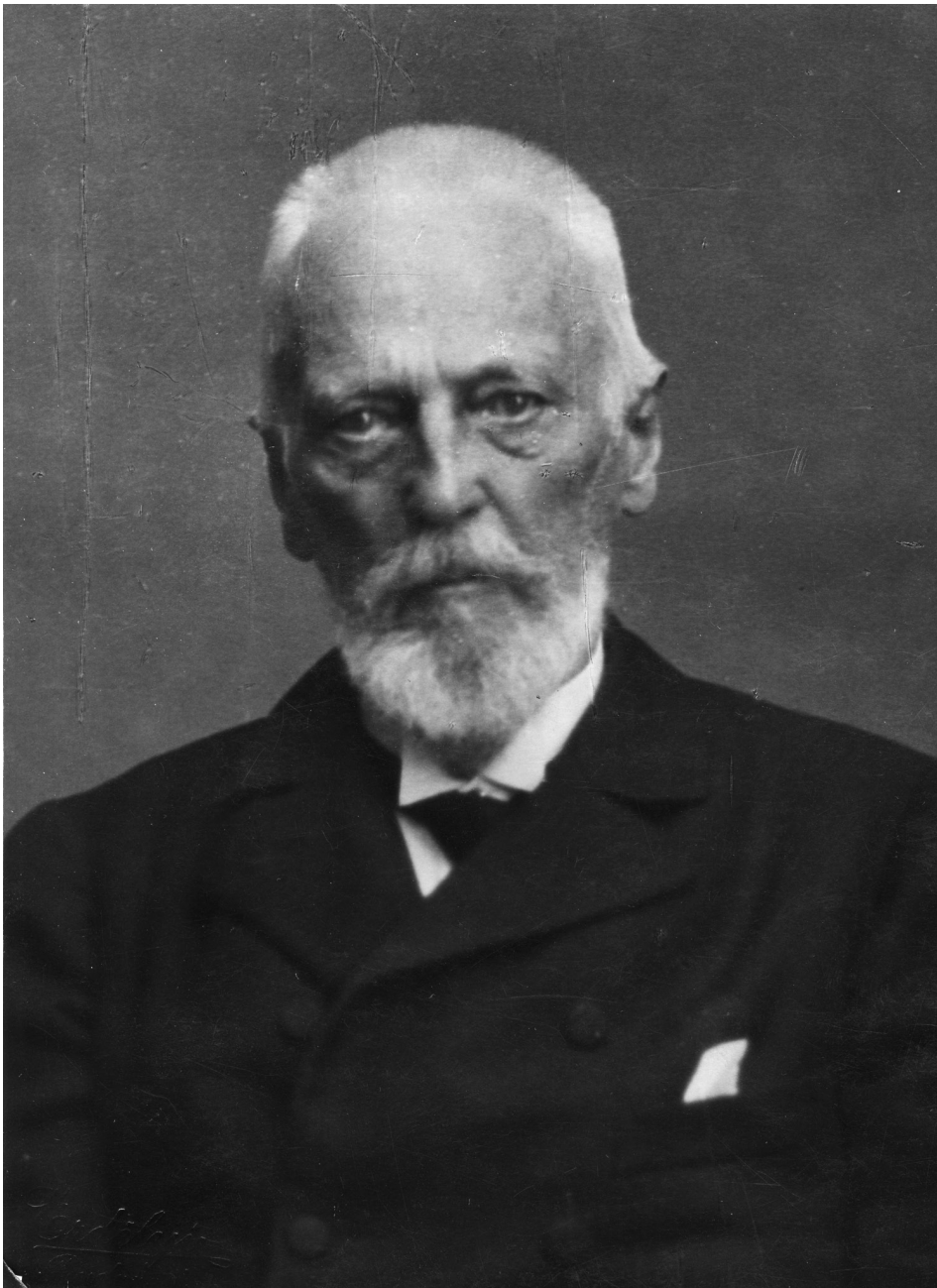

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter 1925-ben.

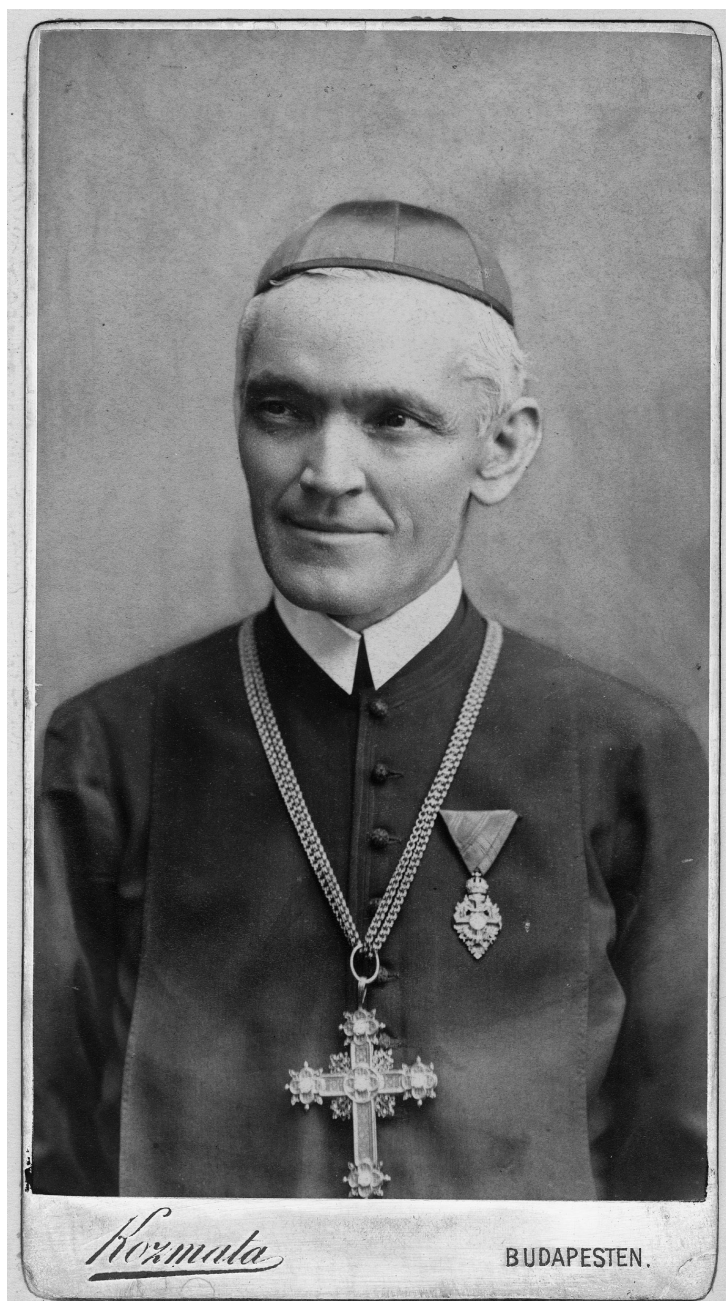
Justh Gyula 1908-ban. (MNMTF)

Károlyi Sándor gróf 1905 körül. (MNMTF)

Vaszary Kolos esztergomi érsek 1890 körül. (MNMTF)

Wekerle Sándor miniszterelnök 1918-ban. (MNMTF)

Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1897-ben. (MNMTF)

Apponyi Albert szónokol Jászberényben. 1920-as évek.
(Dr. Bathó Iván magángyűjteménye)

A tömeg Apponyit hallgatja Jászberényben. 1920-as évek. I.
(Dr. Bathó Iván magángyűjteménye)

A tömeg Apponyit hallgatja Jászberényben. 1920-as évek. II.
(Dr. Bathó Iván magángyűjteménye)

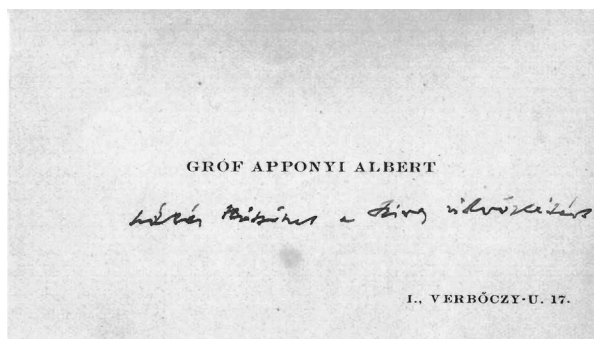

Apponyi Albert jászberényi politikusok körében. 1920-as évek.
(Dr. Bathó Iván magángyűjteménye)

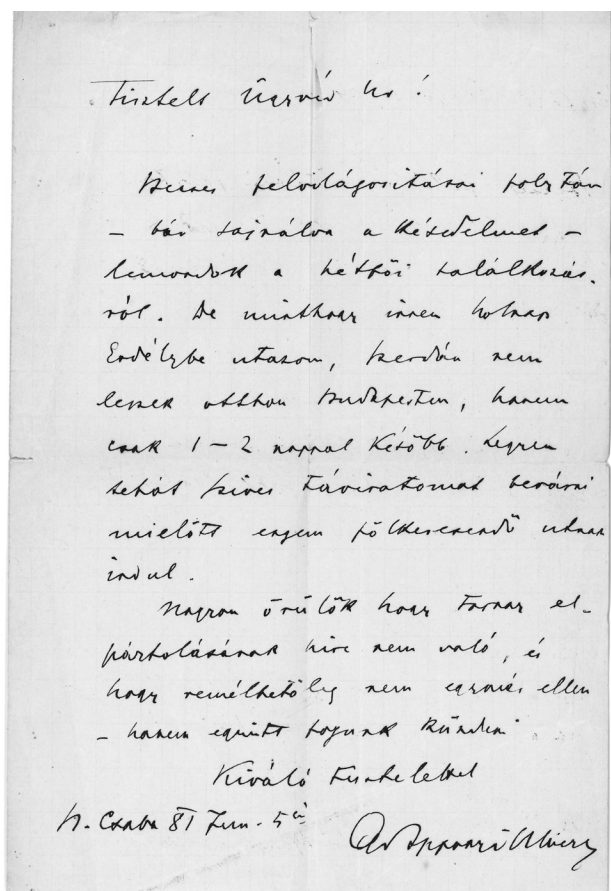

Apponyi Albert feleségével és Júlia leányával a Jászberényi Nőegylet csoportképén.
1920-as évek. (Dr. Bathó Iván magángyűjteménye)

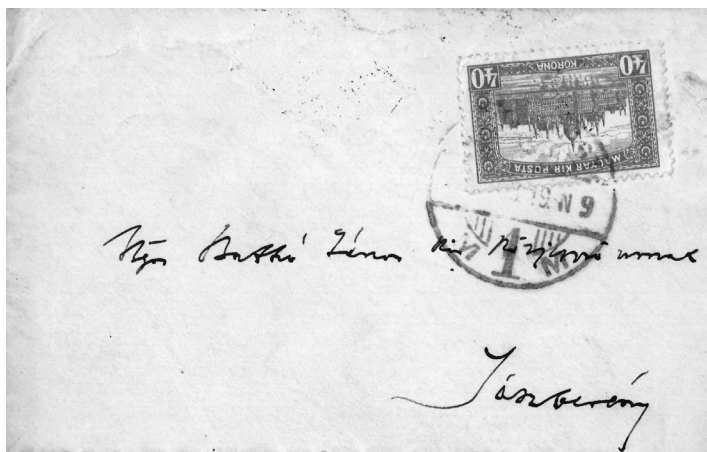

„Hálás köszönet a szíves üdvözlésért.” Apponyi Albert névjegykártyája.
(Dr. Bathó Iván magángyűjteménye)

Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz, 1881. június 5.
(Dr. Bathó Iván magángyűjteménye)

„N[agysá]gos Bathó János kir[ályi] közjegyző urnak. Jászberény.”
Apponyi Albert által megcímezett boríték.
(Dr. Bathó Iván magángyűjteménye)

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja
a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
A szöveget gondozta Tóth László
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Mátyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten

